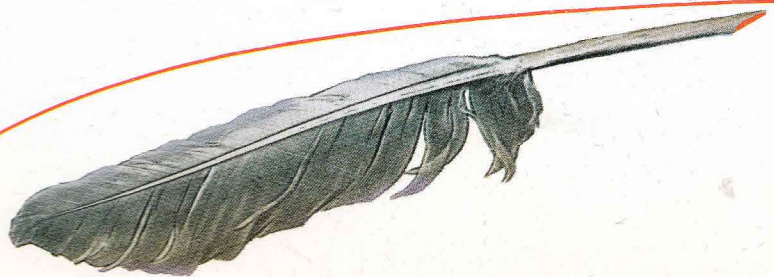

Војно

ДЕЛО

4-5/1998

50
їодина

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 4-5/1998.

ГОДИНА L

јул – октобар

Издаје двомесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-потпуковник (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; др Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: 681-565,
2358-487 (војни 29-487); уредници: 2359-060 (војни 33-060);
технички секретар 2359-258 (војни 33-258) * Претплата: 2359-738
(војни 33-738) (за часопис „Војно дело“) * Пошт. фах 692 *
Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за ВИЗ
шифра 963 * Цена броја 20,00 динара; за иностранство 8 USD,
13 DM.

САДРЖАЈ

Међународни односи

Проф. др Миланко Зорић, пуковник	Суштина и врсте ратова	9
Проф. др Мирољуб Јевтић	Исламизација као чинилац албанизације на просторима претходне Југославије	34
Др Душан Николиш	Нова војна моћ САД за 21. век – инструмент (стратегија) господарења светом без рата	47

Одбрамбени систем

Ристо Матовић, генерал-пуковник	Систем организације, попуне и мобилизације Војске Југославије	62
Др Бошко Надовеза, пуковник	Моделовање Војске	77
Др Слободан Тодорић, пуковник	Цивилно-војни односи	86

Ратна вештина

Мр Божидар Форца, потпуковник	Повратак главне битке	99
Благоје Љубисављевић, пуковник	Гласине – средство психолошког рата	121

Погледи

Проф. др Радосав Анђелковић, пуковник	Високошколска војна настава у теорији и пракси	137
Доц. др Радован Илић, пуковник	Робна производња и тржиште у миру и рату	156
Богдан Ђутковић, пуковник	Попуна војске старешинским кадром	177

Историја ратне вештине

Велимир Иветић, пуковник	Почетак примене и кршења међународног ратног права у Србији	182
-----------------------------	---	-----

Прикази

Звонимир Пешић, потпуковник	Мозаик истине о прошлости и садашњости Космета	190
--------------------------------	--	-----

CONTENTS

International relations

Prof. D. Sc Milanko Zorić, Colonel	Substance and kinds of wars	9
Prof. D Sc Miroljub Jevtić	Islamization as a factor in territories of former Yugoslavia	34
D Sc Dušan Nikoliš	New military power of the USA for XXI Century – instrument for global domina- tion without war	47

Defence system

Risto Matović, Colonel General	System of organization, manning, reple- nishment and mobilization of the Yugo- slav Army	62
D Sc Boško Nadoveza, Colonel	Modelling the Army	77
D Sc Slobodan Todorić, Colonel	Civil-military relations	86

Art of war

M Sc Božidar Forca, Lt. Colonel	Return of the main battle	99
Blagoje Ljubisavljević, Colonel	Rumours – instrument of psychological warfare	121

Views

Prof. D Sc Radoslav Andelković, Colonel	High military instruction in theory and practice	137
Lecturer, D Sc Radovan Ilić, Colonel	Commodity production and market in peace and war	156
Bogdan Ćutković, Colonel	Manning of the Army with command and control personnel	177

History of the art of war

Velimir Ivetić, Colonel	Commencement of application and viola- tion of international war laws in Serbia in XXI century	182
----------------------------	--	-----

Reviews

Zvonimir Pešić, Lt. Colonel	Mosaic of truth on the history and present of Kosmet	190
--------------------------------	---	-----

SOMMAIRE

Rapports internationaux

Prof. dr Milanko Zorić, Colonel	Le sel et les sortes des guerres	9
Prof. dr Miloljub Jevtić	Islamisme comme le fait de l'albanisation des espaces de l'ex-Yougoslavie	34
Dr Dušan Nikoliš	Nouvelle puissance militaire des EUA pour XXI siècle – instrument de patronat sans guerre sur le monde	47

Système de défense

Risto Matović, Général de Corps d'Armée	Système de l'organisation, de mise en rangs et de mobilisation de l'armée de Yougoslavie	62
Dr Boško Nadoveza, Colonel	Modèle de l'armée	77
Dr Slobodan Todorić, Colonel	Rapports civilno-militaires	86

Art de Guerre

Mr Božidar Forca, Lieutenant-Colonel	Retours de bataille principale	99
Blagoje Ljubisavljević, Colonel	Rumeurs – moyen de guerre psychologi- que	121

Points de vue

Prof. dr Radosav Anđelković, Colonel	Haute éducation militaire dans la théorie et dans la pratique	137
Doc. dr Radovan Ilić, Colonel	Production et marché durant la paix et la guerre	156
Bogdan Ćutković, Colonel	Mise en rangs de l'armée par les cardes .	177

Histoire de l'art de guerre

Velimir Ivetić, Colonel	Début de l'application et la violation du droit international de guerre en Serbie .	182
----------------------------	--	-----

Compte rendu

Zvonimir Pešić, Lieutenant-Colonel	Mosaïk de la vérité sur le passé et sur les temps modernes de Kosovo et Métohia	190
---------------------------------------	--	-----

Die internationalen Verhältnisse

Oberst Prof. Dr. Milanko Zorić	Das Wesen und die Arten der Kriege .	9
Prof. Dr. Miroljub Jevtić	Islamisation als Faktor der Albanisation in den Gebieten des vorigen Jugoslawiens	34
Dr. Dušan Nikolić	Die neue amerikanische militärische Macht für das 21. Jahrhundert – ein Instrument der ohne-Krieg- über-die- Welt-herrschen-Strategie	47

Verteidigungssystem

Generaloberst Risto Matović	Das System der Organisation, Versorgung und Mobilisation der Jugoslawischen Armee	62
Dr. Boško Nadoveza	Die Modellierung der Armee	77
Oberst Dr. Slobodan Todorić	Die zivil-militärischen Verhältnisse . . .	86

Kriegskunst

Oberstleutnant M. Sc. Božidar Forca	Die Rückkehr des Hauptkampfes	99
Oberst Blagoje Ljubisavljević	Die Gerüchte als Mittel des Psychokrie- ges	121

Ansichten

Oberst Prof. Dr. Radosav Andelković	Der militärhochschulische Unterricht in Theorie und Praxis	137
Oberst Doz. Dr. Radovan Ilić	Die Warenherstellung und der Markt in Kriegs – und Friedenszeiten	156
Oberst Bogdan Ćutković	Die Versorgung der Arme mit dem Kader	177

Kriegskunstgeschichte

Oberst Velimir Ivetić	Der Beginn der Anwendung und die Verletzung des Kriegsrechtes in Serbien	182
--------------------------	---	-----

Besprechungen

Oberstleutnant Zvonimir Pešić	Das Mozaik der Wahrheit über die Ver- gangenheit und Gegenwart von Kosovo	190
----------------------------------	--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

Проф. д-р Миланко Зорич, полковник	Сущность и виды войн	9
--	--------------------------------	---

Проф. д-р Мирослюб Евтич	Исламизация – фактор албанизации на территориях предшествующей Югославии	34
-----------------------------	--	----

Д-р Душан Николиш	Новая военная мощь США на XXI век – инструмент (стратегии) правления миром без войны	47
-------------------	--	----

Оборонительная система

Ристо Матович, генерал-полковник	Система организации, комплектования и мобилизации Войска Югославии . .	62
-------------------------------------	--	----

Д-р Бошко Надовеца, полковник	Моделирование войска	77
----------------------------------	--------------------------------	----

Д-р Слободан Тодорич, полковник	Гражданско-военные отношения . . .	86
------------------------------------	------------------------------------	----

Военное искусство

Канд. наук Божидар Форца, подполковник	Возвращение главного сражения . . .	99
--	-------------------------------------	----

Благое Любисавлевич, полковник	Слухи – средство психологической войны	121
-----------------------------------	--	-----

Взгляды

Проф. д-р Радосав Анджелкович	Теория и практика преподавания в высших военно-учебных заведениях .	137
----------------------------------	---	-----

Доц. д-р Радован Илич, полковник	Товарное производство и рынок в мирное и военное время	156
-------------------------------------	--	-----

Богдан Чуткович, полковник	Комплектование войска офицерскими и сержантскими кадрами	177
-------------------------------	--	-----

История военного искусства

Велимир Иветич, полковник	Начало применения и нарушения международного военного права в Сербии	182
------------------------------	--	-----

Обзор новых книг

Звонимир Пешич, подполковник	Мозаика истины о прошлом и современности Косова и Метохии	190
---------------------------------	---	-----

Суштина и врсте ратова

УДК 355.48

Проф. др Миланко Зорић, пуковник

Рат је најоштрији оружани сукоб између и унутар држава и нација око територија и граница, природних ресурса и трговинских путева, власти, моћи и богатства.

Обухвата ратна и борбена дејства оружаних снага и неоружане облике борбе у свим сферама друштва који се предузимају ради покоравања противника и остваривања циљева политике. Рат је политички акт и инструмент, средство и саставни део политике за насилно решавање међународних сукоба и унутрашњих антагонистичких противуречности ангажовањем војне силе и целокупног ратног потенцијала.

Према циљевима и карактеру зараћених страна, ратови могу да буду међународни и унутрашњи, односно агресивни и одбрамбени ратови. Сагласно величини ратишта и броју зараћених држава, могу да буду локални, регионални и светски, а према врсти употребљеног оружја – конвенционални, нуклеарни и конвенционално-нуклеарни ратови.

Најчешћи ратови у 21. веку биће локални и регионални међународни и унутрашњи (грађански) ратови, уз иностране оружане интервенције и операције другачије од рата и међународне економске и друге санкције. Настајаће првенствено на подручјима која су богата енергентима, сировинама, рудним благом и другим природним ресурсима, и која су оптерећена кризама националног и међународног карактера, сецесионизмом, побунама и терористичким акцијама. Будући ратови информатичког доба могу да настану између држава које припадају истим или различитим цивилизацијама, односно између аграрних, индустријских и информатичких друштава, у којима ратна техника и технолошка надмоћност имају све већи значај.

Увод

Суштина и типови ратова, утицај оружја високих технологија на ратна дејства и руковођење ратом основна су питања савремене теорије стратегије. Глобализација светске привреде, нови регионализам, монопол транснационалних корпорација, хегемонија Сједињених Америчких Држава у светским односима, експанзионизам њиховог Северноатлантског пакта и учестала примена политике силе и интервенције, пораст милитаризма и интернационализација војног насиља, борба за изворе

стратешких сировина и енергената и контролу њиховог транспорта, нова геополитичка подела Европе и света и прерасподела светске моћи и стварање света „новог поретка“ одлике су и садржај садашњих међународних односа. Савремени свет је препун криза и сукоба разне врсте (етнички, међунационални, расни, конфесионални, политички, идеолошки, економски, трговински, војни, међудржавни, цивилизацијски, и слично), укључујући ратове различитог интензитета, војне интервенције и неконвенционално ратовање као најизразитије облике примене политике силе.

Савремени рат је масован оружани сукоб, првенствено између и унутар држава и нација, применом оружаног насиља и других средстава, ради насилног решавања спорова око територија и граница, природних ресурса и трговинских комуникација, власти и хегемоније, моћи и богатства. Агресивни рат је дефинисан као злочин против мира и међународноправно је забрањен. Правно дозвољени међународни оружани сукоби у систему Повеље Уједињених нација јесу случајеви индивидуалне и колективне самоодбране сходно члану 51. Повеље, војне принудне мере Савета безбедности УН против агресора ради сузбијања агресије, као и оружана борба народа у колонијама и зависним земљама против стране доминације и окупације за остваривање права покорених народа на самоопредељење, слободу и независност. Али, агресивни ратови се још увек воде, а водиће се и у догледној будућности, независно од међународноправне забране и санкција.

Појам и суштина рата

Питања рата, кризе и мира истовремено спадају у област политике, међународних односа, полемологије, опште и војне стратегије и других наука и научних дисциплина. Дефинисање и појмовна анализа феномена рата зависи од смисла, контекста и становишта са којег се рат разматра. Са најширег становишта, рат је комплекс друштвених појава и најгрубља врста друштвеног (оружаног и политичког) сукоба међународног и унутрашњег карактера, путем организованог оружаног насиља и других акција, ради остваривања непомирљивих интереса и циљева зараћених страна. Смисао рата јесте коренита промена међународног система и постојећег односа снага у свету и у региону, односно насилна замена друштвеног уређења, владајућег поретка и режима у некој земљи, и стварање нових стања и односа који више одговарају интересима и циљевима зараћених страна. Свођење природе и суштине рата само на оружану борбу и борбена дејства преуско је и научно неосновано. Јер, у бројним ратовима, од античког доба до сада, често су мобилисани и ангажовани сви расположиви људски потенцијали и материјални ресурси и комбинована ратна дејства оружаних снага и разна неоружана (економска, политичка, дипломатска, технолошка, психолошка) средства и поступци ради потчињавања противника и наметања своје воље.

Рат настаје у ситуацији када су противуречности и сукоби интереса и циљева између антагонистичких друштвених група и територијално-политичких заједница (племена, класе и слојеви, народи и нације, конфесионалне групе и националне мањине, државе и војни савези и коалиције и други политички субјекти) непомирљиви и заоштрени до оружаног конфликта, тако да се, према оцени њихових носилаца, не могу другачије решавати осим оружаном борбом и борбеним дејствима. Оружана борба је атрибут и битан садржај рата, а по њој се рат разликује од свих других друштвених појава и стања. Она има одлучујућу улогу у рату јер се противнику само у ратним и борбеним дејствима могу нанети масовни губици, сломити војна моћ и борбени морал, наметнути властита политичка воља и остварити ратни циљеви.

Савремени рат је свеобухватан и тоталан друштвени сукоб и средство за разрешавање међународних спорова и унутрашњих антагонистичких противуречности масовним оружаном насиљем и другим методама и акцијама. Односно, рат је „стање односа између држава у коме зараћене стране настоје употребом оружане силе да постигну војну, политичку и економску предност уништењем војне силе непријатеља ради потпуног или делимичног заузимања његове државне територије, постизања спорних питања у своју корист или у ком другом циљу“.¹ По природи и суштини, рат је сложена и вишедимензионална појава – стање – процес и облик односа између зараћених страна који обухвата ратна дејства њихових оружаних снага и борбу на економском, дипломатском, политичком, технолошком, психолошком и другим пољима људске делатности ради остваривања циљева политике. То је политички инструмент и најгрубљи начин насилног решавања међународних и унутрашњих спорова и криза ангажовањем оружаних снага и свих извора националне снаге и моћи. Укратко, рат је „сукоб држава, војно-политичких савеза, класа, нација или других друштвених група, у којем се масовно и организовано примењује оружано насиље и води оружана борба, уз истовремено вођење борбе у свим областима друштвеног живота, ради остваривања одређених политичких, економских и других циљева“.²

Схватања о рату као сложеном феномену и свеобухватном сукобу зараћених страна, у којем приоритет има оружана борба, преовлађује и у англосаксонској и француској литератури. „Рат је оружани сукоб између нација или других политички организованих група које настоје да једна другој наметну своје захтеве силом или насиљем“.³ Односно, рат је „стање непријатељстава које постоји између или унутар нација, а карактерише га примена војне силе. Суштина рата јесте насилан сукоб између двеју непријатељских, независних и непомирљивих воља, где

¹ Политичка енциклопедија, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 886.

² Стратегија оружане борбе, ССНО, Београд, 1983, стр. 20; слична дефиниција дата је и у Стратегији ОНО и ДСЗ, ССНО, Београд, 1987, стр. 22.

³ *Encyclopedia International*, In Volume 19, Grolier Incorporated, New York, 1971, p. 200.

свака настоји да се наметне другој“.⁴ Циљ рата је наметање сопствене воље противнику, и то организовано употребом или претњом употребе војне силе. На националном нивоу, рат обухвата примену свих елемената националне снаге и моћи, укључујући војну силу, економику, дипломатију, идеологију, технологију и културу. Примена војне силе као инструмента политике, у садејству с осталим средствима националне моћи, варира од интензивног ратовања ради пораза непријатељевих снага до акција демонстрације силе ради потчињавања противника претњом и принудом. Интензитет конфликта зависи од политичких циљева, ангажованих снага и војних средстава, националне политичке воље и намера, и степена борбених дејстава.

Према гледишту америчког теоретичара Квинси Рајта, рат је двострани процес, уравнотежен или симетричан однос између зараћених страна и „истовремени конфликт оружаних снага, расположења становништва, правних начела и националних култура који су толико изједначени да конфликт између њих доводи до максималне интензификације сваког од тих фактора и на једној и на другој страни“.⁵ Дакле, рат је вишезначан термин: 1) рат у субјективном смислу је вештина и метод организовања и употребе војне снаге ради остваривања циљева једне друштвене групе, 2) рат је у објективном смислу борба употребом силе или социјална ситуација коју карактеришу сукоб, напетост и насиље великог обима у односима између друштвених група, и 3) рат је у правном смислу само онај друштвени сукоб у којем сукобљене стране имају исти правни статус, односно стање које им подједнако допушта сукобљавање војном снагом. „Док су ратове обично користиле државе као методу међународне политике, њега су такође употребили устаници и побуњеници да би стекли независност, поједине владе да би угушиле домаће и колонијалне побуне и међународне организације ради сузбијања агресије. Циљеви рата били су територијална, привредна и културна експанзија, национална независност, сигурност и солидарност, међународна стабилност, правни поредак и мир“.⁶ Модерни ратови се воде на војном, дипломатском, економском и пропагандном фронту; вештина ратовања обједињава и координира све те елементе и акције ради победе и подређена је политичкој вештини или политици.

У британској доктрини одбране од 1996. године рат је дефинисан на следећи начин: „Рат је најоштрији облик оружаног сукоба, углавном између држава, који карактерише интензивна, широко распрострањена и непрекидна борба.“⁷ Узроци рата су у борби за територије и ресурсе, заошћеној људским понашањем и емоцијама и повезаној с политичким, економским, конфесионалним и другим интересима. Димензије и карактеристике сукоба зависе од више чинилаца: 1) природе, врсте и

⁴ Warfighting, U. S. Government Printing Office, Washington, D. C., 1994, p. 3.

⁵ Quincy Wright, *A Study of War*, Chicago, 1951, p. 698.

⁶ Quincy Wright, *The Study of International Relations*, New York, 1955, (Наведено према: Владимир Иблер, *Међународни односи – зборник радова*, „Напријед“, Загреб, 1971, стр. 422).

⁷ *British Defence Doctrine*, London, 1996, p. 2.8.

снаге учесника (држава, група држава, законита влада, побуњеници); 2) нивоа интереса сукобљених страна; 3) концепта ограничења (практична, правна, етичка и политичка); 4) метода ограничења (циљеви, средства и простор); 5) типа ангажованих снага, и 6) степена интензитета (низак, средњи и висок интензитет).

Француски писци такође дефинишу рат као тоталан сукоб зараћених страна. Према Бофру, рат је сада „постао отворено тоталан“, тј. води се „једновременно у свим доменима: политичком, економском, дипломатском и војном“.⁸ Рат је „силовит феномен“ и подухват „препун многих крупних опасности“, у којем и сама ирационалност има важну улогу, али се мора посматрати под углом рационалности. За Рејмона Арона рат је интегрални део односа између држава и других политичких заједница, последње средство њихове дипломатије и оружани сукоб путем организованих војних снага ради остваривања одређених циљева; рат је производ понашања снага које руше и разарају претходну мирнодопску равнотежу.⁹

Насупрот наведеним гледиштима, некадашњи совјетски војни писци су тврдили да је погрешно у појам рата укључивати разне невојне форме борбе – економску, идеолошку и дипломатску борбу, наводећи да оне стално постоје између држава и класа, те да би њихово укључивање у појам *рат* значило да је рат стално стање друштва и међународних односа. Рат је дефинисан као „оружано насиље, организована оружана борба између различитих друштвених класа, држава, група држава, нација – ради постизања одређених политичких циљева“.¹⁰ Одлучујућу улогу у рату имају оружане снаге и оружана борба, а сва остала средства (економска, дипломатска, идеолошка) треба да садејствују оружаним снагама у постизању политичких циљева путем ратних дејстава. Затим се констатује следеће: „1) да је рат употреба силе у односима између држава; 2) да се под средствима силе или средствима за вођење рата подразумевају оружане снаге држава; 3) да Лењиново схватање рата као продужења класне политике насилним средствима, схватање рата као оружане борбе у име одређених политичких циљева, остаје на снази и у савременој епохи“.

Међутим, садашњи руски војни теоретичари савремени рат сасвим исправно схватају шире и дефинишу га као комплексан феномен и свеобухватан сукоб зараћених страна. На пример, генерал М. А. Гареев дефинише рат као сложену социјално-политичку појаву „која обухвата све сфере живота укључених у њега држава и народа, заправо различите облике борбе с противником, пре свега економску, политичку и психолошку, при чему одлучујући значај има оружана борба“.¹¹ У енциклопедијском речнику *Политологија*, од 1993. године, рат је дефинисан као

⁸ Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 14.

⁹ Опширније: R. Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Paris, 1962.

¹⁰ Соколовски, *Војна стратегија*, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 254.

¹¹ Гареев М. А., *Если завтра война?* – Москва, „ВладДар“, 1995, С. 7.

„социјална појава, која представља један од облика разрешавања друштвено-политичких, економских и идеолошких, као и националних, конфесионалних, територијалних и других противуречности између држава, народа, нација, класа и друштвених група средствима оружаног насиља“.¹² Прецизније речено, политика као основни елемент суштине рата може да обезбеди „остваривање постављених циљева не само путем оружаног насиља, већ и других облика борбе“. Садашњи руски војни писац А. А. Дремков такође сматра да рат треба схватити као историчан, развојан и променљив процес – по садржају, облицима и суштини. Средства насиља нису више само оружје и ратна техника у целини намењени за физичко уништавање људи и рушење војних објеката, него и средства којима се нарушава систем управљања оружаном снагама и системи оружја противника, психички делује на војску и становништво сукобљених страна, дезорганизује рад позадине и ратна привреда противника, и друго. Модерни ратови обухватају ратна дејства и елементе војнодипломатске, војноекономске, психолошке, информационе и друге форме „невојне“ или неоружане борбе. Сада се већ у време мира изводи *нетрадиционално ратовање*, за чије вођење постоје органи управљања, разрађени планови и начини дејства, формиране и припремљене специјалне снаге, укључујући и обавештајне службе, обезбеђена потребна средства и створени погодни политички, економски и социјални услови и подршка сопственог јавног мњења.¹³

У свом знаменитом делу *О рату* појам рата је одредио и Клаузевиц. Рат је, према њему, сложена и променљива појава, „чудновато тројство, састављено из првобитне силовитости свога елемента, мржње и непријатељства, које треба сматрати слепим природним нагонима, затим из игре вероватноће и случајности, која га претвара у слободну делатност духа, и, најзад, из подређене природе политичког инструмента, због чега припада само разуму“.¹⁴ Страсти које ће се у рату распламсати, морају већ постојати у самим народима; обим који ће добити игра храбрости и талента у царству вероватноће и случајности зависи од особина војсковође и војске; политичке намере припадају само влади.

Већина општих дефиниција рата конституише језгро смисла и битне компоненте тог феномена и појма: 1) рат је сложена друштвено-историјска и социјално-политичка појава, комплексан и свеобухватан друштвени процес, стање и облик односа између зараћених страна, условљен економским и политичким неједнакостима и оштром борбом територијализованих људских заједница, односно дубоким антагонистичким противуречностима у људском друштву и у међународним односима, у којем се примењује оружаном насиље и друге врсте или облици борбе; 2) рат је средство за разрешавање непомирљивих противуречности у

¹² Политология: *Энциклопедийски словарь*, Москва, 1993, С. 51.

¹³ А. А. Дремков, *Нетрадиционные войны: сущность, проблемы, перспективы*, „Военная мысль“, 2/1998, С. 73.

¹⁴ Клаузевиц, *О рату*, Редакција „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 55.

друштву и најгрубљи облик остваривања политике у међународним односима; 3) рат је последње средство политике и политички инструмент, односно наставак политичких односа насилним средствима путем оружане силе; 4) рат је посебна врста друштвеног сукоба, односно најжешћи оружани сукоб између или унутар друштвених група и политичких заједница, уз оружану борбу и друге облике насиља; 5) рат је организован облик масовног оружаног насиља, мање или више регулисан међународним правним и политичким актима; 6) рат је израз моћи, интереса, циљева, мотива и воље најчешће једне стране у сукобу, односно рат опредељују војне снаге и дијаметрално супротни ратни циљеви зараћених страна; 7) рат се испољава кроз оружану борбу, односно кроз ратна и борбена дејства оружаних снага ратујућих страна, али садржи и друге облике борбе и ратовања, као што су економски, дипломатски, психолошко-пропагандни, информативни, субверзивни итд.; 8) рат је специфична делатност, практична вештина и умешност, а не егзактна наука, с насиљем и рушилаштвом, ирационалношћу и непредвидивим околностима, изненађењима разних врста, законитостима вероватноће и односом снага ратујућих страна, као и знатним утицајима међународних чинилаца или „треће стране“. Укратко, рат је комплексан и вишедимензионалан социјално-политички и војни феномен који захтева тачно дефинисање, ефикасне припреме снага, промишљену стратегију извођења ратних дејстава и њихово усклађивање с бројним неоружаним облицима борбе или невојним акцијама које доприносе остваривању ратних циљева, и закључивање мира под условима који су резултат победе, компромиса између зараћених страна или диктата „треће стране“. Савремени рат је стање непријатељства и интензиван и интегралан оружани сукоб, првенствено између држава и нација или унутар њих, применом војне силе и оружане борбе и ратних дејстава, уз истовремено ангажовање и садејство њихове економске, политичке, дипломатске, технолошке, психолошке и духовне снаге и моћи и вођења борбе у тим сферама ради наметања своје воље противнику и остваривања међусобно супротстављених економских, политичких и војностратешких интереса и циљева (та суштинска ауто-рова дефиниција рата служи као идеја водиља у даљем разматрању тог феномена).

Еволуција рата

Ратови су се у појединим епохама разликовали по узроцима и поводима, условима и околностима настанка и завршетка, затим по циљевима и функцијама, садржајима и димензијама, средствима ратне технике и начинама вођења. У првој фази првобитне заједнице ратови су вођени између друштвених хорди, родовских и братственичких заједница, номадских пастирских племена и племенских савеза ради заузимања и одржавања територија (ловишта, природни воћњаци, пашњаци, обрадиве површине и други ресурси) и протеривања супарника,

затим ради одмазде и освете за причињену штету, отмице и пљачке и стицања средстава за живот и за рад.¹⁵ У вишој фази првобитне заједнице, односно у периоду настанка вишка производа, велике друштвене поделе рада и учвршћивања приватне својине над средствима за производњу, територијализације људских заједница (племена, народи) и пре-власти племенске олигархије, а затим поделе друштва на антагонистичке класе и слојеве и стварања државе као политичке заједнице, апарата принуде и инструмента владајуће класе, ратови су се водили ради пљачке материјалних добара и богаћења, освајања територије и ресурса противника, стицања радне снаге и робова и насилног преузимања власти. Дакле, у вишој фази првобитне заједнице и у епохи робовласништва рат је био основно средство за стицање и одржавање територије, радне снаге, робова и својине и за пљачку суседних племена и народа, а касније и за колонизацију и стварање империје, разарање непријатељевих и супарничких држава (и племенских савеза) и старих цивилизација, поковање и уништавање других народа и иновераца и успостављање светске или регионалне хегемоније.

У феудализму, ратови су се водили ради освајања и ширења државне територије и стварања царстава и империја, освајања нових феудалних поседова и кметова, прогона и уништења иновераца и јеретика и њиховог преобраћања, преузимања власти и свргавања династија, прерасподеле друштвеног богатства и моћи између феудалне аристократије, цркве, као идеолошке снаге, и феудалног поседника и феудалне државе, а мешовити верски и пљачкашки ратови вођени су против иновераца и ради гушења устанака кметова и ситних феудалаца. У епохи настанка и ширења капиталистичког начина производње вођени су грађански ратови и оружане револуције ради обарања феудализма и насилног преузимања власти и спољни ратови против феудалних и других држава и народа ради ширења капиталистичких односа, освајања и анексије туђих територија и стварања империја. Тада су формиране масовне армије од ослобођених сељака и ситне буржоазије, а рат је попримио шире димензије и постао ствар владе (и владара), војске и народа. Буржоаске државе су такође водиле колонијалне ратове ради стицања колонија и зависних земаља као извора сировина и јефтине радне снаге и тржишта за индустријске производе и извоз капитала (и „вишка становништва“), империјалистичке ратове за прераспodelу колонија и зависних територија и за успостављање светске, континенталне и регионалне хегемоније, затим ослободилачке ратове за национално ослобођење и уједињење и одбрамбене ратове за одбрану слободе и независности отаџбине, а понекад и коалиционе ратове и иностране војне интервенције против револуција радничке класе и сељаштва у појединим земљама.

¹⁵ Опширније: Адам Смит, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, књ. 3, „Култура“, Београд, 1970; Карл Маркс, *Основи критике политичке економије*, МЕД, том 19, ИМП и „Просвета“, Београд, 1979; Quincy Wright, *A Study of War*, 1951.

Ратови и војне интервенције вођени су у савременој епохи и између социјалистичких земаља ради стицања и учвршћења хегемоније и монопола, ширења и наметања сопственог модела и система другим земљама и спречавања изласка из војног пакта. Такви сукоби су правдани заштитом својих „права“ и својих штићеника, „братском помоћи“, пролетерским интернационализмом и интернационалистичком солидарношћу, теоријом ограниченог суверенитета, позивом „здравих снага“, унапред формираних, да заснују марионетску власт, казном због „увреде“ и другим мотивима. То су били агресивни акти који су нанели огромну штету социјализму, миру и друштвеном напретку.

У периоду после Другог светског рата вођени су ратови и између неких капиталистичких држава, затим између ванблоковских или несврстаних земаља, као и између неких социјалистичких и капиталистичких (и несврстаних) земаља, и то око територија и граница, стицања регионалне превласти, наметања сопственог друштвеног уређења и сузбијања продора супарничке велике силе. Укратко, савремени ратови су најчешће вођени на простору некадашњих колонија, доминиона и зависних земаља, неразвијених капиталистичких и социјалистичких земаља, односно на подручју Трећег света и у регионима где се сударају интереси великих сила и њихових војних савеза и коалиција или у зонама њихових „виталних интереса“, као и на простору где настаје „вакуум силе“ или „вакуум безбедности“ услед повлачења супарничке силе.

Еволуција социјалне природе, физиономије и облика вођења рата зависи од историјске епохе и постојећег начина производње, достигнутог степена економског и технолошког развоја, промена у ратној техници и технологији, међународних прилика и околности и унутрашњих услова у ратујућим странама, као и од циљева и карактера политике владајућих друштвених снага у њима. Ратови све више постају технифицирани и механизовани процеси и интензивни сукоби, у којима војна надмоћност и потпуна неравнотежа у оружјима високих технологија имају повећан, ако не и пресудан утицај на методе вођења и исход ратног сукоба. Нова технолошка револуција у војној области, која ће значајно изменити физиономију и начине вођења рата у будућности, подразумева три основна продора у високим технологијама: 1) прикупљање, обраду и дистрибуцију обавештајних информација, сателитско и друго осматрање и извиђање; 2) интегрисане и ефикасне управљачке, командне, контролне, комуникационе и компјутерске системе, и 3) примену „дистанционих дејстава“ или далекометних „прецизних удара“ за уништење и онеспособљавање циљева на великим даљинама и висинама (крстареће и друге ракете и остала ратна техника).

У вези с тим, савремене ратове које воде високоиндустријализоване земље против неразвијених земаља и земаља у развоју карактеришу првенствено интегрисане операције свих видова оружаних снага у свим амбијентима дејства (копно, море, ваздушни простор, космос), велика улога система управљања и веза, информативних и информационих

система, обавештајно и електронско ратовање, психолошко-пропагандне операције и медијско (или информативно) ратовање, субверзивне и друге подривачке активности. Садашњи завојевачи и неоимперијалисти тешко могу да задрже заузето подручје и да одрже надмоћност снага на најважнијим стратешким тачкама, па се знатно ослањају на савезнике и „сарадничке“ и вазалне режиме. У вези с тим, светски моћници изазивају разне националне и међународне кризе, подстичу и подржавају сецесионизам и тероризам у неким земљама, примењују акте прикривене агресије и нетрадиционално ратовање (нарочито информационо, психолошко и психотронско, обавештајно и електронско), економске и друге санкције и војне интервенције против „непослушних“ малих и средњих држава ради њиховог покоравања, слабења, поделе и дезинтеграције.

Међузависност савременог света, нова револуција у војној области и огромно повећање разорне моћи оружја високих технологија, јачање снага мира и утицаја светске организације, појава нових центара моћи и успостављање равнотеже снага у најважнијим регионима света и повећана улога међународног права и дипломатије могу да допринесу постепеном превазилажењу рата као инструмента националне и међународне политике. Међутим, то је дуготрајан, сложен, противуречан и неизванредан процес, који подразумева нестанак узрока и услова који га изазивају, измену људске природе и освајачког менталитета неких народа и држава, напуштање политике силе и интервенције у корист политике мира и равноправне сарадње, потпуно разоружање и успостављање мира и безбедности у светским оквирима, владавину права и правде и добрих обичаја у међународним односима, превазилажење националне државе и политичке територијализације људског друштва и стварање општечовечанске хумане заједнице.

Политика и рат

Повезаност политике и рата, с управљачком и руководећом улогом политике, предмет је теоријских расправа од античког времена па све до садашњих дана. Старогрчки мислиоци Платон и Аристотел су рат разматрали као „темељну вештину“ и саставни део политичке вештине. Макијавели је наглашавао да је рат средство владара за остваривање одређене политике, а Хегел да је рат средство или инструмент за постизање политичких циљева. Џонатан Свифт, Жомини и други тадашњи аутори сматрали су рат средством владара или државе за остваривање одређених циљева.

Према Клаузевицу, рат је политички акт који произилази из политичких односа између појединих народа и влада и политичке намере, а изазива га и њиме управља политика у обе ратујуће стране. Однос политике и рата Клаузевиц дефинише ставом да „рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима“, или, прецизније речено – рат је „наставак политичких односа са употребом других

средстава“.¹⁶ Рат је и политички акт и „прави политички инструмент, продужење политичких односа, њихов наставак другим средствима“. Карактер сваког рата произилази из карактера државне политике и стања политичких односа између појединих земаља и влада. Стратегија рата мора да буде подређена државној политици, која одређује главне смернице за ратни план и основне стратешке линије рата. Укратко, „рат је политичко оруђе; он мора неминовно да носи политички карактер, он мора мерити политичком мером; вођење рата у својим главним потезима је зато само политика која је перо заменила мачем, али зато није престала да мисли по својим сопственим законима“.

Рат је саставни део политике и оружани облик политичке борбе, а води се на војном, економском, дипломатском, психолошком и другим пољима. Његова дејства и акције усклађује и обједињава политика. Она одлучује о рату и миру, претходи рату и наставља се у рату и после рата, припрема и усмерава рат, одређује његов карактер и сврху и ратне циљеве. Политички циљеви једног рата значајно одређују његову природу и суштину, физиономију, облике и начине вођења. Исто тако, политика настоји да створи савезнике и „сараднике“, да неутралише потенцијалне противнике и да дипломатским и другим средствима разбије противничку коалицију, да спречи међународну изолацију сопствене земље и геополитичко (и геостратешко) окружење. Политика, такође, организује снаге и средства за вођење рата, ангажује и обједињава све изворе и потенцијале за потребе рата, формулише ратну доктрину и стратегију, усклађује ратна дејства с акцијама на економском, дипломатском, психолошком и другим пољима, значајно утиче на ток ратних дејстава и управља и руководи оружаним снагама, убира резултате победе или сноси последице пораза у рату и закључује мир. Речју, политика је извориште и исходиште рата и усмеравајућа делатност највиших органа државне власти, где постоји и повратни утицај рата на политику, особито ако су ратна дејства неуспешна. Погрешна државна политика може да захтева од оружаних снага и стратегије потпуно апсурдне акције, које оне не могу да изведу, и да тако допринесе поразу. Опет, погрешна стратегија и крупне стратешке грешке такође могу да изазову неуспех у рату.

У савременим условима, политика и понашање „треће стране“ (нека велика сила, група великих сила, војни савез, светска и регионална организација) која није у непосредном ратном сукобу често битно утичу на избијање, ток и исход једног међудржавног и унутрашњег рата. „Трећа страна“ може да се понаша неутрално и непристрасно, подстрекачки или интервенционистички и шићарцијски, и да условљава и диктира успостављање мира у свом интересу и у интересу својих зависника и штићеника.

Социјално-политичка суштина једног рата понекад се испољава у преображеном виду – као сукоб интереса читавих народа и појединих

¹⁶ Клаузевиц, исто, стр. 35. и 521.

земаља, конфесија, култура и цивилизација и других учесника. Рат је понекад заиста израз тежњи и воље већине маса народа, али је најчешће изазван и одређен интересима, циљевима и политиком владајућих друштвених снага ратујућих страна, независно од тога да ли се оправдава државним, националним, идеолошким, конфесионалним или другим разлозима. Тим пре што спољни и унутрашњи узроци и услови за избијање рата делују изведено, посредно и стохастички, а одлуку о ступању у рат доноси само политика. Односно, друштвени узроци и услови за избијање једног рата, као што су политичка и економска неједнакост и супротности интереса појединих друштвених група и политичких заједница и појачана експлоатација, неједнак темпо развоја економике и појава криза, политика силе и интервенције, односно борба за превласт и материјалне привилегије и власт, територијални захтеви и сукоби око граница и геополитички интереси, антагонистичке социјално-класне, економске, политичко-идеолошке, конфесионалне и културно-цивилизацијске противуречности заоштрене до конфликта, не морају и не могу нужно – по сили природних закона, да аутоматски и неизбежно изазову међудржавни и грађански рат независно од карактера и циљева политике страна у сукобу и одлуке политичког руководства.

Сваки рат, као масован и најгрубљи оружани сукоб и свеопшта борба између антагонистичких друштвених група и политичко-територијалних заједница, води се ради насилног остваривања интереса и циљева које поставља званична политика. Ратни циљеви зараћених страна су дијаметрално супротни и умногоме одређују карактер и садржај рата, степен напрезања снага и интензитет ратних дејстава. Укратко, рат је продужавање међународних политичких и економских односа помоћу ратних и борбених дејстава оружаних снага, уз ангажовање свих расположивих ресурса и борбу на свим пољима друштвене делатности, ради онеспособљавања и поковавања противника, а политика се наставља и у рату којим управља као највиша или врховна власт и после рата и закључења мира. Међутим, епохална открића у науци и техници, развој нуклеарног и другог савременог оружја великог домета, велике ватрене моћи и разарања, правна забрана агресивног рата, нестанак колонијалног система и свеопшта повезаност и међузависност света довели су у питање сврсисходност рата као реалног и разумног средства политике. Наиме, нуклеарни или нуклеарно-конвенционални рат никако не може бити целисходан продужетак и инструмент политике јер је ирационалан и апсурдан. Стога се неке велике западне силе и њихови војни савези, као рушиоци мира или као главни извори нарушавања мира и безбедности у савременом свету у њиховој глобалној политици силе и интервенције, оријентишу на изазивање криза и „управљање“ кризама у зонама „виталних интереса“ и у „сивим зонама“, на подстицање и ширење „малих“ или локалних међудржавних и грађанских ратова и на војне интервенције у њима ангажовањем сопствених и савезничких (коалиционих) снага, односно на војне при-

нудне мере Савета безбедности УН и мултилатералне „мировне“ операције и „хуманитарне интервенције“. Укратко, рат је политички акт, инструмент и саставни део политике, која одређује његов почетак, ток и исход. Политика располаже и другим политичким и невојним средствима и поступцима за мирно решавање међународних криза и спорова и унутрашњих сукоба, као и за остваривање својих циљева. Све то налаже потребу спречавања, избегавања и превазилажења рата као политичког инструмента за решавање међународних спорова и друштвених противуречности.

Социјално-политичка подела ратова

Подела ратова на врсте и подврсте, начине и облике вођења и друге компоненте обавља се по разним основама. Сваки рат је оружани сукоб и свеопшта борба између зараћених страна, а његова се природа и суштина могу објаснити само схватањем епохе у којој је настао, узрока и услова избијања и политичких циљева страна у сукобу. Рат је био и остао политички инструмент за стварање и ширење, али и за разбијање и рушење држава, империја, друштвених система и политичких идеологија. Може да допринесе друштвеном развоју и интеграцији, али још више, и чешће, рушењу, деструкцији и дезинтеграцији политичких заједница. Последице рата јесу велика страдања и патње људи, огромна материјална разарања, велики расходи везани за оружје и опрему и друге ратне потребе, економско пропадање, па и пропаст поражене државе и уништење једног народа.

У науци о међународним односима, војним теоријама и ратним доктринама појединих земаља ратови се најчешће разврставају према социјално-политичкој суштини и циљевима, величини ратишта и броју држава у рату, начинима вођења и врстама оружја које се употребљава у ратним дејствима, амбијенту извођења ратних дејстава и садржајима невојних активности. У вези с тим, разликује се социјално-политичка и војна класификација ратова, која је условна јер се критеријуми класификације и типологизације преплићу и допуњују.

Социјално-политичка класификација ратова заснива се на анализи историјских услова и узрока сваког појединог рата, вредносним оценама зараћених страна и ратних циљева којима теже, оценама политичке суштине и друштвеног карактера рата, току и резултату или последицама рата по зараћене стране и људско друштво у целини. Са политичког и правног становишта, општа подела на *међународне* и *унутрашње* ратове је класична и суштинска подела. У прву групу спадају ратови између држава, група држава, војних савеза, коалиција и војних пактова, као и ратови између империјалних метропола и колонијалних народа, на које се примењују правила и обичаји међународног ратног и хуманитарног права. У другу групу спадају грађански ратови између антагонистичких друштвених група унутар једне државе или нације. Наравно, у пракси постоје и мешовити и прелазни типови ратова, који имају обе

лежја и међународног и грађанског рата и оружане револуције. Односно, грађански ратови су се понекад водили у оквиру народноослободилачког и одбрамбеног рата, уз инострану војну интервенцију неке велике силе и њених савезника и ангажовање мултинационалних снага под мандатом Савета безбедности УН или без тог мандата, због чега су попримали и специфична обележја међународног оружаног сукоба. У међународне ратове спадају освајачки, одбрамбени и народноослободилачки ратови.

Освајачки, агресивни или нападачки рат може да започне једна држава, група држава, војни савез и коалиција ради потчињавања, неутралисања и разбијања једне државе или групе држава и остварења својих хегемонистичких интереса и циљева освајањем туђе територије и анексијом. Политички и други ратни циљеви агресора у освајачком рату могу да буду бројни и различити: 1) освајање и анексија туђих територија и поробљавање других народа; 2) стварање и очување колонија и зависних земаља ради извоза робе, капитала, прљавих технологија и „вишка“ становништва, и коришћења јевтине радне снаге и природних ресурса и појачане експлоатације; 3) преотимање туђих колонија или прерасподела колонија и зависних територија, вазалних држава и протектората и ширење интересних сфера; 4) разбијање, војно слабљење и онеспособљавање и упропашћивање конкурентске и супарничке државе и нације и плачкање њених богатстава, као и обуздавање моћи неког амбициозног суседа који представља опасност и освета за нанету „увреду“; 5) скретање пажње сопственог народа с унутрашње економске и политичке кризе и незадовољства и спољна освајања ради задовољења великодржавних и хегемонистичких интереса и циљева; 6) рушење политичког система, државноправног поретка и власти и наметање марионетског режима, сопственог система и вредности другим народима и земљама; 7) спречавање неког поробљеног народа у империји да стекне своју независност, одржавање преосталих колонијалних поседа и неоколонијалних позиција и гушење антиколонијалних и народноослободилачких устанака; 8) потчињавање владе супарничке земље и заузимање и контрола извора нафте, гаса, руда и стратешких сировина, односно стицање поморске и друге превласти и контрола међународних поморских и трговинских комуникација; 9) прерасподела снаге и моћи и стицање регионалне, континенталне и глобалне (светске) хегемоније, односно неоколонијална и неоимперијална експанзија и ширење зоне доминације и интересних сфера и стицање економских предности и користи, и 10) уништење, масован прогон и „етничко чишћење“ неког народа и насељавање његове територије досељеницима итд. Поједини агресори у свом ратном походу могу да имају и по неколико ратних циљева, који се преплићу и допуњују, а који се могу мењати зависно од тока ратних дејстава и утицаја „треће стране“ и других околности.

Сагласно наведеним и другим ратним циљевима, освајачки ратови могу да се поделе на посебне подврсте, као што су: 1) анексионистички рат, који се води ради освајања суседних и других држава или делова

њихових територија и анексије; 2) колонијални рат, ради стварања система колонија и зависних земаља; 3) империјалистички рат, ради прерасподеле туђих колонија и стварања империје; 4) превентивни рат, ради одржавања војне и политичке равнотеже, стицања превласти, спречавања неког опасног суседа да превише ојача, редукције војне моћи и разбијања или спречавања да уђе у противнички војни савез; 5) интервенционистички рат, ради испуњења савезничке обавезе на страни агресора, подршке устаницима и побуњеницима у другој држави, и слично; 6) посреднички или представнички рат за који се ангажују снаге земље заступника и „сарадника“, који понекад може да буде подврста рата за интервенцију; 7) међудржавни и међународни верски ратови за превласт своје религије и политичке идеологије итд. У пракси се понекад преплићу поједине подврсте освајачког рата, а могуће је да такав рат садржи и неке елементе одбрамбеног рата. Такође, могуће је да освајачки рат изузетно прерасте у одбрамбени рат – када се промене ратни циљеви, однос снага зараћених страна и међународне околности у различитим периодима рата, и обрнуто – да се одбрамбени рат претвори у освајачки рат. У савременом периоду агресивни ратови су најчешће били коалициони и регионални по захваћеној територији и ангажованим снагама, а ређе локални – само између две мале и средње државе.

Методи отпочињања агресивних ратова такође су бројни и разноврсни. Агресија је понекад прикривана и оправдавана мотивима одбране угрожених права или нужне самоодбране, затим „заштите мањина“ у суседним и другим земљама, заштите „слабих држава“, пружања „несебичне“ помоћи и подршке идеји људских права, слободе и демократије, „националног уједињења“ и повратка „неправедно“ отргнутих територија итд. У припреми агресивног рата коришћена су разна средства и поступци, као што су: медијски рат, манипулације и пацифистичка пропаганда ради дезоријентације и слабљења воље браниоца; пропаганда „локализације“ сукоба и његовог „смиривања“, подстицање и коришћење унутрашњих сукоба (национални, етнички, конфесионални, политички), стварање „пете колоне“ и подстицање сецесионизма и сепаратизма; закључивање „пријатељских“ споразума о ненападању или „вечном миру и пријатељству“ да би се успавала будност противника и вероломство и кршење споразума. Значајне су биле и разне претње и притисци, гранични инциденти, економске санкције, субверзивно ратовање, убацивање плаћеничких формација и терористичких банди итд.

Агресивним ратовима се угрожавају светски мир и безбедност, успоравају друштвени развој и напредак, и изазивају велике жртве и разарања, а они су и највећа опасност по независност и територијални интегритет малих и средњих држава. Такав рат је међународноправно забрањен и проглашен за злочин против мира. Повешом Уједињених нација и другим актима међународног права земље чланице су се обавезале да неће међусобно прибегавати сили и претњи силом, да ће све спорове и сукобе решавати мирним путем, да ће пружити помоћ

оној чланици која је нападнута и да ће се уздржати од давања помоћи свакој држави против које УН предузму неку принудну меру.¹⁷ Истовремено, Повељом УН признаје се државама право на ангажовање војне силе ради индивидуалне и колективне самоодбране уколико је на њих изведен оружани напад или други акт агресије ради сузбијања и сламања агресије.

Одбрамбеним ратом нападнута држава или група држава супротставља се агресору оружаном борбом и другим облицима борбе и отпора ради очувања и одбране слободе и независности, суверенитета, територијалне целокупности и уставног уређења и државно-правног поретка. Свака држава има право и дужност да се супротстави агресору, да држи оружане снаге ради одвраћања и одбране од евентуалне агресије и испуњења преузетих обавеза према међународној заједници. Висока одбрамбена способност и спремност оружаних снага за одбрамбени рат доприносе очувању мира, слободном развоју и напретку друштва, одвраћању од спољне агресије и постизању победе над агресором. Успешним вођењем одбрамбеног рата против нападача могу да се придобију савезници и стратешки партнери и осигура подршка и помоћ пријатељских и мирољубивих земаља и других напредних снага у свету.

Према социјално-политичкој суштини и ратним циљевима браниоца, одбрамбени ратови такође могу да се разврстају на подврсте, као што су: 1) одбрамбени рат у ужем смислу, који се води ради одбране земље и сузбијања и сламања спољне оружане агресије; 2) одбрамбено-ослободилачки рат ради ослобођења земље од окупатора, националног уједињења и стварања националне државе, реинтеграције и повраћаја неправедно одузетих територија и успостављања некадашњих државних граница; 3) ослободилачко-револуционарни или револуционарно-ослободилачки ради протеривања окупатора и револуционарног преузимања власти у држави, и слично. У друштвеној пракси постоји реална могућност да се одбрамбени рат против завојевача претвори у освајачки рат ради анексије туђих територија променом циљева и карактера рата, што се у историји неколико пута и десило (одбрамбено-освајачки, освајачко-одбрамбени рат).

У оквиру одбрамбеног рата подразумевају се јединство и усклађени напори и активности свих субјеката и снага одбране, односно вођење оружане борбе и супротстављање у свим сферама друштвеног живота ради уништења, неутралисања, онеспособљавања и протеривања оружаних снага непријатеља. Основна обележја одбрамбеног рата у савременим условима јесу: приоритет оружане борбе и борбених дејстава и усклађивање с осталим облицима борбе и отпора; примена офанзиве и офанзивних операција, односно комбиновање свих видова и облика ратних и борбених дејстава и њихово вођење на целом ратишту; интензитет и непрекидност ратних и борбених дејстава до постизања

¹⁷ Повеља Уједињених нација, чл. 2, у: Стеван Ђорђевић и други, *Грађа међународног јавног права*, књига прва, „Дневник“, Нови Сад, 1988, стр. 298.

ратних циљева; ослонац на сопствене снаге (и евентуалне савезнике и коалиционе партнере) и коришћење свих људских потенцијала и материјалних извора и добара за потребе рата. Изузетно, одбрамбени и ослободилачко-одбрамбени рат могу да буду испреплетени и са грађанским ратом, оружаном револуцијом, оружаном сецесионистичком побуном и иностраном војном интервенцијом на страни побуњеника и устаника, а ређе и на страни законите владе. То још више усложњава физиономију рата, његове одлике и динамику ратних дејстава и других акција. Крајњи исход савременог рата не зависи увек од резултата оружане борбе већ и од опште војне моћи победника, односа снага у свету и међународних околности и унутрашњих прилика у зараћеним странама, а пре свега од понашања великих сила и војних савеза.

Народноослободилачки, националноослободилачки или антиколонијални ратови су били посебна врста савремених ратова који су се водили после Другог светског рата између империјалних метропола и колонијалних народа у процесу деколонизације, тј. укидања колонијалног система и империја западноевропских великих и малих сила. То су били ратови угњетених народа против колонијалних сила и империјализма, у оквиру остваривања права потлачених народа на самоопредељење, слободу и независност. Ратови између империјалне метрополе и колонија били су специфични међународни, али не и међудржавни и грађански ратови. Они су понекад могли да садрже и елементе грађанског и револуционарног рата против неоколонијалног поретка – уколико би бивша метропола формирала марионетску власт и подржала је својим војним снагама у борби против антиколонијалног покрета. Политички су били оправдани и допуштени на основу Декларације УН о давању независности колонијалним земљама и народима 1514 (XV), од 14. децембра 1960, и Резолуције Генералне скупштине УН о примени Декларације 2465 (XXIII), од 20. децембра 1960. године.¹⁸ Та врста ратова је ишчезла после дефинитивног укидања колонијалног система у светским размерама.

Социјално-политички је значајна и подела ратова према карактеру и улози у историјском развоју друштва на *неправедне* и *праведне ратове*. Неправедни ратови су сви освајачки и контрареволуционарни грађански ратови, а друштвено оправдани су одбрамбени, народноослободилачки и револуционарни грађански ратови. Поимање *праведног рата* у ствари значи „разликовање између ратујућих страна чије је судјеловање у рату оправдано етички и правно, и оних за које се не сматра да имају правно и морално право да се прихвате оружја“.¹⁹ Та подела је важила у

¹⁸ Декларација УН о давању независности колонијалним земљама и народима од 14. децембра 1960, Резолуција Генералне скупштине УН о примени Декларације о давању независности колонијалним земљама и народима, у: Стеван Ђорђевић, и др. *Исто*, стр. 335–337.

¹⁹ Hans Morgenthau, *Politics among Nations*, New York, 1953, (Наведено према: Владимир Иблер, *Међународни односи* – зборник радова, Загреб, 1971, стр. 399).

средњем веку, а привремено је била напуштена у 19. веку када је створен систем држава и империја и рат схваћен као прећутно право и *ultima ratio* државе и инструмент државне политике који се води према неким моралним и делимице правним правилима и обичајима. Та класификација је поново била реafirмисана у 20. веку, у процесу нарастања ослободилачких, антиколонијалних и револуционарних ратова, који су вођени ради остваривања права поробљених народа на самоопредељење, ослобођење и независан друштвени развој, с једне, и појаве мноштва освајачких ратова и иностраних војних интервенција, с друге стране.

Крајем 20. века подела ратова на праведне и неправедне поново је постала теоријски и политички проблематична јер постоје могућности злоупотребе такве класификације у прагматичне и агресивне сврхе светских моћника, који крше и заобилазе међународно право, насилно намећу своје интересе и нови међународни поредак путем „малих ратова“, војних интервенција, економских санкција, неконвенционалног ратовања и других средстава и облика примене политике силе и насиља у међународним односима. Западне силе, под вођством САД, сматрају да њихови интереси и сила имају апсолутну предност над међународним правом, истином, правдом и интересима других држава, те да имају самопроглашено „право“ на интервенцију ради наметања своје воље другима и господарења светом. Концепт „праведног“ рата као политичког средства у извесној мери је противуречан и могу да га злоупотребе велике западне силе, па чак и неке друге државе, које настоје да њиме оправдају своје агресивно понашање и примену политике силе и насиља, укључујући „правно и морално оправдан“ рат против „опаких“ и „непослушних“ влада и народа, геноцид и етничко чишћење „неподобних“ народа, иностране војне интервенције и субверзивно ратовање. Ипак, одбрамбени рат нападнуте државе – браниоца, правно је допуштен и морално оправдан и треба га сматрати праведним; то је антират и антинасиље.

Војна класификација ратова

Према величини и геополитичком значају простора, броју зараћених држава и другим критеријумима ратови могу да се поделе на три врсте, на локалне, регионалне и светске (општи, глобални) ратове.

Локални рат је врста међудржавног рата, у којем је агресор једна или више суседних држава или више држава изван региона, неки војни савез и коалиција или снаге неке међународне организације, а жртва агресије најчешће је једна земља. У локалне ратове се понекад убрајају и грађански ратови са значајним спољним учешћем или оружаном интервенцијом великих и регионалних сила, војних савеза и мултинационалних снага ради остваривања и заштите својих хегемонистичких интереса и циљева, а само изузетно и ради сузбијања агресије на неку земљу захваћену грађанским ратом. Локални ратови се воде конвенционалним оружјем, уз повремену употребу хемијских и биолошких борбе-

них средстава, а могућа је и селективна употреба тактичког нуклеарног оружја мале и веома мале снаге и других средстава ратне технике. Зависно од циљева, јачине и састава ангажованих снага, геополитичког и стратешког положаја зараћених страна и захваћеног простора бојишта и врсте употребљеног оружја, локални рат може имати различите размере, трајање, интензитет и начине извођења борбених дејстава и друге карактеристике. У њему се комбинују сви принципи ратне вештине, а особито активност и иницијатива, маневар, изненађење, безбедност или обезбеђење од изненађења, одржавање борбеног морала и јединствено командовање.

У новијем периоду локални ратови су вођени између малих и средњих држава, затим између великих и регионалних сила, као и између регионалних сила и малих држава. Најчешће су ипак вођени против малих и средњих ванблоковских држава, новоослобођених земаља и антиколонијалних покрета, на просторима на којима су се сукобљавали интереси суперсила и њихових војних савеза и у „сивим зонама“. Ратове између појединих суседних и других заинтересованих држава заступника често су подстицале велике и регионалне силе ради посредног остваривања својих интереса „туђим“ рукама. То су локални „посреднички“ или „представнички“ ратови путем армије земље заступника и „сарадника“ којој се пружа снажна војна, материјална и техничка помоћ и дипломатска подршка.

Велике и регионалне силе и војни савези, а пре свега западне силе и НАТО, ангажовали су се, и даље се ангажују, у локалним ратовима на разне начине: изазивањем и подстицањем међудржавних оружаних сукоба и унутрашњих конфликта и криза и дипломатском подршком агресије; наоружавањем и обучавањем једне од зараћених страна и упућивањем војних саветника и инструктора; упућивањем већих терористичких група, плаћеничких формација и „добровољаца“; обавештајним деловањем и достављањем података о противнику; логистичком подршком и обезбеђењем транспорта, комуникација и веза свом штићенику и зависнику; електронским и другим специјалним дејствима, паралисањем и уништењем руководећих центара и командних места и система веза противника; пружањем економске, финансијске, војне и техничке помоћи штићеницима; пружањем дипломатске, политичке и психолошко-пропагандне подршке зависницима и штићеницима; економском, ваздухопловном и поморском блокадом једне од ратујућих страна; давањем на коришћење својих база у иностранству за потребе штићеника; непосредном оружаном интервенцијом ангажовањем сопствених, савезничких (коалиционих) и мултинационалних снага, снага државе заступника и „сарадника“, и слично. Учешће делова оружаних снага великих и регионалних сила и војних савеза у локалном рату латентна је опасност да се он прошири и претвори у регионални, па и општи рат. Наведени облици прикривеног и отвореног учешћа страних сила у локалним ратовима на страни агресора могу да се квалификују као *прикривена агресија*, односно као инострана војна интервенција.

Основни циљеви које агресор настоји да оствари у локалном рату могу да буду: освајање и анексија делова туђих територија и задовољавање територијалних претензија и великодржавних тежњи; заузимање и контрола извора нафте, гаса, руда и стратешких сировина; стицање поморске превласти и контрола поморских и трговинских комуникација; спасавање пријатељских и „сарадничких“ режима, односно рушење нелојалних и довођење на власт послушних, марионетских гарнитура; рушење легалне владе и постојећег система и наметање сопствених облика друштвеног уређења; задржавање и проширивање зоне доминације, побољшање стратешких позиција и стицање регионалне надмоћности и хегемоније; ликвидација народноослободилачких и антиколонијалних покрета и задржавање појединих народа у политичкој и економској зависности, и друго. С друге стране, одбрамбени и народноослободилачки локални ратови имали су за њихове носиоце сасвим супротне циљеве.

Локални рат може да започне: претходном применом медијског, психолошко-пропагандног и информативног рата и субверзије ради слабења жртве агресије; претварањем грађанског рата у међународни сукоб, тј. иностраном војном интервенцијом у грађански рат; изненадним оружаним нападом мирнодопског ешелона из сталних мирнодопских локација; нападом снага активираних на маневрима и великим војним вежбама; нападом после изведене делимичне или потпуне мобилизације оружаних снага; претварањем „мировне“ операције са мандатом Савета безбедности УН, или без тог мандата, у рат против једне стране у сукобу; бомбардовањем, ракетирањем и другим дејствима са великих одстојања по виталним објектима противника, и слично. Локалне ратове карактерише: масовно учешће људи и велики губици, првенствено цивилног становништва, и велика материјална разарања; примена свих врста савременог конвенционалног оружја, повећан утрошак муниције и проблеми логистике и позадинског обезбеђења; ангажовање оклопних и механизованих снага као носиоца удара и маневра; масовни удари авијације и ракетних снага и ангажовање ваздушнодесантних и поморскодесантних снага ради реализације стратегије муњевитог рата, односно примена стратегије дуготрајног исцрпљујућег рата од стране браниоца; примена различитих облика и начина вођења рата, укључујући фронтални, герилски и територијални рат, и револуционарно и неконвенционално ратовање; изазивање криза и унутрашњих сукоба и ангажовање снага интервенциониста, и друго. У будућности, локални ратови ће бити најчешћа врста рата између неразвијених земаља и земаља у развоју, и између високоиндустријализованих земаља и неразвијених земаља, а најмање су вероватни између високоразвијених земаља.

Регионални рат је врста рата на великом ратишту, које обухвата територију неколико држава и група држава, и које чини јединствену геостратешку целину. Агресор може да буде група средњих и малих држава, група великих сила, нека велика сила, војни савез и коалиција,

и снаге неке међународне организације. Жртва агресије може да буде нека регионална сила, група малих држава, група малих и средњих држава, а изузетно и нека значајна мала сила која није по вољи светских моћника. Регионални ратови могу да избију првенствено у подручјима где се сукобљавају интереси великих сила и њихових војних савеза и коалиција и у регионима у којима постоје кризна жаришта и унутрашњи оружани сукоби, нерешени територијални проблеми и други спорови и сукоби између суседних држава и ванрегионалних сила. Могу да започну проширивањем локалног рата, непосредним ступањем у рат више држава региона и континента, одлуком вођства неког војног савеза или коалиције или органа неке међународне организације. У регионалном међудржавном рату може да се изводи међународна војна интервенција под мандатом Савета безбедности УН или изван мандата ради ограничења или решавања сукоба.

Најчешћи циљеви агресора у регионалном рату могу да буду: војни пораз и насилно редуковање на минимум војне моћи неке регионалне, па чак и мале силе која смета светским силницима; одржавање и стицање регионалне хегемоније и доминације, ширење интересне сфере и потискивање утицаја супарника; насилно разбијање неке велике или регионалне силе и стварање на њеним рушевинама мноштва малих вазалних држава, и друго. И у регионалном рату заинтересоване државе могу да се посредно умешају и да пруже војну, техничку и другу помоћ и подршку некој од ратујућих страна, чиме регионални рат поприма још шире одлике. Интензитет и трајање борбених дејстава, начин ангажовања оружаних снага, врсте употребљеног оружја и друге одлике регионалног рата зависе од циљева, доктрина и стратегија зараћених страна, односа снага на ратишту и способности браниоца да се оружаном борбом и свеопштим отпором супротстави агресору. Употреба тактичког и оперативно-тактичког нуклеарног оружја у регионалном рату стална је потенцијална опасност, првенствено ако у њему учествују снаге западних сила и њихових савеза и коалиција, па и снаге неких других сила које поседују нуклеарно оружје.

Светски, глобални или општи рат би био оружани сукоб међуконтиненталних размера, у којем би учествовале велике силе, западни војни савези и новоформиране војне коалиције, односно најважнији центри светске војне, економске и политичке моћи, највероватније уз неограничену употребу свих врста оружја у свим димензијама, укључујући и космос. Светски рат може да започне конвенционалним оружјем и да се претвори у нуклеарно-конвенционални рат селективном употребом нуклеарног оружја и средстава за његово преношење. Може да настане проширивањем локалног и регионалног рата, или изненадно и нагло – непосредним претварањем опште војно-политичке кризе у светски оружани сукоб највећих сила и других држава. Изузетно, светски или општи рат могао би да буде и само конвенционални рат, без употребе нуклеарног оружја, мада је мало вероватно да би се нуклеарна сила удржала од примене тог оружја чак и против неке ненуклеарне си-

ле. Многе државе би у такав рат биле увучене мимо своје воље и интереса, и то због свог геополитичког положаја и стратешког значаја.

У садашњим међународним условима и у догледној будућности светски или општи рат је мало вероватан и готово искључен, мада се предвиђа као могућност у стратешким концепцијама западних сила и Северноатлантског пакта. Светски нуклеарни рат би могао да избије услед неуспеха у одвраћању, погрешних процена намера и могућности супротне стране и превентивног нуклеарног удара, ескалације конвенционалног рата између великих сила, неповољне војностратегијске ситуације на главном ратишту или ратиштима и губљења контроле над употребом тактичког и оперативно-тактичког нуклеарног оружја у регионалном рату, или чак услед акцидента и евентуалне техничке грешке у сателитским, радарским, електронским и ракетно-нуклеарним системима и људске грешке у њима. Такав рат био би тоталан, свеобухватан, крајње одлучан, рушилачки и разоран. Тежиште масовних нуклеарних удара и разарања било би по нуклеарним средствима, главним групацијама оружаних снага, војноиндустријским центрима и војно-политичким руководством нуклеарних сила и њихових савезника, по њиховим снагама и војним објектима на територијама других земаља и стратегијским резервама. Превентивним или изненадним нуклеарним ударом стратегијских и осталих ракетно-нуклеарних средстава агресор би настојао да постигне предност у почетном периоду рата и повољан однос снага за даље вођење рата или да на самом почетку рата оствари политичке и стратешке циљеве. Највећи проблем за браниоца биће правовремено откривање и одбијање изненадног ракетно-нуклеарног напада агресора и брзо доношење уништавајућег узвратног нуклеарног удара по његовим снагама и средствима.

С обзиром на катастрофалне последице и неизвестан исход – без победника и побеђених, светски нуклеарни рат је скоро немогућ и најмање вероватан, и не може да буде наставак или средство националне и међународне политике. Али, такав рат се предвиђа у доктринама западних сила и њихових војних савеза, а за његово вођење постоје велики арсенали стратегијског и оперативно-тактичког нуклеарног оружја и средстава за његово преношење (или лансирање) и поред споразума о његовом смањивању и забрани пролиферације. Припреме за ракетно-нуклеарни рат и нуклеарне претње користе се као политичка средства за стицање и одржавање глобалне и регионалне хегемоније, као вид нуклеарног одвраћања и застрашивања и облик економског исцрпљивања противника настављањем трке у наоружавању у новим формама и високим технологијама.

О још неким типовима ратова

Класификација ратова може да се изведе и према посебним и допунским критеријумима и специфичним обележјима. Према начину извођења, ратови могу да буду офанзивни, дефанзивни и мешовити (дефанзивно-офанзивни, офанзивно-дефанзивни), затим фронтални, те-

риторијални (партизански, герилски) и комбиновани (фронтално-партизански, партизанско-фронтални, противпартизански, противгерилски ратови). Према обиму циља и ангажованим снагама, рат може да има ограничени или радикални циљ, а постоји и „ограничени рат“, као и рат ради обарања противника (разбијање и уништење оружане силе противника), његовог изнуривања и исцрпљивања (неутралисање и слабење противникове војне моћи), односно уништавања и исцрпљивања истовремено, што је најчешћи случај. Рат с ограниченим циљем води се ограниченим средствима ради заузимања дела територије друге државе и анексије, редуковања војне моћи противника и промене односа снага у своју корист и изнуђивања разних уступака. Опет, рат са радикалним циљем срачунат је на освајање неке земље, разбијање њених оружаних снага и свргавање система и режима, присаједињења територије разбијене државе сили победници и њеним савезницима, а понекад и на разбијање једне државе и стварање на њеним рушевинама неколико нових државних творевина. Према дужини трајања ратних и борбених дејстава, рат може да буде краткотрајан или муњевит, дуготрајан и рат средњег трајања.

Ако се за критеријуме класификације узму интензитет борбених дејстава, обим примене оружаног насиља и карактер сукоба (међународни, унутрашњи, уз инострано мешање и интервенцију), ратови могу да буду високог, средњег и ниског интензитета. Наравно, „мали ратови“ или „сукоби ниског интензитета“ нису „ниски“ сукоби у погледу интензитета за мале и „слабе“ земље које су у њих уплетене. У сукобе ниског интензитета сврставају се герилско, револуционарно и неконвенционално ратовање, оружане побуне, субверзија, војна анархија и безакоње у појединим земљама, у којима се ангажују америчке и савезничке борбене снаге и друге институције ради пружања савезничке помоћи, борбене подршке и позадинског обезбеђења снагама земље домаћина, односно снагама побуњеничког покрета. Сукоби високог и средњег интензитета су, у ствари, ратови између нација и држава као субјеката међународних односа.²⁰

Према врстама употребљеног оружја и других средстава ратне технике и типовима непријатеља, ратови могу да буду: конвенционални, нуклеарни или ракетно-нуклеарни и мешовити (конвенционално-нуклеарни, конвенционално-хемијско-биолошки). У литератури се помињу и бактериолошки, биолошки, хемијски, метеоролошки и геофизички рат као специфичне и појединачне подврсте рата, у оквиру претходних врста ратова. Сагласно амбијенту извођења ратних дејстава и других акција, ратови се могу груписати као сувоземни или копнени, ваздушни, космички, поморски и подморнички, затим сведимензионални или интегрални, обавештајни, електронски рат, и слично.²¹ Са-

²⁰ Опширније видети: *Low Intensity Conflict*, Washington, D. C., 1986.

²¹ Опширније: *Intelligence and Electronic Warfare Operations*, Washington, D. C., July 1987; *Military Operations in Low Intensity Conflict*, Washington, D. C., December 1990; *Psychological Operations*, Washington, D. C., July 1987, etc.

времене теорије о рату и другим сукобима значајну пажњу посвећују и невојним средствима и поступцима у међународним односима, срачуна- тим на дестабилизацију, потчињавање и разбијање појединих држава, као што су: неконвенционално и нетрадиционално ратовање, економски и трговински рат, информативни и медијски рат, психолошко-пропаган- дни рат, неокортикални и психотронски рат итд. То нису ратови у традиционалном смислу, јер не садрже оружану борбу и борбена дејства оружаних снага, али су постали веома ефикасна средства једине прео- стале суперсиле и групе великих сила у стварању новог међународног поретка у њиховом интересу. Разуме се да локални и регионални ратови и оружани сукоби испод нивоа рата могу да буду повезани с религијским фундаментализмом, пролиферацијом оружја за масовно уништавање и средстава за његово лансирање, међународним тероризмом и разновр- сном организованим криминалом и иностраним мешањем.

Закључак

Ратови у савременом свету настају првенствено на политички трусним подручјима, где се сукобљавају економски и политички инте- реси великих и регионалних сила и преламају утицаји различитих цивилизација и култура. Рат у савременој епохи је најчешће свеобухва- тан, одлучан и интензиван оружани сукоб зараћених страна у којем се изводе ратна и борбена дејства оружаних снага и примењују друга средства и поступци ради покоравања противника и остваривања поли- тичких, економских и стратешких циљева. Може да буде међународни и грађански, агресивни и одбрамбени, са мноштвом подврста и мешови- тих форми, односно локални, регионални, континентални и светски, као и конвенционални и нуклеарни и комбиновани (конвенционално-ну- клеарни) рат. Разлози за ступање у будуће ратове биће углавном борба за изворе енергије и стратешких сировина, рудног блага и воде и за друге ресурсе који су неравномерно распоређени широм света, затим за контролу трговачких путева и поморских комуникација и за стицање тржишта и профита, као и реваншизам и ревизија граница или борба за територије и власт.

У будућности су могући локални ратови с ограниченим и радикал- ним циљем, а само изузетно и регионални ратови конвенционалног типа, уз претњу употребе оперативно-тактичког и тактичког нуклеарног оружја. Такви ратови могу да буду различитог интензитета и трајања, зависно од циљева и односа снага зараћених страна, начина и облика вођења и видова стратегијских дејстава, понашања појединих или групе великих сила, неког војног савеза и коалиције или неке међународне организације (њихово мешање и оружане интервенције, немешање и уздржавање, и мирно посредовање). У евентуалном локалном и регио- налном рату у Европи, у широј зони Средоземља и на Средњем истоку највероватније би дошло до колективне оружане интервенције НАТО-а или мултинационалних снага са мандатом Савета безбедности УН или

без тог мандата, а изузетно и до индивидуалне оружане интервенције САД, у облику „савезничке помоћи“ једној од зараћених страна. Западне силе, посредним дејствима и нетрадиционалним ратовањем према нестабилним подручјима, изазиваће кризе и оружане сукобе и стварати услове за војне интервенције или „реаговање на кризе“ ради остваривања сопствених интереса и циљева. Речју, западне силе и њихови војни савези и државе сателити биће главни рушиоци мира или главни учесници у локалним и регионалним ратовима и оружаним интервенцијама ради наметања мира у сопственом интересу.

Честа врста ратова у 21. веку биће грађански ратови, уз спољно учешће, а само изузетно и без иностране оружане и друге интервенције. Настајаће у државама које су суочене с бројним сепаратистички и сецесионистички одређеним националним мањинама и конфесионалним групама, као и у мултинационалним и мултиетничким и мултиконфесионалним државама федералног и унитарног типа, укључујући и земље западне и југоисточне Европе и Средоземља, Африке, Далеког истока и централне и југозападне Азије, суочене са борбом за очување територијалног интегритета, политичке независности и суверенитета. Сепаратистички покрети примењују „масовну стратегију“, односно стратегију стварања паралелних органа власти и незаконитих војних формација и терористичких организација, стратегију гериле и оружане побуне и стратегију интернационализације својих сецесионистичких захтева, ослањања на међународне чиниоце и инострану интервенцију.

Међународни локални и регионални ратови настајаће у будућности вероватно између држава различитог и истог типа цивилизације и са савезницима из исте или других цивилизација, особито у зонама „виталних интереса“ великих сила и у „сивим зонама“ и подручјима богатим природним ресурсима. То ће бити ратови између аграрних, индустријских и информатичких друштава и њихових оружаних снага које су на веома различитим степенима технолошке опремљености и борбених способности и могућности.

Савремени рат је постао тоталан сукоб зараћених страна и технифициран процес, у којем ће ратна техника и технолошка надмоћност имати све већи значај, уз истовремену високу обученост и оспособљеност људи да ефикасно употребе високотехнолошка оружја и опрему. Велики значај имаће модернизација и прилагођавање постојеће ратне технике новим захтевима, изналажење нових начина борбене употребе „старе“ технике, еволуција и изналажење нових начина вођења рата и изградња нове вештине ратовања примерене условима информатичког доба и нове, „четврте“ научно-технолошке и војнотехнолошке револуције 21. века. Повећан значај управљања, руковођења и командовања захтева стално усавршавање њихових метода, типова и начина, успостављање и поуздано функционисање јединственог командно-информационог и аутоматизованог информационог система, убрзан научно-технолошки прогрес, и јачање и изградњу унутрашње политичке и економске стабилности и народног јединства у земљи.

Исламизација као чинилац албанизације на просторима претходне Југославије

УДК 297:323.1)(497.1)

Проф. др Мирољуб Јевтић

Чињеница да на крају 20. века Шиптари чине већину становништва на Космету, у Улцињу и западној Македонији није довољна за решавање спорова између народа на том простору, нити се може узимати као основ за право на отцепљење.

У вези с тим, аутор објашњава да је албанизација тих простора настала као последица насилне окупације Албанаца, који су, као муслимани, били носиоци суверенитета у религиозној исламској држави какво је било Османско царство.

Наиме, само захваљујући чињеници да су постали муслимани Албанци су могли да се наметну као господари, јер су, у суштини били колаборационисти окупатора, али су, према исламској политичкој теорији о правној једнакости свих муслимана, третирани као етнички Турци. Према томе, сматра аутор, ако су се земаља у којима сада чине већину докопали силом, нормално је да на њих немају права. У тексту се, у вези с тим, доказује да се садашњи бунт не може одвојити од ислама и да, самим тим, поново негира савремено међународно право и поредак заснован на Повељи Уједињених нација. Јер, остварење циљева шиптарског сецесионистичког покрета довело би не само до рушења граница у Европи него и до разбијања Албаније по конфесионалним основама, што би значило трајно жариште нестабилности које би угрожавало европски мир, мултиетничност, мултирелигиозност и права човека, а тај простор би био *placidam* за продор исламског фундаментализма у Европу.

Албанизовање или шиптаризовање словенског етничког простора чињеница је коју потврђују сви историјски извори од тренутка када су Шиптари почели да прелазе на ислам. Тако се тај процес на словенским просторима – у Македонији, Србији и Зети, јер у то време највећи део онога што се сада назива Црном Гором није улазио у те географске и административне просторе,¹ не може одвојити од исламизације. Реч је, наиме, о томе да је држава која је освојила и потчинила својој власти садашњу Србију, Црну Гору и Македонију била организована на исламским основама:² била је васељенски исламски халифат. Како вели познати турски историчар Халил Иналчик: „Газа – свети рат био је као идеал значајан чинилац у оснивању и развоју османске државе. Друштво

¹ О ширењу имена Црна Гора и настанку тога појма видети у: *Историја српског народа*, Београд, 1994, II издање.

² *Историја народа Југославије*, II, Загреб, 1959, стр. 13. „Инвазија на европско тло извршена је у знаку борбе против невјерника, а власт над покореним се одржавала такођер у име ислама“.

у тим крајевима се саобразио са посебном културом и било прожето идеологијом непрекидног светог рата и несусталог ширења дар ал ислама (земља ислама, тј. држава у којој се влада по исламским прописима, прим. М. Ј.), све док не обухвати читав свет“.³ Власт на запоседнутим територијама је успостављена на основу шеријатског права, тј. на правним нормама заснованим на Курану. Од њих је за освајање „неверничких земаља“ била најзначајнија она која је произилазила из следећег куранског ајета, тј. целовите мисли: „Борите се против оних којима је дата Књига а који не вјерују ни у Алаха ни у онај свијет, не сматрају забрањеним оно што Алах и Његов Посланик забрањују и не исповједају истинску вјеру, све док не дају главарину послушно и смјерно“.⁴ На основу тог ајета немуслиманима се наметао порез по глави, тј. главарина или *џизја*, коју су плаћали само они који не исповедају ислам. Тај порез је, како вели Мавереди, један од најзначајнијих исламских правних и политичких теоретичара, „израз ниже вредности и понижености немуслимана“ све док сами не одлуче да га се ослободе прелазећи на ислам.⁵

За разумевање укупних шиптарско-словенских односа веома је важан исламски став према нацији. Наиме, ислам не признаје и не познаје појам нације у досадашњем европском смислу. За ислам се читав људски род дели према припадности одређеној вери. Постоје муслимани као носиоци праве вере, затим монотеисти, у које се убрајају хришћани и неки други, онда политеисти или *мушрици* и, на крају, неверници или *кафири*, што је на нашим просторима добило форму *џаур* или *џафир*.⁶ Сви муслимани, без разлике, чине једну заједницу – уму. То је верско-политичка заједница која се управља шеријатом. Међу њима – ни формално, ни стварно – не сме бити разлике. Та заједница се, како вели Иналџик, налази у сталном рату чији је циљ да ослободи друге народе заблуде да има другог бога осим Алаха и непоштовања чињенице да је Мухамед његов посланик.⁷ Према томе, сваки рат који муслимани воде у том смислу јесте борба за остваривање доброг дела, јер треба да изведу на прави пут оне који су залутали. Та чињеница се и сада узима у обзир у пракси и теорији у исламским земљама, а о томе се мало зна. На пример, у билтену Центра за културу међународне организације Исламске конференције пише: „Освајање Балкана од стране Турака – османлија у XIV веку донело је правду и цивилизацију у регион и спасило његове становнике од власти која их тлачи. Османлије су тим становницима доделили тоталну слободу веровања и верске праксе и исто су

³ Х. Иналџик, *Османско царство*, Београд, 1974, стр. 11.

⁴ *Куран са преводом*, издање Старешинстава Исламске заједнице за БиХ, Хрватску и Словенију, Сарајево, 1984, поглавље или сура IX, ајет 29.

⁵ Mawerdi, *Les statuts gouvernementaux* (превод на француски), Е. Фаган, Париз, 1982, стр. 299.

⁶ Опширније о томе Неркез Смаилагић, *Лаксикон ислама*, Сарајево, 1990.

⁷ „Да и не говоримо о томе да су муслимани гдје год су дошли са оружјем, извршили једну цивилизаторску мисију, треба да подвучем да нису никада мучили ни прогонили побјеђене“ („Таквим“ за 1992, стр. 55, Сарајево).

тако поступили у области културе, језика и традиције“.⁸ Тако говоре представници земаља које су у време када је текст настао сматрани пријатељима тадашње СФР Југославије. То се потврђује и у „Таквим“, веома референтном годишњаку Удружења исламских верских службеника за БиХ: „Бог није ставио муслиманима у обавезу рат, да би они присиљавали људе да прихвате ислам, него да би на земљи успоставили његов правичан, племенит и исправни систем“.⁹ Аутор текста се при томе не пита како се уопште може успоставити племенит систем противно вољи неких људи, који можда греше, али то чине у својој кући, никога не дирајући. За њега дилеме нема. Јер, ислам значи покоравање и не оставља слободу избора. О томе се у Курану каже: „Прописује вам се борба, мада вам није по вољи. Не волите нешто, а оно може бити добро за вас, нешто волите а оно испадне зло за вас. Алах зна, а ви не знате“.¹⁰ Због тога за муслиманске освајаче нису постојали: Грци, Срби, Бугари, Македонци и Шиптари, већ само хришћани, тј. неверници, јер Куран даје могућност да се и хришћани третирају као неверници: „Јевреји говоре Узејр је – Алахов син, а кршћани кажу Месих је – Алахов син. То су рјечи њихове из уста њиховијех, опонашају рјечи невјерника пријашњих, – убио их Алах! Куда се одмећу“.¹¹ Пошто је у то време однос освајача муслимана био исти према свим хришћанима, то међу њима не само да није било озбиљних сукоба него је било и сарадње и заједничких акција за заштиту живота и слободе. Посебан пример за то је коалиција у Косовској бици.

Муслимани су се једнако понашали према свима који су се опирали њиховој власти. О томе како су поступали с Албанцима говоре два еминентна албанска историчара, чланови албанске академије наука: „Турска власт у Јужној Албанији била је велика несрећа. Турци су уништавали и пљачкали све без граница, што је њима било својствено. Њихови хроничари из XV века су истицали с поносом како су у Албанији заробили велики плен, о серијском спаљивању градова и села, о неописивом дивљаштву са којим су поступали према месном становништву, о отмици деце за јаничаре или за продају на пијацама робља у Азији“.¹² Због тога је албански народ пружао жесток отпор. Био је то отпор хришћана против сурове владавине засноване на исламу. Чувени Ђерђ Кастриоти, назван Скендер-бег, који је у тренутку враћања на хришћанство престао да буде бег, османски феудалац и муслиман, водио је рат с Албанцима које је предводио османски официр и слуга султана Балабан-паша, такође Албанац, исто као и Балабанов брат Јонус.¹³ Био

⁸ IRCICA, Buletin d information, бр. 21/1989, Инстанбул, стр. 21.

⁹ „Таквим“, исто, стр. 44.

¹⁰ Куран, исто, II, 216.

¹¹ Исто, IX, 30.

¹² Arben Puto, Stefanaq Pollo, *Historie d'Albanie des origines à nos jours*, Roanne, 1974, стр. 75.

¹³ Rexhep Krasniqi, *Georges Kastrioti – Scandarbeg*, Париз, Фиренца, 1983. „Балабан-паша је заробио седам Кастриотијевих официра и они су били живи одрани у Цариграду“ (стр. 154).

је то крвави дихад који су Шиптари – муслимани у служби халифа из Цариграда, водили против свог сопственог народа. Тада није могло бити никаквих посебних сукоба са Србима, Македонцима итд. јер су се Шиптари, у огромној већини хришћани, грчевито борили за голи живот и саосећали са сваком акцијом Срба или других хришћана. Албанци су заједно са, како кажу Поло и Путо, Србима, Босанцима, Херцеговцима, Далматинцима, Македонцима и Бугарима покушавали да организују антитурску коалицију,¹⁴ све до почетка исламизације, која је отпочела када су муслимани, осим физичког малтретирања, почели да подижу висину *дизје*, тј. главарине, коју је постало немогуће плаћати. Албански историчари веле да је тај порез у 15. веку износио 45 аспри годишње, али је средином 17. века достигао износ од 780 аспри.¹⁵ Сви ти узроци, као и многи други, довели су до исламизације, што је променило односе прво међу самим Шиптарима, а онда и према осталим балканским народима. Прихватајући ислам у религиозној држави у којој је све одређивано на принципу припадности вери, исламизовани Шиптари су постали исто што и етнички Турци, и за цара, тј. султана, и за халифа за етничке Турке, али и за своје сународнике Албанце и балканске Словене. Дакле, они нису постали помагачи Турака, како пише у историјским уџбеницима код нас, већ су постали турци (појмом турчин у то време није означавао етник, већ припадник исламске вере). Од тада су они били носиоци окупације, тлачења и уништавања хришћана, исто као етнички Турци. Чак и више, јер су у Албанији и суседним подручјима постали главни репрезенти ислама, односно султана и халифа из Истанбула. Према томе, они се једино тако могу третирати, јер су то историјски тачне чињенице.

После исламизације, гоњени жељом за материјалним добрима, која Куран обилато обећава вернима,¹⁶ кренули су према селима Шиптара хришћана, а затим, будући да су се Шиптари све више исламизовали и да је смањивана могућност лагодног живота и пљачке на рачун сународника, исламизовани Албанци, у ствари „турци“, кренули су ка западној Македонији, Космету и садашњој Црној Гори. За своје акције имали су потпуну подршку свог врховног верског поглавара халифа из Цариграда. Јер, власти из центра престонице њихову акцију су доживљавали као акцију за јачање исламског карактера државе и победу ислама. А како су се власти односиле према нацији најбоље се види из податка да је, према шеријатској теорији, халиф исламске заједнице могло да буде само лице које припада Мухамедовом племену Корејеш.¹⁷ Како су се османски султани дочепали те титуле 1517. године,¹⁸ морали су да нађу

¹⁴ А. Pollo, и А. Puto, *исто*, стр. 105.

¹⁵ *Исто*, стр. 105.

¹⁶ „Сљедбенике Књиге, који су их помогли, из утврда њихових је извео, страх у срца њихова улио, па сте једне побили, а друге као сужње узели... и дао вам је да наслиједите земље њихове и домове њихове и богатства њихова и земљу којом прије нисте одали“, Куран, XXXIII, 2627.

¹⁷ Mawerdi, *исто*, стр. 8.

¹⁸ Filip Hiti, *Историја Арапа*, II издање, Сарајево, 1983, стр. 633.

оправдање за такав акт, па су огласили да нису етнички Турци, већ да су пореклом Арапи из племена Вади – Сафа.¹⁹ Тиме су хтели да покажу да су, кад већ нису Корејшити, барем блиски Мухамеду.

Шта је исламизација значила најбоље показује албански академик Поло: „Масовна исламизација Албанаца у XVII веку изазвала је јаку идеолошку поделу... Религијска подела је без сумње чинила озбиљну препреку... утолико више што је теократска држава Албанце муслимане сматрала Турцима“.²⁰ Што је посебно важно, сами муслимани су себе сматрали „турцима“, па је посленик на пољу националне ренесансе Наим Фрашери у 19. веку говорио: „Сви смо ми браћа исте крви и истог језика. Не реците Турци и ђаури, не реците то никад“.²¹ Њихов однос према сународницима друге вере био је веома суров, што сведочи и уништење православног албанског племена Сулиота. У писму којим је позивао на цихад – свети рат, Шиптар Али-паша Тепелини је рекао: „Аге... почнимо дакле чупањем из наше средине неверне расе Сулиота и дочекајмо одлучно невернике... Тако браћо правоверни муслимани уједините се и закуните ми се у име Пророково да ћемо освојити Сули или умрети“.²² После тога, једног петка јуна 1800, окупио је Али-паша све вође војне експедиције у текији накшибендијског дервишког реда у Јањини. „После ритуалног прања узимајући Куран из руке чувеног шејха Јусуф-ефендије заклео је на светој књизи све присутне да се боре против Сулиота заклетих непријатеља вере и државе... Шејх је прочитао одговарајуће делове Курана а сви присутни су се заклели на верност“.²³ Потом је уследио напад на православне Албанце Сулиоте, које је на отпор храбрио калуђер Самуило, кога је народ сматрао човеком посланим од Бога.²⁴ После жестоких борби, Сулиоти су слоњени. Заробљенике су побили тако што су једне живе одрали, друге живе пекли, а најсрећније су заклали. Женама су отварали стомаке, вадили нерођену децу и секли их на комаде.²⁵

¹⁹ Н. А. Иванов, *Османское завоевание арабских стран*, Москва, 1984, стр. 24.

²⁰ Stefanaq Pollo, *Les contradictions dans la formation de la conscience nationale, STUDIA ALBANICA*, бр. 2/1986, Тирана, стр. 30.

²¹ Жорж Корм, *Мултиконфесионалне заједнице*, Сарајево, 1977, стр. 273.

²² Gabriel Remerand, *Ali de tebelen, pacha de Janina 1744–1822*, Париз, 1928, стр. 68.

²³ Исто, стр. 69.

²⁴ Исто, стр. 74.

²⁵ Исто, стр. 79. Осим истребљења Шиптара, Али-паша је масакрирао и Французе. Наиме, после једне битке са Французима Али-паша је наредио да се заробљеницима и мртвима одсеку главе и од њих начини кула: „Сутрадан је зора приказала ужасан приказ. Турко–Албанци су на бојном пољу од глава исечених са лешева француских војника подигли пирамиду... Прича се да је црни целат који је секао главе тих несрећника исцрпљен од умора и задаха крви пао на тела својих жртава и издахнуо пред очима Алијевим. Он је наредио да се поштеди живот осморици француских официра и 147-оријој војника и подофицира... ови несрећници су били натерани батинама да одеру главе и да их уосле и ставе на своја леђа у врећама које су упртили. Носећи тај ужасни трофеј одведени су у Јањину где их је светина дочекала камењем као криминалце. Одатле су се упутили у Цариград по најоштријој зими кроз планине северне Грчке: многи од њих нису стигли до краја пута. Умирала су од зиме, глади и умора. Кад би неко од тих правих мученика давао знакове слабости, један од пратилаца би га бацао на земљу, одсекао би му главу која би затим била убачена у врећу коју је носио неко од његових другова (исто, стр. 61).

Поступак према хришћанима Словенима било у Македонији, било у Србији или Црној Гори, био је исти. Шиптари, као муслимани, продирали су у крајеве где их никада није било у већем броју. Потискивали су православне Словене, насељавали се у њихове домове и албанизовали територије на којима до тада није било другог становништва осим православног и словенског. Основни легитимитет за такве акције давао им је њихов муслимански верски карактер. Једино онај ко би прешао на ислам могао је да тражи заштиту од државе за коју су сви муслимани морали да буду исти. О томе је Енвер Хоџа рекао: „Братство је у исламу било принцип и правно питање. На принципијелном плану духовно и материјално јединство је морало да влада између чланова заједнице и између управљача и оних којима се управља“.²⁶

За државу, тј. за власт у Цариграду, било је важно да становници крајева које су Шиптари запосели буду муслимани, верни поданици на које се могу ослонити, а национална припадност муслимана није им била важна. Резултат је био да се земља исламизовала, али и шиптаризовала, јер су главни носиоци ислама постали Шиптари. Словени који су, изложени терору, тражили спас, могли су да се заштите иселавањем или променом вере. Како су веру примали преко Албанаца, после исламизације, као по правилу, наступао је процес албанизације. Ту чињеницу су увидели сви они који су се кретали тим подручјима. Француз Виктор Берар о томе је писао следеће: „Превођење на ислам није било дело владе већ великих поседника. Око половине XVIII века читаве покрајине су биле обрезане наредбом албанских бегова... Словени који живе поред Преспанског језера су добили наредбу око 1740. године да се у току три дана потурче. Албанци су били највећи посленици на пољу исламизације“.²⁷ Они који би одбили наредбу били су изложени опасности да изгубе живот, а Албанцима је било допуштено да раде шта хоће и били су апсолутни господари ситуације на некада чистим словенским просторима. Берар о томе каже: „На брдима око те хришћанске и пољопривредне Славије су се утврдили Албанци – муслимани. Они су направили круг око градова: Призрена, Ђаковице и Приштине са својим тврђавама и насељима. Са тих тачака они се спуштају у долину и према тренутном нахођењу: убијају, силују или се задовољавају само са крајом. Својством муслимана они себи дају право да буду власници и господари... то је нормалан став муслимана према хришћанима. Али Албанац уноси у експлоатацију Словена живих маштовитост у којој се мешају бес и доброта, превртљиво пријатељство и суровост која се смеши а то их чини наизменично најгорим тиранима и најбољим друговима“.²⁸

Као резултат таквог стања број хришћана се смањивао из дана у дан: једни су бежали, други су мењали веру и прелазили на ислам. Осим тога, постојао је још један начин смањивања броја хришћана – отмица

²⁶ Enver Hoxha, *Reflexions sur le Moyen orient*, Тирана, 1984, стр. 494.

²⁷ Victor Berard, *La Macedoine*, Париз, 1897, стр. 20.

²⁸ Исто, стр. 112.

жена. Тако се муслиманска маса у тим подручјима повећавала. Амерички историчар албанског порекла Ставро Скенди сам каже да су албански муслимани на Косову били мање толерантни у верском смислу него њихови сународници и истоверници у матици Албанији.²⁹ Како се смањивало словенско становништво у корист шиптарског становништва говори и некада чувени француски историчар Рене Пинон: „1906. године тетовска долина Полог имала је једну четвртину албанског становништва и три четвртине бугарског, само четири године касније пропорције су обрнуте“.³⁰ Објашњавајући како се то десило, Пинон додаје: „Захваљујући својој пушци Албанац се дочепао земље која му се допада“.³¹ Ако се занемари етноним Бугари, који Пинон погрешно употребљава, види се колико је проблем био озбиљан и како су се словенска етничка подручја претварала у албанска, односно у муслиманска подручја.

Ислам је био извор идеологије и легитимитета у држави, па се процес његовог ширења може поделити на неколико фаза. Прва фаза је била фаза исламизације. У њој је било главно ко је муслиман а ко хришћанин, а трајала је све до краја османске владавине 1912. године. У том периоду спроведена је и албанизација, јер се са вером ширила и етничка група Шиптара, па су Словени који су примали ислам и шиптаризовани, што тада није имало прворазредни значај. Наиме, Шиптари немају националну свест и нација им мало значи. Чак ни Албанац Ставро Скенди, који се упорно труди да покаже да су Албанци превазишли међусобне верске разлике, не може да не призна да „косовски Албанци нису били наклоњени напуштању султана кога су називали *baba mbret* – краљ отац“.³² Значи, ни сами косовски Албанци нису били за независну Албанију као националну државу јер им она ништа није значила. Скенди додаје да су окупљеним Шиптарима у Урошевцу 1908. године, значи само четири године пре краја османске владавине, представници младотурског комитета морали да обећају да нови устав неће бити у супротности са Кураном, да ће шеријатско право опет бити на снази и, нарочито, да њихов *baba mbret* мора да буде недодирљив.³³ Због свега тога, албанизација словенских региона је тада била мање важна чињеница од исламизације, а то потврђују и званична акта државе Србије из тог времена. У једном извештају Српског краљевског конзулата из Приштине, од 21. октобра 1908, извештава се о арнаутским злочинима против Срба. Те злочине Конзулат везује за Арнауте, а у извештају се помиње неки Махсут као изразити зулумћар. Одмах након тога, у истом извештају, види се да је реч, у ствари, о Србину Максиму Веселиновићу, који је само неколико месеци пре тога прешао на ислам. Међутим, иако тим актом није могао да промени и

²⁹ Stavro Skendi, *Albanian national awakening 1878–1912*, Принстон, Њу Џерси, 1967, стр. 20.

³⁰ René Pinon, *L'Europe et la Jeune Turquie*, Париз, 1911, стр. 305.

³¹ Исто.

³² Ставро Скенди, исто, стр. 340.

³³ Исто, стр. 343.

нацију, његов случај се убраја у злочине Арнаута јер је тада верско надмашивало националну припадност.³⁴

Бројни Албанци на Космету и у Македонији имају директно српско порекло, што потврђују многи извори.³⁵ Али, тај процес је био процес претапања у свеопшту муслиманску заједницу, за коју је прихватање албанског језика била сасвим другоразредна чињеница. Албански академик Поло каже: „Муслимани су користили привилеговани правни статус и уживали су политичка права којих су хришћани били лишени. У току 18. и 19. века та класа се представљала не као представник турске нације, већ као еманација религиозне исламске државе“.³⁶ Али, када је почело да се говори о нацији у модерном смислу, многи од тих „турака“, који су у ствари Албанци, желели су да буду прави етнички Турци. Ставро Скенди о томе каже: „Скадарски муслимани нису хтели албанске школе ни албански језик и нису хтели никакав други службени језик осим турског“.³⁷ Затим додаје да је то била веома раширена појава у Скопљу и западној Македонији, где су многе албанске породице говориле само турски језик.³⁸ Све то је кулминирало у току Првог светског рата, када је настала независна Албанија. Тада су у земљи избиле масовне побуне сељака, тј. обичног народа, који су као један од основних захтева постављали поновно уједињење с Османском Царевином.³⁹ Значи, сам албански народ се одрицао у име ислама и своје државе, и своје нације.

Друга фаза је настала после Првог светског рата, када је Албанија била реалност, а тиме и албанска нација. Мада је тада у држави Албанији покушавано да се изгради идеја лаичке нације, у Краљевини Југославији је стање било другачије. Све политичке партије и организације које су деловале међу Шиптарима наступале су панисламски. У ствари, постојале су две значајне политичке организације: „Џемијет“ и „Косовски комитет“,⁴⁰ а обе су окупљале све муслимане на подручју Македоније, Космета и Рашке области и обе су наступале с исламским предзнаком.⁴¹ У вези с тим, посебно је значајно што је радио „Косовски комитет“. Наиме, мада је хтео „Велику Албанију“, главна узданица су му били муслимани, без обзира на нацију, који би касније били обухваћени у оквиру албанске нације на основу верске припадности.

Најважнија организација из тог периода била је Друга призренска лига. Синан Хасани, бивши високи руководиоца Југославије, пише за њу да је, попут две претходне, према замисли њеног шефа Џафера

³⁴ Бранко Перуничкић, *Сведочанство о Косову*, 1988, Београд, стр. 382.

³⁵ Сами садашњи Албанци су то потврђивали истраживачима какви су Атанасије Урошевић. Погледати, на пример, његову књигу *Етнички процеси на Косову током турске владавине*, Београд, 1987, стр. 62 и даље.

³⁶ Stefanq Pollo, *исто*, стр. 27.

³⁷ Skendi, *исто*, стр. 368.

³⁸ *Исто*, стр. 348.

³⁹ S. Pollo и A. Puto, *исто*, стр. 187.

⁴⁰ *Ислам, Балкан и велике силе XIV–XX век*, САНУ, Београд, 1997, стр. 452.

⁴¹ *Исто*.

Деве, имала за циљ стварање „Велике Албаније“ као муслиманске државе која би, уз ослањање на исламски свет, била брана комунизму и словенству.⁴² Јединице те организације су мобилисале све муслимане, а све њене паролe биле су верске: за очување религије итд.⁴³ Резултат је био да су се национална и верска припадност стално мешале, а побеђивала је етничка компонента која је била бројнија – Албанци. Међутим, и тада је то било наизглед исламско јединство. О томе сведочи и чињеница да су после Другог светског рата у неким селима у западној Македонији становници изражавали жељу да децу школују на, како су говорили, матерњем турском језику. Но, учитељ Турчин, кога су власти послале да обави тај задатак, извештавао је власти да се ради о Шиптарима, који не знају ни реч турског језика.⁴⁴ Углавном, другу фазу карактерише истицање албанске идеје, али увек импрегниране исламом.

Трећа фаза је наступила после Другог светског рата и сасвим се разликује од прве две фазе. Под утицајем промена које су се десиле у Албанији, нарочито после одлуке о укидању религије, све значајније политичке организације које су формиране међу Шиптарима почеле су да пропагирају идеологију Енвера Хоџе, која је била радикално атеистичка. Значи, требало је да буде и антиисламска. Приметно је, међутим, да се у пракси, без обзира на формалну причу о атеизму, и те како користио ислам, али као средство за остваривање националистичких циљева. Тако су у Призрену 1956. године осуђени због сецесионистичке делатности и помагања терористичких банди које су долазиле из атеистичке Албаније шеици дервишких редова: шеик Хасан, шеик Рамо и шеик Муједин, који је у својој текији у Ораховцу формирао и Комитет за антисрпску делатност.⁴⁵ Комунистичка Албанија је користила те дервише за остваривање својих циљева, иако је у самој Албанији прогонила дервише.

Врхунац коришћења ислама у политичке сврхе видео се на примеру деловања Савеза комуниста Космета. Да би разбили српско село Витомирицу код Пећи, Шиптари су, преко Махмута Бакалија, који је био шеф СК Космета, испословали одлуку о подизању џамије.⁴⁶ Тако је „комуниста“ Бакали користио ислам за остваривање „максистичко-лењинистичке идеологије“. Осим тога, ислам је обилато коришћен за асимилацију свих муслимана неалбанаца: Цигана, Горанаца, Торбеша, Турака итд. Културно-научна заједница Македонаца муслимана више пута је указивала на ту чињеницу.⁴⁷ Новинар листа „Тан“ из Приштине, Аљсетин Морина, отворено је говорио о томе да се Турци изјашњавају као Шиптари јер лакше добијају посао и све што уз то иде.⁴⁸ Осим тога,

⁴² Синан Хасани, *Косово истине и заблуде*, Загреб, 1986, стр. 113.

⁴³ Исто.

⁴⁴ „Свеске“, Сарајево, бр. 15/1986, стр. 288.

⁴⁵ Синан Хасани, *исто*, стр. 160.

⁴⁶ „Политика“, 6. септембар 1987, стр. 19.

⁴⁷ „Политика“, 31. август 1987, стр. 6.

⁴⁸ „Политика“ у тексту „Исељавање Турака са Космета“, 4. јул 1986, стр. 6.

под контролом „марксиста-лењиниста“ вршен је терор над занемарљивом албанском римокатоличком мањином на Космету, која се под притиском почела иселјавати у римокатоличку Хрватску (случај Марјана Маркаја, који је отишао у село Беденик код Бјеловара).⁴⁹ Та фаза је трајала до краја комунизма у Албанији. Када се тамо срушио атеистички режим, наступила је четврта фаза.

Анализе су показале да Шиптари на Космету имају висок степен везаности за ислам. Једно истраживање религиозности, спроведено непосредно пред вишестраначке изборе 1990. године у Центру за политиколошка истраживања Института друштвених наука, показује да је на Космету две трећине становништва религиозно, а од њих 70 одсто чине Шиптари.⁵⁰ Али, много више од тога показује понашање водећих политичких снага те мањине и у Македонији и на Космету. Док су у Македонији, у Тетову, 6. јула 1997. формирали Демократску партију Албанаца под паролом са „исламским духом и албанском крвљу“, ⁵¹ на Космету делују мало другачије. Најутицајнија партија – Демократски савез Косова (ДСК), настоји да се представи као либерална и секуларна. При томе, воде је људи попут Хидајета Хисенија, који је осамдесетих година био лењиниста. Али, упркос „секуларизму“, од настанка ДСК очигледна је велика истоветност интереса Исламске заједнице и те партије. Још 1991. године шеф Исламске заједнице Космета Реџеп Боја, заједно са једним високим функционером те партије, ишао је у посету Турској.⁵² За организовање манифестација ДСК Боја редовно уступа просторије Исламске заједнице итд. Посебно је важно то што он покушава да се представи као велики борац за албанска права, па је изјавио да је код Албанаца национално увек изнад верског.⁵³ То би, ваљда, требало да значи да и он тако мисли! Али, поставља се питање ко може поверовати човеку који је од ране младости боравио у Саудијској Арабији и тамо завршио и средњу школу и факултет, а у обе те институције учен је да за муслимана нација не постоји.⁵⁴ Таква

⁴⁹ „Експрес“, 19. април 1987, стр. 3.

⁵⁰ Овде цитирано према *Теме*, Ниш, бр. 1–2, 1997, стр. 154.

⁵¹ Меморандум за големиот албанскиот национализам и сепаратизам, издање Здружение на етнологите на Република Македонија, бр. 03–43, 16. августа 1997.

⁵² „Препород“, исламске информативне новине, Сарајево, 1. август 1991, стр. 16.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Видети: Мирољуб Јевтић, „Ислам и национализам на примеру Албанаца“, у *Ислам, Балкан и велике силе XV–XX век*, САНУ, Београд, 1997. У раду се детаљно наводи књига Иранца Ali Muhammad Naqavi, *Islam and Nationalism*, Техеран, 1984. Накави вели на стр. 106: „Национализам и ислам имају две супротстављене идеологије и школе и независне програме и циљеве“ и додаје: „Кад исламска идеологија напредује национализам је разорен, а кад национализам расте, ислам је уништен“ (стр. 107). Накави даје убедљиву куранску аргументацију за те закључке. У вези с тим је и став исламске заједнице јединствене СФРЈ „... онога момента када се међу муслиманима почела распиривати национална свијест и кад је она сустигла или чак престигла ону вјерску свијест која је све муслимане сматрала својом браћом, тог момента муслимански колостас је почео слабити. Див кога није могао срушити ниједан спољни непријатељ свом силом се окренуо против самог себе“, (према „Пре-

активност – упркос чињеници да је изведена из тактичких разлога, јер Боја зна да прво треба начинити што већу државу уз помоћ САД и Европе, а исламизација ће тек после доћи на ред – изазвала је реакције међу Шиптарима посебно приврженим исламу. Они не желе никакво тактизирање, већ исламску партију каква је сада у Босни. Један од њих о томе вели, имајући на уму Бојину изјаву да је нација изнад вере: „То је рекао без сажаљења, што му ја замјеравам јер је он представник вјере а не нације. Зато су такве изјаве челника ИЗ јако штетне“.⁵⁵ Затим додаје: „Но, ја сам и поред свих потешкоћа велики оптимиста. Развој догађаја у самој Албанији која је била највећи непријатељ ислама, па и сами креатори и градитељи такве политике сада признају да је таква лоша и погрешно вођена политика данас Албанији и нашем народу много зла нанијела. Ваљда ће коначно схватити и наши преостали марксисти-лењинисти, наследници Енвера Хоџе да за нас Албанце без ислама (вјере) нема ни мира ни добре будућности“.⁵⁶

Ситуација у Македонији у исто време била је другачија. У интервјуу који је дао „Препороду“, председник Мешихата Македоније Сулејман Редџеми каже: „... а што се тиче пута којим ће ИЗ Македоније кренути нема никакве двојбе. Наш пут и пут свих муслимана је Алахов пут...“⁵⁷ Значи, пут на којем нема места за нацију, како поручује Куран. Затим додаје: „Албанци из Македоније су веома добри муслимани и вјерници и не бих се сложио са вама да неки значајан број међу њима негира ислам. Алахова вјера се не може негирати. Она је међу нама и Албанци је осјећају својом“.⁵⁸ Затим додаје нешто што је апсолутна неистина и о чему пише и у албанским уџбеницима: „Албанци су прихватили ислам добровољно од Турака, а он је кроз вјекове био права брана пред асимилаторским инспирацијама њихових сусједа“.⁵⁹ Тиме не само да негира истину, већ управо руши идеју посебне албанске нације у односу на друге муслимане! Јер, ако су Шиптари добровољно примили ислам од Турака, онда ни Турци нису чинили ништа лоше својом војном окупацијом, јер су, како каже Иналџик, само носили ислам. Али, зато је Ђерђ Кастриоти учинио лоше јер се бунио против ислама. Наиме, учинио је највеће светогрђе – напустио је ислам, а за вероодступништво и убијање муслимана, што је он немилице чинио, према шеријату, следи искључиво смртна казна.⁶⁰ Уосталом, управо због ислама није било ниједног муслимана сунита међу људима који су будили албански

пород“, 1. августа 1991. стр. 13. Видети о томе и у Мирољуб Јевтић, *Од исламске декларације до верског рата у БиХ*, Београд, 1993, и II издање, Прњавор, 1995).

⁵⁵ „Препород“, исто, стр. 16.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ „Препород“, 1 септембра 1991, стр. 12.

⁵⁸ Веома је важно да је ИЗ Космета превела баш Накавијеву књигу. Она под називом *Ислам и национализам* доминира у витринама ИЗ Космета. Како су приштинске дамије за Бајрам 1998. биле пуне, постепено им се сервира: будите ви Албанци данас, али ће сутра ислам бити важнији.

⁵⁹ „Препород“, исто.

⁶⁰ У наведеном преводу Курана на стр. 617, у напомени 33, став 1, пише да према шеријату сваког муслимана који напусти ислам треба осудити на смрт.

национализам. Сви они су били хришћани: Наум Већилхарци, Зеф Јубани, Константин Кристофорици и Јероним де Рада. То не каже нико други него Рамиз Алија, муслиман и председник Албаније.⁶¹ Тек касније су се прикључила браћа Фрашери: Абдул, Наим и Сами. Али, ни они нису сунити, већ припадници бектешија, једне кривоверне верске дервишке секте која ни онда ни сада није у заједници с осталим муслиманима ни на Космету, ни у Албанији, ни у Македонији.⁶² Дакле, у том покрету нема ниједног сунита.

Због свега тога Рамиз Алија је рекао: „Албанска призренска лига и сви делатници на пољу албанске националне ренесансе имали су велику заслугу јер су се супротстављали и решили у прилог нације све оне проблеме које је у Албанији стварала религија. Искуство нам показује велику штету коју су фанатизам и религиозна подела починили и коју настављају да чине нашој земљи... За разлику од неких других балканских земаља у Албанији ниједна од религија није могла да допринесе националном ослобођењу и да понесе заставу слободе... Издижући се изнад религија, подела и верског фанатизма... идеолози националне ренесансе су избацили борбену паролу да религија Албанаца јесте албанство“.⁶³

Пошто је та идеја у Албанији од 1945. године била важећа и како се из Албаније ширио појам модерног Албанца, тако је та идеја продрла у говор интелигенције која се школовала у Македонији и на Космету, али је тај говор био праћен другачијом религиозном стварношћу него у Албанији. Зато сада Реџеп Боја не сме отворено да говори шта је његов циљ, јер је на Космету верска свест нешто слабија него код македонских Шиптара, а затим и због римокатоличке мањине и захтева Ватикана. Неоптерећен тим проблемима, Сулејман Реџеми говори сасвим другачије, исто као и Арбен Џафери, председник партије из Тетова. Али, њихове намере су јасне: у вери нема компромиса – или поштујеш све догме па си муслиман или, ако негираш само једну, губиш статус верника и чека те смрт. Јасно је, дакле, да делујући тако како делују сецесионисти на Космету и у Македонији руше саму идеју албанске нације и све оно што су Већилхарци, Кристофорици и други ткали двеста година. Кад би се остварило то што сецесионисти желе, била би створена „Велика Албанија“. Али, само за тренутак, а потом би уследио обрачун с римокатолицима, православцима и атеизованим бившим муслиманима.⁶⁴ То би обавезно довело до разбијања албанске

⁶¹ La Ligue albanaise de Prizren 1878–1881, Тирана, 1978, стр. 32.

⁶² На Космету бектешије су чланови Заједнице исламских дервишких редова Аплије (ЗИДРА), видети о томе у: *Статут – ЗИДРА*, Призрен, 1974; затим у М. Миливојевић, *Wounded eagle, Albania's Fight for Survival*, Лондон, 1992, Institut for European Defence and Strategic Studies, бр. 15. стр. 35, 40.

⁶³ Le ligue albanaise..., исто, стр. 45.

⁶⁴ Албански римокатолички примас кардинал Рок Мирдита изјавио је за хамбуршки ДПА: „Не сматрам да овде постоји исти проблем као и у Босни. Једино постоји опасност да у Албанију увезу фундаментализам“ („Политика“, 4. јул 1995, стр. 6). Или, пример који наводи албанска штампа о томе како полазници верских школа у Албанији инструисани од учитеља из арапских земаља

нације на три дела, за почетак, а ако би ислам тријумфовао, био би то увод у нестанак албанске нације и њено утапање у свеопшту и ненационалну масу осталих муслимана на планети.

уништавају православне фреске по црквама („Политика“, 31. август 1996, стр. 5, и Миролjub Јевтић, *Шиптари и ислам*, Пријавор, 1995, Последњи извештаји јасно говоре да се радикално исламизује и терористичка организација која себе назива Ослободилачка војска Косова. Белгијски лист „La libre Belgique“ писао је „ОВК, групација коју су без сумње обучили исламски фундаменталисти... („Наша борба“, 9. март 1998, стр. 4), а „Њујорк тајмс“ говорећи о терористима вели: „Борци у планинама... најчешће су конзервативни сељаци... Многи од ових герилаца су религиозни муслимани који собом носе Куран („Наша борба“, 7. април 1998, стр. 3). Колико то већ има последица најбоље се види из следећег: „...албански премијер Фатос Нано оптужио је неке политичке кругове у својој земљи да у савезу са терористичким исламистичким организацијама гурају етничке Албанце на Косову и Метохији у сукоб са Србима“ („Наша борба“, 18. март 1998, стр. 5).

Нова војна моћ САД за 21. век – инструмент (стратегија) господарења светом без рата

УДК 355/359(73)“20”

Др Душан Николиш

Сун Цуова мисао да је „врхунац умећа ратовања у потчињавању непријатеља без борбе“ потврдила се на самом истеку 20. века, и то у планетарним размерама, као концепт контроле, владања и господарења Сједињених Држава (у околностима непостојања глобалног изазивача и противника) свим кључним геополитичким просторима, осим Русо–Азије и Кине, као и најважнијим економским, финансијским, технолошким, информативно-комуникационим и пропагандномасмедијским токовима у свету, у чијој је основи нова војна информациона и комуникационо-компјутерска технолошка моћ Сједињених Америчких Држава. Сун Цуова максима, тако, добија најшири смисао потчињавања „остатка света“ себи и овладавања њиме без борбе, „мирним“, „меким“ путем кроз његово, изнуђено, саображавање и амалгамирање вредностима, институцијама, интересима и потребама владајуће суперсиле и владајућег трилатералног света – као врхунца свих вештина.

Високотехнолошко, софистицирано револуционисање војске САД, а посебно развој целовитог, интегрисаног глобалног „система система“ (C⁴I) одређује нови облик, карактер, смисао и задатак америчке глобалне војне (и политичке) моћи за 21. век. Вођство и надмоћ у области „система система“ обезбеђује САД нови, орвелијански и сунцуовски вид (и извор) војне и политичке моћи – тзв. меку моћ, као капацитет обликовања и контроле света без класичног рата у ужем смислу. Ратовање („тврда моћ“), какво га познајемо, постаје додатак, тј. помоћ „мекој моћи“, или крајње средство.

На трећем таласу цивилно-војне технолошко-научне револуције долази до промене, до новог одређења саме бити и будућности рата и ратовања. Радикално нови облици рата и ратоводства, као што су несмртоносни или виртуелни, кибернетски рат, тј. стварни рат али као виртуелна стварност, или доктрина „меког убијања“ у несмртоносном рату, постају све значајнији.

Самоукидање Совјетског Савеза као политичке суперсиле и нови поредак владавине Сједињених Држава

Велики, древни кинески војни мислилац, стратег и филозоф Сун Цу, са чијим се делом Умеће ратовања, насталим 500. године пре нове ере, Европа први пут срела 1772. године захваљујући француском језуити – мисионару из Пекинга, и париском издању превода, у трећем поглављу, под насловом „Офанзивна стратегија“, између осталог пише: „Најбоља политика у рату је заузети државу нетакнуту, без крви...;

разрушити је, инфериорно је у односу на ово; заробити војску непријатеља боље је него је уништити; најгора политика је напасти градове. Нападни градове само онда када не постоји друго решење... Јер, задобити стотину победа у стотину битака није врхунац вештине. *Потчинити непријатеља без борбе, врхунац је умећа ратовања*“ (курзив Д. Н.)¹

Та последња Сун Цуова мисао, која је можда суштина целокупне његове филозофије ратоводства, потврђена је и у 20. веку, истина, тек после вероватно најстрахотнијих уништења људи и добара у историји човечанства, на самом његовом истеку, на смени векова и миленијума, и то у једном ширем тумачењу ратовања, с једне, и у глобалним, планетарним размерама, с друге стране. На основу онога што се од 1990. године збило са једном од две суперсиле друге половине 20. века – СССР-ом, и онога што се догађа са њеном наследницом Русијом и другом преосталом суперсилом из претходног, биполарног међународног поретка, а сада једином суперсилом униполарног међународног система – Сједињеним Америчким Државама, могло би се закључити да Сун Цуова класична мисао није „довршена“, нити дефинитивна, и да се може допунити следећом максимом: *учинити да се непријатељ без борбе (само)потчини, (само)подјарми, (само)покори, врхунац је умећа ратовања*.

Прави узроци и разлози нестанка СССР-а и, доцније, Русије као суперсиле у међународним односима у периоду 1990–1992. година сигурно су сложени, али могу једноставно и лако да се објасне. Чињеница је да је СССР (Русија) престао да буде суперсила у међународним односима, тј. престао је да утиче, одлучује, делује и има ауторитет суперсиле, тј. да се понаша као суперсила (и да га други, а посебно велики ривал, тако доживљава), онда када је изгубио политички утицај, ауторитет и моћ суперсиле. Односно, онда када је изгубио (испустио, самоукинуо?) улогу светске политичке суперсиле и поред сачуване глобалне војне нуклеарне стратегијске моћи суперсиле, задржаног статуса космичке суперсиле, снажног научно-технолошког комплекса велике силе, статуса и привилегије сталног члана Савета безбедности УН са правом вета и, на крају, упркос стању економије, које се у тренутку губитка те улоге, није драстично разликовало од онога у претходним годинама. (Међу објективним узроцима губитка политичког утицаја, деловања и улоге СССР-а, односно Русије, као глобалне суперсиле јесте и политички, идеолошки геополитички и војностратегијски губитак Источне Европе, као и почетак губитка сопствених територија, озваничен у облику Заједнице Независних Држава. Но, питање је да ли су губици тих компонената политичке моћи и утицаја могли да буду јачи од наведених елемената).

¹ Sun Tzu, *The Art of War*, Translated by Samuel Griffith, forward by Liddell Hart, Oxford, University Press (UNESCO collection of representative works, Chinese series), London, 1963, paperback edition 1971, pp. 77–78.

Политички статус, карактер и улогу суперсиле СССР први пут је изгубио (самоиспустио) онда када је пристао на то да се прва озбиљна међународна криза после пробоја Берлинског зида, у једном од најважнијих светских региона – Средњем истоку, реши ратом, и то применом несазмерне војно-технолошке силе и надмоћи Запада, под америчким ауторитетом и вођством, и с политичким и нормативистичким међународноправним „благословом“ Савета безбедности Уједињених нација. Одрицање политичког ауторитета и утицаја суперсиле СССР (Русија) потврдио је и „оверио“ у следећој великој кризи, у срцу Европе, у кризи распада СФР Југославије и грађанског рата у њој, која је резултирала интервенционизмом САД и НАТО-а против Републике Српске Крајине и Републике Српске – држава српског народа насталих у том рату, војним и геополитичким инсталирањем САД и НАТО-а на Балкану и успостављањем контроле над тим простором. С ишчежавањем СССР-а (Русије) као суперсиле из светске структуре равнотеже моћи и његовим пристајањем на статус и улогу само једне од великих европских сила нестало је и вишедеценијски европски, глобални, војнобезбедносни и политички систем биполарне равнотеже силе, моћи и утицаја.

Нови европски и светски постбиполарни – униполарни, униформни, унисони политички и војнобезбедносни поредак једне суперсиле – САД, као његовим духовним покретачем, којим је 21. век стварно почео већ у последњој деценији 20. века, потврђује уводну Сун Цуову максиму на највећем могућем – планетарном нивоу. Наиме проширује је концептом врхунске уметности и вештине вођства, контроле, владања и господарења САД (у околностима непостојања глобалног изазивача и противника) свим кључним светским геополитичким просторима и доминантне улоге контролора САД у свим значајним међународним (како међудржавним, тако и транснационалним и трансвладиним) економским, финансијско-монетарним, научно-технолошким, информационо-комуникационим, пропагандно-масмедијским односима, процесима и кретањима. С аспекта политичке и војне стратегије САД, чија су основа нове (војне) информационо-комуникационо-компјутерске технолошке моћи при чему између те две димензије стратегије као да су избрисане разлике, тако да изгледа као да су стопљене у јединствену стратегију, Сун Цуова мисао добија најшири смисао и значење потчињавања света себи без борбе, овладавања њиме „мирним“, „меким“ путем, кроз његово изнуђено саображавање с искључивим, егоистичким друштвеним и политичким вредностима, обрасцима, институцијама, интересима и потребама владајуће силе и владајућег трилатералног света као врхунца вештине господарења.

На прелазу између два века и миленијума, и у новом међународном поретку (светском друштву, свету нација, међународној заједници), настављају се тенденције и процеси глобализације, мултилатерализације, транснационализације, међузависности и обједињавања. Међутим, они се одвијају кроз свођење, „утеривање“, унификацију и стандардизацију (истовремено и симплификацију, шематизацију) света и односа у

њему, у друштвима – државама, и међу њима, према једном унисоном, доминантном цивилизацијском обрасцу постиндустријског, либерално-демократског, технолошки и војно високоразвијеног света трилатералне заједнице, „свете алијансе“ са Сједињеним Државама у језгру и на челу (без алтернативе). На делу је почетак остваривања дугорочног процеса обликовања, амалгамирања и универзализације „остатка света“ (остатка онога што још чине државе – нације) према том врхунском моделу. Намеће се једна асоцијативна историјска аналогија: као да смо сведоци ренесансе и реафирмације, и планетарног ширења, технологије социјалног инжењеринга типа америчког „мелтинг пота“ познатог из социјалне историје стварања Америке. Сједињене Државе су на челу тог процеса са својом политичком, привредном и војнотехнолошком (над)моћи и ауторитетом суперсиле без равноправног глобалног изазивача који би их могао угрозити у догледној будућности. (Према истраживању које се односило на квантитативне моћи држава света у деведесетим годинама, обављеном 1994. године на основу величине њихове територије, становништва, економске снаге, војне моћи, националне стратегије и националне воље за спровођење стратегије, најближи конкурент Сједињеним Државама, које су на врху листе, јесте Русија, са око 80 одсто укупне моћи САД, затим Кина са 60 одсто, Јапан и Немачка са по око 55 одсто итд.).²

Сада је, сазнајно и методолошки, недовољно и неоперативно тумачити америчку глобалну улогу и деловање у униполарном поретку моћи путем „класичних“, конвенционалних и већ делом превaziђених категорија као што су: глобално лидерство, неоимперијализам, доминација, хегемонизам, интервенционизам, претња и примена силе, притисак, итд. Јер, када су САД у питању, гледано, посебно, из угла мале земље „незаузетог остатка света“, реч је о много озбиљнијој појави – о дугорочној планираној стратегијској замисли и намери преузимања регионалне и глобалне безбедности и, можда, судбине света у своје руке уз помоћ све снажније и глобалније *инфраструктуре моћи*: војно-безбедносно-обавештајно-контролне и информационо-комуникационо-компјутерско-медијске; транснационалног капитала и трговине; светских финансија; положаја у Савету безбедности и лидерске улоге у Северноатлантском пакту.

Присуствујемо рађању новог Левијатана за 21. век, новог орвеловског великог брата у светском друштву хакслијевског новог, врлог света. На сцени је, од 1990. године, почетак настајања нечега чега можемо бити рационално или само интуитивно свесни, но чему, можда за сада, нисмо у стању да придамо потпуни значај – *тоталитаризам САД*

² Ray Cline, *The Power of Nations in the 1990s: A Strategic Assessment*, United States Global Strategy Council, University Press of America, Washington D.C., 1994. Аутор, дипломат и докторант са Харварда, обавештајац је од каријере из Другог светског рата. Био је у ЦИА од оснивања, заменик директора за обавештајни рад у ЦИА (1962–1966), помоћник државног секретара и начелник за обавештајни рад и истраживање (1969). Председник је Савета за глобалну стратегију САД у Вашингтону.

у међународном деловању, у међународним односима, тј. тоталитаризације међународних односа.

Одреднице глобалне улоге војске САД за 21. век

Два значајна чиниоца и феномена одређују и обликују смисао и нови глобални карактер, улогу и циљ војске САД, као и правце војне доктрине и стратегије САД у последњој деценији 20. века и за прве деценије 21. века.

Први чинилац је ишчезавање СССР-а (Русије) и његовог војнополитичког савеза као друге суперсиле и вишедеценијског контрапункта америчкој моћи, о(п)станак САД и НАТО-а као једине целовите и неокрњене суперсиле и нестанак равнотеже политичке моћи и утицаја суперсила као основе постојања европског и глобалног међународног поретка биполаризма. Као друго лице и подфактор тог историјског кретања јесте, с једне стране, нестанак совјетске (руске) нуклеарне претње Америци (и обратно) и, с друге стране, значајно смањена опасност и ризик од глобалног нуклеарног рата, „нуклеарне размене“ међу суперсилама, односно претња планетарног нуклеарног рата и дуготрајних катастрофалних климатских и биолошких последица новог, нуклеарног леденог доба (зима) које би изазвао човек, а које би резултирало „испуцавањем“ чак и скромнијег дела нуклеарних арсенала САД и СССР-а (Русије). Уосталом, компјутерски веродостојно симулирани и прорачунати сценарији нуклеарне зиме од стране научника обе стране почетком и средином осамдесетих година, уз амерички авангардни, софистицирани војнотехнолошки програм ласерске стратегијске одбране постављене у Земљиној орбити у том периоду (Иницијатива за стратегијску одбрану – СДИ), одлучујуће су утицали на обе суперсиле, посебно на СССР, да прихвате даље лимитирање и редуковање нуклеарних капацитета. Међутим, иако су за САД глобална нуклеарна ратна претња и опасност за извештан, можда и дужи период склоњена у други стратегијски план (споразуми са СССР-ом, односно Русијом, и недојљиви капацитети кинеске нуклеарне претње), то не значи да се о њој и даље не размишља. Само, сада се то ради на један мање грозничав начин и уз стварање нових могућности, приоритета и форми глобалног и регионалног војног, војно-политичког и обавештајно-безбедносног деловања помоћу најновијих врхунских технологија у геополитички и енергетско-ресурно виталним зонама. Многи војни принципи, обрасци, институције и доктринарно-концепцијске и стратегијске парадигме САД из епохе биполаризма и опасности од нуклеарног сукоба постепено се превазилазе и замењују новим, који одговарају епохи униполарног поретка једине суперсиле и епохи „трећег таласа“ – најновије војно-технолошке револуције.

Други макрофактор јесте последњи квалитативни скок, напредак на пољу информативно-телекомуникационо-компјутерске технологије, технологије нових материјала и сателитске технологије, односно висо-

котехнолошко, софистицирано иновирање и трансформисање (револуционисање) оружаних снага САД, прожимање и интегрисање свих војних система и подсистема и целокупне организације оружаних снага тим технологијама. Продор „технологиија будућности“ у оружане системе и војну организацију САД, упоредо с улогом једине и владајуће суперсиле и уклањањем опасности и претње нуклеарним ратом, довео је у САД до појаве нових схватања (будућег) рата, улоге и природе оружаних снага и ратоводства, као и војно-политичких концепција и стратегија. Штавише, међуигра и синергија та два фактора ствара од Сједињених Држава врсту нове, орвеловски бикомпозитне легуре, амалгама помоћу којег постаје могућа примена Сун Цуове максиме и њене проширене, „планетаризоване“ верзије.

Према Елиоту Коену, професору стратегијских студија на Пол Нице Факултету за високе међународне студије Џонс Хопкинс Универзитета, „амерички војни планери су пре скоро десет година предвидели надолazeћу револуцију у војној области. Једна таква промена ће отворити пут фундаменталном преуређењу стања америчких оружаних снага...“ Он сматра да „*војно-технолошку револуцију ће уобличити моћне силе које потичу, које воде порекло изван домена ратовања*. Штавише, она ће представљати врхунац у модерној војној организацији...“, а „само је САД, са својом огромном акумулацијом војног капитала, четири пута већом од војног буџета најближе силе, и са непревазиђеном могућношћу интегрисања сложених технолошких система, могу потпуно искористити... Међутим, САД могу бити на челу револуције у војној области само уколико имају јасну концепцију о томе за шта желе да користе своју војну моћ“.³

Џозеф Нај, ранији председник Савета за националну обавештајну делатност САД и подсекретар Министарства одбране за међународне односе, а садашњи професор Харвард универзитета, и адмирал Виљем Оуенс, ранији заменик начелника Здруженог генералштаба оружаних снага САД, сматрају да је у свету који се муњевито мења информација, особито војна информација „о крајње сложеним догађајима у великим географским областима, и њено прикупљање, класификовање, обрада, преношење и приказивање, далеко важнија од самог вођења рата“. Војнобезбедносна информација (као, уосталом, и политичка, финансијско-економска и научно-технолошка информација) о ономе што се дешава у свету „постаје кључна роба и најбитнији елемент и извор моћи у садашњим међународним односима исто онако као што су претња и употреба војне силе биле схваћене као кључни извор моћи у међународном систему који је био у сенци потенцијалног судара суперсила“.⁴ За Наја и Оуенса, „она земља која може најбоље да предводи информа-

³ Elliot Cohen, *A Revolution in Warfare*, „Foreign Affairs“, Vol. 75, No. 2, March/April 1996, pp. 37–41, 51–52.

⁴ Joseph Nye, William Owens, *Americas Information Edge*, „Foreign Affairs“, Vol. 75, No. 2, March/April 1996, p. 24.

циону револуцију биће моћнија од било које друге. У догледној будућности, према њима, та земља је САД. Америка има очигледну моћ у војној сили и економској производњи. Ипак, њена суптилнија компаративна предност је њена могућност да прикупља, обрађује и шири информације и делује на основу њих“, захваљујући чему „доминира у важним комуникационим технологијама и технологијама обраде информација, као што су надзор из космоса, директно емитовање и рачунари велике брзине, и поседује могућност да без премца интегрише сложене информационе система“.⁵

Америчка глобална војна и политичка моћ за 21. век

Један од аутора који је последњих година својим свежим и продорним запажањима, сазнањима и истраживањима лудично и надахнуто покренуо нови приступ војсци, оружју, рату и ратовању на прагу 21. века и у новом високотехнолошком „пејзажу“ трећег технолошког и цивилизацијског таласа информационо-комуникационо-компјутерске, кибернетске револуције, јесте Алвин Тофлер. У књизи *Рат и антират – опстанак у освит 21. века*,⁶ коју је написао заједно са супругом Хајди након искустава из рата САД и западне коалиције против Ирака 1990–91. године и после распада биполаризма, а уз помоћ око четрдесет сарадника и војних и цивилних експерата и научника са којима су обављени разговори, Тофлер је покренуо бројна изазовна питања која се односе на аспекте и димензије рата, његов смисао, облике и циљеве у новој епохи, у којој се, под дејством револуционарних, „бикомпонентних“ – геополитичких и војнотехнолошких промена, готово из корена мењају природа и улога рата и ратовања, што ће утицати на будуће војне и политичке доктрине и стратегије.

Уместо некадашње једне, велике, глобалне војне (ратне) претње за САД, у ери постбиполарних међународних односа дошло је до дисперзије претње, тј. до њеног разлагања, „уситњавања“. Према Тофлеровима, долази до деглобализације, денуклеаризације, до „уситњавања“, „локализације“ и регионализације рата и, следствено томе, до потребе „уситњавања“, „демасификације“, професионализације, високоспецијализације и технологизације оружаних снага и њихових јединица. Специјалне, тајне, „покривене“ операције малих размера и ниског интензитета, али у информационо-комуникационом смислу и по прецизности и разорности високог интензитета и специјалне јединице прожете, подупрте и интегрисане софистицираним технологијама све више добијају значај као доминантна форма будућег ратовања. У 1992. години америчка команда специјалних операција имала је 42.000 војника у сва три вида, распоређених у 21 држави света с могућношћу употребе и у тактичке и у стратегијске сврхе. Тофлер уочава да специјалне операције

⁵ *Ibid.*, стр. 20.

⁶ Alvin and Heidi Toffler, *War and Anti-War: Survival at the dawn of the 21st Century*, Little Brown and Company, Boston, 1993.

и јединице владе користе у превентивне сврхе и за спречавање већег рата, за уништење оружја за масовно дејство и за политичке циљеве, и то по релативно ниској цени, али и то да их могу користити, и да ће се то све чешће дешавати, не више само државе него и нови транснационални, трансвладини актери ратовања малих размера – разне међународне агенције, организације, удружења, транснационалне корпорације, групе и покрети. „Они који сањају о једном свету који би био више мирољубив“, закључује Тофлер, „морају заборавити на старе кошмаре нуклеарне зиме и с места почети да маштовито размишљају о политици, моралу и војној реалности специјалног ратовања (ратовања малих размера) у 21. веку“.⁷

Америчка „космичка машина“ добила је нову димензију и војна космичка, орбитална сателитска командно-контролно-комуникационо-компјутерска информационо-обавештајна инфраструктура (C⁴I²) за вођење рата на Земљи смештена је у орбити и, у суштини, зависи од војних сателита као платформи (релеја). „Рат против Ирака био је први пример у којем су борбене снаге биле у великој мери размештене, подржане, и под командом и контролом путем сателитских телекомуникација“.⁸ Космос је додао четврту димензију савременом ратовању. Он има суштинску улогу без које је у садашње време немогуће планирање и извођење било које значајније обавештајно-безбедносне или војне акције. Према војној моћи, земље се сада деле на оне које су космичке силе (и које уживају предности сателитске технологије) и на оне које то нису. Ратови епохе трећег таласа ће, према Тофлеровима, одлучујуће зависити од акција и дејстава изван и изнад Земље.

У војној и стратегијској лексичи и теорији већ је афирмисан појам „геополитика космоса“, који се објашњава новом стратегијском тријадом: ко влада орбиталним космосом, влада Земљом; ко влада Месецом, влада орбиталним космосом; и ко влада тачкама L4 и L5 (тачке равнотеже у којима су гравитационе силе Земље и месеца на нули), влада системом Земља – Месец.

Увелико се развијају, испробавају и примењују тзв. *паметна, интелигентна, аутономна оружја* којима се управља из велике удаљености и која имају велику селективну прецизност. (Крстарећи пројектил је

⁷ Исто, стр. 97.

⁸ Пукovníк Алан Кемпен, ранији начелник за политику командовања и контроле у Министарству одбране Сједињених Држава. Према изворима корпорације „Matra Marconi Space UK, Ltd.“, „то је био први стварни тест, у ратним условима, америчке космичке инфраструктуре вредне 200 милијарди долара и прва потврда у борби војних улагања Француске и Велике Британије у космичку технологију вредних милијарду долара“.

Коалиционе снаге су у рату против Ирака имале непосредну корист од око шездесет војнообавештајних сателита, међу њима и: једанаест „Keyhole“, специјализованих за прављење суперпрецизних фотоса; супертајних „Magnum“ сателита за прислушкивање телефонских разговора; LACROSE сателита за пркупљање радарских слика; „White Cloud“, за лоцирање непријатељевих бродова; „Jumpseat“ сателита за детектовање страних електронских трансмисија и комуникација, као и бројне друге комуникације, метеоролошке и навигационе сателите (према А. Toffler, исто, pp. 98–99).

veћ постао обичан пример тог оружја. Једном лансиран, он почиње да дејствује аутономно на основу претходно задатог програма). О роботима ратницима, или „механичким убицама“, „идеалним терористима“ у све три бојне средине („роботерор“), све више размишљају војни стратеги и планери, креатори војне будућности.⁹

Међу чиниоцима који се све више користе као разлог за роботизацију и „сензоризацију“ живе војне силе и ратишта јесу: висока цена рада плаћених војних професионалаца и специјалиста (економско-профитни мотив уштеде трошкова) и нуклеарно, биолошки и хемијски затровано ратиште. Међутим, најзначајнији разлог за богате војне силе јесте број људских жртава које су, на пример, америчко друштво и његова јавност спремни да прихвате и поднесу у околностима, сасвим познате, изразите војне високотехнолошке предности и надмоћи коју САД остварују у односу на остали свет. За генерал-мајора Џери Харисона, ранијег шефа истраживачко-развојних лабораторија копнених снага САД, „екстремно ниски губици западне алијансе у рату против Ирака поставили су стандард који је многе зачудио. Пресликавање тог стандарда у будући рат води у роботизацију рата“.¹⁰

Минијатуризација робота ратника, њихово свођење на мини, микро и нано-диманзије („нано-ратници“), следећи је природан корак у процесу повлачења сопственог људства из првих борбених линија у ратовању с класичним противником из војнотехнолошког каменог доба. Према Тофлеровом мишљењу, „паметна оружја“, војни мини-роботи, сателити, ласери велике снаге, еколошко-биолошко-климатска (метеоролошка) оружја и високотехнологизована специјална дејства и мале, али разарајуће операције преовладаваће почетком 21. века у формама рата које настају у садашњем трилатералном свету, тзв. међународној зајед-

⁹ Истраживачка лабораторија ратне морнарице САД развила је софтвер који омогућује роботима да рудиментарно расуђују и уче излазећи на крај с неочекиваним ситуацијама. Проверен на симулатору, софтвер је „научио“ да приземљи ловац F/A-18 „Hornet“ безбедно на палубу носача авиона. Исти софтвер је могао да увећа способност авиона да избегне противавионски пројектил са 40 на 99 посто. DARPA (агенција Пентагона за усавершене истраживачке пројекте) започела је, почетком осамдесетих година, пројекат SHARC истраживање робота који сами одлучују и који се повезују у ширу групу (један мега-робот) са међусобном комуникацијом и потенцијалном „колективном“ свешћу или, чак, колективном телепатијом. У дебатама међу научницима који раде на аутономним оружјима са способношћу независног одлучивања јавља се и забринутост у вези с моралним и војним импликацијама: „Једном када саморепродукујуће ратне машине настану, њихово демотирање може постати немогуће – оне дословце могу бити изван контроле“ (А. Toffler, исто, pp. 114–115, 117).

¹⁰ Шире импликације нових, аутономних, „паметних“ оружја, робота ратника, навео је и Хенри Јуен, један од водећих истраживача и експерата за противподморничко ратовање, у интерном папиру непосредно по завршетку рата против Ирака: „Један од најважнијих циљева у развоју новог оружја би требало да буде смањење, или потпуно одстрањивање људског ризика. Просто речено, оружје или опрема требало би да буду, до мере колико је то могуће, без људске посаде, значи – роботизовани“ (А. Toffler, исто, p. 110).

ници. Заједничко ткиво које ће повезивати и детерминисати ратоводство војски те цивилизације неће, међутим, бити хардвер већ – знање.

Војнотехнолошка револуција у Сједињеним Државама, која се у последњих десетак година из године у годину убрзава, намеће и отвара нове путеве за фундаментално мењање постојећих, конвенционалних војних и безбедносних приоритета, циљева, форми и институција, као и доктринарних и стратегијских оквира формираних на претходној, вишедесенијској парадигми биполарног међународног поретка равнотеже моћи суперсила и истовремено, поставља стандарде за формулисање и антиципирање нових парадигми.¹¹ Међу могућим правцима новог приступа и кретања издвајају се следећи: драстично смањење оружаних снага (од 1974. године америчка војска је професионална); нестајање традиционалне поделе на три вида војске; неодвојивост ваздушних и копнених операција и неодвојивост тих операција од космичко-сателитске компоненте; напуштање старих форми војне организације и стварање нових; стварање високоспецијализоване и високотехнологизоване војске; стварање новог професионалног кадра – „информативних ратника“; улагање неуобичајено високих средстава у војно истраживање и развој, и издвајање ексклузивног круга земаља с високотехнологизованим и софистицираним војскама.

Нова војна технолошка, информационо-комуникационо-компјутерска моћ и вођство САД, као димензија укупне војне моћи САД на почетку 21. века, односно, нова војна надмоћ САД заснована на новом извору силе – на новој војној технолошкој информационо-комуникационо-компјутерској инфраструктури и лидерству, испољава се кроз три основна аспекта.

Први аспект је усавршен, целовит и интегрисан сателитски и сензорски, орбитално стациониран и подупрт, глобални *ISR* и *C⁴I* систем: *ISR* јесте систем надзирања, извиђања, рекогностизирања и прикупљања обавештења и података пре свега војне и безбедносно-обавештајне,¹² а затим и политичке, технолошке и друге природе, док је *C⁴I* спрегнути систем, односно интегрисана мрежа и инфраструктура војног командовања, контроле, комуникације, компјутерске обраде и обавештајне функције.

Други аспект је прецизно, доминантно знање, тј. предност у познавању бојишта, бојишног простора, целовита слика о њему, и то у реалном времену – тзв. ситуационо знање, „ситуациона свест“ која је резултат јединственог и интегрисаног *ISR* и *C⁴I* система – „система система“. Такав глобализовни, „орвелизовни“ надсистем омогућава

¹¹ „САД морају тако подесити своју војну и своју спољнополитичку стратегију да она одражава нарастајућу компаративну предност Америке у информацио-ним ресурсима“. (J. Nye, W. Owens, *исто*, р. 23).

¹² Војна обавештајна функција добија у САД и ново име „информациона владавина“. Према речима америчког генерал-мајора Виљема Неша, војни део Дејтонског мира верификује се на следећи начин: „У Босни ми немамо аргументе. Једноставно им предамо видеоснимке, и они уклањају своје тенкове“ (Walter Wriston, *Bits, Bytes and Diplomacy*, „Foreign Affairs“, Vol. 76, No. 5, September/October 1997. p. 178).

Сједињеним Државама систематско, континуирано, праћење (у реалном времену), класификовање, обраду, пренос и вишедимензионално приказивање војних и других информација о веома сложеним појавама, ситуацијама и догађајима који се дешавају на великим географским просторима. Према адмиралу Оуенсу,¹³ „систем система“, путем интегрисане мреже разноврсних сензора (сателитски, радарски, термо, видео, акустични, инфрацрвени итд.) обезбеђује у реалном времену континуирани надзор у свим временским приликама и пружа сложу информацију, „ситуациону свест“ војном кориснику о потенцијалном или актуелном бојишном простору величине око 320 km са 320 km. (Поређење с укупним просторним „габаритом“ СФР Југославије, или садашње СР Југославије, најбољи је и нама најближи начин сагледавања капацитета америчког војног *ISR* – *C⁴I* система највише технологије.) Нема сумње да је војна и безбедносна информација постала основни ресурс моћи у међународним односима слично претњи и употреби силе у међународном систему у којем је претила потенцијална опасност сукоба две суперсиле. Односно, пандан трци у нуклеарном наоружавању, као детерминантној категорији биполарне парадигме, сада би могла да буде војна технолошка трка у „систему система“.

Трећи битни аспект нове војне моћи Сједињених Држава јесте остварени ниво и квалитет прецизности оружја, њихов домет и разорна моћ, и вођење и упућивање са великих даљина, као и интегрисаност у „систему система“.

Међу америчким војним аналитичарима, међутим, има и оних који одговоре на изазове и дилеме у вези са смислом, карактером и глобалном улогом оружаних снага САД у новој епохи униполаризма у међународним односима налазе не толико, или не само, у постављању и дефинисању радикално нових принципа и приоритета детерминисаних импресивним резултатима војно-технолошке револуције у последњој деценији колико у преиспитивању и трансформацији постојеће структуре оружаних снага, у реалокацији и преусмеравању буџетских средстава без захтева за њиховим повећањем, стављањем нових нагласака, и остварењем уштеда унутар садашње војне структуре и организације.

За Вилеама Одома, генерал-потпуковника у пензији и садашњег директора Студија за националну безбедност Хадсон института,¹⁴ САД улажу све више средстава и технологије у поморску моћ – морнаричка авијација са групама носача авиона и морнаричке пешадије (марински корпус), која све више застарева и постаје непотребна и прескупа с обзиром на постојеће технолошке могућности, капацитете и предности ваздухопловства и копнених снага, а посебно на њихово обједињено дејство (ваздушно-копнена битка). Према плану Пентагона за следећих десет година, 260 милијарди долара се предвиђа за одржање ваздушне моћи САД базиране на борбеним групама носача авиона, а 126 мили-

¹³ J. Nye, W. Owens, *ucmo*.

¹⁴ William Odom, *Transforming the Military*, „Foreign Affairs“, Vol. 76, No. 4, July/August 1997, pp. 54–64.

јарди за одржање ваздушне моћи САД (тактичке и транспортне) базиране на копну (у САД и изван њих). Слично томе, 152 милијарде долара је планирано за морнаричку авијацију и носаче авиона ради тзв. снабдевања и модернизације, а 56 милијарди за „копнено“ ваздухопловство.¹⁵

Морнаричка ваздушна моћ стационирана на носачима авиона, према генералу Одому, најскупљи је начин изручивања бомби и ракета на циљ, будући да САД имају ваздухопловне базе у три за њих најважнија светска стратегијска региона – на Средњем истоку и у Европи и Северноисточној Азији (један винг – око 70 бомбардера, може на пример да се пребаци из САД или Немачке у регион Персијског залива за 24 часа). Нерационалност, застарелост и губици везани су и за морнаричку пешадију, којој је потребно несразмерно више времена да дође до места искрцавања него копненим снагама у време широко-трупних путничких авиона и војних транспортера C-17 и C5A. Неефикасност, расипање средстава, застарелост и крутост у структури оружаних снага САД Одом види и у томе што се највећа промена у структури војне моћи од 1991. године и рата против Ирака огледа у тенденцији смањивања, за разлику од морнарице, капацитета моћи копнених снага и ваздухопловства. (Тако је морнарица остала на 12 носача авиона, при чему ће само једна борбена група коштати око 50 милијарди долара у наредних десет година, док је број тешких копнених дивизија смањен са 18 на 10, које ће коштати 10 милијарди током десет година употребе).

Компаративна предност, вођство и надмоћ САД у области „система система“ омогућава и обезбеђује јединој садашњој суперсили нови, орвелијански и „сунцуовски“ вид и извор војне и политичке моћи – тзв. меку моћ, способност, капацитет обликовања, контроле света и владања без класичног рата (у ужег смислу), или уз његову додатну употребу и помоћ као крајњег средства. *Ратовање*, „тврда моћ“, какво га познајемо, постаје додатак „мекој моћи“, а не обратно.

У основи „меке моћи“, онако како је дефинише један од дугогодишњих идеолога – стратег америчке глобалне политичко-војне стратегије Џозеф Нај, јесте „способност да се постигну жељени исходи у међународним односима пре путем привлачења него присилно. Односно, кроз убеђивање других да следе или да пристану на норме и институције које производе жељено понашање... Уколико нека држава (на пример, САД – прим. Д. Н.) може учинити своју моћ легитимном у очима других, и основати међународне институције које их охрабрују да каналишу или ограниче своје активности, њој неће бити потребно да троши толико својих скуких традиционалних економских или војних ресурса“.¹⁶ „Мека моћ“, дакле, може да служи и као својеврсни мултипликатор америчке дипломатске моћи и дипломатије уопште (ширење и наметање „привлачности америчке демократије и слободног тражишта“), и као учвршћивач

¹⁵ Исто.

¹⁶ J. Nye, W. Owens, *исто*, стр. 21.

везе између америчке спољне политике и војне моћи (нова симбиоза која, по први пут, те две функције стапа у једну, веома ефикасну функцију, која потиरे традиционалну разлику међу њима¹⁷). Но, осим две „мекше“, „мека моћ“ САД има и неке „тврђе“, значајније стратегијске функције. Прва је у томе што она постаје снажан инструмент и вид *новог, постбиполарног, постнуклеарног континента и детерента САД* – сузбијања и одвраћања по релативно ниској цени, свих традиционалних војних претњи и опасности од свих старих и нових противника и непријатеља за које се сматра да угрожавају животне националне интересе Сједињених Држава. „САД могу употребити своје информационе ресурсе за то да увуку Кину, Русију и остале моћне државе у дијалог о безбедоносним питањима да би их спречиле у томе да постану непријатељске. У исто време, информациона надмоћ Америке може јој помоћи да спречи државе као што су Иран и Ирак, које су већ непријатељске, да постану моћне“.¹⁸ За Наја и Оувенса, „концепт детерента који се подвргава америчком војном „систему система“ који настаје, предвиђа војску довољно снажну да спречи било коју страну војну акцију без улажења у сразмеран војни ризик или трошак. Они који замишљају један војни сукоб са САД мораће да се суоче са тим да ће оне бити способне да зауставе и врате на почетак било какву непријатељеву акцију, с малим ризиком по америчке снаге“.¹⁹

Предност тог вида војне и политичке моћи у односу на „тврду моћ“ је, дакле, у томе што се помоћу ње, односно њеног кишобрана, остварују планетарни интереси и циљеви Сједињених Држава без великог ризика од ратних дејстава и великих губитака у, за САД најосетљивијем ресурсу – људима, сада када великог непријатеља и велике претње више нема, а када треба „оправдати“ нове, мале непријатеље и малу претњу за Сједињене Државе.“²⁰

Друга стратегијска сврха „меке моћи“ САД јесте обезбеђење Сједињеним Државама да очувају и учврсте водеће улоге како у старим војно-политичким савезима (из времена биполаризма), тако и у новим *ad hoc* коалицијама. Са кишобраном „меке моћи“ у свом поседу, САД себе виде и постављају као „природног“ лидера свих војних коалиција и (светих) алијанси с традиционалним савезницима, новим партнерима из посткомунистичког света и онима из арапског круга. *Ново коалиционо лидерство САД у непосредној будућности „у мањој мери ће произилазити из војног капацитета за сламање било ког противника, а више из способности да се хитно смање нејасноће кризних, насилних ситуација, да се одговори на флексибилан начин и да се сила употреби*

¹⁷ „... вештачки оштра дистинкција између војних и политичких средстава онемогућавала је САД да сузбијају пропаганду мржње која је подстицала етничке сукобе“ (исто, стр. 23).

¹⁸ Исто, стр. 20–22.

¹⁹ Исто, стр. 25.

²⁰ „Надмоћно знање о бојишту не може умањити ризик губитака у људству на нулу, али га може држати на довољно ниском нивоу да би се сачувала јавна америчка подршка за употребу силе“ (исто, стр. 25).

само тамо где је неопходно, с високом прецизношћу и тачношћу“.²¹ У новим глобалним геостратегијским условима, амерички кишобран „система система“ замењује по значају и улози некадашњи (и садашњи) класични нуклеарни кишобран. („Управо онако као што је нуклеарна доминација била кључ коалиционог лидерства у старом добу, информациона доминација ће бити тај кључ у информационој ери.“)²² Ради очувања своје коалиционе лидерске позиције у новим условима, и лидерске супериорне позиције у „мекој моћи“ у односу на своје савезнике и конкуренте, такмаце, САД спремне су, и принуђене, да „ситуационо знање“ постепено и селективно деле са савезницима (транспарентност). Тиме стварају специфичну симбиозу америчког вођства и савезника управо ради задржавања тог вођства.

Трећа функција америчке „меке моћи“, њене супериорности у „систему система“ јесте дугорочна и традиционална глобална мисионарска (политичке природе) потпора и подршка у испуњавању „четири витална задатка америчке спољне политике“:²³ помоћ преосталим недемократским земљама (ауторитарним Трећег света и дојучерашњим комунистичким) у демократском преображају, тј. транзицији; заштита, односно спречавање нових, посткомунистичких демократија да се поврате уназад; онемогућавање, решавање и контрола регионалних сукоба, и решавање нових међународних претњи и опасности (криминал, тероризам, дрога, еколошка криза и пролиферација оружја за масовно уништење). „Овај нови политички и технолошки пејзаж“, наводе огољено Нај и Оувенс, „скројен је за САД тако да га оне, на основу својих страховитих средстава меке моћи, искористе за то да пројектују привлачност својих идеала, идеологије, културе, економског модела, друштвених и политичких институција и за то да извуку предности од свог међународног пословања и телекомуникационих мрежа. Америчка популарна култура, са својим слободарским и егалитаристичким правцима, доминира филмом, телевизијом и електронским комуникацијама. Америчко високо образовање привлачи око 450.000 страних студената годишње... Америчко лидерство у информационој револуцији генерално је увећало свест и отвореност света према америчким идејама и вредностима... Снажна демократија код куће, коју модерне комуникације чине доступном широм света, може да потхрањује увећање, проширење мирољубиве заједнице демократија која је, коначно, најбоља гаранција једног безбедног, слободног и напредног света“.²⁴

*

* *

²¹ Исто, стр. 26–27.

²² Исто, стр. 27.

²³ Исто, стр. 30–33.

²⁴ Исто, стр. 29 и 36.

Једна од највећих, ако не и најдалекосежнијих последица високотехнолошког револуционисања војске САД на прагу 21. века, и војски других постиндустријских земаља које ће следити САД, тиче се *смисла и будућности рата и ратовања*, задире у саму њихову *бит и суштину*, и покреће и питање њиховог *новог одређења*. На „трећем“ таласу цивилно-војне научно-технолошке револуције амерички војни и цивилни планери и стратегијски антиципатори – креатори, већ разрађују, разигравају, радикално нове облике рата и ратоводства, а међу њима и тзв. *несмртоносни рат*, као и *виртуелни, кибернетски рат*, тј. стварни рат, али као виртуелну стварност. Министарство одбране САД поставило је 1992. године, *доктрину „меког убијања“* у несмртоносном рату софистицираним, „несмртоносним“ оружјем. Према једној дефиницији, „несмртоносне“ војне технологије су оне „које могу да предвиде, открију, искључе или негирају употребу смртоносних средстава и да, дакле, минимизирају убијање људи“.²⁵ Такве технологије морају да буду „финансијски рационалне, еколошки пријатељске и за своју првенствену сврху не смеју да имају „узимање људског живота“.

Сада је несмртоносни рат још увек међустепен између политичко-дипломатских акција према непријатељу (на пример, преговори, притисци, уцене и слично) и класичног крвавог рата, и још увек није проста замена за рат или продужетак мира. Он је, како Тофлерови кажу, „нешто друго, нешто радикално ново у глобалним односима, међуфеномен... арена за надметање у којој већи број исхода може бити одлучен без крви. То је револуционарни облик војне акције који доследно одсликава цивилизацију трећег таласа која се рађа“.²⁶

На крају се поставља значајно питање не налазимо ли се на почетку доба у којем агресивни, освајачки или, пак само одбрамбени, класични, „крвави“ рат војнотехнолошки заостале земље, на пример, земље првог или другог таласа, једноставно неће бити могући ни на самом почетку чак као замисао. Доба у којем ће војна сила трећег (четвртог) таласа земља каменог војнотехнолошког доба, једноставно, испоручити виртуелизацију могућег рата, његовог вођења, исхода, последица и краја; у коме ће се водити рат без рата, у којем ће до победе (капитулације) доћи без физичког контакта – борбе? Да ли смо на почетку доба у којем право на одбрану неће можда ни постојати?

²⁵ Видети: А. Toffler *исто*, стр. 127.

²⁶ *Исто*, стр. 134–135.

Систем организације, попуне и мобилизације Војске Југославије

УДК 355/359(497.1)

Ристо Матовић, генерал-пуковник

У раду су разматрани релевантни аспекти система организације, попуне и мобилизације као сложене управно-планске и стручне функције која се остварује на нивоу Генералштаба ВЈ и у јединицама и установама Војске. Функције су декомпоноване на следеће елементе: основе организације ВЈ, систем кадровског обезбеђења и мобилизација, и приказана су системска решења са становишта планирања, организовања и спровођења. Обухваћена је основна проблематика у појединим фазама развоја, с посебним освртом на садашње стање и будуће правце развоја наведене функције.

Опште поставке о организацији Војске

Војска Југославије (ВЈ) сложени је организацијски систем, који је по карактеру хијерархијски, отворен према окружењу и динамичан по природи. С аспекта хијерархијског устројства и комплексности, ВЈ функционише као систем повезаних организацијских облика (команде, јединице и установе), а заснован је на јединственим основама за утврђивање организације (функције, организацијска структура, формацијски елементи) које су прописане нормативно-системским документима о организацији ВЈ (критеријуми, наредбе, правилници итд.). Организацијске основе на којима се заснива функционисање ВЈ произишле су из законом прецизираних надлежности, и чине комплекс права и дужности које имају појединци, односно поједини организацијски облици. Надлежност је резултат унутрашње поделе рада, успостављене диференцијацијом и специјализацијом носилаца функција. Организација ВЈ заснована је на поставкама науке о организацији и специфичностима сопствене организације. Искуства везана за организовање Војске, која произилазе из богате традиције српске и црногорске војске, имају изузетну важност, као и искуства из организације страних оружаних снага.

Садашњом реорганизацијом ВЈ обезбеђује се ефикасно остваривање одређених циљева који су у функцији обезбеђивања континуитета развоја СРЈ кроз стварање: професионалне Војске, модерно опремљене,

савремено организоване, борбено ефикасније и бројно мање, која наставља традиције српске и црногорске војске. Постављени циљеви реорганизације ВЈ остварују се непрестано и плански, уз одређена ограничења, а основни принципи који се примењују у организацији јесу: ефикасност, еластичност и економичност (модел ЗЕ).

Реорганизација ВЈ пројектована је у духу нових опредељења у њеној изградњи. Дефинисање организацијске структуре основних јединица, као основних облика организовања, обухвата њихову унификацију и стандардизацију, чиме се обезбеђује модуларни принцип у реорганизацији Војске. Модел основних јединица је основа организацијског структурирања виших организационих облика Војске Југославије. Предност тако пројектоване и структуриране организације ВЈ огледа се у томе што је она усаглашена са строгим захтевима који се постављају носиоцима како припрема, тако и самог извођења борбених задатака у свим условима. Тиме су многе активности поједностављене и учињене оперативнијим, а степен ефикасности обављања борбених задатака значајно је повећан.

Значајна је чињеница да је остварен повољан однос мирнодопске и ратне величине ВЈ, што је и одраз демографског напрезања земље. Наиме, један одсто од укупног броја становника који се ангажује у миру и око четири одсто за ратни састав пропорције су на којима се пројектује рационалан однос бројне величине ВЈ за стања мир – рат, на шта упућују и савремени светски стандарди у области војног организовања. Полазећи од оперативних потреба за брзим ангажовањем „готових снага“ и стварањем услова за ефикасан мобилизацијски развој, реорганизацијом ВЈ остварује се одговарајући борбени потенцијал „активних“ и „неактивних“ јединица ВЈ, који се састоји од одређеног броја јединица ранга пука – бригаде, из састава КоВ, РВ и ПВО и Ратне морнарице.

Организацијско реструктурирање ВЈ реализује се од базе, што значи да ће организација виших нивоа командовања проистећи из успостављене организације ВЈ као интегралног система на нижим нивоима командовања. Зато је разумљиво што се, пре коначних одлука и решења, истовремено ради више истраживачких пројеката, чијом реализацијом ће се доћи до најповољнијих решења за пројектовање могућих варијаната организације ВЈ по нивоима организовања, и у целини.

Систем кадровског обезбеђења

Кадровско обезбеђење ВЈ чини комплексан систем, који обухвата: 1) планирање кадра (утврђивање „прилива“ по изворима добијања кадра, димензионисање класа у војним школама, предвиђање „одлива“ и утврђивање могућег развоја кадра); 2) обезбеђење кадра (утврђивање извора и начина добијања кадра, пријем у службу и школе и распоред кадра); 3) кадровање (дефинисање принципа и опредељења и доношење конкретних одлука), и 4) регулисање стања у служби (доношење аката

о постављењу, унапређивању итд.). Кадровско обезбеђење је изузетно значајно јер у основи детерминише успешност функционисања и обављања задатака Војске. Од квалитета и квантитета кадра зависи како ће се искористити сви потенцијали у функцији задатака које има Војска. Кадровска питања су увек у средишту интересовања командовања, које настоји да максимизира кадровске компоненте. То је било опредељење у целокупном послератном развоју ЈА и ЈНА, као и у развоју ВЈ, а остаће као једно од основних опредељења и у времену које долази.

Карактеристике кадровског обезбеђења у периоду пре доношења Закона о Војсци Југославије

У периоду од 1945. до 1973. године није дугорочно планиран кадар, па су класе у школама и укупан „прилив“ планирани на основу тренутних потреба. Разлике између бројног стања кадра и утврђених формацијских потреба решаване су повременим великим „одливом“ кадра. У појединим периодима из ЈА одлазио је већи број углавном младих старешина. То је, с једне стране, стварало несигурност код људи због могућег отпуштања из ЈА, а са друге стране усложавало је одржавање траженог квалитета, који се обезбеђује дугогодишњом службом. Да би се надокнадио тако велики „одлив“ кадра повремено су у војне школе увођене велике класе, које су касније стварале тзв. таласе у кадровској структури, усложњавајући вођење и планирање кадра. Одлазак кадра из ЈА, који је тиме био озбиљно егзистенцијално угрожен, негативно се одражавао на одзив младих у војне школе.

Законом о служби у Југословенској армији (1946. године) регулисана су само нека питања из области произвођења, унапређивања, постављења, превођења у резерву, пензионисања и скидања са евиденције. Основна слабост те нормативне регулативе било је то што није обезбеђивала потребан степен стабилности и сигурности кадра, а то је одвраћало младе од војног позива. Тадашњи принципи кадровске политике су наглашавали идејно-политичку опредељеност (подобност), национални „кључ“ и одржавање класног карактера старешинског кадра. Ти принципи су имали дубоку идеолошку садржину и предност у односу на принципе који одређују стручност и способност кадра, што се негативно одразило на селекцију и квалитет кадра, посебно оног на највишим дужностима.

Од 1974. године кадровска ситуација се „стабилизovala“, а кадар је планиран дугорочно – за целокупан радни век. Интересовање младих за војне школе било је релативно велико (посебно осамдесетих година), тако да је обезбеђиван потребан број кандидата. Међутим, проблем је настао у обезбеђењу довољног броја старешина из редова појединих народа и народности. Захваљујући добром „приливу“ и стабилизovanом „одливу“ кадра, обезбеђена је добра попуна формацијских места (ФМ) старешина. Из војних школа је обезбеђивано 80–90 одсто старешина, а

из осталих извора (стипендисти, резервни састав, по уговору) 10–20 одсто. Крајем осамдесетих година поново је створена могућност стицања више стручне спреме (школовањем подофицира и резервних старешина) да би се обезбедио повећани „прилив“ кадра и тако зауставило опадање нивоа попуне формацијских места. Истовремено, интензиван је пријем војника по уговору.

Законом о служби у ОС (1974. године) по први пут је целовито уређен статус војних и грађанских лица (права, дужности и одговорности у вршењу службе, и друго). Законски су регулисана готово сва статусна питања (војна служба, престанак службе, пензионисање, оцењивање, одликовање, социјално осигурање, радно време, платни систем, стамбено обезбеђење итд.). Осим тога, уведене су важне новине у систему одлучивања о кадру које су обезбедиле учешће ширег круга старешина и већу јавност. Успостављени су кадровски савети и кадровске комисије, чија је обавеза била да разматрају и предлажу решења за сва значајна кадровска питања. Све то је омогућило објективније вредновање и селекцију кадра, што је била основа за адекватније регулисање статуса припадника Југословенске народне армије. Ако се томе дода загарантована „стабилност“ кадра, која је дефинисана по закону, може се рећи да је у том периоду остварен значајан напредак у кадровској области. Међутим, и тада су задржани основни идеолошки принципи кадрове политике (политичка подобност, национални „кључ“ и класни карактер кадра).

Карактеристике кадровског обезбеђења у садашњем периоду

Бројно стање плаћеног кадра ВЈ смањено је у односу на ЈНА за око 40 одсто. До смањења је дошло због „одлива“ кадра који је припадао отцепљеним републикама СФР Југославије. У почетном периоду стварања ВЈ дошло је до повећаног „одлива“ кадра, који је био знатно већи од „прилива“. Део кадра је отишао зато што својим радним, моралним, стручним и другим квалитетима није могао да задовољи постављене критеријуме и захтеве професионализације, док је део, иако потребан Војсци, отишао из материјалних, породичних и других разлога. Такође, дошло је до великог „одлива“ великог броја високостручног младог кадра (доктори наука и магистри), нарочито током 1993. и 1994. године. Тај кадар је био значајан потенцијал у војним научноистраживачким установама и истраживачко-развојним јединицама, а део тих старешина је обављао основне командирске и друге трупне дужности. У кратком временском периоду отишао је део кадра који је дуго стваран и који ће се веома споро заменити.

У садашњем периоду, и поред свих отежавајућих околности, обезбеђен је општи ниво попуне формацијских места. „Прилив“ кадра је нешто већи од „одлива“ и, уз смањење броја ФМ, обезбеђује постепено побољшање попуне. У укупном приливу учешће старешина из војних школа износи 70 одсто, док се из осталих извора (стипендисти, по

уговору, резервне старешине, лица с факултетом) добија око 30 одсто старешина. То значи да се стално повећава могућност добијања кадра из допунских извора, с опредељењем да се убудуће из војних школа добија само кадар који се не може школовати у грађанству. Повећан је и прилив војника по уговору. Тако је „одлив“ старешина знатно смањен у односу на 1993. годину, али још увек је евидентан.

Полазећи од достигнутог нивоа у регулисању статусних питања, Законом о ВЈ и подзаконским прописима је учињен корак даље ради задовољења захтева професионализације и поједностављења поступка у регулисању статуса и остваривању права. Уграђене су одредбе којима се гарантује постављење старешина на ФМ свог рода – службе, чина и војноевиденционе специјалности (ВЕС) и омогућава остваривање више положајне групе (ПГ) у тренутку постављења, а не постепеним достизањем, а гарантују се и одређена решења за лица која проведу на располагању дуже од шест месеци. Све то, уз постојећа решења, којима се, уз одређене услове, гарантује останак у служби до остварења пуног стажа и задржавање ПГ у случају промене формације, ограничава број премештаја и омогућава несметано напредовање, потврђује да је та област целовито регулисана.

Суштина нормативних решења, односно принципа кадровске политике и основних опредељења јесте да се омогући 1) да све старешине имају исте услове и исте могућности у напредовању у служби; 2) да селекција на свим нивоима буде што објективнија; 3) да напредовање и статус зависе искључиво од квалитета и резултата рада старешине; 4) да се постављење и премештај кадра усклађује са захтевима ФМ и потребама службе; 5) да се перспективно сагледавају потребе, планира и припрема кадар и сагледава његов развој; 6) да се оствари планирано задржавање старешина у трупи, на дужностима и у појединим гарнизонима, и 7) да се максимално задовоље жеље и амбиције појединаца у оквиру потреба службе.

Будуће потребе кадровског обезбеђења

Полазећи од формацијских потреба дефинисаних „Моделом ВЈ“ и процењене популе кадром, може се закључити да ће бити потребно велико ангажовање Генералштаба ВЈ и осталих субјеката да би се остварио потребан „прилив“ кадра. Реализација популе ће зависити и од будућег материјалног положаја Војске и животног стандарда њених припадника. У оквиру тога, Генералштаб ВЈ спроводи сталне анализе и предлаже одређене мере како би се обезбедио сигуран и стабилан „прилив“ потребног броја квалитетног кадра. Одлучено је да се у неколико наредних година прима нешто већи број ученика и студената у војне школе како би се ублажио настали мањак кадра. У вези с тим, објављују се редовни и поновљени конкурси за пријем кандидата у војне школе и академије. Такође, настоји се обезбедити довољно финансијских средстава како би се могао стипендирати што већи број ученика

и студената из грађанства. Дата је сагласност да команде, јединице и установе могу имати стално отворене конкурсе за пријем лица по уговору на одређено време, као и лица одређених профила са факултетом у сталну службу.

Значајно је да се и у условима економских недаћа одржава задовољавајући ниво интереса младих за војне школе. Изузимајући одзив кандидата за војне академије (првенствено ВА ВЈ), који је донекле опао у односу на 1996. годину, одзив за остале војне школе је задовољавајући. За једногодишње специјалистичко школовање за дужност подофицира јавило се 38,5 одсто више кандидата него у претходној години. Већ је постало традиционално да се за Војну гимназију јавља довољно, и то углавном одличних кандидата.

Законски прописи ће се мењати према потребама и захтевима с основним циљем да се што боље афирмишу опредељења за стабилност, квалитетну селекцију, функционално постављење и адекватно награђивање кадра у Војсци Југославије. Претпоставка за то је дугорочно планирање и одговарајућа припрема кадра. То значи да се кадар мора припремити за оно што га очекује да би успешно обављао функционалне задатке. Због тога се морају утврдити и сагледати сви чиниоци који утичу на формацијске потребе (научно-технолошки развој, савремено ратовање, захтеви професионализације, итд.), а онда, према томе, треба профилисати кадар.

Под профилисањем се подразумева утврђивање конкретних особина (карактеристика) кадра у оквиру унапред дефинисаних група обележја (карактер, интелектуална, радна, физичка и здравствена способност, кодекс поступања и понашања, и друге карактеристике које се стичу и развијају школовањем и усавршавањем). Официр 21. века треба да има широка општа и војностручна знања, да познаје стране језике, да има способност процењивања и командовања, затим треба да је енергичан, принципијелан и храбар, да има осећај за рад са људима и способност да мотивише колектив, и да је психофизички издржљив.

Школовање и усавршавање професионалног кадра

Школовање и усавршавање професионалног кадра је једно од најважнијих питања за сваку војску, па према томе и за Војску Југославије. Зато се том питању придаје изузетна важност, како у процесу основног школовања, тако и у процесу усавршавања кадра након завршеног школовања. Школовање нашег војног кадра има дугу традицију – непрекидно траје око 150 година, и имало је веома важну улогу у свим пресудним историјским догађајима који су се у том периоду десили на нашим просторима.

Војне академије (ВА) биле су и остале окосница за школовање официрског кадра, а нарочито кадра за потребе родова. У периоду од 1850. до 1941. године у Краљевини Србији, а касније и у Краљевини Југославији, била је једна ВА, у којој се школовао кадар за све родове

и већину служби тадашње војске. У СРЈ у ВА школује се официрски кадар за потребе свих родова, а у Војнотехничкој академији (ВТА) школује се кадар за потребе већег дела служби Војске. Обе војне академије имају статус високошколске научно-наставне установе. У ВА школовање студената траје четири, а у ВТА пет година. Кадар који се у њима школује чини окосницу официрског кадра Војске Југославије.

Усавршавање официрског кадра после основних студија увек је била стална обавеза. У разним периодима војног школства извођено је на различите начине, и то претежно у земљи, а делимично и изван земље. Садашње усавршавање официра је веома разноврсно, а изводи се на разним нивоима, почев од обичних курсева до оперативно-стратегијског усавршавања, односно до докторских студија. Ипак, основно усавршавање официра одвија се, по правилу, у два правца (смера), као командно усавршавање и усавршавање за бављење научноистраживачким радом. Командно усавршавање има два нивоа: тактичко-оперативни и оперативно-стратегијски ниво. Први ниво се реализује у Генералштабној школи (ГШШ), а други ниво у Школи националне одбране (ШНО). Официрима који имају више жеље и склоности за бављење научноистраживачким радом омогућава се да усавршавање наставе на последипломским студијама облика магистеријума или специјализације, односно докторским студијама у војним академијама или у грађанству. При томе, школовање и усавршавање официра одвија се током њиховог целокупног радног века. То је израз не само потреба, већ и неопходности да официрски састав стално буде у току савремених достигнућа у војној науци и технологији.

Подофицирски кадар је у разним периодима војног школства обезбеђиван, односно школован, на различите начине, најчешће путем разних курсева, у трајању од неколико месеци до, најдуже, годину дана. Најдуже је тај кадар школован у СФРЈ, у седам врста подофицирских школа, у трајању од четири године. То је у историји војног образовања, био најдужи и најскупљи начин добијања подофицира.

За потребе Војске Југославије подофицири се углавном добијају путем једногодишњег специјалистичког школовања у средњој војној школи, а кандидати су свршени ученици разних средњих школа из грађанства. Они се, кроз једногодишњу добро осмишљену едукацију, уз истовремено служење војног рока, оспособљавају за обављање дужности подофицира у родовима и службама Војске. Досадашња искуства су показала да је тај начин добијања подофицира веома ефикасан, рентабилан и да највише одговара нашим садашњим потребама и могућностима. Четворогодишње школовање (две године у грађанској, а две у средњој војној школи) организује се само за специфичне профиле подофицирског кадра, као што су ЕИ и ПЕД, веза, АРЈ ПВО, ВОЈ и техничка служба.

Питању избора кандидата за разне нивое образовања увек се придавао изузетан значај, јер је квалитет кандидата који се бирају у војне школе у високом степену корелације с успехом који кандидати постижу у току школовања, односно усавршавања. У разним периодима развоја војног образовања избор кандидата је решаван на различите начине, али се увек тежило да квалитет кандидата буде што је могуће бољи, како у погледу претходног нивоа образовања, тако и у погледу година старости.

Општи услови за пријем кандидата у војне школе ВЈ дефинисани су Законом, док се посебни услови дефинишу подзаконским актима или их, у сарадњи са другим субјектима, одређује расписивач конкурса. Према сада важећим нормативним актима, кандидати се за разне нивое образовања обезбеђују путем конкурса. Кандидати за последипломске студије облика магистеријума и специјализације у високим војним школама, односно за тактично-оперативно усавршавање, јесу официри чина капетана и више, старости до 38 година, док се за оперативнo-стратeгијско усавршавање бирају официри чина мајора и више, старости до 45 година. Приликом одређивања тих услова за офицере законодавац је узимао у обзир да њихова едукација на оба наведена нивоа и на последипломским студијама треба да буде у најпродуктивнијем делу радног стажа официра, при чему остаје довољно времена за сваког кандидата да се после завршетка школовања докаже у служби. Према томе, избор за школовање и усавршавање кандидата је први, али веома важан корак у стварању, одржавању и вођењу кадра у току службе за потребе Војске Југославије.

Мобилизација

Мобилизацијске припреме

Опште је познато да је за сваку земљу, па тако и за нашу, мобилизација радња која има стратегијски значај. Успешно изведена мобилизација прва је велика победа над агресором. Мобилизација значајно опредељује ток, а често и исход рата, па је питање припрема и извршења мобилизације превасходно државно питање.

Тежишни циљ мобилизације у СРЈ јесте да се правовремено и организовано целокупне снаге и средства земље, према припремљеним плановима, доведу у стање спремности за вођење оружане борбе и за рад у ратним условима. Од квалитета припреме и извршења мобилизације зависи успешно одвраћање агресора и ефикасност супротстављања агресији на СРЈ, односно одбране суверенитета, територије, независности и уставног поретка СР Југославије.

Мобилизација је веома сложена борбена и организацијско-техничка радња и може се успешно спровести само ако се реално планира према условима у којима ће се изводити, правовремено и потпуно припреми и ако се сви субјекти оспособе за правовремено, ефикасно и брзо обављање својих мобилизацијских послова и задатака и у најтежим условима. У нашим условима мобилизација може бити успешна само ако се припрема и извршава уз најшире, непосредно и активно учешће највиших државних органа и свих других органа власти, привредних предузећа, грађана и јединица, команди и установа Војске Југославије. Према својим правима и дужностима, сви наведени субјекти су одговорни за спровођење мобилизацијских припрема и мобилизацију на одређеној територији и у СР Југославији.

Припремама за мобилизацију треба да се обезбеди организована и брза мобилизација свих снага и средстава друштва, а посебно јединица ВЈ, за успешно супротстављање агресији оружаном борбом и другим облицима отпора у свим условима. Оне су саставни део укупних припрема за одбрану земље и стална су обавеза и саставни део свакодневне делатности свих људи и грађана, органа власти, предузећа, других правних лица и војних органа. Одређене дужности у миру треба обавити према захтевима мобилизације свих снага и средстава за потребе одбране земље. *Припреме за мобилизацију обухватају:* планирање мобилизације; обавештавање субјеката мобилизације о обавезама у мобилизацији; материјално-техничке и друге припреме; организовање службе позивања обвезника мобилизације, и обуку, увежбавање и проверу спремности обвезника мобилизације. Поред наведеног, изузетно је значајно и стварање тзв. *општих услова* за мобилизацију, што првенствено претпоставља функционисање правне државе, развој патриотизма и оданости грађана отаџбини, материјално-финансијско обезбеђење и друго.

Планирање мобилизације

Основе за планирање и припреме мобилизације чине: план одбране земље (организација, заједница, предузећа); план употребе ВЈ; изводи из основа плана усклађивања мобилизацијских припрема и мобилизације; документа добијена од надлежног министарства и вишег подручног органа, а у Војсци документа од претпостављене команде и установе.

План мобилизације је основни документ на основу којег се припрема и извршава мобилизација, а раде га сви субјекти мобилизације. *План мобилизације садржи:* процену основних услова у којима ће се припремати и извршавати мобилизација (мобилизацијска процена); одлуку о начину припреме и мобилизацији; документа за припрему и мобилизацију; контролу припрема и мобилизације и остала питања значајна за њено извршење.

Материјално-техничке и друге припреме за мобилизацију обавезан су и саставни део припрема мобилизације. Оне, у основи, обухватају: уређење мобилизацијских локација, зборишта војних команди, јединица и установа; изградњу путева, складишта, склоништа и других објеката; обезбеђење услова за размештај снага и средстава у различитим временским и метеоролошким условима; укључивање мобилизацијских локација и зборишта у систем веза, енергетике и друге системе; одржавање објеката; занављање материјалних средстава; ажурирање евиденције и планова мобилизације, и друго. Носиоци припрема мобилизације усклађују активности на одређеној територији и изводе их према утврђеним плановима.

Обука и увежбавање за обављање планираних задатака

Обука из мобилизације, а посебно мобилизацијске, мобилизацијско-тактичке и показне мобилизацијске вежбе, саставни су део мобилизацијских припрема и неопходан услов за успешну мобилизацију. Кроз посебне и заједничке мобилизацијске вежбе, као највише облике обуке, проверава се функционисање система мобилизације, стиче увид у степен обучености, стање припрема и мобилизацијске готовости и сагледавају мере за усавршавање мобилизацијског система. За организовање и провођење мобилизацијских вежби неопходно је да се правовремено сачине и ускладе планови, програми обуке и вежбовне активности организација, заједница и органа, војних команди и ратних јединица. Обуком из мобилизације треба обухватити све грађане, организације, заједнице и органе, команде, јединице и установе, а посебно извршиоце мобилизације и органе који непосредно раде на пословима мобилизације. Планском обуком треба обезбедити стално оспособљавање свих руководства, органа и команди да послове мобилизације обављају у оквиру редовних функција.

Контрола мобилизацијских припрема

Контролу припрема и мобилизације, у оквиру својих права и обавеза, обављају надлежни органи организација, заједница и органа, војне команде и установе и инспекцијски органи. На основу утврђеног стања, надлежни органи руковођења у друштву и командовања у Војсци пружају помоћ и предузимају мере за довођење мобилизацијских припрема и мобилизацијске готовости на ниво потреба у конкретним условима.

Организовање службе позивања обвезника мобилизације

Позивање, долазак и прихват људства и пријем покретних ствари треба да буде једноставан и прилагођен конкретним условима и потре-

бама. Тиме се обезбеђује да време од објављивања мобилизације до доласка на ратне дужности буде што реалније. Због тога се ангажују општи и посебан систем веза, курирски систем и средства информисања, који у миру треба да буду организовани, повезани и припремљени за функционисање у општој, делимичној, јавној и тајној мобилизацији. У оквиру тога, значајно је да се уоче проблеми организовања позивања и саопштавања наређења, као и да се обезбеди да за наређење о мобилизацији правовремено сазнају одговорне старешине органа и организација, и старешине команди, јединица и установа, што је регулисано у ВЈ посебним наређењима и плановима.

Основни остварени резултати мобилизацијске готовости

У изградњи мобилизацијске готовости у току 1997. и у првој половини 1998. године постигнути су значајни резултати, који обезбеђују ефикасну мобилизацију. Оцењено је да су тежишне активности биле успешне: израђени су нови и ажурирани постојећи планови мобилизације према организацијско-формацијским променама; побољшано је планирање мобилизацијских активности; задржан је квалитет обучености команди, извршилаца мобилизације и других кључних органа у припреми и мобилизацији; побољшано је командовање мобилизацијом на читавој дубини командовања; наоружање и војна опрема рационално су сложени у магацинима ратних материјалних резерви (РМР), и друго. Попуна ратних јединица (РЈ) ВЈ реализована је више од 100 одсто у односу на ратну формацију. Забележено је повећање одзива лица из резервног састава за четири одсто у односу на 1996. годину. Против оних који не извршавају војну обавезу надлежни органи предузимају законске мере. Сходно политичко-безбедносној ситуацији у земљи, ажурирани су планови мобилизације ВЈ и планиране мере за отклањање негативних утицаја на мобилизацију. Организовани рад на нивоу ГШ и по дубини, на стручном оспособљавању ВТО и органа за попуну и мобилизацију команди и јединица, даје позитивне резултате. Детаљно су разрађене и усклађене активности између РЈ и војнотериторијалних органа (ВТО) и других субјеката мобилизације у припреми и мобилизацији.

Војна обавеза у Савезној Републици Југославији

У нашим условима систем војне обавезе регулисан је Уставом СРЈ, Законом о одбрани, Законом о Војсци Југославије и подзаконским прописима (Уредба о вршењу војне обавезе, Уредба о критеријумима за распоређивање грађана и нормативима материјалних средстава за потребе попуне ВЈ и друге потребе одбране земље и Уредба о мобилизацији). Начин реализације законских и подзаконских прописа из области војне обавезе конкретизован је правилима и упутствима из надлежности начелника Генералштаба ВЈ и савезног министра за одбрану

(Правило о мобилизацији ВЈ, Упутство за регрутовање и попуњу ВЈ у миру и рату, Упутство о вођењу евиденције војних обвезника, Упутство за вођење евиденције материјалних средстава и стоке из пописа у ВЈ, Упутство за извештавање о војним обвезницима, мирнодопској и ратној попуни ВЈ итд.) и другим прописима и актима којима се ближе регулишу поједина питања из делокруга војне обавезе.

Основни циљ реорганизације система војне обавезе 1991. године био је изналажење решења којим ће се онемогућити покушаји разбијања Војске и које ће ефикасно и поуздано функционисати у свим условима и ситуацијама у којима се друштво и држава могу наћи. Систем војне обавезе у целини је враћен у надлежност Војске, а за обављање послова војне обавезе формирани су војни окрузи и војни одсеци. Преузимање војне обавезе и њено преношење у надлежност Војске обављено је августа 1991. године (на основу Закона о изменама и допунама Закона о војној обавези – 30/1991), дакле пре доношења Устава СРЈ (април 1992. године) и Закона о ВЈ (новембар 1993. године). Доношењем Закона о ВЈ верификовано је такво опредељење – војна обавеза стављена је у надлежност Генералштаба ВЈ, односно његових војнотериторијалних органа.

Изузимањем војне обавезе из надлежности друштвено-политичких заједница и њеним стављањем у надлежност ЈНА, а затим у надлежност ВЈ успостављена је и нова организација тог система. Планску функцију има ГШ ВЈ (односно Трећа управа, као тактички носилац система војне обавезе) и команде армија, а извршну функцију имају ВТО (команде војних округа и војних одсека). На функционисање новоуспостављеног система војне обавезе у почетном периоду неповољно су утицали бројни проблеми. Затечено стање у систему војне обавезе, рат у непосредном окружењу и недовољан регрутни контингент за потребе мирнодопске попуње условили су стално ангажовање резервног састава ради одржавања потребног нивоа борбене готовости. Недовољна развијеност организацијске структуре ВТО, посебно на основном нивоу организовања (у општини), као и попуна војнотериторијалних команди кадром који је у великом броју по први пут ангажован на пословима војне обавезе, додатно су усложнили испуњавање обавеза и обављање задатака. Неуслаглашеност војнотериторијалне поделе са територијалном поделом цивилних органа власти, неповољно се одражавало на сарадњу ВТО са државним и другим органима и организацијама. Предислокација дела јединица изазвала је озбиљне проблеме у обезбеђивању квалитетне ратне попуње лицима из резервног састава. Одмах после доношења законских прописа којима се уређује област војне обавезе било је неопходно да се, у кратком времену, ураде нова правила и упутства којима се регулише начин извршавања војне обавезе и извршиоци стручно оспособе за њихову примену.

У уставу СРЈ војна обавеза је утемељена као општа обавеза којој подлежу сви југословенски држављани, а у целини је уређена Законом о Војсци Југославије и Уредбом о вршењу војне обавезе. Према

наведеним законским прописима војна обавеза је прописано право и дужност грађана СРЈ, а састоји се од: регрутне обавезе, обавезе служења војног рока и обавезе лица у резервном саставу. У суштини, војна обавеза је основни начин мирнодопске и ратне попуње ВЈ и значајан чинилац одбране СР Југославије. За извршавање војне обавезе одговорни су војни обвезници, а о њој се старају надлежни ВТО Војске Југославије.

Регрутна обавеза је почетна фаза извршавања војне обавезе, а састоји се од дужности одазивања на општи и појединачни позив и поштовања прописа и наређења надлежних ВТО у вези с увођењем у војну евиденцију, лекарским и другим прегледима и испитивањима, регрутовањем и ступањем на служење војног рока. Регрутна обавеза обухвата: 1) увођење регрута у војну евиденцију; 2) лекарске и друге прегледе; 3) регрутовање и 4) упућивање регрута на служење војног рока.

Увођење регрута у војну евиденцију је прва и веома битна фаза у функционисању система војне обавезе. Од њених резултата зависи бројна величина људског потенцијала који је на располагању за регрутовање и попуњу јединица – установа Војске. Увођење регрута у војну евиденцију обављају надлежни органи команде војног одсека (ВОд) на основу података добијених од одељака ВОд који се формирају у општинама. Одељци ВОд почетком године у којој регрути навршавају 17 година живота, на основу података о грађанима које воде надлежни органи (МУП), матичних књига рођених, евиденције школа и других органа и организација, позивају регруте за увођење у евиденцију војних обвезника. На основу прикупљених података и изјава регрута, формирају приручну документацију, која се доставља команди ВОд, где се обавља упис у матичну књигу војних обвезника за текућу годину и формира одговарајућа документација.

Лекарски и други прегледи и психолошка испитивања регрута обављају се ради оцене здравствене способности регрута за војну службу и подобности за одређивање рода – службе, војноевиденционе специјалности (ВЕС) и категорије јединице у којој регрут може да служи војни рок. Основни садржаји лекарских прегледа и психолошких испитивања регрута су: антропометријска мерења и испитивања физичких и функционалних способности; лабораторијски прегледи; офталмолошки преглед; психолошка испитивања; општемедицински преглед и други специјалистички прегледи и испитивања према индикацијама.

Регрутовање обавља регрутна комисија, која свој рад заснива на: Закону о Војсци Југославије (чл. 291 до 295), Уредби о вршењу војне обавезе (чл. 12 до 21), Упутству за регрутовање и попуњу ВЈ у миру и рату, мерилима за оцењивање здравствене способности војних обвезника за војну службу, која утичу на оцену здравствене способности војних обвезника, условима за одређивање регрутима рода, службе и ВЕС, наређењу и плану регрутовања и плану рада регрутне комисије.

Надлежна команда војног округа (ВОк) образује регрутну комисију и регулише организацију њеног рада, која обухвата: планирање рада регрутне комисије, место, време и број регрута, одговарајуће припреме за регрутовање и материјално и административно обезбеђење за рад.

Планом рада регрутне комисије мора се обезбедити да сви регрути који подлежу регрутовању у тој календарској години буду регрутовани у року који се одреди годишњим наређењем за регрутовање. Планирање упућивања регрута на служење војног рока – планирање мирнодопске попуне, подразумева израду плана попуне којим се обезбеђује: одређени ниво борбене готовости јединица – установа Војске; континуитет попуне по периодима упута и према плановима и програмима обуке регрута; ефикасна попуна РЈ и занављање те попуне; равномерна попуна јединица – установа регрутима према здравственом стању; школској спреми, социјалном саставу, моралним и другим квалитетима; упућивање регрута на служење војног рока према одредбама Закона о ВЈ и усвојеном систему попуне; попуну јединица и појединих ВЕС регрутима прве и друге категорије према прописаним условима; попуну за одређене дужности регрутима одговарајућих стручних знања стечених у грађанству, и слично. Планом попуне исказује се број регрута према роковима упућивања за све јединице и установе Војске које се попуњавају регрутима, и то по роду – служби, ВЕС и ВТО који их упућују. Изводи из плана попуне достављају се војном одсеку као планови упућивања. Поред годишњег планирања упућивања и пријема регрута, за сваки упутни рок обавља се периодично планирање у току године. Сви планови упућивања регрута на служење војног рока у том периоду успешно су реализовани, што је обезбедило квалитетну попуну војницима на служењу војног рока.

Војнотериторијални органи

Војнотериторијални органи су основни извршни органи у систему војне обавезе. Своје задатке обављају кроз реализацију следећих основних функција: регрутовања, мирнодопске попуне војничким саставом, ратне попуне РЈ и осталих субјеката друштва и одбране свим категоријама кадра лицима из резервног састава, кадровске политике резервних војних старешина, војностручног оспособљавања ВТО и војнотериторијалних јединица (ВТЈ), безбедности и позадинског обезбеђења ВТО и ВТЈ. Основни садржаји рада ВТО јесу: вођење евиденције војних обвезника на својој територији, предлагање планова регрутовања и реализација одобрених планова, регрутовање, избор кандидата за војне школе и академије, реализација планова попуне РЈ, послови у области припрема и мобилизације РЈ ВЈ, решавање статусних питања војних обвезника и предузимање мера сарадње са надлежним државним и другим органима.

Успостављена организацијска структура ВТО, према броју и развијености, сразмерна је броју лица у резервном саставу и величини регрутног контингента територије за коју су формирана. Такође, развијеност ВТО у срезмери је с развијеношћу организацијске структуре Војске. На тај начин створена је могућност да ВТО обављају своје наменске задатке према потребама ВЈ и да обезбеђују потребе за попуном лицима у резервном саставу свих субјеката одбране који према својим ратним систематизацијама ангажују у попуни лица из резервног састава.

Др Бошко Надовеза, пуковник

Моделовање оружане силе, односно димензионисање и структурирање Војске, један је од основних, изузетно сложених задатака у систему одбране. Моделовањем се, у ствари, детерминишу координате које опредељују основне оквири у којима се могу постављати општи задаци одбране. То значи да се управо кроз моделовање и дефинисање организацијско-формацијске структуре остварује основно усаглашавање између задатака одбране и укупно расположивих могућности (кадровске, материјалне и финансијске). Зато и јесте битно да планирање организацијско-формацијске структуре постане основа и полазиште за планирање свих других сегмената (кадар, наоружање итд.) у оквиру планирања развоја Војске.

Војска треба да се моделује према унапред дефинисаном методолошком поступку, чија је суштина вишеструко и итеракцијско усаглашавање постављених циљева и задатака с укупним могућностима. То усаглашавање се обавља до прихватљивог нивоа, на којем се подударају потребе и могућности, што је гаранција за реалност, оптималност и остваривост постављеног циља.

Општа разматрања

Моделовање (димензионисање и структурирање) војске и, на основу тога, утврђивање организацијско-формацијске структуре један је од основних задатака при дефинисању оружане силе. Величина, структура и организација војске значајни су чиниоци од којих зависи могућност припреме и реализације задатака, односно функционисања одређених сегмената одбране према начелима вођења борбе. Преко организацијско-формацијске структуре остварује се веза између циљева одбране (обавезе, задаци) и могућности (кадровске, финансијске итд.). Утврђивањем организацијско-формацијске структуре одређују се реални домети и задаци који се могу остварити. Осим тога, преко тог сегмента се интегрише укупно планирање развоја војске, јер се елементи плана организацијско-формацијске доградње узимају као полазиште у изради планова свих осталих компонената (кадар, наоружање итд.). То је основна претпоставка реалности планирања и повезаности свих сегмената плана развоја. Због свега тога, изузетно је важно да се моделовање војске уради адекватно и да се, на тај начин, дође до што боље основе за утврђивање организацијско-формацијске структуре, а тиме и до планирања развоја војске.

Да би се задатак моделовања војске ваљано обавио неопходно је да се реализује према утврђеном методолошком поступку и да се, при томе, задовоље одређени захтеви. За то се предлаже поступак у оквиру којег се вишеструко и интеракцијски усаглашавају одбрамбени циљеви (задаци) и могућности (кадровске, финансијске итд.) све до прихватљивог нивоа, на којем се приступа коначном дефинисању организацијско-формацијске структуре. Суштина поступка је међусаглашавање, којим се обезбеђује постављање реално остварених циљева (задаци) који су у корелацији с дефинисаном организацијско-формацијском структуром.

Циљеви одбране (задаци) од којих се полази у поступку моделовања војске могу се, поједностављено, свести на потребу стварања војске која ће моћи успешно да води рат у складу с опредељењима. Суштина и садржај тог циља утврђени су политиком одбране земље, при чему су уважени сви значајни чиниоци и услови. То су, пре свега, процена војно-политичке ситуације и могућности угрожавања безбедности земље, сопствена концепцијска и доктринарна опредељења, као и подаци о очекиваној техничкој модернизацији и укупном развоју. Осим тога, треба уважити захтеве који се односе на потребну мобилност, ефикасност и адекватност система одбране.

Другу групу чинилаца које треба узети у обзир при моделовању војске чине укупне могућности (кадровске, финансијске итд.), које одређују обим и квалитет обављања задатака. До основних показатеља се долази кроз демографске процене и предвиђање одзива младих за школовање и службу у војсци, на основу чега се може израчунати регрутни контингент и могући прилив кадра (према категоријама) у војску. Обим финансијских средстава се утврђује у буџету војске, тако да се у оквиру тога може израчунати колико се средстава може наменити за плате и друга новчана примања. На основу тога се могу утврдити бројне величине кадра и међусобне пропорције које се објективно могу изфинансирати. Све то треба дефинисати као могућа ограничења и увести у математичке изразе преко којих се моделује војска.

Поступак усаглашавања потреба и могућности

У оквиру моделовања војске треба спровести поступак усаглашавања циљева одбране (задатака) с могућностима све до нивоа који ће бити прихватљив. Треба поћи од циљева (максималних) који су дефинисани политиком одбране на основу свеопштих потреба и процена.

За сваку израчунату варијанту и конкретну организацијско-формацијску структуру треба у току процеса усаглашавања, израчунати коефицијент борбене ефикасности јединица помоћу следећег математичког израза.¹

$$E = \sum_{i,j,k} F_m (N_i K_i M_i + N_j K_j M_j) + F_a K_k M_k,$$

где је:

- E – релативни индекс ефикасности борбе;
- F_m – коефицијент нелинеарности, којим се узима у обзир и ефекат садејства покретних јединица, (има вредност у границама 0,8–1,0);
- $N_{i,j}$ – број борбених јединица (i – тенкова, j – пешадије);
- $K_{i,j,k}$ – коефицијент ефикасности борбених јединица који зависи од неког стања: наступање, одбрана итд. (i – тенкови, j – пешадија, k – артиљерија);
- $M_{i,j,k}$ – коефицијент који обухвата утицај земљишта;
- F_a – коефицијент нелинеарности, којим се узима у обзир и оптималан број артиљеријских јединица.

Упоређујући израчунате коефицијенте сопствених јединица са добијеним коефицијентима противничких јединица може се закључити какав би био исход у евентуалном сукобу. На основу тога, а с обзиром на основна опредељења у вези с одбраном и на реалне могућности (кадровске, финансијске итд.), доноси се одлука о томе да ли да се прихвати понуђена варијанта организацијско-формацијске структуре или се предлага њена даља доградња. На основу тога треба поставити обавезе, односно циљеве и задатке.

Поступак усаглашавања у условима постављених лимита

У ситуацији када постоје озбиљна финансијска или кадровска ограничења нема потребе да се поступак усаглашавања спроводи у целини: треба на основу ограничених могућности утврдити величину и структуру војске и из тога извести реално оствариве задатке и обавезе. За скраћени поступак усаглашавања, потребно је прво да се одреде и квантификују ограничења, а затим да се укључе у математичке релације. Као пример, размотрићемо два конкретна ограничења. Прво се односи на укупна финансијска средства која држава може да издвоји за војску (сада и убудуће) и, у оквиру тога, за плате и друга новчана примања, а друго ограничење се односи на могући број регрута с обзиром на чињеницу да део младих одбија да служи војску.

¹ Ј. В. Чујев, *Прогнозирање у војсци*, ВИЗ, Београд, 1980.

Ако је држава у могућности да за потребе војске издвоји финансијска средства у износу „В“, реално је очекивати да се приближно трећина тих средстава намени за плате (са доприносима) и друга новчана примања. Ти почетни подаци се, по потреби, могу узети као полазиште за израчунавање конкретних ограничења која се могу искористити при утврђивању бројних величина плаћеног кадра. На пример, ако се прихвати опредељење да просечна плата кадра у војсци не сме бити мања од „N“, онда се, на основу тога и укупних средстава намењених за плате „В/3“, може израчунати број плаћених лица у војсци. Наравно, то је само једна од могућих варијаната за утврђивање бројног стања плаћеног кадра у војсци. Тај број се може израчунати и према нормативу којим се утврђује однос између броја плаћених и неплаћених лица. Што се тиче израчунавања могућег броја регрута, односно војника на одслужењу војног рока, најједноставније је да се примени норматив исказан процентом (0,45) у односу на укупно бројно стање становништва. При томе, за прорачун не треба узети статистички податак о броју становника једне државе, већ бројно стање из кога се објективно може очекивати одзив за служење војног рока. У складу с тим, може се или кориговати (смањити) стварно бројно стање становника, или норматив за прорачун (0,45 одсто).

Поред тих ограничења у поступку моделовања војске треба уважити и одређене стандардне нормативе и пропорције које су прихваћене у страним армијама. Реч је о величинама и релацијама које су у пракси проверене, па их треба посебно размотрити и, по могућности применити у пракси (уз уважавање специфичности). То се првенствено односи на величину мирнодопске војске утврђену у односу на укупно бројно стање становника једне земље. У многим армијама развијених земаља мирнодопско бројно стање је утврђено на нивоу од 0,5–1 одсто од броја становника.² Процентуални однос између плаћених и неплаћених лица у армијама је 1:1 до 3, док је однос између појединих категорија кадра следећи:³ на једног официра долази 5–7 војника, а на једног подофицира долази 1,5–3 војника. Нормативима западних армија је прецизирано да, у оквиру укупног броја официра, на официре нижих чинова отпада 60 (65) одсто, а на официре виших чинова 40 (35) одсто. Број пуковника се креће између пет и шест одсто у односу на укупан број официра, док је процентуално учешће генерала 0,3–0,8 одсто.

Математички модели прорачуна бројних величина кадра

На основу одређених ограничења и прихваћених пропорција могу се дефинисати математичке релације преко којих се могу израчунати поједине кадровске величине у оквиру модела војске:

² Оружане снаге Италије чине 0,6 одсто од броја становника, Француске 0,9%, Велике Британије 0,5%, Аустрије 0,65, а Шведске 0,3 одсто. Према подацима „Military Balance“ у свету сада има око 5,6 милијарди становника, а од тога око 22,7 милиона или 0,4 одсто у активним је оружаним снагама.

³ У француским ОС на једног нижег официра долази 8,8 војника, а на једног подофицира 1,6 војника; у немачким ОС на једног официра долази 6,9 војни-

$$r = K (o + p + c + v)$$

$$B/3 = o + p + c + v,$$

$$d (= Pl) o + p + c + v$$

$$x : o = r + v$$

$$y : p = r + v$$

$$c + v = Pl - (o + p),$$

где је:

K – коефицијент (однос између неплаћених и плаћених лица),

o – официри,

p – подофицири

c – цивилна лица на служби у ВЈ,

v – војници по уговору,

r – војници на одслужењу војног рока (0,45 одсто од броја становника),

B – буџетска средства ($B/3$ трећина буџетских средстава),

d – број плаћених лица (израчунат као проценат од укупног броја становника),

Pl – укупно плаћена лица,

x – норматив (број војника на једног официра),

y – норматив (број војника на једног подофицира),

Наравно, број тих релација се може повећати тако што ће се вредности параметара (нормативи, пропорције) исказати у распонима. На пример, за официре је наведено да на једног официра долази 5–7 војника, што се може исказати на следећи начин

$$5.o = r + v,$$

$$7.o = r + v.$$

ка, а на једног подофицира 1,8 војника; у ОС Италије на једног вишег официра долази 9,2 војника, а на једног подофицира 3,6 војника, а у ОС Аустрије на једног вишег официра долази 11,7 војника, а на једног подофицира 4,6 војника. У америчким ОС на шест војника (подофицира) долази по један официр. Однос између плаћених и неплаћених лица у страним ОС следећи је: у Италији 1:1,8; у Немачкој 1:1,2, а у Аустрији 1:1,5. Тај однос се мења даљом професионализацијом (све је више плаћених лица). У ОС Велике Британије однос између нижих и виших официра је 55:45, а у Немачкој армији 68:32. У америчкој армији процентуално учешће генерала у укупном броју официра износи 0,3 одсто а у Немачкој 0,5 одсто. У француској армији на једног генерала долази 1.328 војника.

Дефинисањем величина у распону омогућава се ублажавање почетних ограничења и тражење решења у широј области. Другим речима, ствара се већи „простор“ за тражење допустивих решења. Међутим, при томе треба узимати у обзир да повећање броја ограничења (пропорција) може довести до делимичне контрадикторности постављених захтева, што би отежало налажење прихватљивих решења. У том случају би се морало прибећи постепеном кориговању и усаглашавању почетно одређених ограничења. То кориговање би трајало све док се не би створили услови да се математички реше једначине, односно нађу решења. На исти начин би се поступило и у случају када би се закључило да израчунато (нађено) решење није реално, односно прихватљиво за постојеће услове, било да се не може остварити или да би узроковало кадровске „ломове“.

Пример

Да би се показало како се математички могу решити постављене релације и на тај начин ефикасно моделовати војска треба утврдити конкретне варијабле. Ако се пође од тога да држава има осам милиона становника (нема оних који избегавају војну обавезу), од чега 0,45 одсто чине војници на одслужењу војног рока. Држава је у стању да за плате и друга новчана примања плаћених лица у војсци издвоји 1,8 милијарди динара, при чему је основно опредељење да просечна месечна плата (са доприносима) не сме да буде испод 3.800 динара.⁴ Нека је прихваћено да однос између официра и војника буде 1:7, а између подофицира и војника 1:3.

Да би се решио тако постављени задатак треба прво утврдити неке основне величине, које се касније могу уградити у математички постављене релације. Конкретно, ако се пође од тога да држава има осам милиона становника, применом коефицијента од 0,45 одсто може се израчунати да ће војска имати 36.000 војника на одслужењу војног рока (при једногодишњем служењу војног рока). С платним фондом од 1,3 милијарде динара (од укупно 1,8 милијарди на име плата и новчаних примања) може се плаћати 28.000 лица, тако да просечна плата (са доприносом) не буде мања од 3.800 динара. До истог броја плаћених лица може се доћи ако се примени норматив од 0,35 одсто од укупног броја становништва (0,85 одсто је укупна војска, а 0,45 одсто војници на одслужењу војног рока) или ако се пође од утврђеног односа између плаћених и неплаћених лица. На тај начин би се израчунало да би ту војску чинило 64.000 припадника, од чега 36.000 војника и 28.000 плаћених лица.

Укључивањем тако утврђених основних података у постављене математичке релације, омогућила би се даља израчунавања (других величина) према следећем:

⁴ То би био једва прихватљиви минимум просечне плате који би омогућио једва прихватљив распон у платама. То би омогућило да се минимална плата утврди на нивоу који би обезбедио задовољење егзистенцијалних потреба.

$$1,29 (o + p + c + v) = 36.000$$

$$o + p + c + v = 28.000$$

$$7o = 36.000 + v$$

$$3p = 36.000 + v$$

v = 4.000	6,2% (војници по уговору)
o = 5.700	8,9% (официри)
p = 13.300	20,7% (подофицири)
c = 5.000	7,8% (цивилна лица)
r = 36.000	56,2% (војници на одслужењу војног рока)

СВЕГА : 64.000

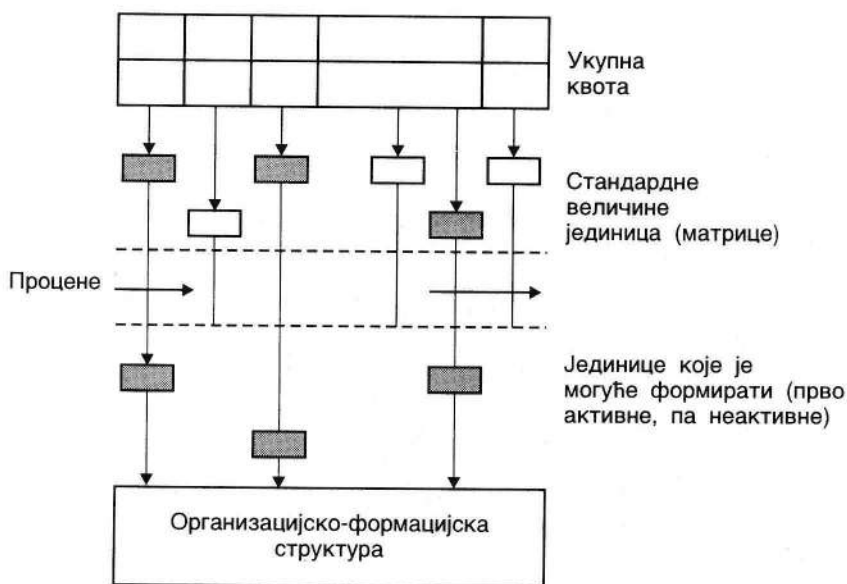
Ако се на тако израчунати број официра (5.700) примени понуђени процентуални однос између виших и нижих официра (60 : 40 и 65 : 35), односно процентуално учешће појединих чинова, добиће се следећа структура:

– нижи официри	3.420	(3.705) то је 60 (65) одсто,
– виши официри	2.280	(1.995) то је 40 (35) одсто,
– пуковници	342	(6 одсто од броја официра),
– генерали	28	(0,5 одсто од броја официра).

У изради модела неопходно је да се израчунате формацијске потребе упоређују с постојећим стањем кадра, како би се и са тог аспекта сагледала њихова реалност. Тек тада би се могла донети одлука о прихватању понуђених формацијских потреба и, евентуално, утврдити динамика свођења постојећег стања на пројектовано стање (ако не може одједном). Дакле, дала би се коначна оцена о томе да ли су утврђене величине и пропорције прихватљиве за постојеће услове или се морају додатно кориговати да би биле реално оствариве.

Тако утврђена величина војске и структура кадра према категоријама и чиновима треба да буде полазиште у дефинисању могућих нивоа командовања и организацијско-формацијске структуре. Треба поћи од онога чиме ће се објективно располагати (укупне и појединачне кадровске квоте, финансијска средства), а онда то расподелити утврђујући величину и структуру команди, јединица и установа. При томе, величину састава треба утврђивати према стандардним бројним стањима јединица и команди (батаљон 600 људи итд.) уважавајући класификације, стандардне пропорције и односе између појединих категорија кадра.⁵ Поступак

⁵ Немачке ОС: у тенковском батаљону на једног подофицира долазе 2,2 војника, а на једног официра 14,4, војника, а у инжењеријском батаљону на једног подофицира долазе три војника, а на једног официра 23,5 војника.

треба спровести тако да се прво дефинишу активни састави (одговарајуће величине и попуне), а потом да се од преостале кадровске квоте утврде неактивни састави, више команде и установе). У коначном, дефинисале би се јединице, команде и установе на свим нивоима с бројним стањима која би се уклопила у постављена ограничења.

Моделовање – претпоставке успешног структурирања и вођења кадра

Наведеним поступком би се обезбедила одговарајућа организацијско-формацијска структура, која би била усаглашена с основним квотама нивоа и структуре. То би била ваљана основа за сва даља утврђивања и усаглашавања формацијских места према чиновима, дужностима и нивоима. Могао би се тачно и доследно утврдити сваки формацијски чин за дужности истог ранга на сваком нивоу (основне дужности, више командне дужности, дужности одређеног нивоа итд.), тако да се не прекораче унапред одређене формацијске квоте. Управо због тога би сви тако утврђени подаци били потпуно поуздана основа за егзактно израчунавање времена провођења на дужностима и у чиновима. Једноставно, израчунало би се време провођења, које произилази из фактичног стања, које чине број и структура формацијских места. Сваки другачији начин утврђивања броја формацијских места и израчунавања времена задржавања у чиновима (без уважавања података о местима и дужностима) не би дао задовољавајуће резултате. Наиме, дошло би до неусаглашености између нивоа дужности и чинова, а тиме и до одступања стварног од прописаног времена задржавања на дужно-

стима и у чиновима. То би се десило када би се, с једне стране, за дужности командира чете предвидео чин капетана 1. класе (искуство од осам година стажа), а утврдило, с друге стране, да време провођења у прва три официрска чина буде 12 година. У том случају би оно што се дешава у пракси нарушило оно што је предвиђено прописима. Отуда и закључак да основу у свим тим прорачунима треба да чине стварне формацијске потребе, укупне, према дужностима и чиновима. То потврђује следећи пример.

Ако је утврђено да има „Х“ формацијских места основних командних и других дужности за које је предвиђен чин потпоручник-капетан и ако то чини 30 одсто од укупног броја формацијских места, онда се прорачуном може утврдити време које би официр требало да проведе у чину потпоручника, поручника и капетана, односно на основним командним дужностима:

Радни стаж $30\% = 10,5$ година

Значи, време проведено у прва три официрска чина требало би да износи 10,5 година. На исти начин се може израчунати време које треба провести у сваком чину, односно на свакој дужности. Таквим прорачунима се обезбеђују услови за правилан развој и адекватно унапређење и попуну формацијских места, односно дужности.

Закључак

Моделовање војске, односно утврђивање организацијско-формацијске структуре значајан је чинилац од којег зависи успешност и развој војске. Због тога та проблематика мора да се анализира и стално дограђује. Пошто је реч о сложенем и значајном задатку, неопходно је да се реализује према одговарајућем методолошком поступку. Суштински захтев јесте да тај поступак буде такав да обезбеди усаглашавање циљева и задатака с реалним кадровским, финансијским и другим могућностима, а наведена решења могу послужити за методолошку доградњу поступка моделовања војске.

Др Слободан Тодорић, пуковник

Аутор чланка разматра теоријске и неке историјске аспекте цивилно-војних односа, као и облике цивилне контроле над оружаним снагама. Посебан значај придаје утицају увођења војног професионализма на остваривање цивилне контроле, као и на modele цивилно-војних односа. У оквиру разматрања нивоа цивилно-војних односа (ниво моћи и идеолошки ниво) детаљно су размотрени облици моћи (формална моћ и неформални утицај), као и сагласност политичких идеологија и професионалне војне етике. На крају, на основу општих односа категорија моћи, професионализма и идеологије, издвојено је и анализирано пет различитих модела цивилно-војних односа.

У закључном разматрању дат је кратак осврт на тенденције развоја оружане силе, при чему је наглашено да армија, без обзира на еволуцију њене улоге и унутрашње организације, и даље остаје интегрални део државе и значајан елемент њеног политичког система.

Питање цивилно-војних односа је једно од основних питања политичке теорије и политичке науке. О том проблему расправљали су још Платон у свом раду *Држава* и Аристотел у својој *Политици*. Међутим, проблем ни у теорији, а ни у пракси није довољно јасно дефинисан и до краја разрешен. Наиме, питање је како армију као наоружани део друштва (државе) учинити зависном (подређеном) највишим цивилним органима власти када је очито да је физичка равнотежа снага на страни армије.¹ У теорији и науци преовлађује схватање да начело војне подређености званичним цивилним властима произилази из: а) демократске доктрине о владавини народа, и б) теорије о рату коју је развио немачки војни писац Карл фон Клаузевиц, према којој је рат само инструмент политике (отуда војна моћ мора да буде подређена политичкој моћи). Армија, дакле, има физичку моћ да влада, али нема увек и вољу да то чини. Такође, она не делује увек у условима који погодују преузимању политичке власти. Основни проблем је, према томе, како остварити перманентну цивилну контролу над армијом и ограничити њену политичку моћ и утицај.

¹ Војска физички има средства силе чијом употребом или претњом употребе може радикално променити суштину политичких односа и процеса. А затим, у колективној меморији војска има место чувара историјске и националне традиције одбране земље и патриотизма.

Током историје кориштено је неколико начина цивилне контроле над армијом. Под најстаријим од њих (који тренутно постоји још само у неколико мање развијених земаља) подразумевало се да војска буде подређена монарху (као сувереном носиоцу власти). Немачка царевина (1871–1918) или јапанска империја (све до пораза) најранији су примери такве контроле међу великим силама 20. века. Други облик цивилне контроле се остварује кроз уставна решења којима се уређују односи између највиших носилаца политичке (државне) власти и грађана. Реч је о демократским облицима политичког система као специфичне уставне форме која може да обезбеди доминацију цивилне власти. Демократски облици цивилно-војних односа се јављају у две основне варијанте: а) парламентарној и б) председничкој. Према првој варијанти, преко владе, састављене од парламентарне већине, парламент контролише армију и доноси политичке одлуке о војној организацији и унапређивању кадра, а према другој – председник обавља функцију главнокомандујућег оружаних снага или њиховог врховног заповедника.

У САД председник и Конгрес су две основне полуге цивилне државне власти. Иако постоји строга подела власти (извршна и законодавна) у односу на оружану силу, ипак постоје у вези с тим напетости и сукобљавања. Према уставу САД, председник је врховни командант војске и ратне морнарице, али Конгрес, као носилац законодавне власти, контролише војни буџет. Конгрес је ближи грађанима, али пошто је гломазан, није подесан за оперативно решавање војних питања, па је улога председника ефикаснија. Међутим, председник може постати мање или више зависан од војних саветника, што не може бити случај с Конгресом, па отуда захтеви за ограничавањем његових компетенција.

Постоји строга одвојеност надлежности између политичких (цивилне) и професионалних (војне) хијерархије у оба типа демократске цивилне контроле. Како су у демократским друштвима основна средства и методи вођења политике убеђивање и компромис, а у тоталитарним друштвима примена или претња применом принуде, могло би се закључити да војска (у чијој је власти унутрашњи инструмент силе) има већу улогу у тоталитарним друштвима. Међутим, то не мора увек да буде тачно. У демократским друштвима војска може да наруши цивилну власт легитимним средствима (на пример, у САД током Другог светског рата). С друге стране, у тоталитарним друштвима партије (попут нацистичке, фашистичке и ране комунистичке партије) уводе цивилну контролу над војском кроз: а) концентрацију целокупне државне моћи, или војне моћи у партији (њеном вођи); б) продор партије у армију преко политичке полиције, коју образује и контролише партија, на пример: Гестапо (*Geheime Staatspolizei* била је тајна полиција нацистичке Немачке, затим одреди нацистичке партије *SS (Shutz – Staffel)* и одреди *SA (Sturmabteilungen)*, и с) идеолошку индоктринацију војске у духу партијске идеологије.

Ако се анализира еволуција односа партија – војска у друштвима у којима су на власт дошле комунистичке партије, уочљива је тенденција

пораста улоге армије која се остварује у три фазе: а) подређеност војске партији; б) међузависност и партнерство, партиципација војске у политици, и с) доминација војне елите (фактичка или институционална војна власт).²

Уздизањем војне професије постали су много јаснији односи цивилно-војних институција и функција. За разлику од првог начина остваривања цивилне контроле, који „достичу врхунац у томе што војску подруштвљују чинећи је 'огледалом друштва', други начин (уздизање професионализма) постиже циљ условно речено, милитаризацијом армије чинећи је 'алатом државе'“.³ Дакле, исти циљ (ефикасна цивилна контрола) остварује се на различите начине: суштина првог начина је у непризнавању самосталности војне сфере, а другог начина у залагању за њену аутономност, при чему се професионализацијом војска чини политички стерилном и неутралном.

Професионализам старешинског кадра у војсци uveden је после Пруске реформе, 1808, године, када је први пут звање старешине дефинисано према стручној оспособљености стеченој формалним војним школовањем. Тиме је тај позив постао доступан свим људима, без обзира на социјалне, националне, расне и друге разлике. Професионализација војне службе значи: а) да се старешине формално образују за војну службу; б) да служе у војсци до пензионисања и да могу бити разрешене од дужности само под специфичним правно утврђеним условима (губитак способности за службу, почињени злочин); с) да се њихово унапређивање регулише прописаним критеријумима; d) да имају обавезу према нацији – држави, отелотвореној у званичним државним властима, а не према неким другим субјектима (као што су партије и локалне власти), и е) да њихову финансијску накнаду обезбеђује држава, на основу редовног система плата, као и да им припадају војне пензије.

Са појавом војног професионализма армије су се постепено изравнале по начину попуне старешинског кадра из свих друштвених слојева. Али, истовремено, јавила се једна нова тенденција – да се официри репродукују из сопствених редова, што води некој врсти војног елитизма. Радикална левица је захтевала напуштање стајаћих војски, првенствено професионалног војног кадра, сматрајући да је непријатељ демократије. „Париз се“, наглашавао је К. Маркс, „могао одупријети само зато што се... ослободио војске, на чије је мјесто поставио Националну гарду, састављену претежно од радника. Први декрет Комуне био је стога декрет о укидању стајаће војске и њеном замењивању наоружаним народом“.⁴

² Опширније. М Печујић, *Драма социјализма*, „Југоарт“, Загреб – „Просвета“ Београд, 1989, стр. 193–197.

³ S. P. Huntington, *The Soldier and the State*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1957, p. 83.

⁴ К. Маркс, *Грађански рат у Француској*, Главни радови Маркса и Енгелса, „Стварност“, Загреб, стр. 991.

У односу на друге цивилне установе, војска (нарочито стајаћа) има значајну предност, која је у одређеним условима може учинити доминантним политичким чиниоцима. То је, пре свега, монопол поседовања оружја, а затим супериорност организације и високо емоционализован симболички статус.⁵ Међутим, у савременим условима држање масовних војски заснованих на општој војној обавези није одговарајуће решење (из економских, социјалних и професионалних разлога). Ратна техника је достигла такав ниво развика да је немогуће очекивати да њоме рукује сваки грађанин. Употреба силе у превазилажењу међународних и унутрашњих спорова је Повељом Уједињених нација барем формално забрањена, а општа војна обавеза је све непопуларнија у свету. Проблем се може решити смањењем људства и потпуном или делимичном професионализацијом армије (професионални или комбиновани војни систем). У таквим условима, ефикасна цивилна контрола над армијом има прворазредан значај. Циљ је да се војска учини одговорном легитимним цивилним носиоцима државне власти, при чему се мора сачувати њена борбена способност и ефикасност.

Нивои цивилно-војних односа

Цивилно-војни односи се могу истраживати на два нивоа: а) на нивоу моћи (власти), и б) на нивоу идеологије при чему је значајна компатибилност вредности војне професије (професионална војна етика) и владајућа друштвена идеологија. Ако се цивилно-војни односи посматрају на нивоу моћи (власти), чини се да је најупутније поћи од схватања суштине моћи Макса Вебера,⁶ која је садржана у наметању воље једне особе (групе) другој особи (групи). За Вебера је појам моћи социолошки аморфан, па прибегава појму власти (*Merrschaft*) да би га ближе одредио. Моћ (*Macht*) као наметање воље остварује се кроз послушност, а Русо каже: „Никада најјачи није довољно јак ако своју снагу не претвори у право, а послушност у дужност“.⁷

Моћ се у пракси изражава у два облика: 1) формална моћ, и 2) неформални утицај. Под формалном моћи подразумева се способност једне особе да одређује понашање друге особе на основу позиције коју има у одређеној друштвеној структури. Таква моћ (власти) атрибут је статуса појединца или групе и нормативно је регулисана. При анализи структуре моћи (власт) у цивилно-војним односима највећи значај имају релативни ниво, релативно јединство и опсег власти цивилних и војних органа (тело, институција). Наравно, виши ниво у хијерархијској структури власти, веће јединство и шири опсег увек значе и већу моћ (односно јачи утицај).

⁵ Војску карактерише релативно изграђено јединство уверења, погледа и осећања, која су заједничка њеним припадницима. Војничке врлине, као што су: храброст, пожртвованост, дисциплина и патриотизам, високо су вредноване у друштву. Захваљујући таквим обележјима, војска себи обезбеђује као потенцијални политички партнер велике предности у односу на било коју цивилну организацију или институцију.

⁶ Маркс Вебер, *Привреда и друштво I*, „Просвета“, Београд, 1976, стр. 37.

⁷ Ж. Ж. Русо, *Друштвени уговор*, Београд, 1949, стр. 11.

Највиши ниво власти војске би био онај који јој осигурава врх хијерархијске лествице власти, а сви остали нивои су му подређени. У том случају, војни лидери имају војни суверенитет (доминацију у политичком систему). Други случај је када војска нема надлежност над осталим (цивилним) нивоима власти, али ни ти нивои (институције) немају надлежности над војском. У том случају постоје две упоредне структуре власти: војна и цивилна власт. Следећа могућност је да војни врх буде подређен само једном нивоу цивилне власти (који има крајњу ефективну власт). У том случају војни врх има директан приступ владару, а нижи нивои су постепено субординирани. Такву инстанцу власти изражава цивилни министар одбране (тзв. министарска контрола). Релативно јединство власти, које се остварује обједињавањем команди и штабова, значајно повећава моћ и утицај војске у држави. То показује пример обједињавања генералштабова видова (KoB, ратна морнарица и ратно ваздухопловство) у здружени генералштаб оружаних снага у неким државама (на пример, САД).

Опсег (делокруг) власти се односи на подручје (сферу) у којој је орган надлежан да остварује утицај. Уколико би се делокруг утицаја војске протезао изван војне сфере, то би значајно увећавало њену моћ. Због тога се тај утицај ограничава (задржава у сфери надлежности) тзв. хоризонталном цивилном контролом.

Неформални утицај постоји у случају да једна особа (или група) контролише понашање осталих, али не зато што заузима одређени положај у друштву, него зато што на посебан начин може да одређује понашање других лица (групе). Такав утицај може произићи из способности саме личности, њеног имовинског стања, престижа, пријатељских и родбинских веза итд. Његова је специфичност у томе што је увек везан за одређене индивидуе и групе, али не и за њихове позиције у одређеној друштвеној структури. С обзиром на специфичност, неформални утицај који имају појединци или групе много је теже проценити него формалну моћ (власт).

Приликом анализе неформалног утицаја војног чиниоца на цивилну структуру власти треба узимати у обзир барем четири показатеља на основу којих се утврђује тај утицај. То су, пре свега, ниво и карактер интегрисаности војног чиниоца (углавном официра) с другим утицајним групама и појединцима у цивилној сфери. У вези с тим, значајне су три релације којима се стварају удружења и одвијају њихове активности: прво, удружења и активности које су официри имали пре ступања у активну војну службу (на пример, на основу географског подручја, социјалног порекла, и слично); друго, официри могу развијати неформалне контакте и остваривати сарадњу и у периоду док су у активној војној служби (на пример, могу имати везе с привредним фирмама чије производе или услуге армија користи, или везе са разним телима, одборима, већима на разним нивоима структуре власти – законодавне, извршне и судске), и треће, официри остварују одређене везе након престанка активне војне службе (активности официра у пензији). Други

показатељ се односи на материјалне и људске ресурсе којима располажу војне власти а које могу бити погодна основа за ширење неформалног утицаја њених представника. Уколико су ти ресурси већи, без обзира на то да ли потичу из цивилне или војне сфере, утицај војног чиниоца се повећава. Међутим, не може се тврдити да за то постоји једноставни аутоматизам (тј. промене у тим ресурсима не морају увек изазивати промене утицаја војске). Трећи показатељ на основу којег се цени неформални утицај војног чиниоца јесте ниво заступљености припадника армије у невојним структурама моћи и утицаја. Може се претпоставити да се утицај војних представника повећава уколико заузимају значајне положаје у невојним структурама моћи. Међутим, важи и обрнута релација, тј. у мери у којој цивили заузимају значајне положаје унутар формалне војне структуре смањује се моћ (утицај) војног чиниоца. Свакако, ни за то не постоји једноставни аутоматизам. Наиме, не може се занемарити значај и других, често немерљивих чинилаца. Најзад, четврти показатељ се тиче престижа и популарности војних установа, јединица и њихових команданата. Свакако, основни елемент за одређивање утицаја војске јесте однос јавног мњења према армији (однос широких слојева и категорија становништва према војсци и њеним лидерима). На основу процене наведена четири показатеља закључује се о мањем или већем утицају војног чиниоца, као и о садржају, месту и карактеру тог утицаја. На пример, повећање укупног броја припадника армије који заузимају места у власти и цивилним структурама моћи наводи на закључак о порасту утицаја војног чиниоца, а врста органа или установе у којој војни представник ради указује на место утицаја – на пример, министарство иностраних послова, индустријски комплекс, и слично.

Истраживање цивилно-војних односа на нивоу идеологије упућује на знатно другачија размишљања. Може се претпоставити да као што бројне цивилне групе на разне начине учествују у борби за задобијање моћи и утицаја тако постоје и њихове бројне идеолошке творевине и етичке позиције. Било би тешко, па и немогуће, разграничити војне и цивилне вредности. Једноставно, цивилне вредности нису толико компактне да би се могле строго одвојити од војних вредности. Међутим, војна етика је нешто сасвим посебно, конкретно и релативно непроменљиво, што није случај са њеним цивилним панданом. Наиме, термин „дивилни“ може се одредити само у односу на „војни“ (тј. подразумева оно што није војно). Не постоји дихотомија између „дивилног мишљења“ и „војног мишљења“, јер једноставно не постоји „дивилно мишљење“ као посебно мишљење. Наиме, постоји мноштво „дивилних мишљења“ и разлика међу њима може бити много већа него што је, на пример, та разлика у односу на војно мишљење – војну етику.

Ако се политичка идеологија дефинише као скуп схватања и вредности оријентисаних ка проблемима државе и схвати као манифестација посебне врсте (цивилне) етике, могу се поредити различите врсте политичких идеологија с војном етиком. Највећи значај у развоју

људског друштва имале су следеће политичке идеологије које су још увек на одређени начин актуелне: 1) либерализам; 2) фашизам; 3) марксизам и 4) конзервативизам.

Либерализам. Та идеологија наглашава значај разума и моралног достојанства појединца и супротставља се политичким, економским и социјалним ограничењима која гуше слободу појединца. Насупрот томе, према војној етици човек је, у основи, „слабо“ и ограничено биће, па се мора потчинити групи да би био заштићен и да би развио своје способности. Војник сматра да је „конфликт“ природан однос међу људима, док либерал, насупрот томе, сматра да је „мир“ природно стање међу људима. Либерал полази од тога да се разумом могу ускладити интереси и да успех у било којем послу зависи од личне енергије; за војника успех зависи од субординације и специјализације. Либерал глорификује личност, војник послушност. Супротно војнику, либерал сматра да је људска природа прилагодљива и да се човек може усавршавати путем образовања; верује у прогрес и маргинализује значај и улогу историје; сматра да ће човек пре наћи решење политичких проблема на основу здравог разума него проучавањем искуства. Војник придаје велики значај сили (моћи) у људским односима, за разлику од либерала, који је „занемарује“ и критикује као инхерентно зло. Либерали уважавају економско благостање и противе се великим војним ефективима и војним савезима. Верују да се пут до мира може остварити преко међународних институција, као што су: међународно право, међународни суд и међународне организације и тела. Могло би се закључити да либерализам има много пацифистичких тенденција, међутим, либерал ће увек подржати рат који води снажењу либералних принципа и идеала. За њих је „аморалан“ рат као инструмент националне политике, али је оправдан у интересу универзалних принципа правде, истине и слободе. То значи да се либерал генерално супротставља рату, али га подржава у појединостима, док војник чини супротно. Либерализам је генерално против наоружавања и држања великих стајаћих армија, јер су они претња миру и уставној власти. Ако је, ипак, војна организација неопходна, она мора да буде прожета либералним принципима. Под цивилном контролом либерали подразумевају отелотворење либералних идеја у војним институцијама и доктринарним начелима употребе војске. Војни професионалци су некомпетентни и неважни за економију државе, морал и идеологију. Безбедност државе је брига свих грађана а не само војних професионалаца. Уколико рат постане неизбежан, држава се мора борити као „народ под оружјем“ и ослањати на популарну милицију и цивилну одбрану.

Фашизам. Идеологија фашизма и војна етика имају неких сличности, али и фундаменталних разлика. Неколико основних разлика јесу: а) док војник прихвата борбу као битан услов људске егзистенције, фашиста борбу глорификује као највишу људску активност; б) за војника је национална држава независни чинилац, док фашиста по здравља државу или партију као оличење највиших моралних вредности

и јединствен извор моралних надахнућа; с) док војник схвата неопходност употребе силе и насиља у међуљудским односима, фашиста фетишизира силу и насиље као циљ за себе; d) док војник прихвата неопходност субординације и дисциплине у људском друштву, фашиста наглашава култ вође и апсолутну послушност и подвргавање његовој вољи.

Погледи војника и фашистичка идеологија фундаментално се разликују и по односу према природи човека и историји. Војник верује у универзалност људских особина, а фашиста у природну супериорност одабраних људи и раса, урођену генијалност и надахнуће вође. Док војници уче из историје, либерали верују у разум, а фашиста се ослања на интуицију. Он чврсто верује у снагу воље насупрот спољним ограничењима. У том погледу, фашизам више уважава индивидуализам него либерализам или војничка етика, која наглашава слабости и ограничености људске природе. За разлику од либерализма, фашизам заступа концепт одржавања јаких војних ефектива. Док се либерал бори за идеале, а војник за безбедност државе, фашиста се бори ради саме борбе (као битног принципа живота). За фашисту је рат циљ, а не средство (инструмент) политике (како је рат дефинисао Клаузевиц). За разлику од војника који заступа обазриву, избалансирану спољну политику, фашиста заступа динамичну, агресивну спољну политику ради проширивања моћи државе кроз изазивање сукоба са другим државама и њихово максимално потенцирање. Фашиста се залаже за подређивање свих социјалних установа држави и партији, чији су организациони принципи: политички централизам, ауторитарност и хијерархизам. Партија је носилац државне мисли и нераскидиво је везана с државом. Фашисти не прихватају неидеолошку војску. За њих војна професија мора да има одговарајућу идеолошку обојеност. Сви фашистички режими развијају тајну полицију (у Немачкој Гестапо) и посебне војне одреде владајуће политичке партије (*SS, fasci combattimenti* с црним кошуљама – *camice nere* које су постале синоним фашиста). Фашизам се много оштрије од либерализма супротставља војним јединицама и установама које су изван државе и партије. Као и либерализам, фашизам верује у тотални рат и масовне армије (сваки грађанин – војник).

Марксизам. Марксистичко схватање човека битно се разликује од гледања војника. За марксисту је човек у основи добро и рационално биће. Њега квари рђаве друштвене институције. Природно, човек је у миру с осталим људима: такво стање је владало пре почетка историје људског друштва и трајаће након престанка дијалектичких процеса. Иако марксизам пориче постојање фундаменталних разлика међу људима, ипак у актуелном историјском периоду сматра пролетерску класу прогресивнијом од осталих. Као и војник, марксиста пажљиво проучава историјска кретања, уочавајући цикличност у непрекидном понављању дијалектике теза – антитеза и синтеза, али за њега је основни правац историјских кретања линеаран и прогресиван. Као и војник, марксиста свуда види борбу, али за разлику од војника, свуда види борбу класа (класна борба). Док војник верује у игру случаја и човекову слободу у

историјском кретању, марксиста полази од тога да све значајније догађаје у основи одређују економске силе. Марксистички поглед на историју је монистички, док је за војника карактеристично плуралистичко гледање. За разлику од војника, марксиста верује да се историјско кретање завршава мање или више утопистичким друштвом.

И марксизам и војна етика придају велики значај улози моћи и организације у људским односима. Марксиста, међутим, наглашава улогу економског чиниоца, док се војник држи више Макијавелија и верује у „супериорност мача“. За марксисту, основна друштвена група је класа, а људско друштво је хоризонтално подељено; за војника, основна друштвена група је национална држава, а друштво је вертикално подељено. Марксиста негира државу као природни облик груписања људи – третира је искључиво као инструмент класне борбе. С војног аспекта, постоје различити разлози због којих државе ступају у рат, па треба непрекидно бринути за борбену готовост армије и безбедност државе. За марксисту је, међутим, основни разлог рата међу државама економски чинилац (тачније, економски империјализам). Једини ратови које марксиста прихвата јесу класни ратови (класна борба), а једине војне снаге које треба да постоје јесу оне које су инструмент класе. Марксиста не признаје универзалне војне вредности и форме војног организовања. За њега је карактер сваке војне организације одређен интересима класе, дакле, има класни карактер. Марксиста је наклоњен „наоружаном народу“, „пролетерским одредима“ који се боре против поседничке класе капиталиста. Слично либералима, марксиста прихвата облик војног организовања који се битно разликује од милитаристичког облика.

Конзервативизам. За разлику од либерализма, марксизма и фашизма, конзервативизам се у основи подудара с војном етиком⁸ – војна етика се може схватити као варијанта конзервативног реализма. Наиме, по схватању историје, човека, друштва и улоге моћи у друштвеним односима, признавању постојећих институција и, конкретно, историјских циљева, и по подозрењу према мегаломанским пројектима конзервативизам је сагласан с војном етиком. Што је најважније, конзервативизам није, попут осталих наведених идеологија, нити монистички, нити универралистички. Он не покушава да примени исте идеје и решења на све проблеме и све установе људског друштва: допушта различитост циљева и вредности. Из тога следи да једино конзервативизам не долази у сукоб с војним вредностима које се заснивају на захтевима војног позива (дужности). Он нема неки устаљени политичко-идеолошки образац који би наметнуо војним институцијама. Док између војне етике и идеологије либерализма, фашизма и марксизма постоји инхерентна противуречност и конфликт, између војне етике и идеологије конзервативизма постоји инхерентна сагласност.

⁸ Конзервативизам се у овом случају користи у смислу филозофије Е. Берка, а не у значењу које се том термину придаје у популарном политичком речнику.

Дистрибуција моћи између цивилне и војне сфере, која максимизира војни професионализам, варира са сагласношћу између владајуће друштвене идеологије и професионалне војне етике. Ако је, дакле, идеологија инхерентно антимилиитаристичка (као што су то идеологије либерализма, фашизма и марксизма) војска може стећи значајнију политичку улогу ако жртвује свој професионализам и приклони се вредностима и ставовима који преовлађују у друштву. Војни професионализам у немилитантном друштву може доћи до изражаја једино одвајањем војске од друштвеног живота и отклањањем утицаја војног чиниоца на политички живот. С друге стране, у друштву где је владајућа идеологија сагласна војним погледима, улога војске се повећава без нарушавања војног професионализма. Према томе, цивилна контрола над војском зависи од постизања одговарајуће равнотеже између војне моћи и владајуће друштвене идеологије.

Познато је да моћ релативизује начела и да они који се догматски слепо држе крутог система вредности поткопавају своју моћ у плуралистичком друштву. Само онај ко је флексибилан, спреман на компромис, може добити значајнију подршку. Дакле, моћ увек има своју цену, а цена коју војска мора да плати зависи од дубине јаза између принципа војне етике и владајуће друштвене идеологије. У друштвима која су војсци ненаклоњена (неконзервативна друштва) одређени војни лидери могу стећи моћ и утицај, али не и војска као целина и поготову не војна професија. Кротећи војне лидере цивилна власт их чини добрим либералима, добрим фашистима или добрим комунистима, али они остају слаби професионалци. Сатисфакција коју има војни професионалац због оданости позиву (професији) надомешта се сатисфакцијом коју уливају моћ, богатство, престиж и популарност у цивилним круговима.

Објективно, свака је професија изложена тензији између унутрашњих професионалних захтева и политичких аспирација које могу имати људи који се баве том професијом. Војна професија има посебно велики значај у друштву због специфичности војног позива. Наиме, у случају угрожености безбедности земље, као заједничког интереса свих грађана, војска добија прворазредну улогу као гарант безбедности и очувања уставног поретка и територијалне целовитости државе. Због тога војска манифестује ту тензију у знатно већем обиму. Наиме, војска и војно деловање непосредно су детерминисани политиком: свака војна акција мора да кореспондира са неким политичким циљем. Отуда је потребно да војни професионалац разуме и политички контекст. Професионални успех, међутим, може да изазове сопствени крах ако га прати превелико политичко уплитање.

Антимилитаристичке идеологије у западним демократским друштвима су у „моди“, али су захтеви војне сигурности или једноставно жеља за моћи привукли многе појединце или групе да прихвате значајну улогу у владама сопствених држава. Тиме они запостављају војни професионализам, а с друге стране, иако су на високим положајима у политици, приписују им се војничко понашање и војничко размиш-

љање. Типичним представницима таквог типа војника сматрају се Де Гол, Мак Артур и други. Ипак, војни професионалац мора да буде осетљив на политичке и социјалне консидације војне активности. „Немогуће је“, сматра Јановиц, „изоловати професионалног војника од домаћег политичког живота. Циљ политичке едукације је да развије приврженост демократском систему и оспособи официра да разуме његово функционисање“.⁹

Модели цивилно-војних односа

На основу релација између моћи (власт), професионализма и идеологије могуће је разликовати пет модела цивилно-војних односа. Наравно, у стварности цивилно-војни односи у било којем друштву чине комбинацију елемената два или више модела. У три од пет модела подразумевају се висок степен професионализма и објективна (спољашња) цивилна контрола, а у два модела се подразумевају низак степен професионализма и унутрашња (субјективна) цивилна контрола.

1) *Антимилитаристичка идеологија, висок ниво војне политичке моћи и низак степен војног професионализма.* Такав модел односа сусреће се у заосталијим друштвима у којима војни професионализам није довољно изграђен, али и у развијеним друштвима уколико постоји могућност угрожавања њихове безбедности. Преношење институција и вредности војног професионализма из Западне Европе у друге земље било је исто тако тешко као и преношење форми и вредности уставне демократије. То је био основни разлог што на Блиском истоку, у Азији и Латинској Америци преовлађује тај модел цивилно-војних односа. Неке земље су уз огромне тешкоће успеле да сузбију политички утицај својих армија и учврсте војни професионализам (на пример, Турска). Од развијених земаља, једино је Јапан у дужем временском периоду одржавао такав модел цивилно-војних односа. Такође, такав модел имала је Немачка током Првог светског рата и САД за време Другог светског рата.

2) *Антимилитаристичка идеологија, низак ниво војне политичке моћи и низак ниво војног професионализма.* Таква комбинација елемената појављује се у друштвима у којима је владајућа идеологија толико агресивна да војска једноставно не може да избегне њен утицај без обзира на то колико настоји да умањи свој политички утицај. Цивилно-војни односи у савременим тоталитарним друштвима теже таквом моделу односа, а веома близу таквог модела била је Немачка током Другог светског рата.

3) *Антимилитаристичка идеологија, низак ниво војне политичке моћи и висок ниво војног професионализма.* Такав модел цивилно-војних односа могу развијати друштва чија се безбедност само понекад

⁹ Опширније: М. Janowitz, *Професионални војник*, The Tree Press of Glencal, A Division of the CroWell – Collier Publishing Company, 1961. p. 439.

доводи у питање. Историјски пример таквих односа јесу САД након грађанског рата (1861–1865), када се указала потреба за развојем војног професионализма, све до почетка Другог светског рата.

4) *Промилитарна идеологија, висок ниво војне политичке моћи и висок ниво војног професионализма.* Друштва чија се безбедност непрекидно угрожава а идеолошки су блиска војничким гледиштима могу да толеришу висок ниво војног политичког утицаја и да, истовремено, одржавају висок ниво војног професионализма и контроле војске. Вероватно најбољи пример за такав модел односа јесу Пруска и Немачка у време Бизмарк–Молткеове владавине (1860–1890).

5) *Промилитарна идеологија, низак ниво војне политичке моћи и висок ниво војног професионализма.* Тај модел односа могу развијати друштва која су релативно безбедна и у којима је владајућа друштвена идеологија сагласна с војном професијом (конзервативизам итд.). Цивилно-војни односи које је изграђивала Велика Британија у 20. веку тежили су таквом моделу односа.

Уместо закључка

Развој нуклеарног наоружања након Другог светског рата учинио је бесмисленим тотални рат међу великим силама, будући да никакав политички циљ не би био постигнут у условима нуклеарног самоуништења. Услед тога, дошло је до корених промена у карактеру војне организације и војним доктринама великих сила. Уместо победе у рату, циљ употребе војне силе или претње употребом војне силе, постало је одвраћање. Уместо светског рата, војске великих сила се припремају за локалне ратове или за интервенције полицијског типа, односно за „чување реда“.

Пораз СССР-а у глобалном супарништву са САД изменио је ситуацију на светској сцени. За сада, САД остају доминантна војна сила света. Међународни савези се постепено трансформишу у системе колективне безбедности, а тенденције изградње чвршћег система међународног мировног надзора измениће сврху војне професије – од победе у рату, у спречавање рата. И мање државе могу допринети таквим мултинационалним снагама. Интернационализација војне силе довешће до промена у њиховом унутрашњем устројству и спољашњој оријентацији. Могуће је образовање трајних мултинационалних снага (унутар Уједињених нација или Европске уније), са значајним реперкусијама по будућност националних армија.

Смиривање глобалне конфронтације и међународне затегнутости може довести до тенденције запостављања националне војне одбране. Таква тенденција ће вероватно бити израженија међу стабилним и безбедним државама економски развијеног света него код држава неразвијених подручја. Насупрот томе, може се очекивати ремилитаризација подручја света у којима етнички сукоби и социјалне напетости подривају стабилност држава. У таквим случајевима армије ће веро-

ватно повећати своју унутрашњу функцију. Ипак, у неким деловима света (на пример, на Средњем истоку) армије ће још дуго деловати на традиционалан начин, тј. имаће првенствену улогу да чувају безбедност државе од спољашњих угрожавања. У вишенационалним државама армија¹⁰ понекад може доћи у ситуацију да се сукобљава са народима или националним мањинама чије политичке тежње (сепаратистичке) жели да онемогући.

Армије ће се у будућности стално мењати, како њихова улога, тако и унутрашња организација. Може се претпоставити да ће бити усаглашене с традиционалним циљевима демократске политичке контроле. У сваком случају, армија ће остати битан елемент државе и интегрални део друштвене структуре.

Литература:

1. S. P. Huntington, *The Soldier and the State*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1957.
2. J. Wiatr, *Социологија војске*, ВИНЦ, Београд, 1987.
3. M. Janowitz, *Sociology and the Military Establishment*, Russel Sage Foundation, New York, 1959.
4. К. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
5. Јб. Тадић, *Наука о политици*, „Рад“, Београд, 1988.
6. М. Диверже, *Увод у политику*, „Савремена администрација“, Београд, 1993.
7. *Енциклопедија политичке културе*, „Савремена администрација“, Београд, 1976.
8. *Нови светски поредак и политика одбране СРЈ* (материјал за научну расправу), Управа за стратегијске студије и политику одбране МО, Н-498, 1993.

¹⁰ У вишенационалним државама армије се образују на принципу лојалности држави, а не на принципу лојалности појединачној нацији или федералној јединици. Такав принцип чини армију способном да чува јединство вишенационалне државе од сепаратистичких тежњи.

Повратак главне битке

УДК 355:327](100)

Мр Божидар Форца, потпуковник

Војни чинилац је и даље један од доминантних чинилаца у међународним односима, посебно када се сукобе светски моћник, с једне, и представник тзв. Трећег света, с друге стране. Тада долази до помало заборављене главне битке, како је дефинисао Клаузевиц, само с измењеним карактеристикама. Узроци „повратка“ главне битке имају политичку, економску, дипломатску, војну и другу димензију, а могу се анализирати кроз сукобе вредности и интереса, униполарности и мултиполарности, националног и наднационалног, верског и цивилизацијског, и богатих и сиромашних.

У општој стратегији светског моћника посебно је значајан наступ према органима

ОУН, сопственим савезницима, савезницима објекта дејства и његовим савезницима, и осталим земљама. Последица тог односа јесте дискредитација објекта дејства и стварање, а priori, неравноправног односа снага, израженог кроз „јаз моћи“ између светског моћника и припадника тзв. Трећег света.

Главна битка, кад до ње дође, има тачно утврђен циљ и сценарио, с јасно дефинисаним фазама припрема и реализације, које, начелно, обухватају следеће процесе: обавештајна дејства; психолошко-пропагандна дејства; планирање; увежбавање, довођење и развој снага; електронска дејства и дејства с дистанце, као и дејства осталих снага уколико претходним дејствима није остварен циљ. Главна битка у савременим условима одвија се по принципима сведимензионалних операција.

Основни принципи моћника су: а) треба добити бојеве пре главне битке и б) вероватноћа да до главне битке дође и њен позитиван исход управо су пропорционални степену заштите сопствених снага. Припадници остатка света су у трагању за изналажењем „контрапринципа“.

Увод

Битка (енгл. *battle*; фр. *bataille*; нем. *Schlacht*; рус. битва сражениа), као појам, значи одлучан судар између стратегијских снага чији резултати пресудно утичу на исход одређеног периода рата или на ток рата у целини.¹ Такво тумачење допуњава се ставом да битку не одређују

¹ Војна енциклопедија, књ. 1, II издање, Београд, 1970, стр. 622.

сукобљене снаге (њихова јачина, прим. Б.Ф.), већ резултати који из ње произилазе.² Другим речима, резултате који пресудно утичу на исход одређеног периода рата, или рата у целини, који се постижу битком, могу остварити и снаге чија се величина не изражава атрибутом *стратегијске*. Појам *главна битка*, настао је (приписује се) у теоријским радовима Карл фон Клаузевица,³ а чест је и у каснијим бројним делима теоретичара рата (ратне вештине). Главна битка, према Клаузевицу, јесте тежиште рата и читава стратегија се, заправо, своди на умешност вођења бојева до главне битке. Време у којем су настала дела Клаузевица (и његових савременика) карактерише, условно, промишљање рата кроз његов основни садржај – оружану борбу. У нашој војној литератури термин (појам) *битка* губи се сразмерно појављивању и развоју другог појма – *операција*, док је појам *битка* задржан у литератури других, првенствено западних земаља.

У савременим условима (након Другог светског рата), а нарочито у последњој деценији 20. века, рат је попримио много шире значење, и то сви његови елементи. Већ у Првом, а посебно у Другом светском рату, био је евидентан тоталитет сукоба, под којим се подразумева само војно сукобљавање. То сукобљавање изван војне сфере постало је приоритетно у последњим деценијама другог миленијума. Међутим, када се невојним средствима и методима не постигне жељени циљ, прибегава се „крајњем“ – војном сукобљавању.⁴ У садашње време углавном се међусобно сукобљавају земље Трећег света,⁵ али је доминантан сукоб светског моћника, с једне, и припадника Трећег света, с друге стране, који се углавном води невојним средствима (политичка, економска, дипломатска, технолошка, пропагандно-медијска итд.). У том сукобу оружана борба, када до ње дође, поприма карактер главне битке, с квалитативно измењеном физиономијом у односу на време о којем је писао Клаузевиц. Дакле, *под главном битком у савременим условима посматра се војни сукоб моћника (и његових савезника), с једне, и припадника Трећег света, с друге стране.*

² „...Међутим, за садржину појма Битка, није битна величина оружаних снага које у њој учествују, већ, пре свега, резултати и последице које из Битке произилазе“ (исто).

³ У свом познатом делу *О рату*, постављајући питање шта је главна битка, Клаузевиц каже: „Борба главним снагама, али заиста не безначајна борба за изврстан споредан циљ, не сам покушај који се напушта чим се благовремено опази да ће се циљ тешко постићи, већ борба са потпуним напрезањем за праву победу (Клаузевиц, *О рату*, Редакција „Војног дела“, Београд, стр. 204).

⁴ Просечан годишњи број ратова (војни сукоби) у свету после 1990. године неколико пута је премашао просек из периода 1945–1990. године. Наиме, ако је у свету до 1990. године било просечно 12 ратова годишње, након 1990. тај просек се попео на око 30 ратова.

⁵ Синтагма *трећи свет* настала је у периоду биполарности односа у међународној заједници, а њоме су означаване земље изван великих сила. Престанком биполарности та синтагма се све више губи и замењује термином *неразвијени* (сиромашни), односно свет се поларизује на *богате* и *сиромашне*.

Услови за настанак неке појаве јесу све појаве које су делимично или у целини утицале на ту појаву. У суштини, разликују се следеће врсте услова: а) неопходни; б) довољни и с) ефективно одређујући (делатни). Делатни услови се називају и *чиниоцима* неке појаве.⁶ У пресеку наведених услова налазе се (d) *узроци* одређене појаве (у овом случају – главне битке). За услове су значајне и следеће релације: сви узроци су услови, док сви услови нису узроци; сви услови који нису узроци или чиниоци називају се *околностима*.

Узроци који поново (сада) доводе до главне битке имају политичку, економску, дипломатску, техничко-технолошку, пропагандну, конфесионалну, војну и друге димензије у процесима који се већ уобичајено називају стварање „новог светског поретка“. Све димензије узрока главне битке, схваћене као карактеристике процеса стварања „новог светског поретка“, могу се груписати у неколико категорија сукоба: а) сукоб у сфери вредности и интереса (праузрок); б) сукоб униполарности и мултиполарности; с) сукоб националног и наднационалног, верског и цивилизацијског, и d) сукоб (пројектовање) богатих и сиромашних. Ти сукоби су праћени научним и техничко-технолошким прогресом, који је доминантан у најразвијенијим земљама света, с једне стране, и наглашеним нарастањем популације („демографска експлозија“), која се дешава, првенствено, у најнеразвијенијим земљама света, с друге стране.

Праоснова (праузрок) свих сукоба

„Вредности су својства једног добра да задовољи неку потребу. Свака вредност претпоставља индивидуални или колективни (заједнички) субјект за кога постоји нешто вредно или може бити вредно. С тим у вези, вредности су, или индивидуално – субјективне или опште – објективне, односно, важеће за веће заједнице људи.“⁷ Постоје разне врсте вредности: етичке, естетичке, логичке, економске, и друге, а њима се бави једна од најмлађих филозофских дисциплина – аксиологија.⁸ У теоријско-практичном смислу, може се говорити о тзв. националним, државним вредностима. Иако би се могло претпоставити да постоје јединствене, општеважеће вредности,⁹ свака држава (нација) прокламује своје вредности, које се и јављају као главни узрок сукоба међу њима. Као основне националне (државне) вредности, уобичајено, проглашавају се: а) опстанак државе, као ентитета са заокруженим процесом националне (грађанске) припадности, простора и власти; б) свеукупни развој државе у оквиру међународне заједнице, заснован на основама равноправности; в) интеграција у међународну поделу рада итд.

⁶ Опширније: Михаило Марковић, *Филозофске основе науке*, „Нолит“, Београд, 1981.

⁷ Душан Вишњић, *Стратегија државе као судбина нације*, „Политика“, 1997.

⁸ Аксиологија (грч. аксиос – вредност, и логос – наука).

⁹ „Вредности не егзистирају, оне важе...“; *Филозофски рјечник*, Накладни завод Матице Хрватске, Загреб, 1984, стр. 17.

„Интерес као категорију не познаје ни античка ни средњовековна филозофија. Тај појам настаје у грађанској филозофији и у њој заузима централно место“.¹⁰ У теоријској и практичној сфери долази до замене система вредности системом интереса на изузетно груб начин. При томе, под изговором поштовања и уважавања општепризнатих вредности намећу се властити интереси, који нису ништа друго до „потреба сведена на похлепу“ (Маркс). Прагматизам из сфере филозофије, очигледно, преселио се у све области људске духовне и световне делатности (или је њима био узрокован!). Индикативно је да у својим стратешким опредељењима, умотаним у вео одбране властитих (коалиционих) интереса, одређене (моћне) државе нескривено показују агресивност и деструктивност у међународним односима. Тако се у борби за „заштиту“ својих, ниподаштавају, ограничавају и угњетавају вредности других, и то често на најдрастичнији начин – војним средствима. Замена теза (интереси уместо вредности) доводи до сукоба у сфери вредности и интереса, при чему се вредности тек декларативно (формално) помињу или се иза њих заклања.

Сукоб униполарности и мултиполарности

Историја људског рода пуна је догађаја и датума који су, на симболичан начин (посредно и непосредно), сматрани прекретницама у развоју међународних односа, посебно у вези са спречавањем ратова. Рушењем Берлинског зида (11. новембра 1989), као симбола престанка „хладноратовске“ конфронтације, не само да није решено мноштво горућих питања у међународним односима, већ су том мноштву додати и нови проблеми.¹¹ Биполаризам, као пређутно установљена категорија односа у светским размерама од Другог светског рата до распада СССР-а, нема јасно изражену и заокружену „замену“ у последњој декади 20. века. С једне стране (према многима) једини преостали светски моћник (суперсила), настоји да учврсти васпостављене позиције настале нарушавањем биполарности. У униполарном (за сада) систему, тај моћник, свестан и наглашено дајући другима до знања свест о својој позицији, најчешће не бира средства и методе у задржавању и учвршћивању своје позиције. Став „*руско њет, није исто што и америчко пои*“, у вези са могућом војном интервенцијом у једној „непослушној“ земљи, најбоља је потврда за то. С друге стране, очигледно не мирећи се (за сада не гласно) са таквим односима у међународној заједници, „бивше“ велике силе, свака на свој начин, настоје да успоставе што већу зону

¹⁰ Д. Вишњић, *исто*.

¹¹ Веома је илустративан осврт Данијела Нелсона, америчког професора с Универзитета у Вирџинији, на постбиполарни период: „... тако да можемо да бирамо између језивих прича о геноциду или, како се још каже, етничком чишћењу, катастрофалних сеоба, кријумчарења плутонијума, експанзије организованог међународног криминала и политичког тероризма...“ (Зоран Вучинић, *Војни савези од свете алијансе до НАТО, НИУ „Војска“*, Београд, 1996, стр. 153).

властитог утицаја (слобода маневра) на креирање међународних односа. Као по закону физике (*акција – реакција*), сви настоје, зарад свог оваплоћења, да сузе подручје (могућности, маневарски простор) оног другог. На трећој страни, стрпљиво чекајући своју прилику и користећи и најмању указану могућност, на врата „великих“ куцају још неки. Међутим, међународни односи се не одвијају по законима физике. Наиме, ретки су директни односи узрок – последица који су лако видљиви. Стратешки потези се „вуку“ филигранском прецизношћу, иако на први поглед могу изгледати као очигледни. Тако, акција не открива суштину, већ се до ње долази посредно – анализом реакције. Односно, Трећи свет, па и званична ОУН, (не)прећутно се приклања једној од опција (униполарност или мултиполарност), што на међународној сцени даље продубљује антагонизме.

Сукоб националног и наднационалног

Двадесети век јесте период стварања и јачања националних држава. Простор на којем тај процес није завршен и даље је латентна опасност од избијања сукоба ужих и ширих размера. Свака држава је развијала своје симболе (застава, химна, историјска личност, догађаји, празници итд.) да би оснажила свест о националном идентитету – национална држава је била у центру збивања. После Другог светског рата, трендови о јачању националне државе нешто су опали у економској сфери, али су остали снажни у политичком животу. Међународни финансијски и трговачки аранжмани, као што је Међународни монетарни фонд (ММФ), Светска банка и Општи споразум о тарифама и трговини (ГАТТ) тежили су да развију међународни протекционизам и аутархију. Међутим, напетости које је изазвао „хладни рат“ тешко су погађале међународне односе и истакле су продужење важности националне безбедности. Уједињене нације су трпеле док су се суперсиле препирале и стављале једна другој вето на потезе.¹² Национална безбедност је коришћена да се оправда сваки потез на међународном плану. На врхунцу „хладног рата“, док су СССР и САД сваке године трошиле милијарде долара за војне потребе, многи теоретичари су се питали не постаје ли свака од њих држава националне безбедности, а други су се, забринуте масовним скретањем капитала, истраживања и развоја, научника, инжењера и техничара ка трци у наоружавању, плашили ефеката свега тога на дугорочну националну конкурентност.

Новом међународном поделом рада национална држава и њена сигурност потенцијално су угрожене. Логика глобалног тржишта не осврће се на то где је производ направљен. Међународна финансијска кретања доносе своје изазове претпостављеном суверенитету националне државе (мондијализација против националног). „Свет без грани-

¹² Према речима Бутроса Бутроса Галија, бившег генералног секретара УН, од Другог светског рата до 1990. године велике силе су ставиле вето на одлуке Савета безбедности у 279 случајева (Игнацио Рамоне, *исто*, стр. 24).

ца“ подразумева извесну предају националне контроле и над националном валутом (на пример, у Европској унији) и над фискалном политиком. Протагонисти профит-хегемонизма, с обзиром на то да су на својим просторима „завршили“ процес националне хомогенизације, у светским размерама праву народа на самоопредељење претпостављају борбу за економским богаћењем. Богатства се све више исказују и у пракси потврђују кроз транснационалне компаније, чији се финансијски ефективни мере и стотинама милијарди долара (табела 1).

Табела 1

Најјаче компаније света у 1994. години

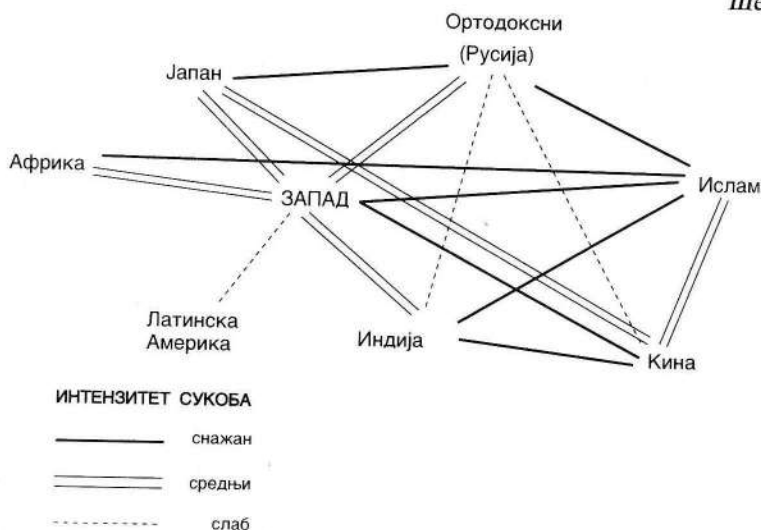
Компанија	Држава	Обрт (млрд. марака)
Мицубиши	Јапан	285
Митсуи	Јапан	278
Итођу	Јапан	272
Сумимото	Јапан	264
Џенерал-моторс	САД	251
Марубени	Јапан	244
Форд	САД	208
Ексон	Јапан	165
Нисо иваи	Јапан	164
Ројал-Дач-Шел	Велика Британија и Холандија	154
Тојота мотор	Јапан	143
Волмарт сторис	САД	135
Хитачи	Јапан	124
Нипон лајф инс.	Јапан	122
АТ и Т	САД	122
Нипон телеграф и телефон	Јапан	115
Мацушита	Јапан	113
Томен	Јапан	113
Џенерал-електрик	САД	105
Дајмлер-Бенц	Немачка	104

Подаци у табели 1 постају још значајнији ако се узму у обзир истраживања И. Рамонеа, који тврди: „... вредност 200 највећих предузећа света представља више од једне четвртине светске привредне делатности, а ипак тих 200 фирми запошљава само 18,8 милиона радника (мање од 0,75% светске радне снаге)... Пословни обрт 'Џенерал Моторса' већи је од бруто националног производа (БНП) Данске, пословни обрт 'Форда' је значајнији од БНП Јужне Африке, а 'Тојоте'

превазилази БНП Норвешке¹³. Према том аутору, тих око 200 фирми налази се у: Јапану (62), САД (53), Немачкој (23), Француској (19), Уједињеном Краљевству (11), Швајцарској (8), Јужној Кореји (6), Италији (5) и Холандији (4).

У сукобима у међународној заједници, који су очигледно постали тотални, у остварење националних (државних) интереса укључене су све расположиве снаге (структуре). Глобално посматрано (стратегија моћника и јесте глобалистичка), посебну пажњу завређује тзв. сукоб цивилизација, који се одвија у свим сферама. У вези с тим, посебно су занимљива становишта С. Хантингтона, који претпоставља међусобне сукобе осам тзв. цивилизација (Запад, Латинска Америка, Африка, Јапан, ортодоксни – Русија, ислам, синик – Кина и хинду – Индија): „Судар цивилизација преовлађиваће у међународној политици. Раседне линије међу цивилизацијама биће линије фронтова будућности“¹⁴. Интензитет тих сукоба, према Хантингтону, различит је међу појединим цивилизацијама (шема 1).

Шема 1

Интензитет сукоба цивилизација¹⁵

Иако је књига С. Хантингтона изазвала подељене реакције и у средини у којој је настала (САД), њени показатељи су веома занимљиви. Хантингтон сукобе приказаних цивилизација одређује као снажне

¹³ Игнацио Рамоне, *Геополитика хаоса*, „Институт за геополитичке студије“, Београд, 1998, стр. 58–59.

¹⁴ С. П. Хантингтон, *The clash CIVILIZATION and the remaking OF WORLD ORDER*; „SIMON and SCHUSTER Rockefeller Center“, 1230 Avenue of the Americas, New York, NY 10020.

¹⁵ Исто, стр. 245.

(*more*) и слабе (*less*), ипак, њихова градација има више нивоа (по тежини). Тако на шеми је јасно приказано да је са свима у сукобу једино Запад, који следе ислам и Русија. При томе, „тежина“ сукоба најизраженија је код ислама, па код Запада. Аутор основу сукоба види у односу *Запад – против свих*, а епилог – коначан сукоб, јесте однос Запад (САД) – ислам.

О тзв. сукобу цивилизација интересантна су и размишљања Алвина и Хејди Тофлер,¹⁶ али они имају сасвим другачији приступ од С. П. Хантингтона. Према А. и Х. Тофлер, земље у свету су достигле различите степене развијености (уопште, па и у војној сфери), што их сврстава у тзв. цивилизацијске таласе. Првом таласу припадају најнеразвијеније (аграрне) земље, другом земље у развоју и трећем – најразвијеније цивилизације, тзв. информатичког доба. С обзиром на то да је књига *Рат и антират* својеврстан реквијем за ауторе (официри-генерали) „ваздушнокопнене битке“,¹⁷ то њени аутори потанко описују шта се може десити онима који се сукобе са припадницима трећег таласа, а и како тај сукоб може да се избегне. Међутим, нескривена је наклоњеност аутора (про)западном виђењу узрока сукоба и метода за његово превазилажење.

У вези с односом вредности – интереси, очигледно је да се у агресивном и деструктивном понашању моћника све потчињава интересима и, у оквиру њих, пројектованим циљевима, па и односи у сфери националног, верског и цивилизацијског, како их сами аутори из тог поднебља дефинишу.

Пројектовање богатства и сиромаштва

Бивша поларизација света по шеми „велике силе – Трећи свет“ све више уступа место новом односу: „богати – сиромашни“. Изванредна експанзија светске привреде у деценијама после Другог светског рата резултат је бројних међусобно повезаних чинилаца. После 1945. године главне „трговачке нације“ успоставиле су систем ради осигуравања умереног степена финансијске и економске стабилности и ограничавања протекционистичких тенденција. С америчким доларом, као светском валутом, САД постале су „позајмивач крајње нужде“. Осим тога, послератне године биле су изузетно дуг период стабилности у односима између великих сила, барем до тог степена да главне светске силе нису ратовале непосредно једна против друге. Та стабилност, заједно са потребом да се обнове привреде после пустошења у Другом светском

¹⁶ А. и Х. Тофлер, *Рат и антират* (превод с енглеског), Београд, 1997.

¹⁷ Доктрина „ваздушно-копнене битке“, коју је усвојила званична администрација САД почетком осамдесетих година, имала је практичну проверу у рату у Персијском заливу (1991). Један од твораца те доктрине, који није дочекао њену практичну проверу, суочен са сазнањем да му је због тешке болести остало мало од живота, исповедио се А. Тофлеру. Након „Пустињске олује“, Тофлери су написали дело *Рат и антират* као потврду онога о чему им је осамдесетих година говорио генерал.

рату, водила је ка стопи пораста светског индустријског производа без преседана. Између 1953 и 1975. године производ је, у просеку, повећаван по стопи од изванредних шест одсто годишње, а у периоду 1973–1980. по стопи од 2,4 одсто годишње. Та повећања односе се само на производњу. Пораст у услугама, као што су банкарство, угоститељство, пропаганда и осигурање, чак је био и већи, па су те делатности имале све већи удео у друштвеном производу већине напредних привреда (у САД више од 70 одсто). Пољопривредна производња је такође стално расла после 1945. године, као и тражња за сировинама, посебно за нафтом. Сматра се да је светска економија порасла више од 1945. године него у дотадашњој историји људског друштва. Само у периоду 1950–1980. година светски реални друштвени производ се учетворостручио, са два на осам трилиона долара.¹⁸

Светски економски раст није равномеран и постоје драстичне разлике међу земљама. Тако је у 1991. години друштвени производ по становнику у Швајцарској износио 36.300 долара, у Шведској 32.600, Јапану 29.000, а у Немачкој 27.900 долара. У исто време, национални доходак у Индији износио је свега 360 долара по становнику, у Нигерији само 278 долара, а бројне су неразвијене земље света у којима је тај износ и мањи од 200 долара по становнику.¹⁹ Таква неједнакост очитује се и у различитим стопама дечије смртности, дужини живота, приступу образовању итд. После скоро пет деценија незапамћеног економског раста, свет се креће ка 21. веку са више од милијарду становника који живе у беди. Посебно је тешка ситуација у Африци, а у оквиру ње у тзв. Супсахарској Африци. У својој књизи *Припреме за XXI век*, енглески мислилац Пол Кенеди навео је да земље субсахарске Африке, са својих 450 милиона становника, имају мањи укупни бруто производ него 11 милиона Белгијанаца, односно да читав континент производи отприлике један одсто светског бруто производа. Међу бројне разлоге таквог стања у Африци Пол Кенеди наводи и честе ратове, државне ударе и политичку нестабилност Африке. Сматра да је то делом наслеђе европске поделе Африке, када су колонијалне границе повлачене без обзира на различита племена и етничке групе, као и ранијих освајања суседних земаља и народа од стране јачих племена. На пример, сматра се да у Етиопији има 76 етничких група, које говоре 286 језика.²⁰

Према статистичком годишњаку Југославије за 1994. годину, распон између степена привредног раста групе најбогатијих и групе најсиромашнијих земаља наше планете износио је пре сто година 6:1, педесетих година 20. века тај однос је био 18:1, а 1980. године 30:1, с трендом даљег пораста у корист развијених земаља. Истовремено, дугови земаља у развоју енормно су повећавани. Тако, у 1981. години укупан дуг

¹⁸ Божидар Форца, *Војна сила у међународним односима после Другог светског рата*, ЦВШ ВЈ/ШНО, 1997, стр. 43.

¹⁹ Исто, стр. 44.

²⁰ Пол Кенеди, *Припреме за XXI век* (превод с енглеског), Београд, 1995.

земаља у развоју био је 775 милијарди долара, а у 1988. години чак 1.245 милијарди долара.²¹ Аналитичари савремених друштвених збивања у свету сматрају да ће се у „осовини“ САД – Европска унија – Јапан наставити тренд пораста укупног богатства моћника Запада, што се мора одразити на „пројектовано“ сиромашење Трећег света.

Карактеристика Трећег света јесте „демографска експлозија“, посебно најсиромашнијих земаља у свету, која ионако тешкој општој ситуацији додаје „нова уста – без хлеба“. Још пре 200 година (1789), енглески сеоски парох Томас Роберт Малтус, у свом *Есеју о становништву*, предвиђао је опасност са којом се суочава људска врста: да је моћ становништва бесконачно већа од моћи у земљи које омогућавају опстанак човеку. То је доказивао навођењем примера Велике Британије, Француске и Америке, чије се становништво удвостручавало сваких 25 година, па је предвиђао, иако су освајана нова просторства, да резерве хране неће моћи да прате „демографску експлозију“. Наиме, пораст становништва ишао је геометријском ($2 - 4 - 8 - 16 \dots$), а пораст резерви хране аритметичком ($2 - 4 - 6 - 8 \dots$) прогресијом. Због тога се Малтус и сматра творцем тзв. демографске теорије у разматрању узрока ратова. Проблеми наглог повећања становништва, с једне, и недовољна производња хране, с друге стране, решавани су у то време тројачко: а) емиграцијом; б) индустријском револуцијом и с) значајним напретком у производњи хране. Међутим, ни Велика Британија, која је била светска сила тога времена и једна од најразвијенијих земаља света, није у потпуности решавала проблем порастом производње, па је била наглашена емиграција. На пример, 1900. године у Британији је живео 41 милион људи, а у дијаспори је било још 30 милиона Британаца.

Садашњи свет, када је реч о односу броја становника и производњи хране, карактерише несразмерност економске моћи и пораста становништва. Управо у земљама у којима је привреда, па и пољопривреда, слабије развијена, велики су коефицијенти пораста становништва. Најмногољудније земље света и процена броја становника до 2050. године приказани су у табели 2, на којој се може уочити да је мало многољудних земаља које се сматрају развијеним, на пример Немачка, САД или Јапан.

Према подацима Светске банке, становништво ће се „стабилизовати“ на 10–11 милијарди у другој половини 21. века, док неки сматрају да ће тај број бити већи, тј. око 14,5 милијарди. Такве процене заснивају се на годишњој стопи пораста становништва у свету, која је све већа. Тако, у периоду 1950–1955. године годишњи пораст становништва био је око 47 милиона, док је у периоду 1985–1990. износио 88 милиона становника. За период 1995–2000. година предвиђа се пораст од 112 милиона становника годишње. Становништво се повећава углавном у неразвијеним земљама, посебно у Африци. Тако, просечна стопа пораста становништва у периоду 1990–1995. године за Европу износи 0,222

²¹ Божидар Форца, *исто*, стр. 44.

*Број становника 12 најмногољуднијих земаља света и
процена за 2050. годину*

Земља	Број становника (у милионима)	Процена за 2050. годину (у милионима)	
Кина	1.200	Индија	1.640
Индија	935	Кина	1.606
САД	263	Пакистан	381
Индонезија	198	САД	349
Бразил	162	Нигерија	339
Русија	147	Индонезија	319
Пакистан	140	Бразил	264
Јапан	125	Бангладеш	239
Бангладеш	120	Етиопија	194
Нигерија	112	Заир	164
Мексико	94	Иран	163
Немачка	82	Мексико	161

одсто, док је тај проценат за Африку неколико пута већи, и износи три одсто годишње. У 1950. години афричко становништво је по бројности чинило половину европског становништва, до 1985. године се изједначило (свако по 480 милиона), а до 2025. године предвиђа се да ће број становника у Африци бити три пута већи него у Европи (1,58 милијарди према 512 милиона).²² Тај податак, у вези с економским стањем, сигурно ће повећати миграције становништва са простора Африке, првенствено у развијене земље Европе. Повећање становништва само по себи није узрок сукоба (ратова). Међутим, у многољудним срединама, где се буквално умире од глади,²³ ствара се погодно тле за „пласирање“ разноврсних утицаја, који, често, немају само (декларативно изражен) хуманитарни карактер. Напротив!

Поларизација света на богате и сиромашне посебно је изражена у војном чиниоцу, поготову у структури и саставу оружаних снага, издвајањима за војне потребе и војноиндустријском комплексу. Квалитативне разлике у наведеним елементима војног чиниоца између моћника и припадника Трећег света јесу основни услов (чинилац) и један од узрока главне битке у садашње време (вероватно и у будућности). Али, подразумева се да сама (изразита) квалитативна разлика војних

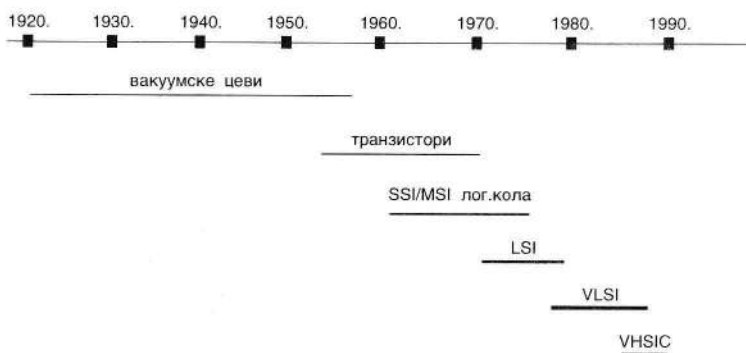
²² Исто.

²³ Процењује се да сада, на прагу 21. века, дневно умире од глади 36.000 људи, или око 1.500 људи сваког сата, а међу њима има много деце (извештај са скупа Савета УН за здравље и исхрану, одржаног у Италији новембра 1996. године).

потенцијала не изазива директно сукоб – главну битку, већ омогућава њено остварење.

Општи научни и технолошко-технички прогрес очигледан је, првенствено, у најразвијенијим земљама света. Примена науке, технике и технологије у војне сврхе има посебно погодно тле у војној сфери, у чему изразито предњаче велике силе. Наиме, само САД и бивши СССР (Русија) развијају и производе све врсте ратне и војне технике. У вези с тим, оружане снаге најмоћнијих земаља опремљене су „последњом генерацијом“ те технике, а посебно борбеним и командно-информационим системима. Земље Трећег света приморане су, углавном, да увозе средства војне технике, уз селективан развој и производњу сопствене технике. С обзиром на то да су средства војне технике последњих генерација изразито скупа и да их моћници селективно продају на светском тржишту, земље Трећег света су упућене на куповину „старијих“ генерација. Уз то, постоји могућност (коју моћник користи према сопственом нахођењу) ембарга на извоз средстава војне технике у те земље. Тако се, временом, ствара „јаз моћи“, који неразвијене земље не могу савладати у ситуацији када развој науке и технологије поприма експоненцијални карактер и када се временски период између појаве нових технологија (у појединим гранама) смањује геометријском прогресијом. На пример, Д. Ђук је фигуративно приказао дугорочни развој електронске технологије, тј. смањење временске дистанце генерисања нових технологија, за период 1920–1990. година (шема 2).

Шема 2

Дугорочни развој електронске технологије у периоду 1920–1990. године

Развој најмодернијих средстава војне технике учинио је да се драстично промени приступ односу снага, тј. да се квантитативни однос (један према један) сматра архаичним критеријумом. Свакако, научни и технолошко-технички развој, а тиме и развој војне технике и технологије, најнепосредније је условљен укупним економским развојем одређене земље, а тиме и могућностима издвајања за војне потребе (војни буџет, буџет одбране). Неки показатељи издвајања за војне потребе

најмоћнијих и земаља Трећег света (према подацима из часописа „Military Balance“, приказани су у табели 3.

Табела 3

Номиналне вредности војног буџета неких земаља

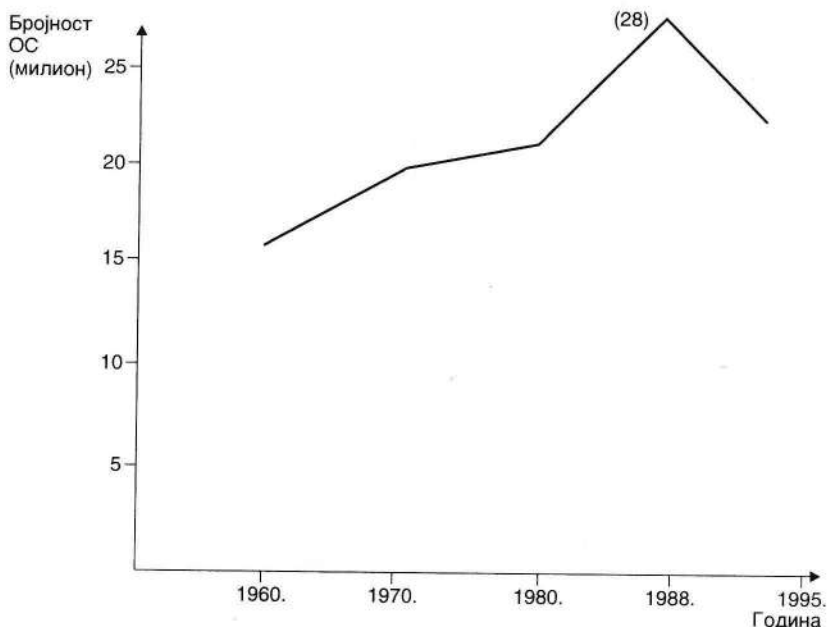
Година	Земља	Војни буџет (милијарди долара)
1985.	САД	208
	СССР	46,49
	Кина	11,02
	Француска	30,17
	Мексико	1,68
	Аргентина	1,89
	Ирак	12,86
	Тунис	0,416
	Кенија	0,255
1990.	Танзанија	0,103
	САД	291,4
	СССР	49,5
	Кина	6,13
	Француска	33,4
	Мексико	0,709
	Аргентина	1,01
	Ирак	13,3
	Тунис	0,387
1996.	Кенија	0,2
	Танзанија	0,223
	САД	257,8
	Русија	16(48)
	Кина	27-45(7)
	Француска	32,5
	Мексико	3,01
	Аргентина	3,5
	Ирак	2,7
	Тунис	0,398
	Кенија	0,206
	Танзанија	0,088

На основу начина расподеле војног буџета (општи расходи, опремање и развој, стандард војних лица, и друго) лако се могу израчунати могућности појединих земаља, првенствено у вези с опремањем и развојем оружаних снага.²⁴ Располагање савременим средствима и системима ратне и војне технике непосредно се одражава на структуру оружаних снага (свакако, то није једини критеријум). Тако, иако све земље прокламују људски чинилац као основни чинилац оружане борбе (рата), *de facto*, у развијеним земљама наглашен је на материјалном (техничком) чиниоцу. Тако позната крилатица „технологијом против масе“ није изгубила на значају. У вези с тим јесте чињеница да је након

²⁴ На пример, да би се набавио један носач авиона (по ценама из 1991) потребно је 60 војних буџета Танзаније, 16 Мексика, два Кине и један Ирака (из 1990). Наиме, носач авиона у 1991. години процењен је на 12,5 милијарди долара. Свакако, поставља се питање треба ли наведеним земљама носач авиона. Тако се долази до још једног јаза између могућности, тј. до наглашене разлике у поседовању одређених система ратне и војне технике.

1988. евидентно смањење оружаних снага, које је праћено општим повећањем борбених могућности (дијаграм 1).

Дијаграм 1

Тренд раста (опadaња) бројности ОС у свету²⁵

Стратегија моћника

Клаузевиц је рекао да је стратегија умеће вођења бојева до главне битке. У суштини, тај основни „задатак“ стратегије још увек није промењен. Наиме, политички, дипломатски, економски, техничко-технолошки, информативно-пропагандни (медијски), конфесионални и други сукоби (условно) јесу „бојеви“ које треба добити да би се успешно реализовала главна битка. Дакле, основни, стратешки принцип моћника *јесте добити бојеве пре главне битке* (иако се ти бојеви настављају и у време извођења главне битке). У том смислу, моћник је на различитим нивоима интеракције (шема 3) са званичним органима ОУН, сопственим савезницима, осталим земљама света, објектом дејства и његовим савезницима (ако их има!).

Стратегија моћника остварује се осмишљеним, програмираним и сталним интеракцијама с окружењем (шема 3), а методи, средства и интензитет наступа зависе од ентитета према којем су усмерени.

²⁵ Божидар Форца, *исто*.

Интеракције моћника

Моћник – органи Уједињених нација. Наступ моћника према (у) органима ОУН, у суштини, одређен је његовом позицијом (утицајем) у међународној заједници, а тиме и у органима званичне Организације уједињених нација. Суштина тог наступа је у добијању подршке (изглашавање резолуција) за планиране активности против објекта дејства. Гротескност наступа је у чињеници да је моћник у позицији не само да оправда властите намере него и одлуке званичних органа ОУН (Савет безбедности, Генерална скупштина, Међународна банка итд.) као одлуке (потребне) већине земаља чланица Уједињених нација. Он у органима ОУН води „живу“ дипломатску активност ради „убеђивања“ релевантних чинилаца у исправност планираних акција, што има за последицу дискредитацију земље (објект дејства) од стране званичне Организације уједињених нација.

Моћник – сопствени савезници. Наступ моћника према савезницима заснива се на раније потписаним уговорима, којима су регулисана и питања (услови) војних интервенција у појединим регионима света. Суштина тог наступа је, поред добијања подршке за планиране активности, обезбеђење учешћа савезника у тим активностима, било да је реч о материјалној (финансијска) подршци или о непосредном војном ангажовању против објекта дејства. Историјски, територијални, економски и други чиниоци могу да буду разлог (формални) неучествовања неког савезника у планираним активностима против објекта дејства. За то моћник има „разумевања“ (али памти!), а савезник неучествовање надокнађује другим мерама, првенствено финансирањем његових напора.

Моћник – остале земље. Земље међународне заједнице које нису сврстане у неку од претходних категорија, могу се класификовати у две (више) група. Једну групу чине земље које се такође могу сматрати моћницима, с различитим степеном потенцијалне и стварне моћи у међународним односима,²⁶ а другу (већу) групу чини Трећи свет. Наступ према „осталим“ земљама одговара њиховој класификацији. Суштина наступа је иста (само су методи различити) – добити подршку за планиране активности против објекта дејства (максимум), или обезбедити уздржаност. Није непозната чињеница да у наступу према „осталим“ земљама моћник настоји да обезбеди и њихово активно (војно) учешће. Поступање према „осталим“ земљама (посебно припадницима Трећег света) непосредно је у вези и с достигнућим степеном међусобних односа, у којима је моћник (дугорочном стратегијом), најчешће, већ обезбедио одговарајућу подршку. Зато је наступ моћника према моћницима најчешће заснован на својеврсном реципроцитету: „*ти мени сад – ја теби кад затреба*“, уколико (ранијом) распоредом интересних сфера већ није обезбеђена уздржаност. Та уздржаност неће се значајно променити ни „млаком осудом“ најављених активности. Бројним политичким, дипломатским, а посебно економским мерама моћник је унапред обезбедио да извештан (не мали) број земаља Трећег света, које се иначе не питају много, ако не да подршку, оно и не осуди предвиђене активности против објекта дејства.

Моћник – савезници објекта дејства. Наступ према савезницима објекта дејства (ако их има) подразумева обезбеђење њиховог неангажовања у главној бици. Историја је пуна примера непоштовања уговора о савезништву управо у ситуацијама када се неком од савезника тог типа супротстави светски моћник. Такође, није непознато да су се неке савезнице „окренуле“ против дојучерашњег савезника и учествовале на супротној страни. Друга („оштрија“) страна наступа моћника према савезницима објекта дејства јесте давање до знања да ће и они бити изложени истим неугодностима уколико подрже или помажу земљу објекат дејства. Дакле, тај наступ има две димензије, које су у релацији „поклон – страх“. Наиме, обезбеђење неучествовања савезника објекта дејства често је везано и за разноврсне уступке и повластице (поклоне) које им омогућава моћник (најчешће економске). С друге стране, страх од репресалија које их могу задесити, неретко, јесте основни разлог раскида савеза с објектом дејства, или „правдање“ непоштовања уговора о савезништву, у случају напада моћника. Наведено се не односи на ситуацију када је савезник објекта дејства такође неки од моћника, јер се тада успоставља однос моћник – моћник.

Моћник – објекат дејства. Пре саме главне битке моћник према објекту дејства предузима бројне активности, које се могу подвести под

²⁶ На пример, француски теоретичар М. Мерл све земље у свету, према моћи, класификује у четири категорије: 1) земље које имају општи утицај на глобалном плану; 2) земље које утичу на поједине сегменте глобалног плана; 3) земље које имају регионални утицај, и 4) земље без утицаја (Радослав Стојановић, *Сила и моћ у међународним односима*).

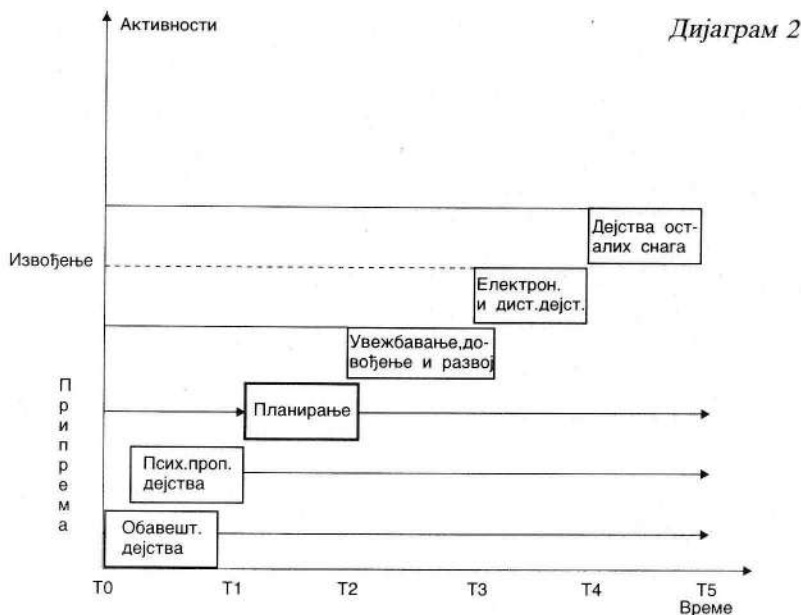
политичке, дипломатске, економске, пропагандно-психолошке и друге активности, а које се, условно, могу класификовати као дефанзивне и офанзивне активности. Дефанзивне активности обухватају бројне поступке, међу којима су најчешћи: прекидање дипломатских односа; повлачење грађана земље моћника из земље објекта дејства и препорука да се не путује у земљу која је потенцијални објекат дејства; протеривање дипломатских представника објекта дејства из земље моћника (најчешће под покрићем откривања шпијунских активности), и друго. Офанзивне активности углавном су срачунате на слабљење одбрамбене моћи објекта дејства, па се посебно примењују: економски ембарго или блокада (или обједињено – економске санкције); снажна обавештајна активност ради проналажења истомишљеника, односно структура незадовољних стањем у земљи објекту дејства, и обезбеђење подршке тих снага; снажна пропагандно-психолошка активност ради стварања „менталне матрице“ о „исправности“ поступака моћника и „странпутици“ званичне власти земље објекта дејства, и слично. Посебан вид дејстава моћника према објекту дејства јесте подршка побуњеничким (оружане) групацијама (уколико постоје) у тој земљи, која може да буде вербална – јавно супротстављање активностима званичне власти у земљи објекту дејства усмереним према побуњеничким снагама, или материјална подршка – опремање оружјем, финансирање активности или обучавање побуњеничких снага. Појачавањем интензитета захтева за уступцима моћник доводи противника у ситуацију да каже – не, а тада убрзава активности према другим ентитетима и војном решењу сукоба, који се реализује у главној бици. Наведеним односима у међународној заједници моћник, практично, успева да створи *a priori* неравноправан однос „1:1“, у којем су прва јединица (моћник) и друга (противник) исказане кроз „јаз моћи“. Често се ствара и однос „n:1“, где је „n“ коначан број земаља на страни моћника. У последње време ретки су случајеви односа „1:n“ или „n:n“.

Сценарио главне битке

Клаузевиц каже: „Резултат целокупне битке састоји се из збира резултата свих бојева. Ови успеси појединих бојева установљавају се по трима различитим стварима. Прво, по самој моралној снази у свести старешине... Друго, по бржем десетковању наших трупа... Треће, по изгубљеном земљишту...“²⁷ Главна битка у савременим условима одвија се по принципима тзв. вишедимензионалних или, како их још називају, сведимензионалних операција (*Full Dimension Operations*). Основним принципима тих операција могу се сматрати: а) тоталитет сукоба (политички, економски, војни, дипломатски, информациони, техничко-технолошки, културолошки, конфесионални итд.); б) непрекидност (у тзв. миру и у време сукоба); с) поступност (невојним, па ако треба и

²⁷ Клаузевиц, исто, стр. 206.

војним снагама, методима и средствима); d) селективност (довољност снага); e) свеобухватност снага (цивилне и војне снаге); f) војна (оружа-на) дејства из свих димензија (копно, море, ваздушни простор и космос); g) различитост трајања невојних и војних сукоба (изразито краће трајање војног сукоба, до његовог свођења на главну битку); h) „легитимност“ (подршка званичне ОУН), и i) унапред одређен циљ (присилити противника да се повинује зарад остварења сопствених интереса). Будући да на наведени начин моћник „добива“ бојеве (поли-тичке, економске, дипломатске, пропагандне итд.), преостаје му да војно (оружано) „крунише“ своју победу, ако је потребно. У вези с тим, сценарио главне битке (дијаграм 2) односи се на војну сферу сукоба моћника и његовог противника.

Активности моћника у главној бици

Активности моћника у вези с главном битком имају две фазе: а) фазу припреме и б) фазу реализације (извођења). Фаза припреме, која траје дуже од фазе реализације, начелно, обухвата: 1) обавештајна дејства; 2) психолошко-пропагандна дејства; 3) планирање, и 4) увежбавање, довођење и развој снага. Фаза реализације (извођења) обухвата: 5) „дистанциона“ и електронска дејства и 6) дејства осталих снага (копнене, поморске, ваздухопловне и друге снаге). Намера моћника је да се та фаза заврши тзв. дејствима са дистанце. Међутим, уколико то не успе наставља се дејствима осталих снага.

1) *Обавештајна дејства*, која моћник непрекидно предузима према потенцијалним противницима, могу се, условно, поделити на: а) пасив-

ну, и б) активну фазу. Тзв. пасивна фаза обавештајних дејстава остварује се независно од могућности сукоба. Иако су планирана и усмерена, обавештајна дејства у тој фази могу да се сматрају мање конкретним (општијим) од активне фазе, и усмереним на шири круг објеката. Активна фаза обавештајних дејстава усмерена је на конкретног противника, првенствено на стање и активности његових оружаних снага. Предузима се из свих димензија (копно, море, ваздушни простор, космос), најчешће средствима од којих противник нема одговарајућу заштиту, нити могућност за противдејство.²⁸ Обавештајни подаци се у реалном времену прослеђују у командне центре, где се доноси одлука и планирају борбена дејства. Обавештајна дејства активне фазе трају до завршетка војног сукоба, када прелазе у пасивну фазу.

2) *Психолошко-пропагандна* или тзв. неокортикална дејства јесу саставни део свих, па и војних активности. Слично обавештајним, и та дејства, условно, имају: а) пасивну, и б) активну фазу. Пасивна фаза траје непрекидно, а основни јој је циљ стварање трајног мишљења („ментална матрица“) у потенцијалних противника онаквог какво одговара интересима моћника. Та фаза психолошко-пропагандних дејстава одвија се у свим сферама (политичка, војна, дипломатска, економска итд.). Активна фаза психолошко-пропагандних дејстава интензивира се према конкретном противнику зарад слабљења његове одбрамбене моћи. Такође, та дејства се одвијају и према сопственим снагама, свакако са супротним циљем од дејстава према противнику. Активна фаза тих дејстава траје до завршетка главне битке, када се наставља тзв. пасивна фаза.

3) *Планирање борбених дејстава* сталан је процес. У условима „затегнутости“ односа с намераваним противником остварује се у оквиру општих планирања за интервенције у потенцијалним регионима (тзв. грубо планирање). После доношења одлуке (од стране политике) о агресији на конкретног противника, планирање се усмерава према политичкој одлуци (тзв. конкретно планирање), по принципу: „политика зна шта војска може, а војска зна шта политика хоће!“ Планира се до детаља, при чему значајну компоненту тог процеса чине симулације (видео-игре) могућих дејстава, које у фази извођења олакшавају командантима доношење сврсисходних одлука. Посебна пажња у планирању посвећује се односу снага и „цени коштања“. Однос снага (тзв. квалитативни) јесте, *a priori*, у корист моћника, а у фази планирања своди се на пројективање снага, односно на пројектовање величине снага која одговара нивоу и начину достизања постављеног циља. „Цена коштања“ мери се финансијским издацима (мање значајно) и могућим губицима (изузетно значајно). Према неким показатељима, при процени губитака од два одсто „одустаје се“ од планираних дејстава и траже решења

²⁸ Према подацима из часописа „Militare Rivista“, Американци су у рату у Персијском заливу, између осталог, системима Кх-11 и Кх-12, прикупљали податке о стању на бојишту и са висине изнад 36.000 километара.

помоћу других средстава и метода – изван војних. Планирање је детаљно до почетка главне битке, а наставља се у току њене реализације.

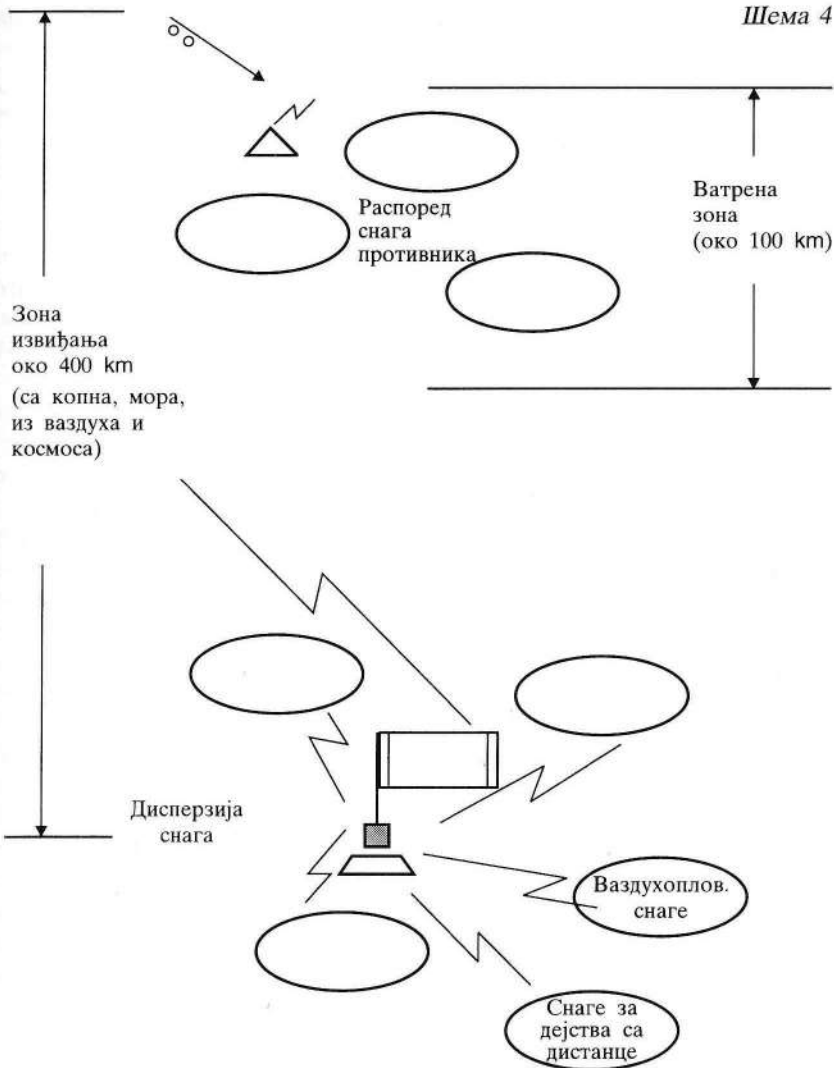
4) *Увежбавање, довођење и развој снага* јесте завршна фаза припрема за главну битку. Одвија се у потпуности према доктрини „пројектовања снага“, односно, димензионирања, развоја и груписања снага зависно од предстојећег задатка. Снаге се увежбавају према одлуци о њиховом ангажовању, а у условима (простор, време...) што приближнијим амбијенту употребе. Доводе се, најчешће, ваздушним и морским путем, а и копненим, ако је противникова територија у близини већ распоређених контингената оружаних снага моћника и његових савезника (који учествују у бици). Предност се даје ваздушном транспорту, односно превозењу. Развој снага чине две компоненте: а) снаге за „дејства са дистанце“ (ваздухопловне и поморске) и б) копнене, ваздухопловне и поморске снаге за наставак дејстава. Снаге за „дејства са дистанце“ базирају на „сигурној“ удаљености од евентуалног противдејства противника, а снаге за наставак дејстава не заузимају класичан борбени распоред, већ се дисперзивно распоређују у зонама и рејонима који су на правцу њихове евентуалне употребе.

5) *„Дејства са дистанце“²⁹ и електронска дејства* чине прву фазу у реализацији (извођењу) битке. Електронским дејствима, у тој фази, треба да се неутралишу противникови командни и борбени системи засновани на електроници. Посебно је значајно неутралисање командно-информационих система противника, односно, у одређеном периоду, прекид везе команди са јединицама (прекид везе „главе и тела“). „Дејствима са дистанце“ се противнику уништавају и неутралишу витални објекти и борбени системи, и истовремено уноси паника у редове оружаних снага (и народа). Електронским дејствима и „дејствима са дистанце“ моћник настоји да присили противника на капитулацију. Уколико противник не пристаје на услове моћника, прелази се у завршну етапу битке – дејства осталих снага.

6) *Под дејствима осталих снага* подразумева се општи ваздухопловно-копнено-поморски напад високо организованих и опремљених снага, чију ударну снагу чине високопокретне јединице, које уз ваздухопловну подршку и подршку с мора „довршавају“ започета дејства, односно „докрајчују“ противника. Фаза реализације главне битке приказана је на шеми 4.

Моћним системима за извиђање (из свих димензија) прикупљају се подаци о распореду и дејствима противника (и о другим елементима борбене ситуације), и у реалном времену достављају на командна места за доношење одлуке. Из припремљених симулација борбених дејстава, или након прикупљених информација, одлука се, захваљујући савременим командно-информационим системима, доноси „брзо“ (пре противника) и преноси на извршиоце. Далекометним и моћним системима

²⁹ Синтагма *дејства са дистанце* је „проблематична“ с језичко-логичког аспекта, али се због честе употребе користи и у овом раду (због чега се и ставља под наводнике).

Операција корпуса у главној бици

војне технике („борбени системи“) остварују се дејства по предвиђеним циљевима у ватреној зони. Уколико се на тај начин не оствари постављени циљ, покрећу се високо мобилне снаге, које у синхронизованој операцији решавају битку (сценарио по принципу „већ виђено“).

Ако је основни општестратешки принцип моћника добијање бојева пре битке, стратешки принцип моћника у главној бици могао би да се дефинише као: *вероватноћа да до главне битке дође и њен позитиван исход управо су пропорционалне степену заштите сопствених снага*. Наиме, само у условима изразитог „јаза моћи“ између моћника и

његовог противника (у поседовању савремених борбених и командно-информационих система) могућа је главна битка. У осталим случајевима долази до тзв. дуготрајног рата, а из наведених разлога немогућа је главна битка између два моћника (уколико се не користе нуклеарна средства).

Уместо закључка

Очигледно, једна од основних карактеристика процеса стварања „новог светског поретка“ јесте произвођење и управљање конфликтним ситуацијама (кризе), које најчешће завршавају сукобом због задовољења сопствених (чешће) или коалиционих интереса и циљева. Тај сукоб је тоталан, при чему се за војним чиниоцима „посеже“ када се другим методима и средствима не може остварити пројектовани циљ. Посебан облик војног сукоба (као концентрисан израз тоталног сукоба), који се дешава по принципима помало заборављене главне битке, настаје кад се сукобе, с једне стране, светски моћник и, с друге, припадник Трећег света. Основни узроци *cat back* главне битке јесу: а) настојање светског моћника да завлада светом и опирање (супротстављање) тој тенденцији; б) изразити општи и, посебно, војни „јаз моћи“ између моћника и земаља Трећег света и с) нејединство и немоћ међународне заједнице у стварању механизма за спречавање сукоба.

Показује се као својеврсна историјска законитост да циљ који поставља стратегија остаје исти, само се мењају методи и средства. И даље, моћник настоји да влада светом, а Трећи свет се сналази како уме. При томе, општестратешки принцип: *победити без битке, односно добити бојеве пре главне битке*“, остаје да важи на обе стране. „Вероватноћа да до главне битке дође и њен позитиван исход пропорционални су степену заштите сопствених снага“, показује се као други, или основни војностратешки принцип моћника. У вези с тим, моћник настоји да створи што већи „јаз моћи“, док „остатак света“ покушава да га смањи и пронађе одговарајући „контрапринцип“.

Благоје Љубисављевић, пуковник

У пропагандно-психолошкој делатности, која је све више првенствени начин угрожавања безбедности и остваривања превласти и доминације без отворене примене војне силе, циљ пропаганде у потпуности „оправдава средства“. Наиме, ако је сврха пропаганде завођење и манипулација свешћу маса, једна од основних техника те манипулације јесте управо произвођење, обликовање и пласирање посебне врсте информација намењених циљној групи – гласина.

Научно-технолошким развојем и усавршавањем средстава за уништавање људи и материјалних добара повећан је значај психологије и моралног чиниоца у савременом рату. Осетљивост психе у кризним ситуацијама нагло се повећава, што омогућава произвођење и успешније преношење свих врста гласина које, стицајем разних околности, могу покренути масе на групно понашање које је у интересу протагониста психолошког рата. Ситуациони чиниоци кризних стања и психосоцијалне карактеристике конкретне циљне групе знатно утичу на успешност произвођења и ширења гласина. Са становништа опасности од угрожавања морала становништва и војске, нарочито су значајне гласине које изазивају страх, а оне се најчешће јављају у комбинацији с гласинама које су срачунате на изазивање мржње, неизвесности и обмане. Одбрана моралне свести циљне групе од свих врста гласина заснива се на основним претпоставкама и принципима за супротстављање психолошко-пропагандном деловању уопште. То су, пре свега, отклањање или ублажавање негативних чинилаца кризних стања као објективних и ширих категорија, затим јачање отпорности свести циљне групе и предузимање конкретних информативних, образовних, административних и ментално-хигијенских мера према деловима групе и појединцима у циљној групи „нападнутој“ гласинама.

Гласине у савременим психолошким операцијама

Промене војно-политичке ситуације у свету након распада СССР-а и Варшавског уговора, успостављањем „новог светског поретка“, допринеле су даљој афирмацији психолошких операција у доктринарном и практично-технолошком смислу. У осавремењеној доктрини „ваздушно-копнене битке“ психолошке операције претходе борбеним операцијама и трају током њиховог извођења. Осим психолошких,¹ у по-

¹ Психолошке операције обухватају: планску употребу пропаганде и осталих мера ради утицаја на људе како би се понашали на жељени начин (Никола Аћимовић, *Психолошка подршка војним операцијама*, „Нови гласник“, бр. 5, 1996).

следње време све чешће се јављају синтагме неокортичке² и „информатичке“³ операције. У новој доктрини КоВ-а САД информација се третира као „најубојитије оружје“, као окосница операција за остваривање како војних, тако и политичких и економских циљева и интереса. Доћи брзо у посед информације, обликовати је и фабриковати, а затим је пласирати циљној групи (властита јавност и војска, противничка јавност и војска или неутрална јавност), односно ускратити циљној групи,⁴ први је предуслов успеха у предстојећој операцији.

Првобитни облици психолошког утицаја на свест маса сежу дубоко у историју, о чему се налазе записи Сун Цу Вуа и других војних теоретичара, чија се доктрина заснивала на остваривању доминације и превласти без насиља, разарања и деструкције, путем овладавања свешћу маса.

Један од основних начина „завођења“ маса управо је било, и још увек је, фабриковање, обликовање и емитовање ка неокортексу циљне групе посебних врста информација – гласина. Гласине су у неким историјским догађајима имале пресудан значај било да су покретале масе на насиља, погроме, деструкцију и панично бекство и капитулацију, било да су их успављивале и одузимале им снагу и вољу за акцијом. Општи циљ психолошких операција (*PSYOP*) одређује и циљ произвођења и лансирања гласина. Ако је тај циљ утицај на смањење борбене ефикасности непријатеља, посебни циљеви су његова конкретизација, зависно од нивоа рата (стратејски, оперативни, тактички) и изабраних метода и средстава. Према томе, циљ произвођења и лансирања гласина произилази из тих општих циљева *PSYOP*: подршке војним операцијама (смањити борбену ефикасност непријатеља обарањем морала, подстицањем пребега, подршком заваривања, усмеравањем и охрабривањем дисидената), супротстављања пропаганди непријатеља и развијања добре воље (према јавном мњењу неутралних земаља).⁵

Појмовно одређење гласина

Феномен гласина, с обзиром на значај с психолошког, социјалног, политиколошког и правног становишта, био је предмет бројних научних истраживања и студија. Најчешће су гласине дефинисали и објашњавали

² Лат. *kortex* – кора; нешто што се односи на кору великог мозга, на утицај на мозак противника ради обликовања понашања без његовог физичког уништења.

³ Обухвата разноврсне активности: психолошко-пропагандна дејства, употребу медија у војне сврхе, утицај информације на процес доношења одлуке и вођење борбених и неборбених дејстава ради савлађивања отпора противника.

⁴ Циљну групу чини скуп појединаца (група људи) који су у некој узајамној повезаности и међузависности, а према којима је усмерена пропаганда. У психолошкој операцији циљну групу чини: сопствено јавно мњење, јавно мњење противника, јавно мњење савезника и пријатеља, и неутрално јавно мњење. У оквиру циљних група могу се разликовати и циљне подгрупе: припадници војске, припадници одређене нације, конфесије, политичке групације, итд.

⁵ Никола Аћимовић, *исто*, стр. 91–92.

социјални психолози, теоретичари психолошког рата и, у последње време теоретичари неокортикалног рата.

Будући да термин *гласина* упућује на аугментатив од именице *глас*, чији је антипод деминутив *гласић*, потребно је разумети термин *глас*, који има више синонима: глас као звук, као вест и новост, као тврдња и став, порука итд. Међутим, извођење појма *гласине* из појма *глас* оправдано је само у случају његовог значења вести и поруке, извештаја или наговештаја о неком догађају. Но, да би имала све одлике гласине, вест или тврдња не сме да буде обична, већ интригантна, неочекивана и узнемирујућа, обликована тако да на примаоца поруке остави *нарочити утисак*, да покрене на неку активност не само рационалну, већ, пре свега, ирационалну страну свести.

Приликом дефинисања појма *гласина* поједини аутори превише инсистирају на њиховој суштини и неистинитости (или полуистинитости) или начину преношења („у поверењу“ и „од ува до ува“), изводећи синтагму „шаптакча пропаганда“. Тако, на пример, Никола Рот даје следећу дефиницију: „Гласине су специфичне врсте тврдњи које се заснивају на веровању, а које колају од особе до особе, обично усменим путем, без ослоња на евидентне факторе“.⁶ Вуко Михаиловић гласине дефинише као... „неистините или полуистините поруке које се преносе нарочитим путем: 'од уха до уха', 'у поверењу', 'у четири ока' или у најужем интимном кругу, за које се не зна прави извор“.⁷

С обзиром на циљ фабриковања гласина и њихов крајњи ефекат и последице по морал и свест циљне групе, неке раније дефиниције појма гласине у савременим условима наглог пораста значаја комуникација и утицаја постале су „тесне“. Наиме, гласине као „специфична врста тврдњи“ могу да буду изненадне, сензационалне, „убитачне“, али не морају бити неистините. Преношење вести о неком значајном догађају, чак иако је објективно, уколико је та вест неповољна са становишта егзистенцијалних и виталних интереса циљне групе, може да доведе до паничног, ирационалног и штетног појединачног и групног деловања. Тако појединац, група или маса под притиском чињеница стварности постају мера „истинитости“ примљене поруке или тврдње. На сличан начин, придавање великог значаја начину преношења гласина постаје релативно јер добро смишљена пропагандна порука може циљној групи да се пренесе паролама, лецима, сликом, карикатуром и на друге начине, а не само „шаптањем“.

Производња гласина, као планска активност стручних тимова за психолошко ратовање, била би несврсисходна без постојања специфичне психосоцијалне средине у циљној групи, па се гласине као феномен могу дефинисати као: *специфично обликоване информације посредством којих њихов носилац настоји да код циљне групе делује на свест ради њеног покретања на жељену активност. Успешност гласина заснива се на неким основним претпоставкама:*

⁶ Др Никола Рот, *Социјална психологија*, Филозофски факултет, Београд, 1991.

⁷ Вуко Михаиловић, *Пропаганда и рат*, ВИЗ, Београд, 1984.

- 1) извор настанка и крајњи циљ лансирања гласине је непрепознатљив;
- 2) немогућност непосредне провере истинитости;
- 3) привидна добронамерност, логичност и привлачност;
- 4) прилагођеност садржаја психолошким, етичким и другим својствима циљне групе, као и обележјима тренутне социјалне, ратне и политичке ситуације у којој се налази циљна група;
- 5) неотпорност психолошке и моралне свести циљне групе.

Услови настанка и начини преношења гласина

Стручни тимови за психолошко ратовање, према националним и државним интересима, дефинишу циљеве психолошког рата и методологију његовог вођења, при чему велики значај имају и гласине. У вези с тим, оне се условно могу посматрати као „*вид политичке пропаганде*“, ⁸ као *метода психолошко-пропагандне делатности*, али и као *средство утицаја на свест маса у психолошком рату*. Колико год да зависе од способности и делатности наведених тимова, гласине не би биле делотворне без посебне психосоцијалне климе, која доприноси тој делатности. Та посебна клима се изводи из две групе претпоставки: прву групу чине психолошке, етичке, верске, моралне и друге одлике циљне групе, а другу групу чине ситуациони чиниоци у којима се у одређеним околностима може наћи циљна група. Што се тиче карактеристика циљне групе, у односу на успешност настајања и ширења гласина, треба узимати у обзир следеће:

- однос припадника једног друштва према стратешким политичким, економским и одбрамбеним циљевима;
 - систем колективних и индивидуалних вредности у чију би одбрану стала већина чланова друштвене заједнице;
 - националну, верску, идеолошку и страначку толеранцију (нетолеранцију);
 - чврстину заснованости социјалних ставова – осетљивост на убеђивања, претње, награде и казне;
 - однос према иностраном утицају – туђе културне вредности, техничко-технолошки утицај, страна средства јавног информисања, и друго;
 - склоност ка малограђанском трачу, зависти, подметању, снобизму и потрошачком менталитету.
- У ситуационе чиниоце најчешће се убрајају сва кризна стања у друштву, која могу бити проузрокована:
- непосредном ратном опасношћу и претњом од агресије;
 - политичком кризом (политички сукоби и раздори на идеолошкој, националној и верској основи);
 - економском кризом (инфлација, сива економија, криминал, незапосленост итд.);

⁸ Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981.

– агесијом знатно надмоћнијег противника;
– могућим еколошким и природним катастрофама изазваним деловањем људи или природних сила (инциденти у нуклеарним електранама, озонске рупе у космосу, велики климатски поремећаји, поплаве попут оних у лето 1997. године, и друго).

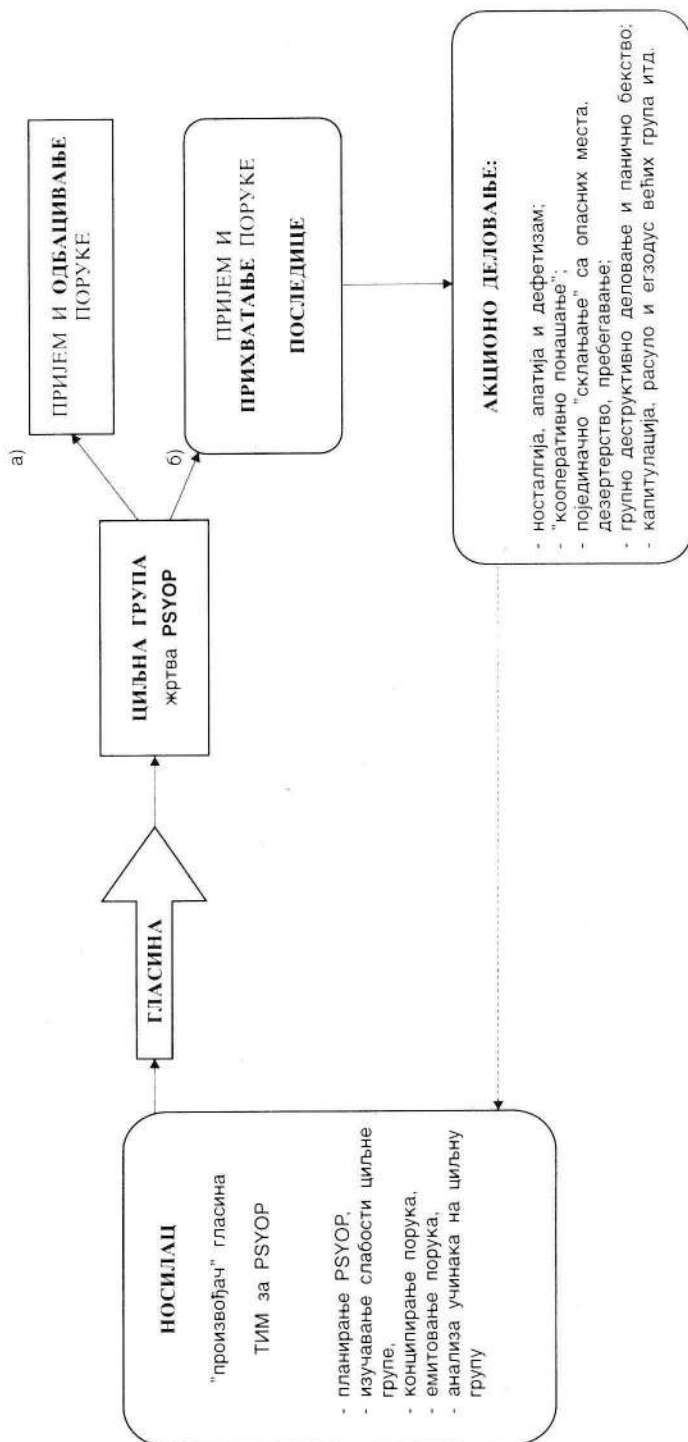
Без обзира на то о којој врсти кризног стања је реч, у сваком од њих постоји више „мањих“ ситуационих чинилаца који су погодни тло за настанак и ширење гласина. Неки од њих су заједнички, карактеристични за све кризне ситуације:

– угроженост виталних, егзистенцијалних интереса људи (живот, здравље, економска сигурност, личне слободе);
– немогућност реалног предвиђања изласка из кризне ситуације;
– недостатак правовремених и тачних информација о догађајима који су узроци или пратиоци кризне ситуације.

Према наведеном, егзистенцијално угрожени појединци и социјалне групе опседнуте несигурношћу, неизвесношћу, неочекиваним и неповољним догађајима, узроцима и последицама догађаја најпогодније су тло за прихватање, али и за спонтано произвођење гласина.⁹ Заостреност деловања чинилаца кризе повећава „глад“ за информацијама, али и сугестибилност људи и склоност ка групном понашању, што може довести до опасних паничних, погромашких и других „пражњења“. Вероватноћа да до настајања неког значајног догађаја (било нежељеног или жељеног) заиста може да дође чини гласину уверљивом, тачном и „поузданом“ за циљну групу.

Гласине се као средство, али и као метод деловања PSYOP плански производе и конструишу у центрима, штабовима и тимовима за потребе психолошког ратовања и потом емитују путем индивидуалне или колективне комуникације према „потрошачима“ – циљној групи. Углавном их преносе усмено сами припадници циљне групе, али се могу ширити и преко агентуре, исписивањем у виду парола, летака и памфлета, пласирањем преко билтена, гласноговорника, радија, телевизије и штампе, све до Интернета. Тема гласина најчешће је неки значајан догађај о којем циљна група нема довољно информација, па се постојеће специјално обликују тако да, осим што информишу о догађају, носе скривену поруку и сугестију. Осим догађаја, тема гласина најчешће су јавне политичке и војне личности и њихови поступци; алузије и подметања у вези с политичком, војном и економском ситуацијом, обећањима и надањима; вицееи; алузије на припаднике појединих нација и вера, поједине професије, и слично.

⁹ „Због свега што му се месецима догађа, народ је постао тужан... односно депресиван човек постаје јер има губитке свих врста: губитак новца, социјалног задовољства, егзистенције и људског достојанства. Губитак рађа депресију а из ње тако израста агесија... 'као брат и сестра' уз тугу обавезно иде 'руку под руку' анксиозност, односно осећај тескобе. Човек је притиснут осећањем претеће неизвесности, стањем унутрашње напетости али и страхом од будућности. И онда се тако стиже до осећања панике – највишег стадијума анксиозности... (др Јован Мирић, *Хиперинфлација очима психијатара*, „Политика“, 24. децембар 1993.

Процес произвођења и ширења гласина и последице тог процеса

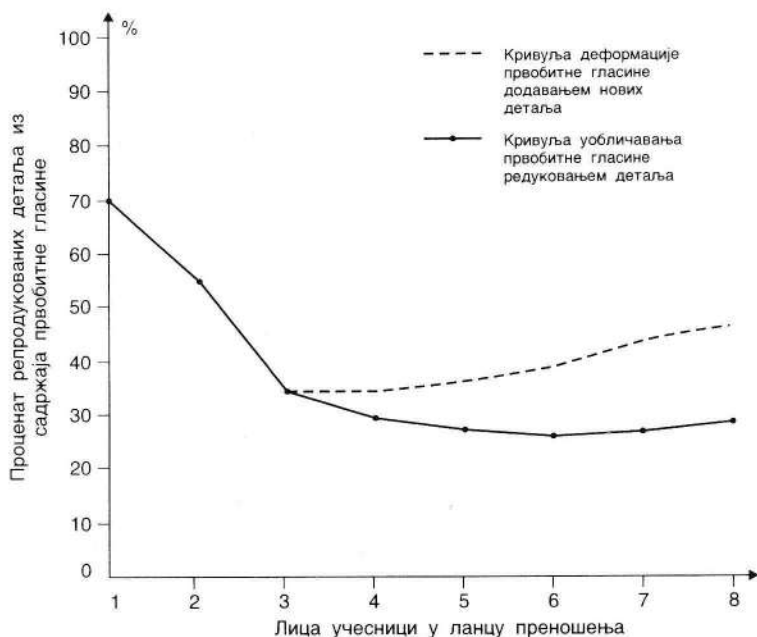
Планирање и реализација *PSYOP*, а самим тим и производња и емитовање гласина, веома је комплексан, доктринарно и научно заснован процес који се осмишљава у Стејт департменту, циљно формулише у агенцији *USIA*, а реализује их Министарство војске, од стратегијског до тактичког нивоа, ангажовањем специјализованих снага јединица и тимова за психолошке операције. Назив појединих тимова, којих има 27 врста (FA – пропаганда; FB – аудио и ТВ – продукција; FE – графичка продукција; KE – телевизија итд.), упућује имплицитно на садржај делатности и на начин произвођења и пласмана, који је типичан за гласине.

Технологија произвођења и пласирања гласина веома је сложена, а обухвата више фаза: избор циљне групе; утврђивање слабости циљне групе на економском, политичком, војном и моралном плану; концептирање садржаја и форме гласине, прилагођене психосоцијалним својствима и „слабим тачкама“ циљне групе; избор начина и средстава пласирања гласина; пласирање, емитовање гласина и подршка њиховом ширењу на „преносном путу“, и искоришћавање ефеката акционог деловања циљне групе; анализа учинака гласина, корекција недостатака операције и обнављање циклуса (шема 1).

Осим конструисања гласина као организоване делатности стручних служби, без посебног подстицаја споља – како у кризним, тако и у нормалним условима, људи испољавају склоност ка *спонтаном произвођењу гласина*. Недобронамерност у почетном „клијању“ пикантних „вести“ није неопходан услов да би на крају, када се ланац шаптача и шаптања затвори, последице биле веома штетне. Према наведеном, произвођачи гласина које нису плански убачене споља у циљну групу могу, али и не морају да буду злонамерни и жељни негативних последица, док су преносиоци углавном „невини“, попут клицоноша у епидемијама заразних болести. Неки аутори настанак и даље преношење гласина, које се током преноса обликују, модификују и обogaћују новим „детаљима“, пореде с грудвом меког снега, која се закотрља низ падину и до подножја стигне брзо, увећана до неслућених размера.

Сасвим обични људи веома често ће радо препричати другима „вест“ коју су чули ради провере њене вероватности и истинитости и ради сопственог суда о њој. Уколико прва или, касније, свака наредна карика у ланцу преноса „у поверењу“ изрази чуђење и неверицу, гласина остаје на нивоу „чаршијске приче“, без изгледа да већи број припадника социјалне групе увери у истинитост и покрене њихову активност у неком правцу. С друге стране, уколико су прва, а затим и остале карике у ланцу преноса (односно људи, саговорници) већ раније „начули“ нешто о томе, уколико су подложни сугестији саговорника кога одраније познају као „човека од поверења“ који „много зна“, ако вест одговара неким њиховим ишчекивањима, жељама и интересима, онда је успешност гласине готово загарантована (шема 2).

Резултати испитивања неких социјалних психолога (Олпорт, Постман) показују да се гласине у току усменог преношења мењају,

Процес уобличавања садржаја гласина током преноса усменим путем

искривљују, уобличавају и „обогаћују“ науштрб првобитне информације. Процес уобличавања је директно везан са психосоцијалним чиниоцима ситуације у којој су преносиоци (страх, ишчекивање, надање), али и с индивидуалним својствима преносилаца, који могу бити оптерећени личним комплексима, бригама, предрасудама, злоробом, и другим. Из шеме 2 види се да већ после првог преноса првобитна гласина, уместо 70 одсто, садржи 50 одсто детаља, у другом преносу – 30 одсто, да би се кривуља стабилизовала на око 25 одсто. Међутим, могуће је релативни пораст процента детаља после трећег преноса, са 35 до 50 одсто, али је реч само о привиду, будући да је то деформисана „вест“, која понекад једва личи на свог изворног претка.¹⁰

Индивидуална комуникација је основни начин преношења таквих гласина, како усменим путем, тако и другим облицима индивидуалног комуницирања (дописивање, телефоном итд.). Међутим, треба узимати у обзир чињеницу да, поред тих „самониклих“ гласина, постоје гласине које су исконструисане у неком тиму за PSYOP и пласиране преко средстава масовне комуникације (штампа, телевизија, леци, „документарни“ филмови) које се такође преносе и оплођују путем индивидуалне

¹⁰ Кроз причу о „животу и смрти госпође Кинг“ Иван Марковић је сликовито илустровао утицај субјективних чинилаца на процес уобличавања гласине (Гласине као оружје, „Војнополитички информатор“, бр. 2, 1992, стр. 124–125).

комуникације. Чак шта више, оне добијају прави смисао и покретачку снагу у масама тек када се „обогаће“ новим детаљима и као плима обузму, за кратко време и на ограниченом простору, мноштво људи. У тим приликама долазе до изражаја прави смисао и циљ због којег се уопште и производе гласине, односно до покретања већег броја људи на групно понашање, на: демонстрације, штрајкове, уличне расне и националне погроме, линч, дезертерство из војске, панично напуштање положаја у борби итд. Поред тога, неки стереотипи и клишеи у савременој концепцији *PSYOP*, „резервисани“ само за неке државе и народе, као што су: „угрожавање демократије“, „спутавање људских права“, „подршка тероризма“, и слично, у ствари су гласине у најширем глобалном смислу и имају за циљ да оправдају интервенције, санкције и мешање у унутрашње ствари суверених држава.

Врсте гласина (класификација и подела)

Поједини аутори,¹¹ приказујући врсте гласина, најчешће су као критеријум класификације користили циљ психолошког рата који се помоћу њих остваривао: застрашивање, подривање, уношење раздора, обмањивање и слично. Други аутори,¹² осим критеријума циља и штетности насталих последица, узимали су у обзир мотив, психолошко стање и својства преносилаца гласина. Међутим, оправдана је класификација гласина с обзиром на оба критеријума, како је то учинио социјални психолог Младен Звонаревић,¹³ иако није могуће прецизно разграничење између појединих врста. На пример, гласине намењене ширењу страха сигурно су и обмањивачке, а гласина која има за циљ обмањивање, изазива неизвесност и страх, који се појачава у ситуацијама ишчекивања, појачане радозналости и носталгично-сањалачке узнемирености припадника циљне групе. Према наведеном, гласине се могу поделити у седам група.

Гласине страха. То је најраспрострањенија врста гласина, које се користе у свим кризним ситуацијама, нарочито у рату. Страх је нормална човекова емоција у кризним ситуацијама, а садржи, поред биолошке и рационално вољну и социјалну компоненту. Дакле, није реч само о инстинкту самоодржавања – страху од губитка живота, здравља, материјалних вредности итд. Реч је о томе да човек као друштвено биће чешће доживљава интензивнији страх од повреде „ега“, понижења, губитка људи за које одговара, мотива за престижом, доминацијом, самопоштовањем, и слично, него од личних губитака, укључујући и сопствени живот. То је посебно карактеристично за поједине, углавном затворене етничке заједнице или професије код којих је етички принцип уздигнут на ниво части и обавезности. Савремени творци гласина страха

¹¹ Вуко Михаиловић, *исто*, 1984.

¹² Драгољуб Арнаутовић, *Гласине, једно од оружја специјалног рата*, ВИЗ, Београд, 1983.

¹³ Младен Звонаревић, *Социјална психологија*, „Школска књига“, Загреб, 1976.

сигурно ће узимати у обзир те карактеристике приликом конципирања гласина, посебно њихових мимикрираних порука које циљају на свест, али и на подсвест групе код које жели да се изазове жељено понашање.

Страх је и непријатна емоција која настаје због опасности да се не могу задовољити личне или колективне потребе људи, а незадовољење потреба изазива фрустрацију и ирационално деловање циљне групе, што и јесте циљ лансирања гласина. Страх није једноставна емоција – то је мноштво непријатних емоција које се могу класификовати према више критеријума (према броју учесника у страху: индивидуални и колективни; према стању свести примаоца порука: реални и патолошки страх и према интензитету емоција: страх, шок, стрепња, ужас). С обзиром на општи оквир психолошке, социјалне и конкретне војне средине којој су намењене одређене гласине, емоције страха се могу класификовати према интензитету: стрепња, забринутост, неспокојство, реални страх и ужас. Реч је о различитом интензитету емоција које покрећу људе на акцију или „блокирају“ активност у правцу у којем су желели произвођачи гласина. У стању „благосаудног страха“ (стрепња, брига, неспокојство) код људи преовладава забринутост за будуће догађаје, за личну и колективну судбину. Те емоције су нарочито интензивне и долазе до изражаја у стању непосредне опасности у оружаном борби или при ишчекивању судбоносних догађаја и одлука, и слично. Тај благи облик страха може лако да прерасте у ужас и панику код појединаца и група на издвојеним задацима због недостатка правремених и тачних информација.

Основна, имплицитна, понекад чак и отворена порука у гласинама страха јесте позив на дезертерство, бекство, капитулацију и предају да би се прималац поруке „сачувао“ од страдања, рањавања и „ужасне смрти“, а уз „часну предају“. Међутим, и сасвим спонтана гласина у ситуацији већ постојећег страха и неизвесности може довести до паничног бекства с трагичним исходом.

На пример, после победе у Церској бици, Тимочка дивизија српске војске прешла је у Срем и заузела мостобран на левој обали Саве у рејону Чевртије. У једном тренутку ишчекивања борбе с аустроугарском војском пронела се гласина „опкољени смо!“ Након тога дошло је до паничног бекства и скакања у Саву, тако да се удавило око 3.500 људи. Или, у бици код Адве у Етиопији, марта 1936, међу припадницима италијанске колонијалне војске, вероватно спонтано, проширила се гласина о томе да Етиопљани кастрирају сваког заробљеног војника. Гласина је деловала тако застрашујуће да се експедициони контингент од 15.000 људи петоструко смањено због дезертерства и расула.¹⁴

У арсенал порука срачунатих на застрашивање спада већина метода психолошко-пропагандног рата. Међу њима је и традиционални начин застрашивања величином, снагом и бруталношћу противничке војске новим, дотад „неиспробаним“ средствима ратне технике, која уништава

¹⁴ Драгољуб Арнаутовић, *исто*.

живу силу наносећи „ужасан бол“, и слично. Својевремено, у ери биполарне равнотеже и „хладног рата“, гласине о могућој „нуклеарној одмазди“, „инвазији Руса“, „инвазији Марсоваца“ итд. постале су и филмска тема.⁷ Интересантно је да је филм „Руси долазе“, након премијере у САД, изазвао праву панику међу знатним делом становника обале Пацифика. Тај, наоко забавни и безначајни детаљ упућује на нека теоријска уопштавања и закључивања: 1) вероватноћа те гласине да се заиста оствари била је у том периоду реална и могућа, и 2) психосоцијално стање циљне групе (биоскопска публика у САД) било је такво да је постојало погодно тло за прихватање гласине лансиране путем филма, у суштини дубоко идеолошки обојене.

Гласине неизвесности. Те гласине чине посебну врсту гласина, које у кризној ситуацији делују на свест циљне групе. За настајање и ширење тих гласина основни предуслов је информативна изолација циљне групе у односу на догађаје који за њу имају егзистенцијални значај. Ишчекивање повољног или неповољног исхода из кризне ситуације може гласине неизвесности трансформисати у гласине жеље (са повољним исходом) или гласине страха (са неповољним исходом). Неизвесност као предуслов у психосоцијалној равни, у ствари, подлога је за све врсте гласина, али је у случају гласина неизвесности неопходан услов.

Гласине мржње. Та врста гласине добила је назив према циљу психолошко-пропагандног рата који жели да се постигне ширењем гласина: изазивање сумње, подозрења, неповерења, раздора и отворене мржње. Негативне емоције које се формирају под утицајем тих гласина усмерене су против неких основних вредности, које не само да имају значаја за циљну групу него су и непрекидно изложене јавној критици и процени: државно и војно руководство и поједини руководиоци; припадници других партија, нација и раса; припадници других социјалних група; поједине јавне личности за које циљна група има симпатије и у које има поверење, и друго. Сугестивност таквих порука, тј. њихова успешност, умногоме зависи од психосоцијалне ситуације и морално-вољних карактеристика циљне групе. У одређеним условима порука може бити упућена директно и отворено,¹⁵ док ће у другим условима имати бољу „прођу“ ако је увијена у естетичку форму која се посредно намеће. Који ће од начина бити коришћен зависи од процене стручњака за *PSYOP* који конструишу гласине према задатим условима, али с основним захтевом да имају „проходност“ код циљне групе, да не доживе „бумеранг ефекат“ – изазивање негативне емоције према ономе ко шири мржњу и неповерење.

Искуства из ранијих ратова, као и из новијег доба наглог развоја средстава комуникације, која омогућују утицај на свест већих група људи, указују на једну специфичност гласина мржње. Наиме, без обзира на интелектуални ниво, психичко стање циљне групе и карактеристике

¹⁵ У средњем веку на хиљаде жена завршиле су на ломачи јер их је католичка црква прогласила вештицама. Стање свести маса је било такво да нико није у то сумњао, тражио доказе, и слично.

кризне ситуације, најбољу проћу имају кратке, упрошћене поруке, најчешће срочене као паролe, вицeви, афоризми, досетке, карикатуре, и слично. Осим устаљеног усменог ланца, та врста гласина, као и претходне, може се пласирати преко средстава јавног информисања, чиме се ефикасно и истовремено делује на свест већег броја људи.¹⁶ Те гласине, осим својства – побуђивања негативних емоција, садрже елементе страха, неизвесности и обмане. Међутим, њихова диференција специфика у односу на друге врсте гласина јесте циљ таквих порука: изазивање раздора у самој циљној групи или усмеравање њене негативне емоције према неком објекту.

Обмањивачке гласине. С обзиром на дефиниције појма гласине, све гласине у основи садрже обману, завођење, искривљавање и обликовање чињеница стварности. Да би одређена врста гласина ипак добила епитет „обмањивачке“ у њиховој основи мора да постоји сврха: да циљну групу доведу у заблуду или створе лажну представу о неком догађају, личности и појави.

Обмањивање противника гласинама коришћено је током читаве историје ратова. У неким преломним историјским догађајима и биткама обмане су довеле у заблуду команданте војски и утицале на њихове погрешне процене и одлуке. То су типична ратна лукавства и „дезинформисања“ противника о стварним намерама која су најчешће обавештајним путем „исцурила“ и стигла до противника. Осим напада на свест циљне групе као целине (војска, становништво итд.), та врста гласина може да буде сасвим селективна, усмерена на свест команданата и чланова штаба једне војске, политичког естаблишмента, па и међународног јавног мњења, као што је то био случај са медијским ратом против СФРЈ и ЈНА 1991. и 1992. године.¹⁷ Пример добро конципиране гласине, прилагођене етичким својствима циљне групе, јесте гласина коју су Јапанци у рату у Новој Гвинеји наменили Американцима. Наиме, због опасности од маларије америчким војницима су дељене „Атербин“ таблете. Јапанци су пустили у етар гласине да „Атербин“ изазива сексуалну импотенцију. Последица је била то да су амерички војници лажно гутали таблете – држали су их под језиком и у погодној прилици испљували, што је довело до епидемије маларије и великих губитака.¹⁸

У последње време, и поред великих могућности за прикупљање, пренос, обраду и коришћење информација о неком догађају, при доношењу војних и политичких процена и одлука тражи се ослонац на

¹⁶ Разорност деловања гласина, које осим изазивања мржње сеју обману и страх а које се емитују путем радија и телевизије, приказана је кроз „вест“ Радио Мостара, а затим и ТВ Сарајева, да су јединице ЈНА 1991. године, на путу до Мостара, убиле 20 људи, те да у чизмама носе направе за вађење очију (Милош Јовановић, *Психолошко-пропагандно деловање у непосредном борбеном додиру*, „Војнополитички информатор, бр. 3, 1992, стр. 191).

¹⁷ Министарство одбране (МУП) Републике Хрватске објавило је 12. октобра 1991. информацију као „војну тајну“ да је у току дана само из састава 5. ВО и 5. КРВ и ПВО погинуло 833, а рањено 800 припадника ЈНА, и уништено 49 авиона, 29 хеликоптера итд. (Иван Марковић, *исто*).

¹⁸ Младен Звонаревић, *исто*.

„незваничне“ и „неидентификоване“ изворе, па и гласине, ради ефикаснијег деловања на циљне групе. Гласине као основни садржај *PSYOP* која је пратила војну операцију Хрватске војске на РСК у лето 1995. године испољиле су се у сложеном, комбинованом облику с елементима страха, обмане, неизвесности, раздора и мржње. Одустајање од пружања оружаног отпора нападачу и прелазак у масовно бекство, расуло и егзодус показују да је циљна група (морална свест становништва и војске) претрпела последице неокортикалне операције у којој је већина пропагандних порука емитована у форми гласина. Неповољна психосоцијална клима у циљној групи само је поговодила лакој прихватању и ширењу гласина.¹⁹

Гласине жеља. Те гласине најчешће настају и шире се спонтано, као извор ишчекивања и надања великог броја људи да ће настати неки догађај или појава која има велики и егзистенцијални значај. Непосредне штетне последице које би паралисале неку акцију или је усмериле у неповољном правцу углавном нису везане за те гласине. Међутим, до таквих последица сигурно долази у облику разочарења и резигнације када се жеље не остваре и утврди неистинитост и немогућност настајања жељеног догађаја. Међутим, има примера у историји да су гласине жеља покренуле масе на акције које су довеле до социјалних, политичких и војних промена и управо произвеле жељени ефекат за чије настојање нису постојали претходни објективни услови.²⁰ У свакодневном животу честе су „епидемије“ тих гласина. У војној средини то су „повећања плата“, „скраћења војног рока“, „изградња бројних станова за војску“ итд. Међу становништвом непрекидно круже гласине о исцелитељским моћима појединих „врачева“, видовњака и кулtnих места, проналаску лекова од опаких болести, откривању еликсира „вечите младости“, указању Бога и Велике госпе, и слично. Такве гласине имају смишљену позадину и комерцијалне ефекте за појединце и групе који профитирају на лаковерности народа, али је „стање духа“ у народу основни предуслов њихове успешности. Наиме, у стању ишчекивања и велике жеље да се нешто повољно догоди, у стању разочарења у успешност медицине, у недостатку идеја, циљева и визија друштвеног напретка, људи лако беже у алтернативне, мистичне, празноверне и наивне слике искривљене, али пожељне стварности.

Сањалачке (носталгичне) гласине. Носталгија у свом изворном значењу подразумева тугу за родним крајем – завичајем. Фигуративно,

¹⁹ „Нефункционалисање правне државе, школства, информисања, одбране, снабдевања и личне сигурности грађана производило је духовни очај и бесперспективност“ (Милена Тањга, *Живи песак неслоге*, „Вечерње новости“, 19. фебруар 1993).

²⁰ У јесен 1944, док су савезници водили борбе за ослобођење Белгије, неки извиђачки делови прешли су у Холандију, па је Радио Лондон емитовао збуњујуће извештаје о продору савезника кроз Холандију. Становништво је, желећи да се ослободи немачке окупације, почело спонтано да се окупља, слави и истиче националне заставе. То је толико збунило немачке трупе да су се панично повукле из Холандије за само један дан – 5. септембра (уторак), тако да је тај догађај назван „људи уторак“.

тај термин означава сваку врсту чежње за нечим драгим и пријатним што је човеку постало трајно или привремено недоступно. У кризним ситуацијама, нарочито у рату, војнике одвојене од породица, завичаја и пријатеља носталгија подстиче на ирационално понашање, „омекшавање душе“ и слабљење борбеног морала. Под утицајем гласина и других пропагандних манипулација та чежња може покренути на масовно „склањање“ из борбе, дезертерство и расуло у војсци. Међутим, свака носталгија није изазвана гласинама, и није резултат медијске манипулације, нити обавезно доводи до слабљења морала. Напротив, то може бити објективно задато стање свести које је наметнула ситуација, али, уместо апатије, покреће на високоморалну акцију ради отклањања препрека за постизање жељеног циља. Илустративно је у вези с тим запажање Арчибалда Рајса међу српским војницима на Солунском фронту који су у стању напетог ишчекивања и носталгије за родним крајем, иако под утицајем различитих гласина о судбини својих ближњих у завичају, показивали изванредан борбени морал.²¹ Супротан пример је понашање Италијана после пораза код Кобарида (1917) од аустријске војске. Практично без борбе, Италијани су, под утицајем гласина, носталгије и чежње за породичним животом, масовно напуштали положаје да би „прославили Божић у кругу породица“ на „позив“ добијен преко летака које су растуруле уходе.

Гласине радозналости. Та врста гласина није директно у вези са кризним ситуацијама, али њихово настајање и преношење умногоме зависе од психичких, моралних, интелектуалних, карактерних и других својстава социјалних група и појединаца. Општи, социјални оквир за настајање тих гласина је недостатак информација о неком догађају или личности који имају значаја за циљну групу. Радозналост код људи је нормална и позитивна потреба, која произилази из социјалних и личних мотива. Међутим, када радозналост прерасте у „глад“ за информацијама, када се аспирације не задовољавају самим долажењем до информација, већ њиховим даљим преношењем, уз претходно обликовање према сопственим интересима, онда је реч о абнормалној радозналости. Претерано радознали људи не само да су најбољи интриганти и преносиоци филованих вести већ су и „произвођачи“ таквих „вести“. Јер, склоност ка самопотврђивању и доказивању сопствене важности, сензационализам, завист, злоба и друге негативне карактерне црте веома утичу на преношење гласина. Задовољавање тих мотива, али и њихово подстицање, свакодневно је видљиво на страницама појединих листова такозване жуте штампе који имају посебне трач рубрике за голицаве и ласцивне теме из приватног живота јавних личности. Без обзира на то што је та врста гласина често „забава за народ“, у комбинацији са инсинуацијама и клеветима, када је неповољна психосоцијална клима, могу изазвати штетне последице у некој средини, социјалној групи и друштву у целини.

²¹ Арчибалд Рајс, *Шта сам видео и преживео у великим данима*“, „Младост“ – „Итака“, Београд, 1997.

Гласине као стални садржај *PSYOP* и специфичан психосоцијални феномен не могу да се елиминишу, нити може да се спречи њихово настајање. Исто тако, отклањање објективних околности за њихово настајање, а то су ратне и друге кризне ситуације, такође није могуће. Међутим, постоје велике могућности на општедруштвеном, одбрамбеном и безбедносном плану за смањивање могућности за настајање и ширење гласина, а посебно за спречавање настанка штетних последица деловањем гласина и за санирање тих последица.

Реалне претпоставке за превентивну заштиту од гласина садржане су у неким најопштијим категоријама: стабилан и виталан политички и економски систем државе; стабилни међунационални и међуверски односи, као и односи међу различитим социјалним слојевима и политичким опцијама унутар друштва; развијен и респективан одбрамбено-заштитни систем од угрожавања споља и изнутра; развијени систем правременог и објективног информисања; патриотизам и грађанска лојалност, висока морална свест и поверење у институције државе и друштва и морално-психолошке и стручне припреме припадника војске и становништва за ратне и друге кризне ситуације. И поред предузетих превентивних мера, реално је могућа појава свих врста гласина како у миру, тако и у ванредном стању, непосредној ратној опасности и рату. Предузимање мера за сређивање поремећеног стања, неопходно је у свим случајевима, а нарочито због деловања гласина страха, обмане и раздора, које се најчешће састоји у следећем:

- отклањање или ублажавање кризних и конфликтних ситуација које су погодиле ширењу гласина;
- контрапропагандна делатност;
- правремено и објективно информисање;
- репресивне мере према творцима и преносиоцима гласина (у критичним ситуацијама, најчешће у оружаном борби);
- ментално-хигијенске мере збрињавања лица која су под стресом доживела психичке поремећаје и могу да постану несвесни „сејачи“ панике и страха.

Закључак

Угрожавање безбедности суверених држава од стране носилаца политичке, економске и војне супремације и даље ће бити изражено у међународним односима. Доминантни начин угрожавања све више постају пропагандни и информатички рат као замена за сложеније, скупље и ризичније класичне војне операције. У оквиру утицаја на свест маса ради њеног обликовања и усмеравања ка жељеном понашању гласине ће имати велики значај у пропаганди. И поред предузимања одбрамбених и самозаштитних мера у друштву у целини и у појединим социјалним групама, као и међу припадницима војске, не могу се

потпуно отклонити сви чиниоци кризних стања која погодују гласинама. Исто тако, нису могући затварање, баријере и информативне блокаде од спољашњих инпута информација. Сви ти неповољни чиниоци ипак нису разлог за дефетистичку резигнацију и деморализацију. Увереност већине становника у исправност изабраних стратешких циљева и путева развоја друштва и њихова спремност да се свесно одреде за заштиту тих вредности, уз позната етничка и етичка својства колективне свести народа на овим просторима, значајан су одбрамбени механизам. Организованим мерама државних органа у миру и војних команди у ратном стању знатно се повећава морална виталност и отпорност на погубно деловање гласина и других облика напада на свест људи.

Литература:

1. Миланко Јовићевић, *Ментална хигијена*, ВИНЦ, Београд, 1987.
2. Живко Лукић, *Информатичке операције – даља разрада доктрине КоВ-а САД*, „Војно дело“ бр. 4-5, 1995.
3. *Расправе о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991.
4. Јован Омаљев, *Методи психолошко-пропагандног деловања*, „Војно-политички информатор“, бр. 3, 1992.
5. Др Златко Исаковић, *Гласине у рату, појам, улога и заштита*, „Војно дело“, бр. 1-2, 1992.
6. Др Новак Поповић, *Рат и медијски рат*, „Војно дело“, 1/96.
7. Братислав Радовић, *Страх у рату и како га превладати*, „Нови гласник“, бр. 2/95.

Високошколска војна настава у теорији и пракси

УДК 355.233.1

Проф. др Радосав Анђелковић, пуковник

Чланак је првенствено намењен студентима, слушаоцима, наставницима и руководећим (најодговорнијим) старешинама високих војних школа. На основу њега, могу се сагледати конкретно стање, ниво, квалитет, све активности и садржаји рада у високошколској војној настави са становишта теорије и праксе. Аутор је желео анализом потреба, стандарда и захтева у високошколској војној настави са становишта теорије и поређењем утврђеног стања с конкретном праксом и реалним стањем наставно-студијског рада у високим војним школама да покрене иницијативу код свих непосредних учесника за дубљим проучавањем креирања идеја и трагања за новим решењима ради унапређења високошколске војне наставе и наставно-студијског рада студената, слушаца и наставника у високим војним школама Војске Југославије.

Пристап проблему

Под високошколском војном наставом, са становишта теорије војног васпитања и образовања у ВЈ, подразумевају се планирање и организовање таквих врста и модалитета наставних и организационих облика рада којима се у непосредној реализацији стварају велике могућности и бројне варијанте за активирање и непосредно испољавање студената и слушаца у наставно-студијском раду високих војних школа.¹ Полазећи од теоријских разматрања суштине, потребе, могућности и значаја високошколске војне наставе, могуће је указати на конкретно стање и достигнућа на том плану, уочене проблеме и могућа решења у интензивирању високошколске војне наставе у високим војним школама у наредном периоду. У оквиру тога, са становишта теорије и праксе значајна су следећа питања и проблеми: 1) суштина и смисао високошколске војне наставе; 2) проблеми планирања,

¹ Под високошколском војном наставом подразумева се највиши и најорганизованији степен (ступањ) наставе – трећи и четврти, који се организују на основном студијском школовању у војним академијама у трајању од четири и пет година школовања, на последипломском школовању и студијама војних наука и у школама за усавршавање професионалних официра ВЈ (ГШШ и ШНО).

организовања и реализовања високошколске војне наставе; 3) наставни и организациони облици рада у високошколској војној настави; 4) потребе, могућности и варијанте потпунијег активирања и испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду, и 5) менторски рад (вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа).

Суштина и смисао високошколске војне наставе

Високошколска војна настава се организује, планира и реализује у високим војним школама (војне академије, последипломски и докторантски студиј војних наука и школе за стручно усавршавање професионалних официра ВЈ за обављање одговарајућих командних и командно-штабних дужности у командама и јединицама ВЈ). У процесу високошколске војне наставе образује се и оспособљава стручни и научни кадар ВЈ с високошколском стручном спремом.

Суштина високошколске војне наставе огледа се у следећем:

- високошколска настава, а тиме и високошколска војна настава, највиши је степен организоване наставе у нашем друштву и Војсци Југославије;

- у планирању, организовању и реализовању предметних области, циклуса тема и конкретних садржаја битно се разликује од основношколске и средњошколске наставе по избору и примени наставних и организационих облика рада;

- захтева веома стручан и квалификован наставнички кадар, развијену наставно-материјалну базу (повољне услове и могућности за рад) и активно учешће студената и слушалаца у наставно-студијском процесу.

Основни смисао високошколске војне наставе огледа се у томе што та врста или степен наставе захтева највећу свесну и стваралачку активност у наставно-студијском процесу. Без остварења тог услова у непосредној пракси не могу се испунити захтеви и удовољити основним карактеристикама и обележјима високошколске војне наставе. У нашем друштву о свим наведеним питањима и проблемима високошколске војне наставе детаљније се бави високошколска дидактика, а у високим војним школама ВЈ: војна андрагогија, војна психологија, високошколска војна дидактика² и методика.

Проблеми планирања, организовања и реализовања високошколске војне наставе

У садашњем процесу планирања, организовања и реализовања високошколске војне наставе веома је тешко издвојити степен високо-

² Високошколска дидактика као педагошко-андрагошка дисциплина интензивније се развија од половине 20. века. Детаљније се бави дидактичко-васпитним питањима из наставе и учења у вишим и високим школама. Конституисање и развој високошколске војне дидактике везују се за период од 1970. године, и бави се проблемима високошколске војне наставе у високим војним школама.

школске наставе (војне академије и последипломске и докторантске студије војних наука и школе за усавршавање професионалних официра – ГШШ и ШНО) од осталих степена и врста наставе које се изводе у ВЈ: 1) у борбеној обуци и васпитању команди, војника и јединица; 2) у средњој војној школи и војној гимназији, и у школама резервних официра и свих других облика курсирања и стручног оспособљавања и усавршавања у Војсци Југославије.

На основу досадашњих искустава и сазнања, веома је тешко или скоро немогуће, обезбедити посебне наставнике за различите нивое и степене оспособљавања наведених профила. Наставници предмета и предметних области груписани су у катедрама, а формиране матичне катедре реализују садржаје из својих области у свим другим војним школама, нивоима и степенима школовања и оспособљавања кадра. Како се део наставника високих војних школа појављује на скоро свим нивоима и степенима школовања и оспособљавања према утврђеним наставним плановима и програмима, уочено је да се настава изводи приближно на исти начин на свим нивоима код различитих профила. Према карактеристикама, та врста наставе ближа је средњошколском него високошколском нивоу наставе. Такав приступ су традиционално прихватили у пракси наставници, студенти и слушаоци војних школа из следећих разлога:

- не захтева веће ангажовање, појачане напоре, и непосреднију сарадњу наставника, студената и слушаца у припреми наставе и њеној непосредној реализацији;

- наставни садржаји предмета и предметних области предвиђени НПП реализују се у потпуности скоро по свим темама, наставним јединицама, па чак и тезама. Такав прилаз олакшава рад на часу студената и слушаца, доводи их у пасивну позицију (само слушају и праве белешке), а наставнике у тежу, активнију и доминантнију позицију у наставно-студијском раду у односу на студенте и слушаоце, уместо да буду само организатори, усмеривачи, контролори и ментори наставно-студијског рада у високим војним школама;

- најчешће доминира фронтални облик рада (рад са целом наставном групом, годином или класом) и предавање *ex-cathedra*;

- индивидуални и групни рад студената и слушаца за већину предмета потпуно је искључен, или је сведен на најмању могућу меру.

Најважнији услови које треба створити и потребе које треба задовољити да би се оствариле реалне претпоставке и могућности за организовање и успешно реализовање високошколске војне наставе, јесу:

- 1) квалитетан избор полазника (студенти и слушаоци) приликом селекције кандидата према њиховим психофизичким могућностима и степену мотивације. Посебно је значајан њихов фонд знања, као и вештине, навике и способности које поседују и на који начин су их стекли у претходном школовању. Такође, значајно је на какав стил рада и понашања су навикнути и припремљени у дотадашњем раду, школовању и оспособљавању и да ли се и у којој мери могу активно укључити

у процес високошколске војне наставе као активни учесници тог процеса;

2) квалитет наставничког кадра високих војних школа у садашњем тренутку, њихове стручне квалификације, радни и морални квалитети, академска и наставничка изборна звања која треба да имају у високошколској војној настави, одговара одредбама *Закона о војном школству* и војнонаучно-истраживачким установама. Веома је важно да ли ангажовани наставници имају извесних искустава у реализацији високошколске војне наставе, да ли су и колико припремљени и навикнути на такав стил и начин рада, колико су стручно, андрагошки, методолошки и дадактичко-методички оспособљени и практично припремљени за планирање, организовање и реализовање високошколске војне наставе, вођење истраживачких пројеката и активно учешће у стручним тимовима, менторском и тимском раду;

3) наставни објекти и просторије интернатског типа за наставни рад треба да буду превасходно пројектовани, опремљени и подешени тако да се на најбољи начин могу организовати индивидуални и групни рад у преподневном и поподневном времену. У добро организованог високошколској војној настави сваком студенту, слушаоцу и наставнику, у тренутку када то зажели, морају бити доступне разне информације неопходне за изучавање програмских садржаја и рад елабората и тактичких задатака, реализацију истраживачких пројеката, изради семинарских и дипломских радова, и магистарских и докторских дисертација. Наведене информације које се могу добити из литературе, часописа, студија и публикација објављених на страним језицима других земаља, као и преко Интернета, требало би да буду доступне у свако доба свим заинтересованим корисницима у високошколској настави;

4) активно учешће, непосредно ангажовање и испољавање наставника, студената и слушалаца у свим фазама наставно-студијског рада у процесу одвијања високошколске војне наставе.

Наравно, за ту врсту наставе, која чини највиши степен организовање наставе у ВЈ, неопходна је посебна, веома висока мотивисаност наставника, студената и слушалаца, организатора наставно-студијског рада, као и свих других непосредних и посредних учесника. Дакле, уколико се у пракси испуне наведени услови, задовоље исказане потребе и аранжирају праве наставне ситуације, створиће се веома погодна клима и радна атмосфера за организовање и реализовање високошколске војне наставе у високим војним школама Војске. Јер, на основу увида у квалитет, ниво и начин реализовања високошколске војне наставе у високим војним школама, може се закључити да у садашњем тренутку нису обезбеђени неопходни услови за њено организовање, а настава која се сада изводи у високим војним школама, према квалитету, карактеристикама и коначним резултатима у пракси, сигурно није на жељеном нивоу високошколске наставе.

Наставни и организациони облици рада у високошколској војној настави

У процесу планирања и реализовања високошколске војне наставе, са становишта теорије и праксе, најчешће се примењују следећи облици наставно-студијског рада: 1) фронтални облик; 2) групни облик и 3) индивидуални облик рада.

Фронтални облик рада значи заједнички рад студената и слушаца под непосредним руководством наставника, који целокупни рад усмерава на целу класу (година школовања) или студентски вод (наставна група), при чему на организован начин обједињава реаговања, понашања и све планиране наставне активности студената и слушаца у току наставе. Тај облик наставног рада посебно је погодан за примену у високошколској војној настави када се реализују нови, сложени и веома компликовани садржаји градива, мање познати студентима и слушаоцима, када за њихову реализацију има мало времена, или када се за реализовање таквих области и садржаја ангажују изузетни стручњаци (експерти) и ауторитети, који се ретко појављују и за које треба планирати и обезбедити посебно време, и то за већи број заинтересованих лица у наведеним областима и садржајима. Иначе, у целини, тај облик рада мање је оправдан у високошколској војној настави од осталих облика наставног рада.

Под групним обликом рада подразумева се групни рад студената и слушаца у редовној настави кроз самостално учење и решавање задатака у групи. Карактеришу га међусобна сарадња, оперативно учење и размена информација међу члановима групе. На реализацију групног рада и процесе његовог одвијања наставник утиче непосредно и посредно, и то: прецизирањем и анализом обављених задатака у групном раду и преко руководиоца групе, којег је наставник претходно до детаља припремио и инструктирао за реализацију групног рада. Тај облик рада се сматра једним од активнијих и веома корисних облика наставног рада у високошколској настави, па га треба што чешће примењивати у непосредној пракси високих војних школа.

Индивидуалним обликом рада означава се рад студената или слушаца, одређеног временског трајања, на задацима које су сами одабрали, или им их је одредио наставник, а који одговарају њиховим могућностима, тежњама, интересовањима и нивоима аспирација. У односу на остале облике наставно-студијског рада, тај рад је веома користан и ефикасан ако се примењује као посебан облик рада или у комбинацији са фронталним и групним радом у одређеном времену и трајању.

Са становишта потреба и захтева анграошке и дидактичке теорије, у високошколској војној настави тежиште наставних активности усмерено је на примену активних облика наставног рада у непосредној реализацији наставно-студијског процеса са студентима и слушаоцима високих војних школа. То значи да би најчешће требало да се примењују индивидуални и групни облик рада, а потом комбинација наставних

облика рада: фронтални – групни – индивидуални, и обрнуто: индивидуални – групни – фронтални облик рада. Из тога произилази да би у пракси високошколске наставе најмање требало да буде заступљен фронтални облик рада (шема 1).

Шема 1

Комбинација наставних облика рада у високошколској војној настави

У непосредној пракси високих војних школа, међутим, тежиште наставно-студијског рада усмерено је, више и чешће, на пасивне облике рада (фронтални облик) а мање и знатно ређе на активне облике рада (индивидуални и групни рад). У вези с тим, а с обзиром на све организационе облике рада у високошколској настави, са становишта теорије и праксе, посебно су значајни: 1) предавања *ex cathedra*; 2) консултације (групне и појединачне); 3) вежбе; 4) практичан рад; 5) семинари; 6) менторски рад и менторско вођење; 7) хоспитовање и стажирање, и 8) израда и одбрана семинарских, истраживачких и дипломских радова.

Предавање ex cathedra, у ширем смислу, јесте свако усмено излагање наставника о некој теми које чини систематизовану и логички засновану целину, и које, у основи, задовољава одређене стручне, језичке, књижевне и реторичке захтеве. Некада је свако усмено излагање називано предавањем (преношење знања), међутим, сада се усмено излагање може односити не само на предавање него и на друге облике комуникација између наставника и студената и слушаца.

У високошколској војној настави тај организациони облик рада веома је погодан, рационалан и економичан када студенте и слушаоце треба, кроз уводна предавања, увести у садржај области, проблематику и обавезе у изучавању предмета; за реализовање тежих и компликованијих тема, области или делова садржаја; када се у настави ангажује изузетно стручно лице (ауторитет у одређеној области) и када треба обезбедити шири и бројнији аудиторијум слушаца.

Консултације су веома корисни и често примењивани организациони облици наставног рада у високошколској настави. Реализују се ради детаљнијег разјашњавања, продубљивања или допуне појединих питања, отворених проблема или делова садржаја градива. Консултације доприносе већем ангажовању и активности студената и слушаца, рационалнијем учењу и ефикаснијем савлађивању програмских захтева, циљева и задатака у току школовања. Могу се изводити индивидуално и групно (назив потиче од латинске речи *consultare*, што у преводу значи

– промислити, промозгати). У односу на досадашњу примену консултација у високим војним школама, може се закључити да су могућности за тај организациони облик рада само делимично искоришћене.

Вежбе, као планиране наставне активности и организациони облици рада, веома се често организују и примењују у високошколској настави, ради оспособљавања студената и слушалаца за успешно извођење моторичких, перцептивних и интелектуалних (мисаоних) операција. Суштина вежбе огледа се у томе да се планиране активности понављају све док субјекат задате операције не почне да изводи веома успешно, а успешност студената у обављању одређених радњи, вежби, поступака и операција одређује се на основу утврђених и прихваћених критеријума успешности.

Свака важеба обухвата разне облике понављања и узастопна вежбања помоћу којих се стичу и проширују знања и формирају и развијају вештине и навике. Вежбања могу бити: усмена, писана, графичка, лабораторијска, техничка, тактичка, стројева, практична итд., а посебно су значајна за стицање навика и практичних и интелектуалних вештина. Вежбе се могу организовати, припремити и извести у кабинету, учионици, лабораторији, тактичким вежбаоницама, на терену (полигон и вежбалиште) итд. Тај организациони облик наставног рада се веома често планира, организује и примењује у обуци студената и слушалаца у току реализације високошколске војне наставе.

Под практичним радовима студената и слушалаца подразумева се примена знања, вештина и навика стечених у току њиховог редовног школовања у решавању практичних задатака и проналажењу конкретних решења, приказа и цртежа у пракси у истим, различитим и новим ситуацијама. Да би стечена знања, вештине и навике студената и слушалаца у току школовања што више били у функцији примене у пракси, за многе наставне предмете израђени су практикуми, тј. уопштена, систематизована и штампана упутства и решења за практично извођење наставе и примену одређених садржаја наставних предмета у конкретним ситуацијама. Ипак, према примени у високошколској војној настави, може се закључити да се практичним радовима не придаје одговарајућа пажња с обзиром на ефекте који могу да се остваре њиховом чешћом применом у процесу високошколске војне наставе.

Семинари се веома често организују у високошколској војној настави као организациони облик рада са студентима и слушаоцима. Више су заступљени у раду са студентима високих војних школа, него у раду с ученицима средњих војних школа. Семинар омогућава: слободнију расправу (семинарска расправа) о одабраним садржајима (тезе) НПП, самостално припремљене и организоване семинарске вежбе, израду семинарских радова, учешће у истраживањима и припреми, разматрању и анализирању семинарских приказа на основу литературе о разматраном питању и проблему.

Појам семинар потиче од латинске речи *seminarium*, што значи: расадник, институција, организациона јединица, а најчешће организа-

циони облик рада у високошколској војној настави. Са становишта теорије и искустава стечених у непосредној пракси, семинари су веома погодни и корисни организациони облици у раду с одраслим људима (студентима и слушаоцима) у високошколској војној настави, па би их требало знатно више користити с обзиром на могућности које пружају, и резултате који се помоћу њих могу остварити. Међутим, да би се успешно применили и обезбедили очекиване ефекте према НПП потребно је много рада и индивидуалних, групних и колективних напора у њиховој припреми и непосредној реализацији. Због тога их, вероватно, студенти и слушаоци избегавају и нерадо прихватају у наставно-студијском процесу.

Менторски рад и менторско вођење у високошколској војној настави има тројако значење: 1) рад искуснијег наставника приликом упућивања млађих наставника за време приправничког стажа и њиховог увођења у наставни рад; 2) непосредна помоћ наставника у кабинету, лабораторији и вежбаоници студентима и слушаоцима у току припреме, организовања и извођења наставне праксе, и 3) вођење и усмеравање студената и слушалаца високих војних школа приликом израде семинарских радова, истраживачких пројеката, дипломских радова, реализације хоспитовања и стажирања у јединицама ВЈ, изради магистарских радова и докторских дисертација у области војних наука.

До сада су менторски рад и менторско вођење студената и слушалаца најчешће примењивани при изради дипломских радова, магистарских радова и докторских дисертација, а знатно ређе при изради истраживачких пројеката, семинарских радова и других организованих облика, модалитета и наставних активности у процесу наставно-студијског рада. С обзиром на изузетно велики значај менторског рада и менторског вођења кандидата у развијању стваралачке активности и иницијативе, развијању самосталности у раду, вишег нивоа аспирације и трансфера примене стечених знања, вештина и навика у непосредној пракси, животу и раду, проблемима менторског рада и менторског вођења кандидата у процесу високошколске војне наставе требало би посветити одговарајућу пажњу у високошколској војној дидактици и методици.

Хоспитовање и стажирање студената и слушалаца планира се, организује и спроводи у командама, установама и јединицама ВЈ ради извођења приступних (огледних) предавања, реализацији наставе према НПП и стављања студената у одговарајуће улоге: командира одељења, вода и чете – батерије и њима равним јединицама у Војсци. Тај организациони облик рада има изузетан значај у оспособљавању студената у току школовања за успешније обављање будућих почетних функционалних дужности у командама, установама и јединицама ВЈ по завршетку школовања. Хоспитовање и стажирање студената ВА ВЈ планира се, организује и спроводи у трећој и четвртој години школовања, односно, за време специјалистичког школовања студената у школским центрима видова и родова Војске. Током заједничког школовања

студената ВА ВЈ (прва и друга година) било би нерационално и неефикасно организовати и спроводити такве облике рада, јер студенти у том периоду на организовани начин стичу шира општа, општа војна и војностручна фундаментална сазнања, вештине и навике и развијају неопходне способности и склоности потребне за своју специјалност, специјалистички део школовања и војну професију уопште.

Наведени организациони облици рада се веома успешно и осмишљено планирају, организују и спроводе у ВА ВЈ, и то на основу дуге традиције, и о њима (о њиховој потреби, значају и улози у процесу оспособљавања) веома се повољно изјашњавају како студенти, тако и наставници – старешине ВА ВЈ и трупних јединица Војске. У даљем раду на осавремењавању, доградњи и развијању наставних и организационих облика рада у високошколској војној настави наведене организационе облике рада (хоспитовање и стажирање) треба знатно више уважавати и вредновати у процесу свеукупног оспособљавања студената за своје професионалне дужности у току школовања у ВА Војске Југославије.

Израда и одбрана семинарских, истраживачких и дипломских радова студената и слушаца за време трајања редовног школовања омогућава да се кандидати доводе у веома тешке, деликатне и одговорне улоге и ситуације, које треба самостално, уз помоћ, сугестије и упутства ментора, да савладају и успешно разреше са становишта теорије и праксе.

Кроз целокупну процедуру израде и одбране наведених самосталних радова студената и слушаца могу се сагледати: 1) фонд знања и обим и количина информација које кандидати поседују из одређених области; 2) функционална применљивост стечених сазнања са становишта теорије и праксе и њихово трансферно дејство у новим условима и ситуацијама, и 3) трајност и разумљивост стечених знања и информација и њихова повезаност у интердисциплинарном смислу. Све наведене особине, квалитете и способности студенти и слушаоци изграђују и развијају за време конципирања и писања семинарских радова, осмишљавања пројеката и његове реализације, дефинисања теме и структуре дипломског рада и разраде целокупне структуре утврђених садржаја.

У току израде наведених радова студенти се вежбају да у потпуности разумеју и теоријско-методолошки дефинишу и прецизирају оно што желе да искажу и образложе у својим радовима на потпуно јасан, стручан и логичан начин. То је једна од најтежих фаза у високошколској војној настави по мишљењу студената и млађих наставника, јер чини врхунац и круну целокупног процеса школовања и оспособљавања, у којем би управо жељене и очекиване особине, квалитети и способности кандидата требало да се покажу у изради наведених финалних радова. Дакле, управо ти радови значајно доприносе изграђивању и развијању културе писаног изражавања, стручног, језичког, методолошког и логичког осмишљавања садржаја текста, разраде и образложења назначених питања и проблема.

Посебан значај, улога и вредност наведених радова студената и слушаца огледа се у њиховој усменој одбрани и образложењу пред

Организациони облици наставно-студијског рада у високошколској војној настави

наставником ментором или члановима комисије. У току усмене одбране радова кандидати показују колико владају одабраним проблемом и колико су били самостални и креативни у његовом проучавању; наводе изабрану аргументацију и чињенице у доказивању; показују способност повезивања, анализирања и критичког сагледавања назначених или одабраних спорних питања, добијених резултата или идентификованих проблема и, на крају, показују начин мишљења и брзину размишљања, сналажења и реаговања у различитим ситуацијама (когнитивни стил понашања личности). Наравно, до таквих комплекснијих запажања и процена не може се доћи у другим свакодневним ситуацијама, разговорима и пропитивањима (испитивањима) студената усмереним на оно што је већ до тада познато, а везано је за консултовање и репродуковање неких исказа, чињеница и података из теоријских извора и стручне литературе. Дакле, студенте и слушаоце треба што чешће доводити у проблемске ситуације које не могу да реше или разреше само репродук-

ковањем текста, појмова и чињеница, већ новим идејама и оригиналним решењима, генерализованим искуством, знањима, вештинама и навикама, општим фондом знања, продуктивним мишљењем и стваралачком активношћу и иницијативом у решавању постављених задатака и обавеза.

Потребе, могућности и варијанте потпунијег активирања и испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа

У односу на претходно завршене нивое школовања, концепција предметних области и конкретна дидактичко-методичка структура њиховог садржаја, утврђене наставним плановима и програмима високих војних школа нивоа основног и постдипломског усавршавања студената и слушалаца, захтевају сасвим друкчије приступе, усмерења и организацију рада. Те специфичности огледају се у интердисциплинарном приступу програмској грађи, проблемском разматрању и анализи садржаја, тимском извођењу наставе и основној оријентацији и усмерењу студената и слушалаца ка индивидуално-студијском прилазу појавама, процесима и проблемима, вежбању и оспособљавању у њиховом решавању и постепеном осамостаљивању у наставно-студијском процесу. Дакле, то значи да би у непосредној реализацији високошколске војне наставе са студентима и слушаоцима на том нивоу школовања и оспособљавања требало потпуно избацити класичне облике разредно-часовног система, у којем доминирају строга разграничења предметних научних дисциплина с одређеним фондом часова за предмете, теме и наставне јединице, уз наглашен фронтални облик рада и предавања наставника *ex cathedra*. То је потребно због тога што се старешине у тим школама припремају за самостално обављање одговорних дужности и руковођење обуком, васпитним и информативним радом и за изграђивање и развијање свих елемената борбене готовости код војника, старешина, јединица и команди Војске. Због тога студенте и слушаоце треба навикавати да свакодневним активним односом у процесу редовне наставе и самосталном студијском раду стичу потребна знања и развијају вештине, навике и способности које су неопходне за обављање њихових почетних фундаменталних дужности (командир вода, чете – батерије и њима равне јединице у ВЈ). Таква активна позиција студената и слушалаца у наставном процесу неопходна је и због тога што су предметне области груписане у интегралне целине. Да би студенти и слушаоци успешно овладали тим програмским целинама и да би се, као активни субјекти и равноправни партнери, успешно припремили за активно учешће у наставном процесу, они морају да уложе велике индивидуалне напоре у детаљно проучавање тих области. Једино таквим интензивним и студијским начином рада кандидати могу за краће време да савладају сложене и веома обимне програме рада у тим школама. Из наведеног произилази закључак да се једино у тако организованој и реализованој

настави постиже већа ефикасност наставног рада и знатно већа применљивост и трајност стечених знања, вештина и навика.

Под *ефикасношћу наставно-студијског рада у високошколској војној настави* подразумева се достигнути степен знања, вештина, навика и способности студената и слушалаца, изражених квантитетом, квалитетом, трајношћу и применљивошћу, до којих се долази вредновањем целине васпитно-образовног рада у школи у односу на захтеве постављене у наставном плану и програму.

Применљивост и трајност стечених знања, вештина, навика и развијених способности студената и слушалаца, утврђује се у периоду обављања њихове наставне праксе (хоспитовање³ и стажирање⁴) на почетним официрским дужностима у Војсци Југославије или у процесу рада старешина и обављања њихових функционалних дужности по завршетку школовања. У вези с тим, у савременој настави се тежи ка непосредном остварењу ерголошког захтева: да се ефикасност наставног рада у високошколској војној настави што је могуће више приближи практичној примени у обављању почетних и будућих дужности професионалних официра. Да би се успешније остварили постављени захтеви и дефинисани циљеви и задаци школовања у високим војним школама неопходно је утврдити основне дидактично-методичке стандарде одвијања наставно-студијског процеса у високошколској војној настави. Наиме наставно-студијски процес високошколске војне наставе требало би да карактеришу следећа стандардна обележја: студијски прилаз; аналитичко-синтетички однос; стваралачка активност и иницијатива; креативност; оспособљеност за активно учешће у тимском раду и бављење тимским радом; усмереност ка индивидуалним истраживачким напорима; формирање навика за активно бављење самообразовним радом и друго.

Наведена обележја и методички стандарди високошколске војне наставе могу се успешно развијати у току одвијања наставног процеса кроз следеће етапе студијског рада: уводна предавања; консултације (индивидуалне, групне и колективне); вежбе и практичан рад (практичне радње и наставна пракса); семинари, који према трајању могу бити једнодневни, дводневни или вишедневни, зависно од проблематике и садржаја који се разматрају; истраживачки пројекти и семинарски и дипломски радови.

Приликом разматрања реалних могућности и варијаната потпуног активирања и испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа полази се од чињенице, да свака нова концепција, доградња, развој, модернизација или трансформација војно-

³ Под хоспитовањем се подразумева посебан облик практичног оспособљавања студената наставничког усмерења. Наиме, студент изводи наставу у учионици или кабинету или присуствује наставном раду искуснијих наставника.

⁴ Под стажирањем се подразумева такав облик рада, у коме студент проводи извесно време (две седмице до месец дана) на стажу у јединици ради стицања радног искуства, проширивања и продубљивања стручних знања и стицања неопходних практичних искустава.

-школског система обухвата два основна подручја; 1) спровођење реформи на спољашњем плану и 2) спровођење реформи на унутрашњем плану. У развоју војног школства у целини, а тиме и високих војних школа, пре неколико година учињен је видан напредак у спољној реформи, на плану нормативно-правног регулисања војних школа и дефинисања њиховог статуса, места, улоге и значаја у оквиру војно-школског система ВЈ и школског система у СР Југославији. Међутим, унутрашњом реформом и трансформацијом још увек нису захваћена сва значајна подручја и развојне делатности васпитно-образовног рада у оквиру високих војних школа. У вези с тим и без дубљих анализа може се доказати да постојеће традиционално подручје дидактичко-методичког рада на том нивоу школовања постаје све озбиљнија кочница даљим позитивним променама и развоју високих војних школа. То показују постојеће анализе и програми васпитно-образовног рада и процене организације и реализације наставно-студијског процеса у високим војним школама. Проблеми и сметње у том домену могу се спецификовати по следећем редоследу:

1) наставно-студијски процес у високим војним школама није у потпуности прилагођен узрасту студената и слушаца, па не одговара захтевима нивоа школовања, јер се, обично, одвија према уобичајеним стандардним нормама које су општеважеће и за друге нивое школовања;

2) у наставном процесу доминира традиционални стил рада, усмерен на потпуну реализацију свих тема, наставних јединица и теза предвиђених НПП и образложених и разрађених у наставно-образовној литератури за студенте и слушаоце. Захтеви су усмерени на запамћивање и репродуковање појмова, дефиниција и чињеничног материјала, а знатно мање се инсистира на трансферу применљивости стечених знања, вештина, навика и развијених способности у непосредној пракси;

3) од свих примењиваних облика наставног рада, најчешћи је фронтални (заједнички) рад наставника и студената (слушалаца) у оквиру веће образовне групе, док се остали активнији облици наставног рада (индивидуални и групни рад) знатно мање и ређе примењују;

4) предавања наставника чине најмасовнији и најфреквентнији организациони облик наставног рада. Она обухватају скоро две трећине фонда часова предвиђених наставним плановима и програмима високих војних школа. Свим осталим организационим облицима припада око трећина фонда часова у току целокупног школовања;

5) у наставном процесу и даље је задржан традиционални однос између наставника, студената и слушаца у погледу одвојености фаза – реализације наставе (предавања) и вредности резултата рада (испита);

6) настава се обично планира, одвија и верификује према утврђеним стандардима разредно-часовног система и поступцима из традиционалне наставе;

7) за потпуно испуњење и остваривање захтева и очекивања од високошколске војне наставе у садашњем тренутку нису створени сви

потребни предуслови, нити су за такав рад припремљени студенти, слушаоци и већина наставника високих војних школа.

Да би се унапредио, доградио и даље развијао васпитно-образовни рад у високим војним школама, неопходно је да се спроведе мноштво реформских захвата и трансформација у оквиру самих школа. Прва мера требало би да се односи на потпуније прилагођавање наставно-студијског процеса узрасту и могућностима студената и слушалаца. У тако организованом наставном процесу студенти и слушаоци би имали позицију активног субјекта и равноправног партнера у току наставног рада, док би тежишне захтеве у наставним плановима и програмима и студијама у целини требало усмерити на функционалност, применљивост и трајност стечених знања, вештина, навика и развијених способности у сличним и различитим ситуацијама, с обзиром на степен, брзину, јачину, снагу и области њиховог трансферног дејства.

Од свих до сада познатих и у пракси примењиваних дидактичких облика наставног рада тежиште би требало првенствено да буде на индивидуалном раду слушалаца, а затим на групним облицима рада. Повремено би се могли примењивати и фронтални облици рада, и то према указаним потребама. Дакле на том нивоу школовања, уобичајени редослед примене облика наставног рада: фронтални – групни – индивидуални рад, требало би окренути у обрнутом смеру, у погледу фреквенције њихове примене: индивидуални – групни – фронтални рад.

Организационе облике наставно-студијског рада у високошколској војној настави требало би поставити тако да се у глобалу трећина наставног фонда часова планира и реализује као уводна предавања наставника ради потпунијег увођења слушалаца у проблематику тематских целина предметних области. Остали део наставног времена, око две трећине, требало би планирати и реализовати у оквиру мањих образовних група и активнијих организационих облика наставног рада, у којима слушаоци могу непосредније, активније и равномерније да учествују у наставном процесу. Такав начин студијског рада учесника у наставном процесу могуће је обезбедити у току планирања семинара и семинарских радова, израде семинарских радова, разраде тактичких задатака, групних консултација, вежби, менторских вођења и израде истраживачких пројеката и дипломских радова. Наведени организациони облици студијског рада које би требало што чешће планирати и реализовати у високошколској војној настави омогућавају учесницима наставно-студијског процеса да сва тежишна питања и проблеме који су предвиђени НПП детаљно проуче, анализирају и размотре са свих аспеката у току реализације наставног процеса. Такав начин наставног рада у високошколској војној настави захтева флексибилнији прилаз непосредном реализовању и комбиновању фаза наставног рада од стране свих учесника. То значи да би студенти и слушаоци у току непосредне активне реализације предмета и предметних области предвиђених НПП, путем семинарских радова, писмених радова, колоквијума, тестова, вежби, практичних радова, наставне праксе, истраживачких

пројеката итд., имали могућност да многе предмете, предметне области или делове садржаја успешно апсолвирају, колоквирају, факултативно изучавају и парцијално полажу пре званично планираног испитног рока за наведене предмете и предметне области у семестру и години школовања када се реализују. Такви услови и варијанте у постојећем моделу организације високошколске војне наставе постоје за мали број предмета. Наравно, требало би да се НПП и комплетном организацијом студија обезбеде могућности за правовремено вредновање резултата рада и свих остварених постигнућа у току њихове непосредне реализације и изучавања са становишта теорије и праксе. Тиме се подстичу и развијају већа мотивација и залагање студената у наставно-студијском раду, континуитет студијског рада у току школовања, квалитет стечених знања, вештина и навика и њихова потпунија функционалност и применљивост у пракси, а то је и најуспешнији и најорганизованији начин одвијавања студената од кампањског рада или, првенствено, спречавања његове појаве.

Менторски рад – вођење, усмеравање и подстицање студената и слушаца у наставно-студијском раду високих војних школа

У току реализације наставно-студијског процеса у високим војним школама менторско вођење, усмеравање и подстицање студената и слушаца у изради истраживачких пројеката, семинарских радова, компоновању (изради) тактичких задатака, дипломских радова и других задатака и облика рада припада групи веома важних и тежишних задатака на плану њиховог осамостаљивања и организованог и осмишљеног увођења у проблематику научног, студијског и стручног рада. У вези с тим ради организованијег и потпунијег усмеравања студената и слушаца у испуњавању планираних обавеза у току индивидуалног рада, сваком студенту и слушаоцу одређује се ментор⁵ (водителј, консултант или татор).

Улога ментора у току вођења и усмеравања студената и слушаца не огледа се у томе да им даје и сервира готова решења, него, напротив, да их стално подстиче, усмерава, мотивише, оријентише и охрабрује у трагању за новим решењима. Дакле, суштина менторског вођења огледа се у томе да сваки студент и слушац у току школовања, уз организовану помоћ ментора, потпуно самостално дође до дефинитивних решења приликом израде истраживачких пројеката, семинарских радова, припреме и реализације наставне праксе и теме дипломског рада. Управо та сарадња између ментора и кандидата подразумева међусобно увежбавање, поштовање личности, узајамну упорност и стрпљење у току рада – од избора теме, дефинисање проблема, разуме-

⁵ Под појмом ментора подразумева се: вођа и саветник, старији и искуснији наставник који води и упућује млађе наставнике (почетнике) у вежбаоници или за време стажа. Енциклопедијски рјечник педагогије, „Матица хрватска“, Загреб, 1963, стр. 479).

вања суштине постављених захтева, утврђивања структуре рада и консултовања селективне литературе, па све до дефинитивне израде рада или потпуне реализације постављеног истраживачког задатка.

Нека сазнања из непосредне праксе васпитно-образовног рада високих војних школа указују на то да квалитет завршних радова студената и слушалаца, најчешће зависи од квалитета и успешности менторског вођења и начина успостављене сарадње, повољне радне климе између ментора, студента и слушаоца у току њиховог заједничког рада, остварених контаката и комуникација. Знатан део менторског рада непосредно се остварује кроз организовање индивидуалне и групне конструкције наставника са студентима и слушаоцима високих војних школа, које су се показале као веома ефикасни организациони облици рада у досадашњем раду високих војних школа. Наиме, индивидуалне и групне консултације стварају велике могућности студентима и слушаоцима да у вези с разним питањима, дилемама и проблемима консултује своје предметне наставнике или одабране менторе из области свог интересовања и проблематике којом се баве и коју изучавају. Оне су ефикасан и рационалан организациони облик наставног рада јер омогућавају студентима и слушаоцима да се у току реализације наставе или самосталног изучавања одређених проблема оријентишу на питања која их посебно интересују, која су им нејасна и неразумљива и да, при томе, не ометају индивидуални темпо рада осталих учесника. Највећа ефикасност индивидуалних и групних консултација постиже се онда када се оне планирају упоредо с индивидуалним радом студената и слушалаца и њиховим припремама за семинаре и израду семинарских радова, припремама вежби, решавањем тактичких задатака, израдом пројеката и организовањем истраживања, конципирањем и израдом дипломских радова итд. Тако организовани наставни рад је интересантнији, интензивнији и занимљивији и студентима и слушаоцима, јер им се у току проучавања програмских садржаја омогућава истовремено непосредно контактирање са више извора комуникација и различитих информација.

У домен менторског рада (вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца) спада и веома значајно питање перманентног оспособљавања студената и слушалаца за самообразовање и самообразовни рад у току школовања и обављања своје професионалне дужности. Наиме, оспособљавање студената и слушалаца у току школовања за интензивније бављење самообразовањем и самообразовним радом приоритетни је задатак и обавеза сваке школе, тј. андрагошке институције у нашем друштву и Војсци. Такву оријентацију и усмеравање прати веома буран и динамичан научно-технички, технолошки и друштвени развој, посебно у садашњем тренутку. Школа више није у могућности да својим кандидатима обезбеди потребну количину знања за цели живот или професионални радни век. Та знања сада веома брзо застаревају, па су њихово обнављање, проширивање, па чак и потреба за стицањем нових сазнања неопходни после три до пет година након

завршеног школовања. До таквих промена доводе веома буран друштвено-политички, научно-технички и технолошки развој, експлозија знања и брзи проток информација, који је достигао неслућене и незапамћене размере, како у другим земљама света, тако и у нас. Наравно, то све доводи до промена, открића, проналазака и новина у концепцији и војној доктрини, ратној вештини, стратегији, оператици и тактици. У вези с тим, да би могао стално да прати све токове друштвеног развоја на општем плану и промене и навике у свом окружењу и послу (струка), старешина заиста мора да се бави самообразовањем и самообразовним радом. Нека искуства и запажања у раду високих војних школа указују да се око половина студената и око две трећине слушалаца у току школовања успешно оспособи за бављење самообразовањем након завршеног школовања. Међутим, остатак студената и слушалаца теже се сналази у самообразовном раду. Код њих се најчешће јављају следеће потешкоће: кампањски рад, слаба мотивисаност, теже овладавање методама и техникама самообразовног рада, недостатак менталне кондиције и културе учења, као и несхватање потребе за сталним образовањем. У вези с тим, поставља се веома озбиљан задатак свим васпитно-образовним институцијама, у друштву и Војсци Југославије, од најнижег до највишег нивоа образовања, да младе и одрасле у току школовања и менторског рада систематски васпитавају и оспособљавају за самостални студијски рад, за развијање критичког, креативног и стваралачког мишљења и за бављење самообразовним радом по завршетку школовања.

Закључак

1) Пет међусобно повезаних интегралних целина у основи чине тежиште и главни оквир високошколске војне наставе са становишта развоја теорије и наше непосредне праксе: 1) суштина и смисао високошколске војне наставе; 2) проблеми планирања, организације и реализације високошколске војне наставе; 3) наставни и организациони облици рада у високошколској војној настави; 4) потребе, могућности и варијанте потпунијег активирања и испољавања студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа, и 5) менторски рад, менторско вођење, усмеравање и подстицање студената и слушалаца у наставно-студијском раду високих војних школа.

2) Аутор је покушао да упореди високошколску војну наставу са становишта теорије и њеног досадашњег развоја са квалитетом, садржајем и нивоом наставе која се организује и реализује у високим војним школама на свим степенима и нивоима њиховог организовања. У вези с тим, може се закључити следеће: 1) настава која се сада реализује у високим војним школама у погледу захтева, потреба и очекивања ни приближно не одговара теоријским достигнућима развоја високошколске војне наставе; 2) војна настава је приближно уједначена на свим

нивоима и степенима школовања у ВЈ; и 3) за организовање и реализовање правог и очекиваног нивоа високошколске војне наставе у високим војним школама нису се до сада стекли сви потребни и одговарајући услови.

3) Високе војне школе сада немају интернатски и наставни простор и одговарајућу наставно-материјалну базу да би могле да удовоље захтевима високошколске војне наставе. Такође, студенти и слушаоци високих војних школа и већи број наставника нису припремљени за студијски рад у високошколској војној настави – навикнути су на уобичајене и традиционалне начине рада, који се у суштини не разликују у свим војним школама. Свако одступање од тако утврђене шеме, с новим и тежим захтевима, прави потешкоће и изазива незадовољство и реаговање студената, слушалаца и наставника у наставном раду.

4) Основна намера аутора чланка јесте приказивање свим учесницима високошколске војне наставе реалног нивоа наставе, квалитета рада, стања и садржаја рада како би се на неки начин исправила погрешна представа која се има о тој врсти и нивоу наставе у високим војним школама. Наиме, већина људи који не познају детаљно проблематику високог војног школства сматра да је та настава на много вишем нивоу него што стварно јесте. Управо их тих разлога желимо да покренемо иницијативу и подстакнемо на размишљање све активне учеснике наставног рада у високим војним школама да на организовани начин подигну наставу на знатно виши ниво и тиме унапреде све садржаје рада и активности студената, слушалаца и наставника у високошколској војној настави.

Литература:

1. В. Андриловић, *Како одрастао човек учи*, „Школска књига“, Загреб, 1976.
2. Р. Анђелковић, *Улога војних школа у оспособљавању питомаца и слушаца за самостални рад и перманентно усавршавање*, „Војно дело“, бр. 5/1983.
3. Р. Анђелковић, *Вредновање у војним школама*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
4. Р. Анђелковић, *Андрогошко-дидактичка заснованост наставно-студијског процеса у високим војним школама Војске Југославије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34–35/1996, ЦВШ ВЈ, Београд.
5. Р. Анђелковић, М. Бојанић, *Методика васпитног рада*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
6. Група аутора, *Војна андрагогија*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1997.
7. П. Дамњановић, *Неки проблеми организације васпитно-образовног рада у Војсци Југославије*, „Савремени проблеми ратне вештине“, ЦВШ ВЈ, бр. 36–37/1996.
8. П. Дамњановић, *Планирање и припремање војне наставе*, „Нови гласник“ бр. 2, Београд, 1996.
9. С. Јовановић, *Дидактички проблеми високошколске војне наставе*, „Војно дело“, бр. 1/1972.

10. Љ. Касагић, *Трансформација духа професионалне војске*, „Војно дело“ бр. 4–5/1996.
11. М. Лазовић, *Детерминанте профила командно-штабног официра Војске Југославије*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1993.
12. С. Нишић, *Рационализација наставног рада у високим војним школама*, „Теорија и ратна пракса“, ЦВВШ КоВ, Београд, бр. 10/1985.
13. *Основе наставних планова и програма: ВА, ПДС војних наука, ГППШ, ШНО, ГШ ВЈ*, Београд, 1991, 1993, 1995, 1996. и 1997.
14. Н. Пастуовић, *Образовни циклус*, Андрагошки центар, Загреб, 1978.
15. Ђ. Радојевић, *Студијски рад у високошколској војној настави*, „Војно дело“, бр. 3/1997.
16. Ђ. Станић, *Војне школе и трупна пракса*, „Војно дело“, 5/1972.
17. Б. Самоловчев, *Школовање официра савремене армије као друштвени и научни проблем*, „Зборник радова ВА КоВ“, Београд, бр. 3/1976.
18. В. Стојковић, *Технологија војног образовања*, ВИНЦ, Београд, 1990.
19. В. Шмит, *Високошколска дидактика*, ПКЗ, Загреб, 1972.

Робна производња и тржиште у миру и рату

УДК 339.13.017

Доц. др Радован Илић, пуковник

Аутор разматра питања везана за робну производњу и тржиште у миру и рату. При томе, кроз различита схватања робне производње и тржишта, наглашава нужност робног облика производње на садашњем степену друштвеног развоја, као и значај профита као мотива пословне активности предузећа. У вези с тим, указује на значајну предност профита (као вредносног израза) у односу на доходак.

Посебна пажња посвећена је изградњи новог тржишног економског система у нас од 1988. године, као и робној производњи и тржишту у ратним условима. У чланку је указано на бројне чиниоце који би утицали на функционисање робне производње и тржишта у евентуалном рату. На крају, обрађена је трговина као привредна делатност за промет роба од произвођача до потрошача која се такође прилагођава условима рата – условима ограниченог деловања тржишних закона, смањених робних фондова, рационалног снабдевања због тешкоћа у транспорту, и друго. Осим тога, наглашен је значај функционисања робне производње и тржишта у миру за њихов континуитет у ратним условима.

Увод

Реформа економског система, која се у нашој земљи спроводи још од 1988. године, знатно је радикалнија од свих које су до сада у нас предузимане. Њоме се задире у само биће социјализма и самоуправљања и отпочиње етапа конкурентских односа у које међусобно ступају привредни субјекти који своју привредну активност заснивају на плурализму својинских односа. Средства за производњу (у друштвеној својини) постају друштвени капитал, који свом кориснику намеће обавезу његовог оплодње као претпоставку сопственог напредовања и опстанка уопште. Плурализам својинских односа с тенденцијом приватизације претпоставља афирмацију интегралног тржишта. Наиме, тржиште производа и услуга допуњава се тржиштем капитала и тржиштем радне снаге. На тај начин се комплетира тржиште чинилаца производње.

Тржиште капитала треба да омогући прикупљање новчаних средстава за инвестиције и на плану њихове алокације на конкретне инвестиционе пројекте обезбеди веће резултате од оних у нашем социјалистичком самоуправном друштву. Тржиштем радне снаге уводи се конкуренција способности за стицање радног места и за остајање на њему, што значи да тржиште радне снаге укида монопол на радно место сваког појединца.

Афирмацијом интегралног тржишта реафирмише се предузеће, које је било и остало главни непосредни носилац укупног економског развоја у свакој развијеној робној привреди. С афирмацијом предузећа афирмише се и профит, као мотив његове пословне активности. Он је услов опстанка и развоја сваког предузећа. Неуважавање интегралног тржишта у нашој привредној пракси изазвало је бројне штете и такво тржиште није могло опстати. Тржиште се наметнуло као неминовно и нужно, изнуђено мноштвом економских промашаја и пропуштених развојних могућности. Све те промене у економском систему и у развоју тржишта наше земље условљавају ефикасност функционисања робне производње и тржишта у евентуалном будућем рату. Да би наша робна привреда успешно функционисала у рату морају се у миру обавити бројне припреме у тој области. Уколико тржиште успешније функционише у мирнодопским условима, лакше се може прилагодити новонасталим специфичним ратним условима.

Различита схватања о робној производњи и тржишту

Све до краја осамдесетих година у теорији су преовладавала схватања да социјалистичка привреда не може бити робна привреда. Основу за такво схватање многи теоретичари су налазили у недовољно развијеним, па и погрешно тумаченим ставовима класика марксизма о функционисању привреде у социјализму. То је, поред осталог, разлог што су све социјалистичке земље првих година свог социјалистичког развоја покушале да укину робну производњу. Како је у условима капиталистичког начина производње робна привреда имала тешке социјалне импликације, то је такав став према њој у социјалистичким земљама, у том тренутку, изгледао логичан.

С појавом социјализма појавило се и основно питање односа робне производње и социјализма. О томе постоје различита мишљења, од оних да је робна производња у социјализму појава која је остатак капиталистичких односа у новим условима до оних према којима је робна производња иманентна социјализму, те су је називали социјалистичком робном производњом.¹ У разматрању робне производње мора се поћи од услова који је окружују. Робна производња и робни промет су појаве које припадају најразличитијим начинима производње, мада у различитом обиму и домаћајима. Из тога произилази да робна производња није неки посебан начин производње, који се сам по себи супротставља другим начинима производње.

Робни карактер производње је чињеница која је објективно нужна.² Досадашње искуство у свету је показало да негирање робне производње

¹ Др Жарко Крупеж, *Основи политичке економије социјализма*, „Научна књига“, Београд, 1983, стр. 86–89.

² Та чињеница спада у ред оних економских категорија које се не уводе и не укидају, већ објективно постоје и намећу одређена ограничења сваком облику свесног уређења економског живота. Она је занемаривана у пракси других социјалистичких земаља, а и у нашем економском развоју то је било узрок

није рационално у условима недовољне економске развијености. У вези с тим, Жарко Крупез наглашава: „Непоштовање економских закона води ка примени административних ванекономских мера у привреди. Тако се административним мерама насилно, вештачки оспорава и спречава деловање закона вредности и робне производње“.³ У даљем тексту професор Крупез истиче насилно спречавање деловања закона вредности. У вези с тим, он издваја два момента насилног спречавања деловања закона вредности: прво, централизацију својине над средствима за производњу у рукама феудалних владара и, друго, централизацију својине у рукама државе радничке класе.⁴ Мада не поистовећује та два покушаја спречавања деловања закона вредности и робне производње, пошто су настала у потпуно различитим периодима и са потпуно различитим историјским циљевима, он истиче да су оба покушаја, ако се историјски посматрају, изведена у условима неразвијености.

Као и сви други облици производних односа, социјалистички производни односи значајно су одређивали природу робне производње, мада она има и неке заједничке особине у веома разноврсним начинима производње (преткапиталистички, капиталистички и социјалистички). Значи да се о диференција специфика тих начина производње још ништа не зна, па се стога и суд о њима не може донети ако се зна само о апстрактним категоријама робног промета које су им заједничке. На основу тога се може закључити да робна производња има обележја одговарајућих друштвених односа, тако да се о њој може говорити као о преткапиталистичкој (проста), капиталистичкој, социјалистичкој и постсоцијалистичкој робној производњи. Ти облици робне производње се могу посматрати у историјској сукцесији (на примеру једне земље), или се може истовремено посматрати више земаља.

С обзиром на то да је у капитализму робна производња постојала у условима капиталистичке (приватна) својине, то се у вези с настанком социјализма и покушајем укидања приватне својине у појединим земљама добија само на први поглед логичан утисак да треба укинути и робну производњу и деловање економских законитости и закона вредности. Вероватно је отуда дошло до покушаја да се објективни економски закони замене одређеним акцијама државних органа. Међутим, у пракси се показало да се нису могле укинути категорије (трошкови, роба, цене, предузећа, капитал итд.) које су иманентне робној производњи, што указује на њену неминовност у садашњој фази нашег друштва. У овом тренутку се тешко може говорити о укидању тржишта, пошто нису могући потребни услови за његово укидање. Још увек производне снаге нису достигле ниво на којем би робна производња и закон вредности били излишни. Зато ће робна производња и тржиште посто-

многих економских и друштвених нерационалности и расипања друштвеног рада и средстава (др Драгутин Марсенић, *Привредни систем Југославије*, „Савремена администрација“, Београд, 1979, стр. 73).

³ Др Жарко Крупез, *исто*, стр. 88.

⁴ *Исто*.

јати и у далекој будућности. Јер, да би производи изгубили својство робе, неопходно је да их има у изобиљу.⁵

У нашој земљи још од педесетих година није никада декларативно оспоравана робна привреда. Међутим, практично понашање у економској политици и у домену цена, личних доходака, инвестиција итд. није одговарало декларативном респектовању тржишта и његових законитости. Тај раскорак између декларације тржишта и његовог сузбијања путем економске политике стално је постојао: тржиште је увек било само декларација, а никада економска суштина. Међутим, два важна сегмента робне привреде: капитал и радна снага, ни декларативно нису уважавана јер је преовладавало мишљење да је у социјализму неприхватљиво тржиште капитала и тржиште радне снаге. По правилу, тржиште се прихватало само на плану производа и услуга, мада ни ту није било слободно. Цене су се користиле као инструмент економске политике, а њихово слободно формирање било је пригушено. Цене свих виталних производа одређивала је држава и тако каналисала привредне токове.

Из идеолошких разлога средства за производњу, све до 1988. године, нису се могла третирали као капитал, па се отуда јављало уверење да тржиште капитала није иманентно социјалистичким производним односима. Тржиште капитала, ма колико да је снагом неизбежности постојало у пракси (по правилу, у деформисаном облику), увек је било институционално и идеолошки анатемисано.⁶ Када је реч о тржишту радне снаге, идеолошки разлози су још одбојније деловали него у случају тржишта капитала.

Респектовање робне производње само у домену односа размене материјалних добара и услуга као роба, при чему се не признају тржиште капитала и радне снаге као чиниоци производње, дефинише, само по себи, робну производњу која не може да испољи све особине које подстичу рационално пословање. Да би оријентација на зависност односа и кретања у друштвеној репродукцији од деловања тржишних законитости дала објективне позитивне ефекте, морају да функционишу сви елементи тржишта, и то не само као тржиште роба и услуга него и као тржиште новца, капитала, рада и знања.⁷ Посебно је значајно да се сви чиниоци производње (средства рада, предмет рада и рад), вреднују логиком тржишних законитости. На основу наведеног, може се закључити да је тржиште скуп односа понуде и тражње роба, услуга, новца, капитала, рада и знања. Зависно од тога на којој се територији посматрају односи понуде и тражње, тржиште се може поделити на: локално или месно, национално (само једне земље), регионално

⁵ Тек када буде постојала могућност обиља производње, као резултат велике производне моћи и великог обима асортимана, производи ће изгубити својства робе. За укидање робне производње и закона вредности потребан је висок ниво развоја производних снага, који ће омогућити да се са веома мало рада створи велика маса производа (др Жарко Крупез, *исто*, стр. 89).

⁶ Привредна реформа 1965. године била је покушај да се и институционално призна и оформи тржиште капитала. Међутим, од тога се брзо одустало пошто је било много критика и отпора.

⁷ *Основе реформе привредног система*, СИБ, Београд, 1988, стр. 27.

(група земаља) и светско тржиште. Тржиште има вишеструки значај: а) тржиште је механизам друштвене верификације уложеног рада; б) на тржишту се образују цене; с) посредством цена на тржишту се реализује примарна расподела новостворене вредности, и д) тржиште указује на усклађеност понуде и тражње и оријентише њихово усклађивање. Кроз те основне облике деловања, тржиште је механизам кроз који се испољавају позитивне стране деловања економских законитости, посебно законитости робне производње. Са становишта предмета размене, тржиште се може поделити на а) тржиште роба (производа) и производних услуга; б) тржиште рада, и с) тржиште новца и капитала. Та тржишта чине интегрално тржиште, које се у наш привредни систем уводи од 1988. године.

Тржиште је веома сложен систем који има следећу структуру:

1) тржишне институције, као што су трговинска мрежа (унутрашња и спољна), сајмови, берзе и банкарски систем, који креира новац;

2) тржишни параметри, као што су цене роба, цене услуга, цене капитала, цене радне снаге, каматне стопе и девизни курсеви;

3) тржишна инфраструктура, коју чине складишта, луке – силоси, хладњаче, трговачке продавнице и саобраћајнице;

4) законодавна регулатива тржишта, под којом се подразумева постојање довољно ефикасне законске регулативе свих наведених параметара.

Свака национална привреда има тржиште условљено бројним чиниоцима као што су: обим и структура производње, висина националног дохотка и односи у његовој расподели и техничка опремљеност тржишта. За обим и структуру тржишта није важно само колико се робе производи него и каква је њена структура и асортиман. Уколико је национални доходак већи, веће су могућности за ширење тржишта. Под техничком опремљеношћу тржишта подразумевају се магацини за чување робе, снабдевени одређеним уређајима за очување њене употребне вредности, силоси и одговарајуће хладњаче.

У развијеној тржишној привреди конкуренција стимулативно делује на производњу. Конкуренција се остварује трошковима, квалитетом и врстом производа.⁸ Конкуренција на тржишту, са становишта трошкова, јесте вредновање чинилаца производње и трошкова које произвођачи имају користећи њихове производне „услуге“. Трошак производње за капитал је камата, или сваки други издатак који корисник плаћа његовом власнику. Акционарско друштво, на пример, власнику акција плаћа дивиденду. Када је реч о радној снази, за њу је трошак плата, надница или, у нашим условима, лични доходак за текући рад који произвођач плаћа раднику као власнику радне снаге. Цене чинилаца производње се формирају на тржишту (у том случају реч је о тржишту капитала и тржишту радне снаге). Понашање произвођача приликом

⁸ На тржишту успешно пролазе они произвођачи који по јединици производа производе по нижим трошковима од друштвено признатих трошкова производње по јединици производа.

избора технике и технологије производње (радно-интензивне или капитално-интензивне) зависи од цене капитала и радне снаге, као и од њиховог међусобног односа. Када је капитал „редак“ а радна снага обилат чинилац производње, долази до високе цене капитала, на једној, и до ниске цене радне снаге, на другој страни. У том случају произвођачи се опредељују за радно-интензивну технику и технологију производње, тј. за нижи органски састав. У случају обиља капитала и оскудице радне снаге орјентација је на виши органски састав капитала. У сваком случају, значајан чинилац тржишта материјалних добара и услуга као роба чини тржиште чинилаца производње. Конкуренција на тржишту капитала и рада делује на економију у трошковима чинилаца производње и значајно опредељује конкуренцију међу произвођачима, при чему се наглашавају предности произвођача који по јединици производа производе по нижим трошковима. Прихватање тржишта радне снаге чини да сигурност радника који су запослени буде угрожена од оних који нису у радном односу. Увођењем тржишта радне снаге лични доходак радника постаје трошак производње попут осталих трошкова које предузеће има у производњи роба као робни произвођач.

Слободно формирање цена на основу понуде и тражње подразумева се када је реч о афирмацији тржишта. Орјентација на деловање тржишних законитости, као регулатора односа у друштвеној репродукцији, не искључује ни могућност ни потребу за тим да друштво утиче на правце и интензитет деловања тржишних законитости. И у условима робне производње друштво нужно води текућу економску, развојну и социјалну политику, не негирајући тиме ни робни облик производње, ни деловање тржишних законитости, већ се на њих ослања.⁹ То значи да се мерама и прописима државних органа стварају општи услови за то да предузећа што потпуније самостално делују према циљевима утврђеним друштвеним плановима, односно другим актима којима се утврђују економска и социјална политика, али без претензија да се у условима робне привреде има потпуна контрола тржишта. У вези с тим, у *Основама реформе привредног система* каже се: „Изузетно, кад се, – због природе одређених делатности или њиховог монополског положаја – тржишним законитостима могу усклађивати рад и потребе, односно једнако вредновати ефекти рада, или када то захтевају важни циљеви развојне политике који се не могу остварити дејством тржишних законитости, или када је то услов за отклањање, односно спречавање већих поремећаја у друштвеној репродукцији, или ванредне прилике у друштву – може се, односно и мора се деловати и непосредним друштвеним уређењем одговарајућих односа“. Савезним законом се могу само под крајње рестриктивним условима доносити мере непосредне друштвене контроле цена, тј. прописивати цене производа и услуга чија се вредност реализује на тржишту, односно прописивати максималне или минималне цене. Мере непосредне друштвене контроле цена могу се

⁹ *Основе реформе привредног система*, исто, стр. 28.

доносити само ако предузећа обављају делатности од посебног друштвеног интереса. Цене појединих производа могу се утврђивати на нижем нивоу него што би се слободно формирале на тржишту само уз одговарајућу компензацију, којом се обезбеђују равноправни услови привређивања.¹⁰ Када је реч о производима и услугама комуналне инфраструктуре, за које је, објективно, ограничено деловање тржишних законитости, цене се образују на основу друштвено верификованих елемената, уз сагласност државних органа надлежних за доношење мера непосредне контроле цена.¹¹ Наравно, цене треба да обезбеде нормално пословање предузећа која обављају одговарајуће делатности и њихов развој. У случају да се не обезбеди нормално пословање и потребан развој предузећа у тој области, државни орган који је надлежан за доношење мера непосредне контроле цена обезбеђује потребну компензацију за производе и услуге привредне и комуналне инфраструктуре.

За неке основне пољопривредне производе могу се утврдити заштитне цене према којима се унапред уговара количина откупа пољопривредних производа, поготову што, због специфичности пољопривредне производње и дејства природних чинилаца, може доћи до осетних промена односа понуде и тражње. Када је реч о производима и услугама које су у промету на целој територији СРЈ, непосредну друштвену контролу цена обављају савезни органи на основу савезног закона за одређене производе и услуге и други државни органи. Када је то услов за спречавање или отклањање већих поремећаја на тржишту или када је потребно због одбране или ванредног стања у друштву, савезни органи могу да доносе мере непосредне друштвене контроле цена за све производе и услуге чије су цене од интереса за целу земљу.¹²

Привредна реформа, међутим, у први план поставља тржиште.¹³ Са реформом ми смо напустили договорну економију, под којом се подразумева, поред тржишта производа и услуга, и тржиште радне снаге. Тржиште капитала има функцију мобилизације слободних новчаних средстава за инвестиције путем емитовања хартије од вредности,¹⁴

¹⁰ Компензације државе чији је орган донео одговарајуће мере у оквиру своје надлежности.

¹¹ Осим контроле цена, неопходна је контрола целокупног пословања комуналне инфраструктуре.

¹² *Основе реформе привредног система*, исто, стр. 32.

¹³ У нашој земљи још од раних педесетих година никада није било спорно робно биће тадашње социјалистичке привреде. Том декларативном респекту тржишта и његових законитости противуречило је практично понашање у економској политици, које се одликовало државним одлучивањем у доменима личних доходака, инвестиција, спољнотрговинских трансакција итд. Но, и у домену декларативног респектовања робне привреде два његова важна сегмента нису била никада уважавана: тржиште капитала и тржиште радне снаге. Када је реч о тоталитету робне привреде у нашим условима, посебно су значајни постојање и функционисање јединственог југословенског тржишта. Међутим, неке претпоставке за његово остваривање још нису испуњене (Драгутин Марсенић, *Економика Југославије*, „Економика“, Београд, 1990, стр. 147).

¹⁴ У условима непостојања тржишта капитала непривредна потрошња се намеће као привлачнаја солуција употребе слободних новчаних средстава.

а тржиште радне снаге треба да буде велика економска санкција за сваки нерад и за примања која немају радно покриће. У привредној реформи се инсистира на тржишту радне снаге које треба, пре свега, да ослободи привреду од вишка запослене радне снаге (за коју у предузећу нема посла, односно без које се не би ништа изгубило у производњи). Помоћу тржишта, уопште, треба да се из привреде одстрани предузећа која послују са губицима и немају изгледа да успешно послују према постојећим програмима. То значи селекцију радне снаге, као и задржавање на послу и новим програмима само оне радне снаге која испуњава услове у погледу знања и залагања, односно која испуњава услове постављене за нова радна места. Прихватање тржишта радне снаге значи стално угрожавање сигурности радника који тренутно имају радна места од радника који су незапослени а стручнији су и способнији. Под афирмацијом тржишта подразумева се слободно формирање цена, што никако не искључује, већ подразумева, активно деловање економске политике на цене.

Профит као тржишна категорија и мотив привређивања у тржишној привреди

У тзв. договорној економији, која је била на делу у нашој земљи све до 1988. године, основни облик организовања привреде била је основна организација удруженог рада, и то не само због тога што се у њој обављао заједнички рад радника средствима у друштвеној својини већ превасходно због тога што су радници у оквиру тог организационог облика (и помоћу њега) остваривали своју егзистенцију, односно, одлучивали непосредно о средствима, условима и резултатима рада у основној организацији, у привреди у целини и уопште у друштву. Удружујући свој текући и минути рад у основној организацији, као и другим облицима удруживања (радна организација и сложена организација удруженог рада), радници су остваривали доходак. Доходак који су удружени произвођачи остваривали у основној организацији или другим облицима удруживања привреде увек је био доходак основне организације удруженог рада. Дакле, према том концепту привредног система, изван основне организације удруженог рада није било стицања дохотка, нити одлучивања о њему. На основу тога, може се закључити да је у тадашњем нашем привредном систему основни мотив привређивања, декларативно, био доходак основне организације удруженог рада. Радници су, свакако, били заинтересовани да постигну што већи доходак, али и када су то постизали наметало се основно питање како из дохотка издвојити што већи део којим би се постигли још бољи резултати, а тиме оптимално повећали будући доходак, лични дохоци и даљи развој производних снага.¹⁵ То јасно показује да није довољно постарати

¹⁵ Киро Хади-Васиљев, *Идејни спорови о дохотку и личном дохотку*, „Култура“, Београд, 1985, стр. 14.

се само за стицање што већег дохотка, већ је много важније како да се он на најбољи начин распореди и употреби да би се постигли што већи ефекти развоја производних снага. Међутим, ти ефекти не зависе само од величине стеченог дохотка него и од његовог дела који се специјално издваја за даљи развој производних снага, а тај део се може назвати профит.

Дохотку као друштвено-економској категорији није се могло ништа приговорити, али се дошло до сазнања да он није адекватан као вредносни израз новостворене вредности јер су у њему садржани трошкови рада, порези, и слично. Зато је доходак величина која је унапред расподељена, па стога не може бити прави мотив привређивања. За разлику од дохотка, профит је величина која реално постоји и може се уложити у развој предузећа.

Профит је разлика између резултата остварених пословањем и трошкова насталих у пословању. Другим речима, профит је разлика између укупних прихода и укупних расхода, и предмет је опорезивања. Занемарујући бројне нијансе у хетерогеној структури прихода (пословни приходи, приходи од финансирања и ванредни приходи, те разноврсне ставке уз све три наведене групе прихода) и расхода (пословни расходи, расходи финансирања и ванредни расходи), профит је резултат укупне активности предузећа. Свакако, та се активност остварује у производњи и њена је суштина да се тржишту, уз што мање трошкова, нуде производи уз што ниже цене. Од висине цене по јединици производа по којој предузећа нуде производе потенцијалним купцима зависи њихова конкурентска способност. Ефикасност у самој производњи, изражена јединичним трошковима производа, може да прерасте у пословну ефикасност само ако производ, према потреби која се њиме може задовољити и квалитету, наилази на одговарајућу тражњу на тржишту.¹⁶

У договорној економији лични дохоци по основу текућег рада нису сматрани трошком, и то због одређених идеолошких предрасуда. Међутим, економска логика показује да су лични дохоци по основу живог рада трошак и да се тако морају третирали. У шеми расподеле која је важила у самоуправном систему лични дохоци нису третирали као трошак; издвајани су тек из чистог дохотка приликом тзв. интерне расподеле, при чему нису дељени на личне дохотке по основу живог и минулог рада. При одређивању профита, као разлика између укупних прихода и укупних расхода, важно је разликовати две врсте прихода и расхода. Реч је о пословним и финансијским приходима и расходима. Пословни приходи су приходи који потичу од конкретне активности предузећа и везани су за производњу материјалних добара и услуга као и за њихову реализацију на тржишту. Пословне приходе предузеће стиче продајом роба, али у њих се рачунају и разноврсни приходи рестрибутивног карактера (субвенције, регреси, дотације, компензације

¹⁶ Отуда је тржиште коначни арбитар укупне економске ефикасности предузећа, а профит потврда те ефикасности (Д. Марсенић, *Циљеви, значај и тежишни правци привредне реформе*, ССНО, ПУ, Београд, 1989, стр. 56).

итд.). Пословни расходи се везују за производњу роба и обухватају све издатке везане за ту производњу. Ту спадају материјални трошкови, амортизација, бруто-лични доходи (али само за текући рад) и разни нематеријални трошкови.¹⁷ Ако се пословни приходи и расходи пројектују на одговарајуће робе које предузеће производи и реализује (у њиховом износу по јединици производа), они углавном изражавају интерну економију предузећа. Међутим, посебно су значајни приходи од финансирања и расходи финансирања с обзиром на то да изражавају неке значајне моменте реформе привредног система која је у нас још увек у току.

Реч је, у ствари, о увођењу тржишта капитала које треба да подстакне мобилност финансијских средстава, тј. њихово кретање од места формирања до места где се могу најефикасније употребити. Кад год предузеће своја сопствена средства не употребљава за експанзију своје пословне активности, већ их (привремено или трајно) уступа другим предузећима, стиче приходе финансирања. То је случај и када сопствена средства (приходе), заједно са другим предузећима, улаже у заједничко предузеће, даје као кредит другим предузећима, или депонује код банке, а банка уступа другима као кредит и улаже у куповину хартије од вредности. Но, без обзира на то о којем је случају реч, предузеће обезбеђује одређене приходе (камата, дивиденда, учешће добити која се тим средствима остварује итд.). С друге стране, да би успешно пословало, предузеће неминовно мора да користи, поред сопствених средстава, и средства до којих је дошло путем кредита, емитовањем хартија од вредности, улагањем других предузећа у његов развој, и слично. За коришћење тих екстерних средстава предузеће плаћа одговарајућу накнаду (камата, дивиденда, учешће других предузећа у његовој добити по основу коришћења средстава, и слично). То све указује да се профит не остварује само на основу пословне активности у сопственом предузећу већ и на разлици прихода од финансирања и расхода финансирања. Нема сумње, главнину профита предузећа чиниће разлика између пословних прихода и пословних расхода. Но, постоји и могућност стицања профита по основу власништва, тј. разноврсног пласмана својих средстава у друга предузећа, при чему то предузеће стиче одређену накнаду као приход од својине.

Профит је резултат укупне активности предузећа; показује способност предузећа да ефикасно обавља своју активност, али и способност да сопствене финансијске изворе, своје инвестиције и укупно пословање допуњава и обогаћује „најефикаснијим“ изворима финансирања. Такође, профит је резултат способности предузећа да проналази место и могућности најефикаснијег пласирања својих финансијских средстава изван предузећа, посебно ако из било којег разлога та средства не жели

¹⁷ У материјалне трошкове спадају: исхрана радника на послу, репрезентација, реклама, премије осигурања, издаци за одбрану и разноврсне друге обавезе предузећа које се везују за текућу производњу роба и услуга.

да пласира у ширење сопствене пословне активности.¹⁸ До почетка последње реформе нашег привредног система, па и касније, профит као категорија није признаван; сматрало се, готово, да је то антисоцијалистичка реч. На другој страни, губитак као категорија стално је постојао и као термин није оспораван.

Губитак је супротна категорија од профита и дефинише се као негативна разлика између прихода и расхода у току одређеног пословног периода. Према томе, губитак сам по себи искључује сваку могућност увећавања капитала из сопствених извора; он је негативна акумулација. Може се намирити из екстерних извора али у том случају изостаје, за износ губитка, увећање капитала у другим предузећима, из чијих се пословних резултата губитак покрива. У случају да предузеће стално послује са губитком, без изгледа да буде успешно, биће укинато, што никако не значи да се тиме укида производни пласман средстава са којима је пословало до укидања, већ се она усмеравају у друге производне програме. Свакако, тада долази до смене пословне структуре предузећа, преквалификације радника итд. У ствари, укидање предузећа треба схватити као бежање од неефикасности и тражење могућности пласмана за постојећа средства. Сам чин укидања је неугодан и непожељан, али чини моменат реалокације средстава. Треба узимати у обзир чињеницу да су губици увек пратили тржишну привреду, па их треба очекивати и у нашој робној привреди. Они ће изазивати одређене социјалне напетости, које ће се ублажавати социјалном политиком, а трајније решавати новим производним програмима за ефикасно пословање. На основу наведеног, може се закључити да су сада основне карактеристике привредног система Југославије следеће: плурализам својинских односа, партиципација радника у предузећима, предузеће као основни привредни и тржишни субјект, интегрално тржиште и добит као мотив привређивања.

Изградња новог тржишног система

До краја осамдесетих година све преломне ситуације на развојном путу југословенске привреде и друштва су се, на неки начин, уклапале у релације реформских подухвата у оквиру постојећег система, тако да није мењано њихово социјалистичко обележје. То се односи и на реформу економског система Југославије, која је најављена доношењем дугорочног програма економске стабилизације 1983. године, пошто се радило о реформисању самоуправног друштвено-економског система, који је и даље остао социјалистички. Реформом је требало да се побољшају економске перформансе постојећег економског система Југославије. Такве намере и кретања били су детерминисани ограничењима политичким системом и уставом СФРЈ, као највишим правним

¹⁸ У новим условима предузеће се мора развијати, а то је могуће само уколико оствари профит. Пошто је услов развоја предузећа, профит мора да буде мотив за производњу.

актом. Амандманским изменама у Уставу СФРЈ крајем 1988. године учињен је покушај да се створе услови за отпочињање компромисне привредно-системске реформе. Међутим, нарасла привредна, политичка и социјална криза погодила је саме темеље социјализма и смисао самоуправне оријентације, пошто систем који се не потврђује на економском плану тешко да може да рачуна на свој опстанак, па се одбацује целокупни дотадашњи економски образац. Због наглашених проблема, који су били последица неадекватног економског система, Југославија, као и све остале социјалистичке земље, суочила се с постепеним али нужним заокретом ка потврђеним принципима тржишне економије и организације друштвеног живота у целини. Реформом у оквиру постојећег економског система, дакле, не би могли да се обухвате опсег и дубина неопходних промена нашег економског система које су отпочете крајем 1988. и почетком 1989. године и још трају. Те промене институционалног амбијента привређивања упућују на то да је реч о изградњи система новог, тржишног економског система, који ће подстицати предузетништво, иновације, креативност, флексибилност и профитабилност. Новим економским системом уважена је власничка мотивација, предузетничке способности, управљачки таленат и радно ангажовање појединаца, а пошло се од интегралног тржишта, отворене привреде са наглашеном извозном оријентацијом и правне државе, што даје тзв. национални третман страном инвеститору (тј. изједначава га с домаћим улагачем).¹⁹ Крајем 1988. године и почетком 1989. године донети су системски закони којима је уведен нови економски систем Југославије. Међу њима су најзначајнији *Закон о предузећима* и *Закон о страним улагањима*, *Закон о друштвеном капиталу* и *Закон о основним правима из радног односа*.

У замисли новог економског система полази се од предузећа као основне организационе јединице друштвене репродукције и основног економског субјекта који је у условима робног привређивања мотивисан да оствари максималне пословне резултате. Мотив пословне активности предузећа је профит, који се верификује на тржишту и потврђује његову успешност. Предузеће је самостално и суверено у доношењу пословних одлука. У условима деловања тржишта и економских законитости предузеће има потпуну слободу, па аутономно води своју пословну и развојну политику, самостално одлучује о својој унутрашњој организацији и облицима и начину повезивања са окружењем, као и о избору својих пословодних органа. Законом о предузећима су институционализована четири типа предузећа, зависно од тога чијим средствима послују: предузећа у друштвеној својини (друштвено предузеће, јавно предузеће, деоничко друштво с ограниченом одговорношћу када послује друштвеним средствима); предузећа у мешовитој својини (деоничко друштво,

¹⁹ У њему има места за свеопшту дерегулацију економског живота, за присвајање и управљање по основу својине, за све власничке облике, за афирмацију предузећа и добити и, посебно, за друштво капитала и развој акционарства, за тржиште капитала и тржиште радне снаге и за улагање страног капитала у некредитном облику (Драгутин В. Марсенић, *Економика Југославије*, Економски факултет, Београд, 1996, стр. 197).

друштво с ограниченом одговорношћу, командитно друштво, друштво с неограниченом солидарном одговорношћу чланова); предузећа у приватној својини (приватно предузеће, као и деоничко друштво с ограниченом одговорношћу, командитно друштво, друштво с ограниченом солидарном одговорношћу и јавно предузеће када послује приватним средствима) и предузећа у задружној својини (задружно предузеће деоничко друштво, друштво с неограниченом солидарном одговорношћу чланова када послују задружним средствима). Све врсте предузећа послују у истим условима привређивања. Зависно од величине улога, улагачи стичу право на учешће у добити и управљању предузећем.

Увођење интегралног тржишта је веома сложен процес са далекосежним последицама јер интегрални концепт тржишта подразумева да све што је укључено у привредни живот може да буде предмет тржишних трансакција²⁰ и обухваћено конкуренцијом. Афирмација тоталитета бића робне привреде значи и слободу купопродајних трансакција потрошне робе и неометану циркулацију чинилаца производње на целокупном југословенском привредном простору. Заправо, интегрално тржиште не толерише никакве границе. Примена тржишта само на нивоу предузећа није довољна, већ она морају продрети и унутар њега. Увођење тржишта капитала у привредни живот доноси промене у вредновању производних чинилаца а затим има функцију обезбеђења слободних финансијских средстава за инвестиције, као и за њихове ефикасније алокације на поједине програме, те мења карактер и начин финансирања предузећа.²¹

Закон о основним правима из радног односа створио је правне предуслове за успостављање тржишта радне снаге. Увођењем тржишта рада укида се монопол на радно место, трансформише се систем награђивања, уносе се промене у организацију предузећа, и друго. У условима функционисања тржишта радне снаге за објективно утврђивање цене рада неопходан је институт колективних уговора, који су основни инструмент за расподелу личног дохотка и профита. Успешно функционисање концепта интегралног тржишта јесте економска политика заснована на тржишној орјентацији и планирању индикативног типа.

Реконструкција својинског комплекса започета је опредељењем за плурализам власништва и корекцијом традиционалног схватања о значају доминантне позиције друштвеног власништва у корист равноправног третмана различитих облика својине. У ствари, трансформација својине је усмерена на омогућавање преноса имовине и капитала из једног власничког облика у други и на нови, афирмативни приступ приватном власништву и његову већу заступљеност у економској сфери друштвеног живота наше земље. Посебно се придаје значај приватној својини као мотивационој снази и капитал односу. Наиме, пошло се од основне измене третмана друштвене својине над средствима за производ-

²⁰ Мисли се на потрошачка добра и услуге, средства за производњу, новац и капитал, девизе, рад, знање, и информације.

²¹ Марсенић В. Драгутин, *исто*, стр. 199.

њу, тј. од њеног одређења као друштвеног капитала. Надаље, увидело се да није довољан само преображај друштвене својине у друштвени капитал, већ треба одредити и њеног титулара. У вези с тим, преображај друштвене својине у друге својинске облике (државни, задружни, приватни) мотивисан је захтевом за повећање ефикасности управљања, привређивања и развоја.

Од почетка деведесетих година наше друштво је захваћено дубоком економском и социјалном кризом, застојем у развоју, назадовањем, заустављањем започетих реформи и падом животног стандарда. До тих промена су довели бројни чиниоци, од којих су разбијање земље и распад тржишта, рат у окружењу, санкције Савета безбедности УН и бројне избеглице највише утицали на продубљивање кризе.

Санкције које је против СРЈ прво увела Европска унија, а потом Савет безбедности УН, нанеле су нашој земљи велике штете. Декларацијом о Југославији од 8. новембра 1991. коју је донела ЕУ (ЕЕЗ), суспендован је споразум о трговини и сарадњи са нашом земљом и донета одлука да се она оконча, да се Југославија скине са листе корисника опште шеме преференцијала и да јој се формално суспендује коришћење програма *PHAPE*. Санкцијама Савета безбедности УН, најстрожим економским мерама, забрањен је увоз и извоз у СРЈ, као и сви послови промета и превоза, платни промет са СРЈ, сви послови везани за летење на територији СРЈ, дипломатске и конзуларне активности, научна, техничко-технолошка, културна и спортска сарадња. Све те мере су пооштрене Резолуцијом бр. 784, којом је забрањен превоз робе преко територије СРЈ и уведена строга контрола возила (авиона, бродова и путничких возила), док је Резолуцијом 820. уведена потпуна економска изолација Југославије, којом је, поред наведеног, укључена и обавеза заплене возила у власништву физичких и правних лица из Југославије која се затекну у иностранству, и друго.

Негативни ефекти санкција могу се свести у директне и индиректне, мерљиве, и немерљиве, краткорочне и дугорочне ефекте. Висина штете по основу неоствареног друштвеног производа у периоду од 1991. до 1996. године, настале разбијањем Југославије и дејством санкција међународне заједнице, износи око 70 милијарди америчких долара. Разбијање тржишта претходне Југославије и дејство санкција међународне заједнице посебно су се негативно одразили на структурне промене у привреди и промене у структури понуде и тражње на нашем тржишту. Највеће последице су биле код великих, нефлексибилних привредних система, који су углавном имали монополску позицију на тржишту. Осим, тога дошло је до снажних поремећаја и на тржишту капитала и девизном тржишту. Прекидом финансијских токова са светом повећани су негативни ефекти по основу неоствареног друштвеног производа и створени су додатни губици услед неостварених прихода. Смањењем буџета за науку и смањеним активностима националног научноистраживачког потенцијала, „одливом мозгова“, снижавањем интензитета и квалитета повезаности научноистраживачког са другим системима,

заостајањем у модернизацији опреме и осавремењавању знања, нанесене су огромне штете услед смањеног учинка научноистраживачког система. Према методологији УН процењено је да само по основу „одлива мозга“ штете износе око три милијарде долара.

Наведене недаће, па и многе друге које су нас затекле на самом почетку радикалних друштвених и економских реформи, уз лошу привредну структуру, а пре свега увозну зависност привреде, указују на дубину кризе у коју је запала привреда СР Југославије. Просечна стопа привредног раста у периоду од 1981. до 1989. године износила је свега 0,6 одсто, учешће бруто инвестиција у том периоду је преполовљено, смањени су основни производни фондови и смањена стопа продуктивности рада. Период развоја у претходној деценији обележен је стагнантним стопама раста друштвеног производа, уз висок пораст цена (стагфлација).

Увођењем антиинфлационог и стабилизационог програма, крајем јануара 1994, отпочета је стабилизација економских токова и опоравак привреде. За кратко време је отклоњена хиперинфлација, повећано је поверење у националну валуту и обезбеђена макроекономска стабилност. Уведена је интерна конвертибилност динара и реално буџетско финансирање. И поред бројних потешкоћа, у том периоду су забележене значајне стопе раста друштвеног производа, и то у 1994. години 6,6, у 1995. години 6,1 и у 1996. години 5,8 одсто, а очекивања у 1998. години крећу се до седам одсто. Сва та кретања ће одредити економску и војноеконимску моћ СРЈ, која ће се директно одразити на степен одбрамбене способности земље.

Робна производња и тржиште у рату

Када је реч о робној производњи и тржишту, у чланку се мисли на робну производњу и тржиште у условима одбрамбеног рата какав бисмо водили у будућности. С обзиром на то да се у нашој земљи у друштвеном уређењу, дешавају велике промене, то ће и робни облик производње добити посебна обележја. Наиме, све до 1988. године на делу је била договорна економија, која је само декларативно признавала тржиште роба и услуга, не обезбеђујући услове за његово потпуно функционисање.²² То је разлог што робна производња и тржиште нису били успостављени, па нису могли ни да обављају своју функцију.

С обзиром на то да је привредни систем, а тиме и робна производња у миру основа за његово функционисање у рату, наведене слабости робне производње у нашем друштву, као и на чињеницу да би рат наметнуо многа значајна ограничења за нормално функционисање тржишта и тржишних односа, може се закључити да би робна производња у евентуалном рату била остварива уз знатна ограничења у

²² Тржишта капитала и рада нису ни декларативно признавана, пошто се сматрало да она нису била иманентна тадашњем нашем самоуправном систему.

односу на обим и структуру роба и услуга у промету, период рата и територију на којој би се остваривала, и друго. Сасвим је сигурно да би рат и најмањег интензитета неминовно довео до прекида веза с многим изворима и чиниоцима производње, и то како на домаћем, тако и на међународном тржишту. Такође, дошло би до прекидања веза на многим правцима пласмана производа, па би била неопходна радикална преоријентација производње ради задовољавања одбрамбених потреба земље итд. Ако би у рату било разарања већих размера, заузимања појединих делова земље од стране агресора или прекидања континуитета територије на којој још могу да функционишу институције власти и друге институције нашег друштвеног уређења и слично, може се поставити питање колико у таквим условима, па и у ратним условима уопште, има основа за робну производњу као стварно рационалан облик друштвене производње и за успостављање економских односа у облику робно-новчаних односа, поготову што се у Другом светском рату, као и у другим ратовима, у одређеним ситуацијама практиковала натурална производња. Није искључено да би у одређеним, изузетним приликама у рату могло доћи и до битног ограничења или, понегде, и до привременог замењивања робног облика производње натуралним обликом. Међутим, ипак би таква могућност била изузетак: могла би да се јави у условима када је онемогућено функционисање основних институција нашег економског и политичког система. Свакако, због специфичности ратних прилика у тржишним односима дошло би до одређених већих или мањих модификација, па се карактер и димензије тих модификација морају заснивати на одређеним претпоставкама о конкретним условима који ће бити створени у рату.

Наша земља у миру мора да обавља нужне припреме за одбрану од агресије и за вођење, ако је потребно, дуготрајног рата до коначне победе. Наиме, она у рату мора да очува функционисање основе свог система, у којем један од основних механизма чине робна производња, тржиште и цене. Због тога је у нашим званичним документима увек наглашавано да се робна производња и јединствено југословенско тржиште задржавају и у рату, зависно од ратних прилика.

У СФРЈ јединствено тржиште, под којим су подразумевани: а) слободно удруживање рада и средстава, слободна размена роба и услуга, научних достигнућа и стручних искустава у целој земљи; б) слободно формирање и удруживање предузећа и слободно обављање њихових делатности на целој територији земље; с) слободно запошљавање грађана у целој земљи, и д) слободно наступање на тржишту (нарочито од доношења Закона о удруженом раду), није се потврдило. У тој етапи развоја наше земље до нарушавања јединственог тржишта дошло је због немогућности успостављања основа појединих елемената јединственог југословенског тржишта. Односно, нису се могли успоставити: а) јединствен монетарни и девизни систем, јединствене основе кредитног система, заједничка монетарна и девизна политика и заједничка основа кредитне политике; б) јединствен систем и јединствена политика еко-

номских односа с иностранством, јединствен царински систем и заједничка царинска политика; с) јединствен порески систем, и d) јединствено усмеравање привредног и друштвеног развоја и усклађивање односа на тржишту са друштвеним системом планирања. Узроци нарушавања јединственог југословенског тржишта и немогућност успостављања наведених основа били су, поред осталог, аутархична политика тадашњих република и покрајина, нарочито након њиховог стицања статуса државности на основу устава из 1974. године. То је и разлог што није било мотива за инвестирање у другим републикама и покрајинама.²³ На основу наведеног јасно је да су тадашње радне организације са својим основним организацијама на територији тадашњих република биле затворене за основне организације са територија других република и покрајина. Поред аутархичне политике република и покрајина, јединствено тржиште су нарушавали и нејединствени механизми у привредном систему – неједнак фискални систем, нејединствени велики економски системи, технолошка хетерогеност итд.

Полазећи од тога да само систем који успешно функционише у миру може да настави функционисање и у рату, као и од претпоставке да ће у рату бити отежани услови производње и промета, чини се да ће успостављање јединственог југословенског тржишта у рату бити озбиљно доведено у питање. Наиме, у рату ће се нарушавати и продубити структурне диспропорције, смањити обим и променити структура производње и потрошње, продубиће се неравнотежа и слично. Такође, јачаће улога државних органа у погледу одређивања и максимизирања цена, усмеравања производње и инвестиција и дистрибуција роба.²⁴ Но, без обзира на те промене, треба тежити да робна производња и тржиште, мање или више, функционишу и у рату. Сигурно је да ће тржиште у рату ограничено функционисати, али за њега нема алтернативе. Ратни услови ће вероватно, довести до појаве трампе у већем обиму, до релативног пораста натуралне привреде, и слично.

Одговарајућим припремама одређених механизма и инструмената у миру, на основу реалних процена ратних услуга, могу се осигурати нужна усклађеност робно-новчаних односа и релативна стабилност цена. Међутим, уколико се та питања не ускладе у току одбрамбених припрема, појавиће се велике диспропорције између робних и куповних фондова које се у рату најчешће манифестују кроз већу понуду новца за производе и услуге. Последица је општи раст цена, посебно роба

²³ Непознато је територијално повезивање на југословенском простору тадашњих организација удруженог рада након доношења Закона о удруженом раду. Само два одсто од укупног броја основних организација било је организовано у организацијама чије је седиште на подручју друге републике, односно покрајине. Такође, мање од три одсто радних организација удружило се у сложене организације са седиштем у другим републикама и покрајинама (*Југославија 1945–1985*, Савезни завод за статистику, Статистички приказ, Београд, 1986, стр. 45).

²⁴ С обзиром на значај и витални интерес одбране земље, многи познати економисти сматрају да одбрана има стратегијски значај и да о свим њеним питањима треба да одлучује држава (J. K. Galbraith, *The industrial State*, Naughton–Mifflin, Boston, 1967).

kojima se podmiruju osnovne egzistencijalne potrebe stanovništva i stratezijskih materijala i sirovina. Te tendencije mogu biti toliko izražene da se bez preduzimanja određenih administrativnih mera ne bi mogli obuzdati galopirajućih inflatornih tokovi.²⁵

Производи од стратегијског интереса за одбрану земље налазе се у рату под режимом дистрибуције, тј. под посебним режимом, а њихове цене контролишу државни органи. Производима који нису под посебним режимом промета становништво се снабдева у слободном промету, тј. на тржишту. Цене тих производа формирају се слободно. Уколико дође до тога да цене тих производа знатно порасту, то не мора да буде негативно, јер се на тај начин апсорбује вишак новчане тражње, а екстра доходак се може опорезивати, чиме се подстиче и производња, посебно у пољопривреди, занатству и кућној радиности, као и коришћење локалних ресурса. Ако је могуће, у ратним приликама треба омогућити како производњу за извоз, тако и производњу за домаће тржиште и слободан промет разноврсних производа на њему, што зависи од енергетских, сировинских, транспортних и других потенцијала, али то не сме да утиче на производњу која је намењена вођењу оружане борбе и задовољавању egzistencijalnih potreba становништва.

Искуства из Другог светског рата и из садашњег рата на просторима претходне Југославије везана за организацију ратне производње и тржишта указују на могућност њиховог функционисања и у евентуалном будућем рату на нашим просторима. Зато треба настојати да се под посебан режим промета и дистрибуције подведу производи који стварно имају стратегијску важност за одбрану и снабдевање становништва. За те производе цене одређују државни органи, а сви други производи треба да буду у слободној продаји и да им се цене формирају на тржишту.

Трговина, као привредна делатност која обавља промет роба од произвођача до потрошача, своју организацију и начин рада такође мора да подеси према ратним условима – условима ограниченог деловања тржишних закона, смањеног обима и измењене структуре робних фондова, рационалног снабдевања због тешкоћа у транспорту и чувању роба, и друго. Да би се обезбедиле основне потребе за живот становништва у рату посебно је значајно организовање и ефикасно функционисање трговине на мало.²⁶ Такође, сви облици трговине на мало морају се у ратним условима подвргнути већој контроли органа државне заједнице, посебно општинских органа. У организовању трговине на мало и осталих облика снабдевања становништва на једној територији посебан значај имају месне заједнице. У тежим условима агресије, посебно на окупираној територији, може доћи до озбиљних поремећаја у организацији рада савремено организованих и опремљених трговин-

²⁵ Никола Чубра, *Економика ОНО*, исто, стр. 77.

²⁶ С обзиром на то да се трговином на мало баве бројни субјекти, почев од трговинских предузећа до индивидуалних произвођача који износе своје производе на пијаци, као озбиљан задатак јавља се усмеравање робних токова ка подмиривању приоритетних потреба, обезбеђењу континуитета снабдевања и спречавању разних спекулација.

ских организација и појединих продавница.²⁷ Посебне тешкоће у снабдевању градова могу наступити у случају њихове одсудне одбране у окружењу. Све то намеће потребу да се још у миру предвиде разноврсне припреме трговине на мало за рад у ратним условима.²⁸ То мора бити задатак не само предузећа која се баве трговином већ и државних органа, месних заједница, и других предузећа. Свакако, радници и целокупно становништво су најзаинтересованији за правовремено организовање снабдевања у рату.

У рату ће бити знатно отежане робне трансакције од примарних произвођача до прерађивача, од прерађивача до великих потрошача и трговине на мало. Основне функције трговине на велико (саобраћај и преношење производа на место потрошње и чување производа на залихама) – указују на значај њеног ефикасног функционисања у рату и на тешкоће на које би се при томе наилазило. Од успешног организовања и функционисања трговине на велико умногоме зависи обезбеђење потреба везаних за оружану борбу и организовање производње наоружања и осталих роба посебно значајних за вођење рата. За време рата у области трговине на велико треба предузети извесне мере како би дошло до: поједностављења свих облика робне трансакције и њиховог јачег повезивања са потребама утврђеним у државним плановима и плановима предузећа, веће дисперзије трговинске мреже и посебно роба; заштите тајности пословања; физичког обезбеђења роба; усклађивања планова трговинских радних организација с материјалним билансима државе; рационалног снабдевања и сталног праћења потреба које се односе на вођење оружане борбе. Обезбеђење наоружања и војне опреме, као и већег дела неборбених потреба ВЈ, обављаће се посредством трговине на велико.

Диспропорција између робних и новчаних фондова до које ће доћи у рату манифестоваће се кроз већу понуду новца за производе и услуге. То ће, опет, имати за последицу општи раст цена, посебно роба којима се подмирују основне егзистенцијалне потребе становништва и стратегијских материјала и сировина. Ако те тенденције буду јако изражене, инфлација би могла да се обузда административним мерама.

Раст цена материјалних добара и услуга утиче на пораст трошкова живота и трошкова уопште, а преко њих и на прераспodelу породичних буџета. У рату би дошло до пораста издвајања из породичног буџета за подмиривање основних животних потреба (исхрана, одевање, стан и слично), али би се смањила издвајања за тзв. робе вишег животног стандарда. Наиме, у рату ће се за одређене робе које подмирују виши

²⁷ Тешкоћа у снабдевању, недостатак кадра, недостатак енергије, уништавање продајног простора, отежано достављање производа до продавница, заплена и уништавање робе од стране непријатеља и друго.

²⁸ За функционисање у ратним условима трговинска предузећа се припремају још у миру. У својим плановима одбране, поред осталог, предвиђају распоред радне снаге, заштиту објеката, заштиту и обезбеђење робних резерви, обезбеђење амбалаже, извора енергије, складишта итд. (Жарко Крупеш, *Економика, ОНО, исто*, стр. 181).

стандард формирати цене по тржишном принципу. Међутим, када је реч о производима којима се обезбеђују потребе Војске Југославије, односно о производима који су посебно значајни за рат и снабдевање становништва, прибегавало би се одређеном регулисању цена. Најприхватљивији систем формирања цена производа и услуга јесте коришћење тзв. комбинованог принципа формирања цена на основу активне развојне политике усмерене на развој производних и друштвених активности које имају посебан значај за вођење рата.

Настављање производње, расподеле и промета роба и услуга у рату на принципима робно-новчане привреде у ратним условима умногоме ће зависити од функционисања тржишта и цена у миру. У вези с тим успешно спровођење привредне реформе са тржишном оријентацијом створило би повољне услове који би омогућили наставак континуираног функционисања робне производње и тржишта у рату.

Закључак

1. У кратком временском периоду десиле су се велике промене у економском систему и систему одбране наше земље, а) промењени су својински односи, (уводи се плурализам својинских облика с тенденцијом ка потпуној приватизацији); б) напушта се тростепено правно регулисање привреде (основна организација, радна организација и сложена организација удруженог рада) и поново уводи предузеће као основни привредни и тржишни субјект с наглашеним степеном самосталности. Наведене промене у организовању привреде недвосмислено указују да су нужне промене и у неким сегментима одбране земље. Сасвим је извесно да је у привреди потребан сасвим нов приступ у решавању проблематике њеног функционисања у рату и обезбеђења материјалних потреба везаних за одбрану; с) с реформом економског система уводи се и тзв. интегрално тржиште (тржиште роба, услуга, рада, капитала, информација итд.) што раније није био случај, како због идеолошких предрасуда, тако и због расположивости и квалитета чинилаца производње, интегрисаности земље у светско тржиште, и друго, и д) уместо дохотка, профит се одређује као основни мотив привређивања, што је означило напуштање доходовних односа, и слично.

2. Промене у друштву, па и у економском систему, условиле су и промене у систему одбране, јер се показало да концепт одбране није кореспондирао са новим решењима у привредном систему.

3. Карактер и ниво промена у свим сегментима друштва, па и у области одбране, одређени су променама у привредном систему. То се односи и на промене у области робне производње и тржишта. При сагледавању тог утицаја треба узимати у обзир чињеницу да се радикално трансформисање економског система обављало у условима дубоке економске и политичке кризе, ратног окружења и економских санкција међународне заједнице, што ту трансформацију отежава, а прилагођавање одбране карактеру новог тржишног економског система

чини тежим, сложенијим и споријим. С друге стране, систем одбране, остваривањем своје функције, обезбеђује предуслове за успешно успостављање економског система са тржишном оријентацијом.

4. Функционисање интегралног тржишта (тржишта роба, услуга, рада, капитала, информација и знања) у миру основна је претпоставка за наставак производње, расподеле и промета чинилаца производње у рату. Наиме, успешно функционисање тржишног економског система Југославије остварило би повољне услове за наставак континуитета робне производње и тржишта у будућем рату.

Литература:

1. Никола Чобелић, *Економика Југославије, карактеристике и правци развоја привреде и привредног система*, „Савремена администрација“, Београд, 1978.
2. Никола Чобелић, *Привреда Југославије*, књ. 1 и 2, „Савремена администрација“, Београд, 1975.
3. Др Никола Чубра, *Кибернетика у руковођењу развојем оружаних снага*, ВИЗ, Београд, 1977.
4. *Економика у ОНОР-у* (три збирке чланака), ВИЗ, Београд, 1980, 1981. и 1985.
5. John Kenneth Galbraith, *Доба неизвесности*, „Свјетлост“, Загреб, 1977.
6. Др Драгутин Марсенић, *Сумње у привредни систем СФРЈ*, „Економика“, Београд, 1986.
7. *Међурепубличко-покрајински пројект ОНО и ДСЗ СФРЈ, Припремљеност привреде за ОНО и ДСЗ у изванредним приликама у рату*, Загреб – Нови Сад, 1988.
8. Др Драгослав Словић, *Приватизација капитала*, ФИНЕКС, Београд, 1995.
9. Др Радмила Стојановић, *Привредни циклуси у грађанској економској теорији*, „Нолит“, Београд, 1958.
10. Др Иван Стојановић, *Социјализам и тржиште*, „Економика“, Београд, 1986.
11. Конзорциј Економских института за макропројект „Привредни систем СФРЈ“, *проблеми реформе привредног система СФРЈ*, (Зборник радова), „Глобус“, Загреб, 1989.
12. Часопис ЕЕЦ (Европске економске везе), бр. 7–8, Београд, 1996.
13. Мр Миленко Хелета, *Квалитетом у свет*, МАГНЕТА З. И., Београд, 1995.
14. Миленко Д. Ђурић, *Публик релатионс, кључ успешног наступа на тржишту*, Институт за тржишна истраживања, Београд, 1992.

Богдан Ђутковић, пуковник

Због тежње да се за обезбеђење официјерског и подофицијерског кадра Војске нађу најбоља решења постоји потреба сталне доградње система попуње, посебно када су у питању војне школе и академије, које су окосница тог система.

Чланак, чија је основа рад др Зорана Килибарде „Попуна Војске старешинским кадром – стара тема и нове дилеме“ („Војно дело“ 3/98), садржи још нека виђења, која се односе на дефинисање образовних профила и занимања у војној професији, идеју да се у војне академије уведу два нивоа образовања, изворе попуње кадром и потребу постојања Војне гимназије, ради побољшања и рационализације система попуње Војске официјерским и подофицијерским кадром.

Проблеми дефинисања образовних профила и занимања у војној професији

Савремене кадровске потребе намећу захтеве да се за подофицире, а делимично и за ниже официре, у систему школовања примењује концепт „уситњавања“ занимања (специјалности) којима ће се они бавити у већем делу свог радног века. Међутим, да би се тај концепт образовања остварио неопходно је да се претходно дефинишу сви образовни профили који се школују у војним школама и академијама, као и да се утврде врсте занимања (специјалности) у односу на сваки профил. У досадашњој пракси је било покушаја да се тај проблем разреши, али без конкретних резултата.¹

У школама и на факултетима у грађанству прецизно су дефинисани образовни профили и занимања, па би та њихова искуства могла да буду корисна за дефинисање образовних профила у систему војног школства. У публикацији *Пронађите себе*² егзактно су наведени сви образовни профили и занимања која се стичу у средњим школама у Србији. Слично може да се дефинише и за образовне профиле и занимања подофицира који се школују у Средњој војној школи. Такође, на универзитетима у грађанству тачно су дефинисани образовни профили стручњака који се школују на појединим факултетима. На пример, на 29 факултета Универзитета у Београду (изузев уметничких) школује

¹ Аутор наведеног чланка указује на тај проблем, али ни он није детаљније анализирао потребне профиле старешинског кадра који би требало да се школује у војним школама и академијама.

² *Пронађите себе*, „Просветни преглед“, 1996.

се 151 образовни профил разних стручњака.³ Аналогно томе, било би веома корисно да се дефинишу образовни профили за школовање на војним академијама. Истина, то је делимично урађено за Војнотехничку академију Војске Југославије (ВТА ВЈ), где су образовни профили углавном преузети с одговарајућих факултета. Међутим, за Војну академију Војске Југославије (ВА ВЈ) образовни профили још увек нису одређени, па се поставља питање да ли се у ВА ВЈ школују будући „дипломирани официри родова“, „дипломирани официри ратне вештине“ или само „дипломирани официри“. Када је реч о образовним профилима у ВТА ВЈ, такође није јасно да ли су свршени студенти „дипломирани инжењери, економисти, финансисти чина официра“ или су то „дипломирани официри инжењери, економисти, финансисти“, и слично.

Решавањем питања дефинисања образовних профила који се школују у војним академијама разрешила би се и многа друга системска питања око њиховог вођења и усавршавања у струци – служби. На пример, за образовни профил „дипломирани официр рода“ или „дипломирани официр ратне вештине“ било би сасвим јасно да је пут даљег усавршавања „командно усмерење“. Такав концепт школовања указује на закључак да „дипломирани официри родова“, односно „дипломирани официри ратне вештине“, могу да се школују искључиво у ВА ВЈ, јер школске институције у грађанству такав профил стручњака не школују. Насупрот томе, образовни профили који се школују у ВТА ВЈ готово су идентични с образовним профилима одговарајућих факултета у грађанству, што намеће закључак да се официри појединих служби могу добити, осим са ВТА ВЈ, и са одговарајућих факултета у друштву, а такав начин попуне био би и веома економичан.

Да ли су у војним академијама потребна два нивоа образовања?

Идеју о увођењу два нивоа стручне спреме за официре (виша и висока) др Зоран Килибарда је документовано образложио. Наиме, нема потребе да цео официрски састав има високу стручну спрему, што је била ранија пракса, када се о економичности није довољно водило рачуна. Пошто се пирамида официрских чинова, почев од потпоручника, стално сужава, а посебно од чина мајора, логично би било да ка високим чинovima напредују само изузетно способни и креативни официри, тзв. каријерни официри, док у нижим официрским чинovima треба да буде већа флукуација кадра. То у садашњем систему школовања официра није могуће обезбедити јер сви официри имају исту почетну основу и већина релативно лако достигне чин потпуковника. Као последица тога јавља се мањак нижих и вишак виших официра.

Један од начина да се тај проблем разреши јесте увођење двостепеног школовања у војним академијама: на „првом степену“ стицала би

³ Наставни планови и програми основних студија Универзитета у Београду, Универзитет у Београду, 1991.

се виша, а на „другом“ висока стручна спрема. Први степен школовања завршавали би студенти релативно скромнијих способности, а школовање на другом степену наставили би само најбољи и најспособнији студенти. Тај систем школовања за студенте би био веома стимулативан, јер би рад и резултати рада (учења) били адекватно мерило вредности сваког студента војне академије. Уједно, то би био и економичан начин школовања официјерског кадра.

Извори попуне кадра

Када је реч о изворима попуне, свакако треба тежити да се у војним школама и академијама школује само кадар који не може да се добије из образовних установа у грађанству. Та идеја је већ донекле остварена, посебно кад је у питању школовање подофицијерског кадра. Међутим, школовање официјерског кадра може да се организује рационалније. Док официјерски кадар родова мора да се добија искључиво из интерних извора, односно из ВА ВЈ, дотле кадар служби може претежно да се добија из екстерних извора попуне, односно са факултета. Релативно лако би се могли превазићи проблеми који карактеришу екстерне изворе попуне,⁴ а погодности тог извора попуне су вишеструке, пре свега, с економског становишта.

Стипендирање студената на факултетима је добар и веома прихватљив начин за решавање екстерног извора попуне. До сада су за потребе служби стипендиране две генерације студената, на око 13 разних факултета. Просек студија у свакој генерацији је око 8,00, што је веома добар успех. До сада су били најбројнији студенти медицинских факултета, који су, са просеком студија око 8,40, били и најбољи. На основу наведеног, може се закључити да постоји запажено интересовање квалитетних студената за стипендирање и за ступање у професионалну војну службу у Војсци. Зато би све службе требало, без обзира на то да ли се њихов кадар школује у ВТА ВЈ или не, део попуне или попуну у целини да обезбеђују стипендирањем студената на одговарајућим факултетима у грађанству. Ако се узме у обзир чињеница да стипендиста факултета годишње кошта Војску око 12.000 динара (око 2.000 немачких марака), што је око седам пута јефтиније од цене школовања једног студента у ВТА ВЈ, сасвим је јасно да би тај извор попуне официјерским кадром служби за Војску био веома рентабилан и оправдан. С друге стране, ако се усвоји и реализује идеја о двостепеном школовању официјерског кадра (с вишом и високом стручном спремом), део кадра служби моћи ће да се стипендира и на одговарајућим вишим школама у грађанству.

Када је реч о изворима попуне подофицијерског кадра, свршени ученици трогодишњих и четворогодишњих средњих школа у грађанству најбољи су извор попуне. Наиме, пријемом тих ученика на једногодишње

⁴ Др Зоран Килибарда о томе детаљније пише у свом раду.

специјалистичко школовање за дужности подофицира, уз истовремено служење војног рока, обезбеђује се сигурна и веома рентабилна попуна подофицирима, што потврђује досадашња пракса школовања и добијања подофицира на тај начин. Школовање подофицирског кадра ће бити још квалитетније уколико се што пре превазиђе старо схватање да је подофицир, у ствари, „мини официр“, па је у ранијим наставним плановима и програмима, а делимично и у садашњим, од њих захтевано да опширно знају много градива. Међутим, у пракси је потребно управо супротно, тј. да се подофицир школује за уску специјалност, односно за рад на једном до два средства или оруђа, и слично. Уосталом, на такав начин подофицире школују многе, а посебно развијене земље. Ако се све то узме у обзир, четворогодишње школовање подофицира какво је некада било једноставно више није могуће, јер за то нема средстава, а ни потребе.

За и против Војне гимназије

Од када постоји Војна гимназија стално се изнова поставља питање њеног даљег опстанка.⁵ Наиме, гимназија у Београду основана је 1934. године. Прекинула је рад пред Други светски рат, и поново почела са радом 1970. године. Нешто раније почела је са радом војна гимназија у Мостару, а нешто касније у Загребу и Љубљани. Све војне гимназије имале су, у основи, исти циљ – обезбеђење попуне војних академија. То значи да је постојање војних гимназија био израз преке потребе, а не неког помодарства у војном школству. Према томе, и у систему војног школства ВЈ постојање Војне гимназије је израз нужде, јер она за војне академије обезбеђује сигурну попуну од 35 до 50 одсто претежно врло добрих и одличних полазника. Ако се зна да је одзив кандидата у Војну гимназију веома стабилан и одличан, да се на школовање примају само одлични кандидати с изузетним способностима за даљу едукацију, да њих око 85 одсто настави школовање у војним академијама и успешно га заврши, и да су то, по правилу, најбољи студенти, сасвим је јасно да се кадровска служба која води рачуна о попуни, а у условима недовољног одзива кандидата за војне академије из грађанства, не може одрећи тог извора попуне војних академија без обзира на то што је он заиста најскупљи, па се зато сматра да је с економског становишта постојање Војне гимназије нерационално. Са те стране противници постојања Војне гимназије су у праву. Али, гашење Војне гимназије дошло би у обзир само када би се пронашао други, релативно сигуран извор попуне војних академија. За сада таквог извора нема, и не може да се предвиди ни у догледној будућности.

Стипендирање ученика као могући извор попуне војних академија уведен је у праксу, али одзив кандидата је за сада недовољан, премда

⁵ У чланку др Зорана Килибарде о томе су дата детаљнија објашњења, али у вези са том школом треба навести још неке чињенице.

су стипендије веома привлачне – износе око 600 динара (око 100 немачких марака) месечно. До сада се преко тог извора обезбеђивало око 10 одсто планиране попуне војних академија. Када би се угасила Војна гимназија, учешће стипендиста у попуни војних академија требало би да буде 35–50 одсто, али за сада такав одзив кандидата из средњих школа у грађанству за стипендирање није могуће обезбедити. У сваком случају, тај извор попуне војних академија треба што више користити јер је веома рентабилан, а са становишта едукације и развоја личности ученика има знатне предности у односу на интернатски живот ученика Војне гимназије.

Постојање Војне гимназије, дакле израз је нужде, и треба је почети гасити оног тренутка када војни стипендисти и други кандидати из грађанства постану основни извор попуне војних академија.

Почетак примене и кршења међународног ратног права у Србији

УДК 341.3

Велимир Иветић, пуковник

Међународно ратно и хуманитарно право у време Првог српско-турског рата, 1876. године, заснивало се, углавном, само на два међународна документа: Првој женевској конвенцији за олакшање судбине рањених војника на бојном пољу, из 1864. године, и Петровградској декларацији о употреби експлозивних зрна у рату из 1868. године.

Полазећи од историјске грађе и веома поузданих историјских чињеница, аутор закључује да се српска војска придржавала одредаба наведених докумената, али и хуманих обичаја и традиција ратовања. Насупрот томе, турски војници су починили тешке злочине према рањеним и заробљеним војницима и српском становништву. О свему томе званични представници тадашње српске власти правовремено су прикупили и пружили доказе међународној јавности, на основу чега су добили подршку међународних чинилаца.

У чланку је први пут третирана проблематика кршења међународног ратног права код нас у наведеном периоду.

Кнежевина Србија је Прву женевску конвенцију из 1864. године (Конвенција за олакшање судбине рањених војника на бојном пољу – према српском преводу из 1876. године) прихватила 24. марта 1876. године. Швајцарски савезни савет, у име осталих држава потписница (све европске и већина америчких држава) 19. априла 1876. потврдио је ту одлуку Србије упркос противљењима Турске, која је наводила да је то њено унутрашње питање. Турска је међу првим државама прихватила и Женевску конвенцију из 1864. и Петровградску декларацију из 1868. године о употреби експлозивних зрна у рату.¹

Текстом Конвенције за олакшање судбине рањених војника на бојном пољу било је обухваћено 10 чланова, и садржавала је главна начела хуманитарног права:

¹ „Српске новине“, бр. 105, 14. мај 1876; Смиља Аврамов, *Извори ратног права, у Југославенска ревија за међународно право*, бр. 2, 1958, стр. 296; Радмило Јовановић, *Болесници и рањеници*, исти часопис, стр. 312–320; *Војна енциклопедија*, II издање, Београд, 1975, књ. 2. стр. 220; књ. 6. стр. 665; књ. 8. стр. 46 и књ. 10. стр. 747; Гавро Перaziћ, *Међународно ратно право*, друго доп. издање, Београд, 1986, стр. 33. Значајан је и *Нацрт Бриселске декларације о законима и обичајима рата* из 1874. године.

– рањени и болесни војници морају да се прикупе и негују без обзира на то којој војсци припадају;

– војне болнице и амбуланте проглашене су неутралним, те зараћене стране морају да их поштују и штите, као и целокупно њихово особље;

– санитетско особље не може да се зароби. Оно може наставити да обавља своје дужности и после окупације, или да се врати својој војсци;

– уведен је посебан знак распознавања: црвени крст на белом пољу (на застави или на белој повесци на руци). Међутим, Турска је током 1876. и 1877. године одбијала да користи знак црвеног крста и одабрала је црвени полумесец, који је касније постао потпуно равноправан симбол са црвеним крстом.

Предвиђено је да појединости везане за поштовање Конвенције удешавају главни команданти зараћених страна према упутствима својих влада, а сходно главним начелима Конвенције.

Конвенцију је превео, штампао и растурао Главни одбор „Друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима за време рата“ (Друштво црвеног крста Србије). Текст конвенције, штампан на два листа, Друштво је убацивало и у новоштампано Упутство за службу војног санитета српске народне и стајаће војске из 1876. године.² Конвенција је објављена и у „Српским новинама“ бр. 105, од 14. маја 1876. године. Министарство војно Кнежевине Србије издало је 1. децембра 1877. године Ратна правила по међународном праву, у којима је била и Наредба војног министра са објашњењима начела Женевске конвенције, коју су морали да прочитају сви припадници народне и стајаће војске.³

Кнежевина Србија објавила је рат Турској 30. јуна 1867. у складу с ратним правом, а кнез Милан Обреновић је у својој прокламацији првог дана рата (18. јуна по старом календару), поред осталог, поручио српским војницима:

„Срби војници! Ми не полазимо у овај рат гоњени чувствима мржње и дивље освете, него проникнути неопходном потребом нашом и наше браће на истоку, потребом општег мира. Поносећи се лепим посланством просвете и слободе, које вам је божјим Промислом на истоку поверено, ступајте поуздано и смело напред, подижући своје оружје само против оних, који би нам на супрот стали... Не заборављајте ни на један тренутак, да у пределима, у које идете, живе браћа ваша, која ће вас као своје избавитеље раширеним рукама дочекати. Има тамо, истина, и таких, који су нам се вером одавно отуђили, али су и они, по крви и језику права браћа наша. Ако вам се они успротиве с оружјем у руци, оружјем их сузбијајте, али чим га положи, штедите их, као и све друге противнике, и заклањајте њихов живот, њихове породице, имање и веру. То је Моја тврда воља, а вама света дужност; то ће вам набавити поштовање просвећеног света, и убедити га, да сте у њему

² У Архиву санитетске службе у Београду пронађено је наведено упутство али без уметнутог текста Женевске конвенције.

заслужили боље место. Наш је покрет чисто народан. Он мора затворити своје редове елементима социјалног преврата и верозаконог фанатизма. Ми не носимо преврат, ватру и опустошавање, но правду, ред и безбедност...“⁴

У постојећој литератури и изворима постоје подаци да се српска војска у Првом српско-турском рату придржавала одредаба Прве женевске конвенције. Поједини турски званичници признавали су да су злочине чинили само башибозуци и Черкези, али су их правдали наводним српским злочинима у почетном периоду рата, што је писало и у делу турскофилске штампе тог времена. Међутим, постоје подаци и о неколико покушаја кршења наведене конвенције у српској војсци, што су спречили официри. Најпознатији је случај генерала Михаила Глигоровича Черњајева (добрио је српско држављанство на основу Указа од 12. маја 1876. године⁵), команданта Тимочко-моравске војске, који је наредио септембра 1876. у Делиграду да се заробљени рањени турски башибозук стреља (о чему је телеграмом известио министра иностраних послова Кнежевине Србије), образлажући своју одлуку следећим речима: „... то није војник, већ један од оних зверова који су српску децу дочекивали на ханцаре, који су парали живе трудне жене, који су спаљивале живе наше рањенике“.⁶ Касније је генерал Черњајев изменио ту своју одлуку како због утицаја официра из његовог штаба, али и зато што се разљутио. Наведени башибозук је потом лечен и у пратњи најбољег болничара упућен је у болницу у Београд.

Турска војска, када је продрла у поједине делове Кнежевине Србије, није се придржавала одредаба Женевске конвенције и Петровградске декларације, нити тадашњих обичаја рата. Најтеже повреде правила међународног ратног права турска војска је починила не само убијањем него и најсуровијим масакрирањем српских рањеника,⁷ што се види и из тадашњег војног извештаја: „Да су нам рањенике кастрирали и убијали и да су у неким приликама тајни уд нашем погинулом војнику мећали у уста“.⁸ (Извештаји се односе на случајеве забележене код Вршке Чуке, Великог Извора, Књажевца, Алексинца, на Јавору код Мокре Главе и др.). Непоштовање међународног знака Црвеног крста и дејства по болницама такође је карактерисало турску војску тог времена. На пример, код Алексинца и у Зајечару је гађана болница док

³ Гавро Перазић, *исто*, стр. 33.

⁴ „Српске новине“, 20. јуни 1876, и „Исток“, бр. 67, 20. јуни 1876. године.

⁵ Војни архив (Архив Војноисторијског института, даље АВИИ), фонд Војске Краљевине Србије, Пописник бр. 1, к. 8, фас. 2, док. 46.

⁶ Владан Ђорђевић, *Српско-турски рат, успомене и белешке из 1876, 1877. и 1878. године*, књ. прва *На граници*, Београд, 1907, стр. 482 (опширније на стр. 480–483); Светозар Магдаленић, *Слике из наших ратова са Турцима и Бугарима 1876, 1877–1878. и 1885–1886. године*, прва књига *Рат са Турцима 1876. године*, Београд, 1910, стр. 122.

⁷ АВИИ, Пописник 1, к. 3, група 4, док. 4, 6 и 7; ВИИ САНУ, фонд Јована Ристића, к. 31, регистар XXV/1, инв. бр. 26/6; В. Иветић, *исто*, стр. 238, 242 и 244; „Застава“ 5 (17) октобар 1876; Мита Петровић, *Ратне белешке 1876, 1877. и 1878*, св. 1, Чачак, 1955, стр. 51.

⁸ В. Иветић, *исто*, стр. 244.

није оборена застава са знаком Црвеног крста.⁹ Такође, једно регуларно одељење турске коњице заробило је 22. августа (3. септембра) подсекретара алексиначког Црвеног крста Луку Поповића, исекли су му руку на којој је носио белу траку с црвеним крстом, а потом су га убили и ударцима јатагана исекли ознаку Црвеног крста.¹⁰

Турске јединице су користиле експлозивна зрна против српских студеничких трупа 4(16) и 6(18) октобра, о чему је расправљано на Министарском савету Србије, којем су, уз извештај начелника штаба Ибарске војске, достављена и три таква зрна. На основу тога одлучено је да се преко страних сила пошаље протест.¹¹

Свирепа насиља турске војске, односно повреде обичаја рата која се у савременом међународном праву третирају као ратни злочини, нису се на томе завршили. Злочини против цивилног становништва у појединим деловима источне Србије имали су карактеристике геноцида, о чему је сведочио и др Јован Ристић, министар иностраних дела Кнежевине Србије: „Рат који Турци воде је систематски напор на уништавању народа и рушење земље, што они чине од тренутка када су у њу упали“, или: „Земља је систематски похарана, поља опустошена, имања порушена, цела села су предата огњу, што показује да су инциденти смишљено извршени“.¹²

На деловима територије Србије кроз које је продрла турска војска села су паљена, рушена и пљачкана без војне потребе, а становништво, које није успело да побегне, иако се није одупирало, убијано је, масакрирано, сакаћено¹³ и одвођено у ропство, посебно жене и девојке, које су силоване.¹⁴ Било је и више случајева рушења, паљења и бомбардовања цркава,¹⁵ као и ископавања мртвих на гробљима,¹⁶ дејства артиљерије по колонама избеглица,¹⁷ несахрањивање погинулих, чак бацања лешева у бунаре, масовног убијања свиња,¹⁸ и друго. За наведене

⁹ В. Иветић, *исто*, стр. 246–247.

¹⁰ В. Ђорђевић, *исто*, стр. 373; В. Иветић, *исто*, стр. 247.

¹¹ *Записници седница Министарског савета Србије, 1862–1898*, Београд, 1952, стр. 235; *Записи Јеврема Грујића*, Београд, 1923, стр. 219–222 и 241.

¹² В. Иветић, *исто*, стр. 245, 246 и 237.

¹³ АС, *Збирка поклони и откупи*, к. 39, док. 170 и 183; Мемоар... В. Иветић, *исто*, стр. 237, 240, 242–247 и 251–252; Сава Грујић, *Српско-турски рат 1876–77. год., Операција Тимочко-моравске војске*, књ. II, Београд, 1901, стр. 109–110, 121, 139, 149, 153 и 156–159; Др Владан Ђорђевић, *исто*, стр. 132, 139, 213 и 373; Иван Павловић, *Грађа за историју српско-турског рата 1876. године, некоја страна дела о овом рату*, Београд, 1910, стр. 14, 15, 25 и 43; Слободан Јовановић, *Влада Милоша Обреновића*, Београд, 1926, књ. прва, стр. 332; Др Васа Чубриловић и др Владимир Ђоровић, *Србија од 1858. до 1904. године*, Београд, стр. 96; Петар Тодоровић, *Дневник једног добровољца*, Београд, 1948, стр. 28; Др Бранко Перунички, *Алексинач и околина*, Београд, 1978, стр. 92–94; Др Бранко Опачић и др Саво Скоко, *Српско-турски ратови 1876–1878*, Београд, 1981, стр. 91, 101, 176 и 178; Група аутора, *Историја српског народа*, Београд, 1981, пета књига, т. I, стр. 385.

¹⁴ Мемоар... В. Иветић, *исто*, стр. 238 и 251.

¹⁵ Мемоар... В. Иветић, *исто*, стр. 149 и 153.

¹⁶ *Српско-турски рат 1876. Ратне белешке добровољца Милутина Спасића*, Нови, Сад, 1877, стр. 54–55.

¹⁷ Мемоар... Б. Илић, *исто*, стр. 142.

¹⁸ Мемоар... В. Иветић, *исто*, стр. 238, 240, 242–244; Ч. Марјановић, *исто*, стр. 22.

злочине била је одговорна турска влада и њена регуларна војска, која је кривицу преносила на јединице башибозука и Черкеза, иако су оне биле у саставу турске војске и под командом турских официра.

Кнежевини Србији нанета је огромна штета (више од 15 милиона царских дуката), што је са доказима наведено у Мемоару о актима свирепства и варварства турске војске и башибозука за време српско-турског рата, који је Влада Кнежевине Србије предала гарантним силама на Цариградској конференцији (Мемоар је датиран 24. децембра 1876. године по старом календару).¹⁹ Штета исказана у динарима, према ондашњем курсу, износила је 205 милиона динара.²⁰

На стварању, прикупљању и коришћењу докумената о свирепостима и варварствима турске војске највише је радио др Јован Ристић. Наиме, боравећи у Главном стану српске војске, средином јула 1876. сазнаје за варварски начин ратовања турске војске²¹ и, чим се вратио у Београд, сачинио је ноту у вези са турским ратним злочинима, коју је упутио 28. јула (9. августа) страним дипломатским заступницима у Србији, а копије ноте послао је заступницима Србије у Бечу и Букурешту.²² Сутрадан, 30. јула (11. август), Ристић је послао молбу команданту Тимочко-моравске војске генералу Михаилу Глигоровичу Черњајеву у којој је, поред осталог, навео: „Но да бих још јаче могао жигосати овај вандализам турског ратовања потребно ми је да имам подробне податке о томе на коме се месту и када шта догодило, ко је шта чинио, да ли редовна турска војска или Черкези и башибозуци, која су поименице наша села попаљена и када, које су цркве бомбардоване и када, јесу ли и на ком месту Турци наше неоружане становнике убијали или у ропство одводили, на ком месту и када нису дозволили да се наши мртви саране нити су их сами покопали, где су и када наше рањенике сакатили и убијали“.²³ На основу добијених извештаја и других докумената Јован Ристић је саставио још три ноте, које је доставио страним дипломатским представницима и српским представницима у иностранству.²⁴ Такође, о томе су обавештени и страни новинари.

Штампа у Србији није до 16(28). августа објављивала вести о злочинима турске војске у Србији, већ само злочине над хришћанским живљем у Бугарској и Босни и Херцеговини. Када су се у европској штампи почеле објављивати вести и о злочинима у Србији,²⁵ о проте-

¹⁹ Ј. Грујић, *исто*, стр. 263.

²⁰ П. Опачић и С. Скоко, *исто*, стр. 176.

²¹ В. Иветић, *исто*, стр. 239.

²² *Исто*, стр. 237–238; Ј. Грујић, *Записи*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књ. IX, Српска краљевска академија, Прво одељење, Београд, 1923, стр. 203.

²³ В. Иветић, *исто*, стр. 240.

²⁴ *Исто*, стр. 245–247, 249 и 252.

²⁵ Румунски лист „*Românul*“ у целини је објавио прву ноту Јована Ристића од 9. августа 1876 (Милан Ванку, *Румунска јавност о Србији у источној кризи (1875–1878)*, у *Србија у завршној фази велике источне кризе (1877–1878)*, Београд, 1980, стр. 305; Загребачке „Народне новине“ бр. 150, од 4. јула 1876, писале су, поред осталог, о начину турског ратовања „којим се уништавају позадина и недужно пучанство“ (Драгутин Павличевић, *Став хрватске јавности*

стима и мерама влада појединих држава против тих злочина и друго, и када се у источној Србији стабилизовао фронт на српским положајима Соко Бања – Луково, „Српске новине“ и „Исток“, званични и једини листови у Србији у то време, почели су преносити и те вести. Тако су 4 (16). септембра у „Српским новинама“ (бр. 197) штампане и прве три ноте министра иностраних дела Србије са мањим прилагођавањем текста ради шире читалачке публике, а у „Истоку“ су објављене 8 (20) септембра (бр. 97).²⁶

Доприноси дипломатске и пропагандне активности Јована Ристића и његових сарадника, као и других српских делатника и пријатеља, били су очигледни. Осуде турских злочина над православним становништвом, посебно над Бугарима, прошириле су се и на осуде турских злочина у Србији, и уопште на злочине над хришћанима. На пример, чланак Виктора Игоа „За Србију“ („Pour la Serbie“) је 30. августа 1876. године објављен у листу „Le Rappel“. ²⁷ В. Гледстон, лидер Либералне партије Велике Британије, писао је у више наврата,²⁸ а објављене су и Адресе симпатија према српском народу, усвојене на митингу у Лондону 8. октобра.²⁹ Митинзи подршке балканским народима, поред оних организованих у Русији, одржани су у Великој Британији и Италији, а на њима је директно изражавана подршка српском народу,³⁰ итд.³¹

и штампе према Србији у доба источне кризе 1875–1878. године, у Србија у завршној фази велике источне кризе, стр. 184; новосадска „Застава“ пренела је прву ноту Јована Ристића из немачке штампе („Застава“, бр. 138, 10 (22) септембра 1876) и друге вести о турским злочинима из стране штампе. Прво је преносила вести прашке „Политике“ о масакрирању српских рањеника код Зајечара (извор: дописник „Политике“), затим о употреби распрскавајућих зрна (дописник „Политике“ из Параћина) итд. „Застава“ бр. 118, од 6 (18) августа, пренела је вест из „Pollitik-korespodentia“ о злочинима башибозука над српским заробљеницима на Косову и Метохији.

²⁶ „Застава“ је другу ноту објавила у бројевима 138 и 139 од 10(22) и 12(24) септембра 1876. године, а објавила је и више прилога о злочинима турске војске.

²⁷ Превод чланка Виктора Игоа објавила је „Застава“ 29(10), септембра 1876, а затим и београдски „Исток“, „Летопис Матице српске“, „Српски књижевни гласник“, бр. 29, стр. 527 и 847; „Политика“ 10. март 1996. и 29. и 30. март 1998, а изводно и 10. маја 1998. Превод је објављен и у књигама Besson Patrick и др., *Avec les Serbes, L'age d'Homme* (Лозана, 1996), и у најновијој књизи: *Савезници Срба – од Јелене Анжујске до Солжењicina* (Лозана, 1998).

²⁸ Гледстон, 10. септембра 1876. на митингу у Лондону: „...Са Србијом хоће да се поступа као са Бугарском; они који имају нужну моћ у рукама, па опет не полажу предела свирепостима, за то су одговорни“ („Српске новине“ бр. 194 од 1(13) септембра 1876).

²⁹ „Српске новине“, бр. 223, 17(29) октобар 1876, и „Застава“, 20. октобра (1. новембра 1876).

³⁰ Галети је на митингу у Напуљу, 17. септембра, проклињао варварства турске војске, „славио јунаштво српско и српски рат за ослобођење, оправдавајући владино понашање према истоме“, („Застава“, бр. 148, 28. септембар (10. октобар). Матилда Казели, поред осталог, рекла је: „Захвалимо великом песнику Виктору Игоу и славном Гледстону, који подигоше глас против нечовечности дивљака цариградских, аплаудирајмо онима, што добровољно иду да се боре за слободу и за цивилизацију, управимо поздраве српској браћи нашој и Гарибалдију, који свој снажни глас подиже са острва усамљеног у корист угњетених...“ (исто).

³¹ Било је и манифестација подршке турској политици које су организовали углавном они чиниоци који су били угрожени руском политиком (у Пољској

Владе европских држава вршиле су притисак на турску владу како би се турска војска у Србији придржавала европских обичаја хуманости и примењивала одредбе Женевске конвенције о рањеницима. Владе Велике Британије и Аустро-Угарске чиниле су то у свом и турском интересу.³² Турска влада дала је обећање да ће примењивати одредбе Женевске конвенције према Србији и да ће за то слати одговарајућа упутства.³³ Поједине државе су одредиле контролне пратиоце турских трупа у Србији (британски пратилац је имао највиши чин – генералски) а државе које нису имале такве војне опуномоћенике у Главном стану турске војске наредиле су својим конзулатима са седиштем близу бојишта да обрате пажњу на начине турског ратовања и да одмах извештавају о случајевима „свирепства и повредама народног права“.³⁴

Јован Ристић је у својим делима навео турске злочине само у оквиру своје дипломатске активности ради стицања независности Кнежевине Србије на Цариградској конференцији и Берлинском конгресу, али није описао своју зналачку и ангажовану делатност на „жигосању вандализма турског ратовања“, односно на упознавању европске јавности о „њеном (турске војске – прим. В. И.) непоштовању Женевске конвенције“.³⁵ Описујући дипломатску активност у вези са Цариградском конференцијом, објавио је целокупни политички мемоар од 24. децембра 1876 (5. јануар 1877), који је Влада Србије послала гарантним силама.³⁶ У Министарству иностраних дела Србије састављен је још један мемоар, у којем су подробно наведени злочини и штете које је турска војска начинила у Србији у току Првог српско-турског рата и Јован Ристић, прочитавши га на седници Министарског савета (влдае), предложио је да се прикључи политичком мемоару, што је и усвојено.³⁷ Мемоар о актима свирепости и варварства турске војске и башибозука за време српско-турског рата Јован Ристић је веома кратко интерпретирао,³⁸ а архивиран је у Архиву Историјског института САНУ у Београду,³⁹ и Архиву Србије.⁴⁰ Иако о другом мемоару није расправљано на Цариград-

и Мађарској) или српски противници у Хрватској, Мађарској) (на пример, расистичко писање Старчевића у „Застави“ бр. 141, од 15(27) септембра 1876).

³² Опширније: Д. Живојиновић, *Политика британске владе према Србији 1878. године у Србија у завршној фази...*, стр. 71–98 и 357–359; М. Војводић, *Србија и Аустро-Угарска у време српско-турских ратова 1876–1878* (рукопис).

³³ Британски држављанин Хенри Сандвит, с овлашћењем британског конзула у Београду, заједно с аустријским конзулом, посетио је Рифат-пашу у Видину и утицао на то да турска војска примењује Женевску конвенцију (опширније: АС, Збирка поклони и откупи, к. 39, док 173).

³⁴ „Српске новине“, бр. 180, 184 и 198.

³⁵ АС, фонд Министарства иностраних дела – Политичко одељење, 1876, фасцикла 2, П/5–III, досије 2, бр. 798; фасцикла 3, досије 1, бр. 943; В. Иветић, *исто*, стр. 240; Ј. Ристић, *Дипломатска историја Србије...* књ. 1, стр. 159–160 и 163).

³⁶ Ј. Ристић, *исто*, књ. 1, стр. 214–227.

³⁷ *Записници седница Министарског савета Србије 1862–1898* (приредио др Никола П. Шкерковић, Београд, 1952, стр. 259; Ј. Грујић, *Записи*, стр. 263).

³⁸ Ј. Ристић, *исто*, стр. 227–228.

³⁹ „Memoire sur les actes de cruauté et de barbarie commis par l'armée turque pendant la guerre Srbo-Turque“.

⁴⁰ АС, фонд МИД–ДО, 1876, Р₁, 1238, ф. 4, дос. II, бр. IV/127, где се налази и концепт Мемоара од 15. децембра на српском језику.

ској конференцији, на којој скоро ништа није решено, Србија је ипак имала од ње користи.⁴¹

Као представник Србије на Берлинском конгресу Јован Ристић је такође поднео мемоар 12(24) јуна 1878, у којем је, поред осталог, навео турске злочине из 1876. године, позивајући се на мемоар од 24. децембра 1876. године. Један од закључака је гласио: „... пустошења и зверства, што их је турска војска починила у оним партијама (деловима – прим. В. И.) Кнежевине, у које је могла продрети за време рата 1876, отуђила су за навек дух Народа Српског од Високе Порте“.⁴²

⁴¹ Група аутора, *Историја српског народа*, СКЗ, Београд, 1981, књ. 5, т. V, стр. 391–392.

⁴² Ј. Ристић, *исто*, књ. 2, стр. 199; *Србија 1878. документи* (приредили М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић, Р. Самарџић), Београд, 1978, стр. 447.

Мозаик истине о прошлости и садашњости Космета

Звонимир Пешић, потпуковник

Приказ књиге „Косово и Метохија – изазови и одговори“

„Ко држи Косово, тај не влада само простором Србије него и централном балканском облашћу“, записао је својевремено наш истакнути научник Јован Цвијић. Ту поруку имали су на уму еминентни експерти из политологије, географије, војних наука, права, економије, историје, демографије, филозофије, социологије, етнологије, уметности итд., који су учествовали на научном скупу „Геополитичка судбина Косова и Метохије“, одржаном у организацији Института за геополитичке студије у Београду јуна 1997. године, чији су радови објављени у Зборнику „Косово и Метохија – изазови и одговори“.

Књига има четири тематске целине. Текстови који се односе на геополитичку и уставноправну проблематику везану за тај простор садржани су у првом делу. Друга целина се односи на политичко-географске и демографске карактеристике те области. Трећи део обухвата историјска, културолошка, етнолошка и теолошка становишта, док четврту целину чини додатак с избором репродукција објеката сакралне, народне и војне архитектуре и примера културне и уметничке баштине Срба на Косову и Метохији. Већина прилога је обogaћена картама, шемама, табелама и графикама.

Аутори су пошли од сазнања да процес тзв. редизајнирања балканског региона још увек траје, што потврђују и актуелни догађаји на Косову и Метохији. Истовремено, њихова интернационализација и подизање на ниво прворазредног геополитичког проблема показују тежњу да се унутрашње питање Косова и Метохије измести на међународну раван. Према претходном искуству везаном за сецесионизам, такав недипломатски потез води у међународно арбитражање, које је до сада, без изузетка било на штету Срба.

Национални и државни интерес српског народа

Косово и Метохија су родно место нашег историјског и културно-цивилизацијског идентитета, средиште наше државности. Одатле се, сеобама и изгонима, географско средиште наше државе померало на север, до Панонске низије, па и даље. Многи од тих трагова већ

су затрти, идентитет је изгубљен, а остале су само сеобе, које нас прате као зла коб.

У садашње време наша држава је одасвуд изложена невиђеном притиску да реши тзв. косовски проблем, који је, наводно, једно од главних ограничења за њено укључивање у међународне политичке и финансијске институције. Посебном притиску прибегавају САД и ЕУ, па се, у вези с тим, намеће питање зашто светски центри моћи од СР Југославије траже да решава шиптарско питање мимо свих важећих стандарда за ту материју, како у међународном праву, тако и у политичкој пракси, и да ли у Европи постоји сличан пример да се од једне државе, као што је Србија (међународно признате још пре 120 година), тражи да део своје територије заокружи у територијалну аутономију за једну националну мањину. Такође поставља се питање како може да се објасни асиметричан став међународних чинилаца када је реч о статусу шиптарске мањине у Србији и Македонији. Јер, у првом случају за Шиптаре се тражи територијална, а у другом случају само културна аутономија. Шта се крије иза те чињенице: концепт слабљења српског чиниоца на Балкану, или је реч о нечему другом? Аутори књиге се залажу за уравнотежен третман питања везаних за мањине у свим балканским државама, оспоравајући интенције да се муслиманско питање у овом делу Европе решава искључиво на штету српских националних интереса и, дакако, територија. Такође, не треба сметнути с ума чињеницу о дубокој кризи албанске државе, која је запала у потпуну самодеструкцију државе без одређеног идентитета.

Геополитичка садашњост Косова и Метохије

Косовскометохијски чвор неразмрсиво је увезан у 20. век, а нарочито је запретен у федералном устројству друге Југославије (1945–1991). Косметско питање, међутим, поставља се српском народу много дуже и, по историјској вертикали, надилази савремено доба, трајући дуже од пола миленијума. Косово је досегло висине непроцењивог мита – од средњовековног нестанка до нововековног настанка српске државе. Косовско предање је више од етике и обичаја везаних за трагичну свест о изгубљеној држави, оно је, као завет, преношено кроз време и простор, из генерације у генерацију, до наших дана.

Срби се према Шиптарима на Косову и Метохији односе као према једној од националних мањина, а не као према паралелном народу, што искључује ниво међународних, а поготову међудржавних односа. Друга страна, шиптарска, одвојеност и удвојеност испољава према СРЈ и Србији и кроз масовну грађанску непослушност и нелојалност. Шиптарски сецесионизам уобличен је кроз покрет политичке алтернативе и псеудоинституције тзв. паралелне државе, која је по обележјима антисрпска и антијугословенска јер је изграђена на претпоставкама потпуне државне алтернативе Републици Србији и СРЈ, уз пропагирање независне шиптарске „Републике Косово“ односно стварања тзв. Велике

Албаније. Таквом стању знатно доприноси и међународни чинилац, који је, од почетка кризе шиптарско, односно албанско питање држао у стању манипулативне отворености. Сада је јасно да се то питање узима као најважнији адут за саму завршницу постдејтонског јужнословенског конфликта, с израженим настојањем да се интернационализује кроз активно међународно посредовање. Будући да захтев шиптарских сепаратиста за преузимање права на државу у држави, а потом и на државу изван државе, до уједињења с другом државом (Косово с Албанијом), није упућен само српској страни, него, много више, међународним чиниоцима, он за српску (и југословенску) државу, као позив на отворену интервенцију, није само нелегитиман него је и нелегалан.

Противно европским стандардима

Заједничко обележје свих иностраних предлога за решавање косовско-метохијског проблема јесте неприхватање постојећег уставног поретка на Косову и Метохији, као и залагање за темељито унутрашње преуређење Србије, односно СР Југославије. Предлози се, при томе, крећу од веома широке аутономије са политичким статусом асиметричне федералне јединице до могућности отцепљења и успостављања државне независности Косова и Метохије.

Обавезујући европски стандарди налажу Србији и СРЈ да Арбанасима на Косову и Метохији пруже културну и верску аутономију зарад унапређења и очувања њиховог етничког идентитета. Такође, у обавези су да им обезбеде образовање на матерњем језику, али без тзв. просветне аутономије (утврђивање самосталних наставних програма у јавним школама које се финансирају из буџета Србије). У оквиру Устава и закона имају право и на општинску самоуправу тамо где су бројно у већини, али не по етничком праву, већ по задобијеној већини на општинским изборима. Све преко тога, посебно територијална аутономија, која има државне атрибуте (законодавство, судство, полиција), није засновано ни на каквом обавезујућем европском стандарду о правима етничких, културних, верских или језичких мањина, нити је обавеза било које државе.

У важећим документима усвојеним на Конференцији о људској димензији КЕБС-а јуна 1990, у Копенхагену, искључиво се зајамчују индивидуална права и забрањује дискриминација на етничкој, националној, расној или верској основи. Ниједно од значајних права, међутим, не подразумева делатност или поступак којим се нарушава територијални интегритет државе у којој одређена национална мањина живи.

Права мањина према међународном праву

Општи систем заштите, наглашавају аутори, најпрецизније се може оквалификовати као индиректни систем заштите мањина. Наиме, поучена негативним искуством у вези с посебним институтима за заштиту

мањина у Друштву народа (пре Другог светског рата), што је резултирало бројним злоупотребима, у Повељи Уједињених нација заштита мањина поставила је на индивидуалистичку основу. Тачније: стриктно поштовање основних права и слобода појединаца основ је за регулисање и заштиту статуса мањина у систему Повеље Уједињених нација. Титулари права мањина, посебно апострофирани у документима УН, јесу „припадници групе“, а не „група као целина“. Дакле, нагласак је на заштити лица која припадају националним мањинама и која та права уживају било појединачно, било у заједници с осталима.

Партикуларни системи заштите мањина могу да се конституишу на основу споразума заинтересованих држава (обично суседних) или једностраним актима државе који су, по правилу, изнад нивоа општих режима заштите мањина. Тако је, на пример, систем заштите мањина који је установљен у оквиру Друштва народа практично био партикуларни режим, јер је био наметнут мањем броју држава које су створене или територијално проширене после Првог светског рата.

У предлозима за решавање питања у СРЈ, укључујући и положај албанске мањине, који су се на међународном плану појавили након избијања грађанског рата на тлу СФРЈ, тежи се ка успостављању партикуларних режима заштите мањина. Њихов ембрион, наводи се у Зборнику, садржи међународни пакет о грађанским и политичким правима (1966), којим се издвајају културна права припадника мањина и, на тај начин, извлаче из општег корпуса основних права и слобода човека. У разради партикуларног приступа заштите мањина најдаље се отишло у европским институцијама, посебно од краја деведесетих година, када су донесена бројна акта посвећена питањима заштите мањина у оквиру КЕБС-а.

Права мањина у правном систему Савезне Републике Југославије

Извесни елементи партикуларног уређења положаја мањина постоје и у југословенском правном систему, у Уставу СРЈ, у одредбама које се тичу положаја припадника националних мањина, садржани су, у основи, права која произилазе из општег концепта заштите мањина. То су: равноправност по основу националне припадности; опште зајамчење права на очување, развој и изражавање етничке, културне, верске, језичке и друге посебности; право на употребу националних симбола; право на паралелну службену употребу језика и писма са српским језиком на подручјима где живе; слобода изражавања националне припадности и необавезност националног изјашњавања, као и слобода изражавања националне културе; слобода службене употребе свог језика и писма и право на преводиоца у кривичном поступку; право на школовање на матерњем језику; право на јавно обавештавање на свом језику; право на оснивање просветних и културних организација или удружења; право на успостављање и одржавање несметаних међусобних

односа у СРЈ и изван њених граница са припадницима своје нације и право да учествују у међународним невладиним организацијама, али не на штету СРЈ или републике чланице.

У вези с положајем албанског живља на Космету, наводи се у књизи, треба узети у обзир неколико изузетно важних околности:

а) основна идеја заштите мањина јесте у томе да се мањинама као делу становништва једне државе које је бројно инфериорно гарантују како основна права и слободе човека, тако и суплементарна (допунска) права, која треба да им омогуће да очувају свој национални и културни идентитет. Подела мањина према бројности, која би се одражавала и на њихов правни положај уопште, садржи елеменат инструментализације установе заштите мањина, с једне стране, и може значити дискриминацију различитих мањина према критеријуму њихове бројности, с друге стране;

б) разлике у бројности појединих мањина, полазећи од принципа једнакости мањина без обзира на њихову величину, треба изражавати индиректно, кроз институције уставног и политичког система државе. У вези с тим, унутрашња административна подела државе ствара могућност за остварење специфичних циљева већих мањинских група. У конкретном случају, концепт аутономије уграђен у уставни систем Србије јесте оптималан оквир;

с) принципом једнакости мањина, као корелатом принципа једнаких права и слобода појединаца, сугерише се конституисање универзалног режима заштите мањина који би био инкорпорисан у опште међународно право. Очигледно је, међутим, да до конституисања универзалног режима заштите мањина неће доћи у скорој будућности, посебно стога што извештај број земаља укључујући и неке велике земље, не признаје институт мањина као институт јавног права, већ мањинску припадност, изричито или прећутно, третирају као интимно осећање појединаца.

У књизи је анализирана и економска сецесија, настала после неколико успешно изведених и међународно политички легализованих сецесија у периоду од 1990. до 1992. године, а разматрани су и економски аспекти сецесије једног подручја, и то у три фазе: председсесионистичка фаза, период одвајања од матице и оспособљавање за самосталан економски живот.

Иако Шиптари настоје да загосподаре првенствено на основу своје многољудности и код њих је очигледна трајна опсесија тлом, које их скоро митски нагони на освајање српског простора. Тај геополитички наступ, поручује се у књизи, ослоњен је на снажан осећај вредности земље и дубоко је укоренjen у колективном шиптарском инстинкту. Земља је за Шиптаре неизмерна вредност и има скоро хтонску снагу. Срби рационално заснивају интегралистичке уставне и геополитичке напоре, а постепено се дезинтегришу, узастопно губећи просторе, док Шиптари, не знајући за основне појмове геополитике, људском масом задобијају нова пространства. Срби делују из убрзаног демографског

опadaња, док је Шиптарима политичка снага похрањена у запањујућем демографском расту – људској експлозији, која стреми новим територијама. Шиптари геополитичке циљеве достижу демополитичким средствима! Реч је, дакле, о упадљивој српско-шиптарској геополитичкој и демополитичкој асиметрији.

У Зборнику је предочено османаест сценарија, с назнакама 64 варијанте и подваријанте уставне, односно хипотетичке будућности Косова и Метохије. То је наиме, скраћено теоретско разматрање могућих решења, са свим недостацима и предностима.

Војностратешки значај Космета за Југославију

За схватање значаја простора Космета посебно су вредни радови у којима се то подручје анализира с војностратешког гледишта. Територија Косова и Метохије обухвата површину од око 10.800 квадратних километара, што износи око 12,2 одсто целокупног државног простора Србије. Космет припада централном делу „критичног простора“ на Балкану, који обухвата троугао: Скопље – Софија, Софија – Краљево и Краљево – Приштина – Скопље. То је, истовремено, и централни маневарски простор за извођење војних операција на Балкану, с изузетно значајним комуникацијама и стратешким чвориштем у Нишу. Маневарски аспект „Критични троугао“ на Балкану скоро је идеалан за маневар – ниједно полуострво у Средоземљу нема такве маневарске карактеристике. На северу Апенинског полуострва, на пример, испречиле су се Алпе, а на Пиринејском полуострву – Пиринеји, док је из „критичног простора“ на Балкану омогућен маневар у свим правцима, а нарочито излазак у Панонску низију. Моравска долина у целини припада СР Југославији, односно Републици Србији. Пошто је она на Балкану централна, а тиме и најважнија природна проходна зона између Панонске низије и Егејског мора, њена улога са становишта извођења копнених операција таква је да чини кичму система одбране наше земље. На северном делу те зоне налази се Београд, који је једна од највећих и најзначајнијих капија Балкана. Када је реч о војним операцијама општим смером север – југ, Београд је и војногеографско средиште Балкана, већег дела Панонске низије и Западних Карпата.

Према месту у оквиру државног простора Србије, Косово и Метохија имају велики геополитички, геостратешки и војни значај. То је простор који је размештен на југу државног простора СР Југославије и Србије, према Македонији и Албанији. У Македонији, која је географски центар Балкана, налазе се стране војне снаге, које су, поред формалног мандата УН (УНПРЕДЕП), фактички под директном контролом и доминацијом Сједињених Америчких Држава. Такође, целокупна Албанија, нарочито након њеног урушавања као државе у кризи на почетку 1997. године, под међународним је војним протекторатом, уз пресудан утицај америчке стратегије. Дакле, Косово и Метохија су

део државног простора који покрива целу дужину државне границе Србије према Албанији и око две трећине границе према Македонији. На основу поређења стратешке дубине Србије с просторном дужином Косова и Метохије, како по крајој, тако и по дужој оси, може се закључити да простор Косова и Метохије, с обе осе, обухвата око 100 километара стратешке дубине Србије. Ако се зна да је стратешка дубина Србије мала, нарочито по крајој оси (исток – запад), оцена о великом стратешком значају тог простора за Србију и СРЈ још је снажније поткрепљена. Наиме, простор Косова и Метохије обухвата готово две трећине дубине Србије на њеним јужним границама, па би се, у случају да се тај простор нађе изван граница државног простора Србије, њена стратешка дубина svela на педесетак километара.

Косово и Метохија обједињују српски етнички простор и повезују га с околним геостратешким просторним целинама – пре свега с Македонијом и Албанијом, а посредно и са Босном и Херцеговином, као и с исламским простором на Балкану – све до Мале Азије. У стручним круговима географа, геополитичара и војних експерата наглашава се да је тај простор „меки трбух“ Србије.

Са Косова и Метохије, преко четири пролаза (планинска превоја), остварује се веза са српским делом Рашке области и Црном Гором: преко Чакора ка Андријевици, пролазом Газиводе ка Новом Пазару, преко Рожаја ка Иванграду и преко Рашког пролаза ка Рашкој и Краљеву у долини Западне Мораве, и даље ка Поморављу и Шумадији, као епицентру савремене Србије. Преко превоја Мердаре и Преполца са Косова и Метохије одмах се упада у Топлицу, односно у Понишавље, а одатле, на северу, у Поморавље, на југу у долину Јужне Мораве, а на истоку у долину Нишаве. Управо одатле води тзв. источни балкански коридор и наша стратешка веза са Истанбулом и Црним морем. Из јужне српске покрајине, преко Кобнчуљског пролаза улази се у долину Јужне Мораве, а одатле се остварује директна просторна веза с Кумановском котлином, на југу, и ширим регионом Врања, на истоку, и ка граници с Бугарском. Област Косова и Метохије посредује све просторне везе између Србије и Албаније. Први комуникацијски правац води долином Дрима ка Призрену, а други много неповољнијим пролазом Ђафа Прушит ка Ђаковици. Такође, Качаничком клисуром и Качаничким пролазом на правцу Урошевац – Скопље остварује се просторна веза између дела Југославије и Македоније.

У оквиру српског етничког простора, Косово и Метохија, као сакрално-географско, духовно и историјско средиште целокупног српског народа и његовог културно-цивилизацијског идентитета, спајају у јединствену етничку просторну целину све његове делове: Рашку област, као историјско средиште српске државе, Поморавље (западно и јужно) и Понишавље, као кичмене спојнице савременог геостратешког и геополитичког положаја Србије као матичне државе свих Срба. Такође, Косово и Метохија чине средишњу линију спајања српског етничког бића и његових територија у јединствену целину на његовом

јужном геостратешком крилу: од Кумановске котлине на исток, преко Рашке области у центру и Црне Горе на западу и јадранског поморја и приморја. И обрнуто, евентуалним изузимањем Косова и Метохије из састава српског етничког простора та веза би нестала, а на дубини и ширини од око 100 km отворио би се „меки трбух“ Србије, кроз који и преко којег би се наставило цепање и даља дезинтеграција српског етничког простора у свим правцима: на запад, северозапад, север и исток.

Евентуалним изузимањем Косова и Метохије из састава Србије у српском етничком простору настала би веома широка и дубока просторна бреша, с тенденцијом да се стално шири и, сразмерно томе, методом „пиране“ стално „нагриза“ и умањује српски етнички простор. У таквом геополитичком сценарију Косово и Метохија би у потпуности задобили исламски предзнак и попримили вишеструку геополитичку улогу: прво, да подупру остварење пројекта „Велике Албаније“, превасходно на рачун српског етничког простора; друго, да оснаже тзв. северни исламски клин, који би засекао у средиште српског етничког простора (Краљево – Ниш – Крагујевац), и треће, да подупру пројекте разбијања СРЈ, и то тако што би се спајањем Косова и Метохије и Рашке области, као муслиманске просторне целине, фактички територијално раздвојиле Србија и Црна Гора.

Тај део Србије налази се на самом средишту „зелене исламске трансверзале“, тј. на правцу новог исламског похода на Европу, чији је стратешки посредник Турска, и то, како се наводи у књизи, у двострукој улози: прво, да посредује америчке стратешке интересе у исламском свету, и друго, да буде америчка противтежа немачкој превласти у централној Европи и на Балкану, а нарочито да се осујети планирано немачко овладавање ширим базеном Црног и Каспијског мора. Све то, наравно, треба сагледавати и у оквиру америчке иницијативе за интегрисање југоисточне Европе, у чему би Турска требало да има пресудну улогу, тј. да се на мала врата, и упркос противљењу ЕУ, дубоко инволвира у европске токове и процесе. С Албанијом, то је посебно наглашено у књизи, Космет не чини целину ни по конфигурацији терена, а ни по привредним и другим ресурсима.

Страни интереси

У свим геополитичким пројекцијама Запада на Балкану, нарочито америчким, албански чинилац има наглашену улогу – наводи се у Зборнику. Реч је о посредовању новог продора ислама на Балкан, и даље у Европу, давању стратешке улоге Италији, коју је добила у подели задатака унутар НАТО-а, на његовом јужном стратешком крилу и Средоземљу, и у балансирању стратешког интереса српског чиниоца као потенцијалног посредника руске и словенске геополитике на Балкану. То балансирање се, пре свега, односи на једну од оса балканског геополитичког чвора – осу североисток – југозапад, којом је традицио-

нално водио руско-словенски геополитички и стратешки утицај на балканска политичка збивања. Због евентуалног остваривања америчке иницијативе SECI, и снажног присуства Немачке у Подунављу и црноморском басену, та оса ће добијати све већи значај да би се Русији трајно онемогућавало да у било којем погледу учествује у расподели моћи у том све значајнијем стратешком региону Европе. Само непосредним „запречавањем“ природних праваца руске геополитике од Каспијског и Црноморског региона ка средишту Балкана наставиће се слабљење српског чиниоца на Балкану као потенцијалног ослонаца евентуалне руске балканске геополитике. Постоје два метода за остваривање тог циља: просецање православне вертикале која води од Белорусије (практично од Балтика), преко Украјине, Молдавије, Румуније, Бугарске, Македоније и Грчке, до Егеја и Средоземља, и јачање исламског окружења Србије, пре свега Албаније и муслиманске Босне. Правац протезања „зелене трансферзале“ такав је да пресеца Балкан на две целине – на континентални и приморски део. Континентални чине северна Бугарска, централна, северна и делом јужна Србија и Република Српска. Приморски део чине Грчка, Црна Гора и источна Херцеговина. Пошто је општи правац протезања трансферзале југоисток – северозапад, у појасу земљишта које је мање-више демографски обележено припадношћу локалног становништва исламској религији трансферзала је, стицајем историјских околности, пресекла оба стратегијска правца меридијалног смера у централном делу Балкана (моравско-вардарски и колубарско-ибарско-пелагонијски).

Без Косова и Метохије Албанија не може да испуни стратешку улогу коју јој је Запад наметнуо у геополитичким играма на Балкану, јер тој држави недостају сви неопходни ресурси на којима се заснивају најзначајнији елементи и показатељи државне моћи: просторна стратешка дубина, демографски потенцијали и привредни и природни ресурси као основ економске моћи државе. Људска права и права националних мањина, као и потреба унутрашње демократизације Србије и СРЈ, у томе имају потпуно споредан значај, тј. имају улогу димне завесе за притиске мотивисане искључиво геополитичким и геостратешким разлозима.

Реметилачки чинилац безбедности на Балкану

У оквиру актуелних догађања на Космету поставља се питање коме светски центри моћи желе да предају у руке судбину косметских Шиптара, односно зар је могуће да не виде да би евентуална територијална и политичка самосталност Космета изазвала најтеже последице управо по шиптарско становништво. Та државна аутономија не би могла да опстане на тероризму и наркоидентитету, осим као високо криминализован ентитет, одакле би стално зрачиле опасности по непосредно суседство и цели регион.

Високи степен повезаности шиптарског сепаратизма с политичким и интелектуалним елитама државе Албаније друга је негативна чињеница те борбе за потпуно политичко и територијално издвајање косметских Шиптара из државног система Србије. Албанија се у 20. веку више пута распадала, и то увек када се Балкан нашао у дубокој кризи. Штавише, само у овој деценији Албанија се распадала два пута: 1990. и 1997. године, и то на основу унутрашњих противуречности, под утицајем помањкања државнотворности Албанаца и услед недостатака политичког идентитета и државне традиције. Очигледно је да је Албанија вештачка творевина, настала као чедо које су изнедрили спољни чиниоци, и као таква не може да опстане без спољног протектората. Отуда, кад год се нађе очи у очи са самом собом, Албанија се распада или улази у потпуну кризу идентитета, па се поставља питање како се може процес политичког освешћивања Шиптара на Космету везивати за непостојећи идентитет Албанаца и Албаније. Уместо да се Албанија третира као главна сметња и опасност по балканску безбедност, њој се недржавнички подгрејава илузија о потреби стварања „Велике Албаније“, и то искључиво на рачун националних територија у Србији и Црној Гори и, делимично, у Мекедонији и Грчкој. Концепт и пројект „Велика Албанија“ стално ће бити отворена претња стабилности граница на Балкану, и зато се мора оценити као реметилачки чинилац балканске безбедности. Уместо везивања за Албанију, политички би било мудрије да се решење шиптарског питања тражи у оквиру држава чији су они држављани, а не према концепту мењања државних граница суседних држава.

Концепт шиптарске стратегије

Шиптарска сепаратистичка организација своју прагматичну политичку историју заснива на бујанској конференцији, одржаној 1943. године, када је изнесен захтев за територијалном независношћу Косова и Метохије. Након периода политичко-административне управе Србије над Косметом (1945–1966), афирмисала се и развијала сепаратистичка организација, која је имала посебан политички успон у периоду од 1974. до 1981. године. Уставом Србије (1990) поништена је позиција Косова и Метохије као конститутивног дела југословенске федерације, па је до 1990. године сепаратистичка структура деловала институционално, а од доношења „Качаничког устава“ и сепаратистичких избора, у мају 1992, делује као паралелна власт на Косову и Метохији.

Стратегија сепаратистичке политике Шиптара на Косову и Метохији грађена је до 1990. године кроз званичне институције система, на злоупотреби уставног положаја те покрајине (Устав из 1974). Прва фаза је трајала од 1967. до 1974. године, када је сепаратистичка организација искористила прилику да оптужи српску политику до Брионског пленума. Шиптари су у том периоду дефинисани као жртве политичког и полицијског терора, а албански сепаратисти су своје

аспирације демонстрирали насилјем 1981. године. Убрзани развој Косова и Метохије, са статусом неразвијене области у СФРЈ, један је од елемената који су охрабрили сепаратисте. Они су у периоду 1968. до 1989. године били усмерени на стабилизовање и стварање сепаратистичког општенодродног покрета. Главна упоришта шиптарског сепаратистичког језгра била су у врху Савеза комуниста Косова и Метохије, на Универзитету у Приштини, у Академији наука и уметности те покрајине и државним органима, пре свега у полицији и судству, а касније и у привредним структурама, образовању и здравству. Сепаратистичка мрежа у тој покрајини била је повезана са сепаратистичким представницима у државном и партијском врху СФРЈ, а касније су за своје интересе лобирали код политичких представника Хрватске и Словеније.

Сепаратистички покрет је 1981. године стасао у јаку организацију, с политичким, пропагандним, лобистичким и сепаратистичким крацима. Политички део покрета био је синхронизован на релацији: покрајине – Република Србија – савезни врх, у одбрани Устава СФРЈ из 1974. године. Перфидно и брутално насиље сепаратиста толерисано је у полицији и судству, што је довело до великог исељавања Срба (десетине хиљада) са Косова и Метохије. Од 1991. године на Косову и Метохији ојачао је исламски чинилац, као сегмент сепаратистичког покрета и резултат утицаја албанске наркомафије.

Процене садашњег броја Шиптара на Косову и Метохији су преувеличане. Руководиоци албанског становништва одбили су учешће у попису становништва 1991. године да би наредних година могли да говоре „о два-три милиона Албанаца на Косову“. На пример, на Косову и Метохији 1981. године било је свега 1.226.738 Албанаца.

С геополитичког становишта треба ценити, с једне стране, географски положај територије Косова и Метохије, а с друге стране значај природних ресурса. Косово је веома богато угљем, оловом, цинком, сребром и другим минералима. Ако су Косово и Метохија стара српска земља која је силом отета и „етнички очишћена“, како се то у садашње време каже, српски народ има право да искористи део тих богатстава.

Манипулације после „хладног рата“

Микронационализми који се јављају широм света значајан су чинилац у спољној политици САД и чине ударну снагу у разбијању постојећих механизма међународних односа, па их оне свесрдно помажу. Подразумева се да то чине на селективан начин, тј. само на подручјима која се уклапају у њихове интересе. У таква подручја спада и регион Косова и Метохије, што се види и из закључка Комитета за спољне послове Конгреса САД из 1992. године, у којем се наводи: „Активирати Косово када год треба издејствовати уступак Београда“. Дакле, Косово и Метохија су манипулативни елемент у политици једине суперсиле. Њено стратешко опредељење у односу на тај простор најавио је још 1991. године тадашњи министар спољних послова Џејмс Бејкер, конста-

тујући да Србију треба свести на „преткумановску Србију“. Код нас се, на жалост, о томе није писало, вероватно због тога да се „не узнемири јавност“. И у самој Америци та изјава није много коментарисана, већ је пажња скренута на увек изнова припреману причу о „бризи за права човека“.

Полазну тезу о „новој архитектури Европе“, тј. о њеном преструктурирању, поставио је Џорџ Буш, председник САД, 1991. године, а она се своди на то да након сваког великог рата победник има право да поставља темеље света будућности. Америка се прокламовала за победника у „хладном рату“ и, следствено томе, присвојила право да постави темеље света будућности – света 21. века. Међутим, та теза је наишла на жесток отпор широм света: наметнуло се питање да ли је „хладни рат“ уопште завршен, односно да ли се новонастала ситуација може изразити у смислу победе и пораза с обзиром на то да тај процес није завршен. Но, значајнија од тога јесте чињеница да Америка није поставила јасне принципе „новог“ света, нити је оформила одговарајући категоријални апарат.

Стратегија управљања кризама постала је званична стратегија коју је НАТО усвојио на самиту у Мадриду. Њена суштина је у томе да се кризама управља на начин и према сценаријима који обезбеђују остваривање стратешких интереса оних центара моћи који су на њеном челу. Међутим, на самиту НАТО-а испуштен је веома важан део те званичне стратегије: изазивање криза, као да су појаве те врсте нешто самоникло, самопроизведено, као да се не зачињу у реалном животу и на реалном тлу. А зна се да кризу најчешће производи онај ко жели њоме да управља. Бројне екипе стручњака стрпљиво проучавају регионе који имају стратешки значај за светске хегемоне, проналазе и обрађују кризне тачке и кризне појаве, сагледавајући како се и којим методом најједноставније може изазвати криза. О томе се раде и замашне студије. Некада су те послове обављале централе обавештајних служби, а у садашње време њима се баве и разне невладине, тзв. хуманитарне организације и експертске и студијске установе које се ките атрибутима стручних и научних, и од држава и влада независних установа. Такве студије, са препорукама и закључцима, дају се на увид јавности, али се и посебним каналима шаљу на одређене државне адресе и утицајне центре одлучивања. На тај начин постижу се два циља: прво, ствара се одређени лоби за решења која се у студијама предлажу и, друго, пружа се експертска подршка државним органима за одлуке које они доносе.

Последњих година интернационализација косметског питања је достигла драматичне размере, па су САД, као најјача светска сила отворено условиле скидање спољног зида санкција решавањем тзв. косовског питања. Шта се под тим решењем подразумева нико од званичних лица САД није отворено рекао. Проблем се намерно замагљује да би се ниво аспирација могао подешавати према интересима САД, без обзира на Србију и Шиптаре, за чији се рачун, наводно, тражи решење. Уосталом, у основи управљања косовско-метохијском кризом

јесте жеља да се она не реши у институцијама система Србије и СР Југославије, већ да се решење наметне спољном арбитражом тзв. међународне заједнице, а то практично значи арбитражањем Сједињених Држава. Такозвани велики свет, који је потпуно умешан у косметски проблем, напосто не да да се криза реши, јер му је она потребна да би подручје јужног Балкана, а посебно српски етнички простор, могао да „меси“ према сопственим мерилима.

Упозорења из прошлости за будућност

У књизи *Косово и Метохија – изазови и одговори* подробно су наведени сви значајни подаци из прошлости на основу којих се сагледава настанак и развој великоалбанске идеологије и стратегије. Такође, одсликана је и измена етничке структуре у корист албанске популације. Наиме, услед исламизације и албанизације, на простору косовског вилајета се, према подацима Јована Цвијића, од 1878. до 1912. године иселило или је у турским и албанским зулумима нестало око 150.000 Срба. То показује да се у концептима територијалне и етничке Албаније од осамдесетих година 19. века Косову придавао приоритетан, стратегијски значај. На основу пројекција великоалбанске идеологије, стратегије и пропаганде, може се извести и неколико закључака:

- Косово и Метохија су незаобилазна димензија геополитичке упућености и међузависности Југославије и Албаније. Готово све албанске владе током протеклих деценија злоупотребљавале су своје легитимно право да се интересују за положај својих сународника у Југославији и претварале у деструктивни патернализам;

- у вишедеценијској антијугословенској албанској пропаганди формулисано је неколико стереотипа, који су постали основна полазишта за протежирање великоалбанског стратегијског пројекта, у којем Косово има прворазредни значај;

- програм о уједињењу, сачињен у време Призренске лиге 1878. године, понавља се у неизмењеном облику као општеприхваћени национални идеал и политички циљ свих Албанаца.

- већ деценијама се на Албанце у Југославији и Грчкој, а одскора и у Македонији, гледа као на „угрожени део нације“. При томе се упорно говори и пише да је, зловомом великих сила и грабежљивим понашањем суседних држава (Србија, Црна Гора и Грчка), Албанцима нанета неправда када је на Лондонској конференцији 1912–1913. године половина „етничких“ албанских територија остављена изван граница Албаније. Стога се путем меморандума упорно тражи редефинисање албанских граница и користе кризне ситуације за сврставање уз оне који би им у томе могли највише помоћи;

- свака годишњица албанске независности и обележавање Дана албанске заставе користе се за подсећање да су на скупу у Валони, 28. новембра 1912, били присутни представници „свих албанских територија“. При томе, наглашава се смисао поруке коју је у име делегације

косовских Албанаца тим поводом пренео Иса Бољетини, поздрављајући уједињење Албаније. Тако се стално потхрањује и покушава легализовање сецесионистичког покрета Албанаца у Југославији, који већ деценијама има снажно упориште на Косову и Метохији;

– насилно остварена етничка преминација и албанизација Косова и Метохије, толико је заострила односе између Срба и Албанаца да се њихов крајњи исход тешко може предвидети.

Поуке и поруке садржане су и у подацима колико је становника других националности напустило своја огњишта на том простору. Само у периоду од 1941. до краја 1987. године са Косова и Метохије је исељено више од 500.000 Срба и Црногораца. У периоду од 1961. до 1987. године на територију „уже“ Србије, под притиском рафинираног и ефикасног система дискриминације по основу националне припадности, са Косова и Метохије досељено је око 130.000 лица српске и црногорске националности.

Substance and kinds of war

Prof. D Sc Milanko Zorić, Colonel

War is the most severe conflict between states and nation, also within themselves, over territories and borders, natural resources and trade routes, power, jurisdiction and wealth. It encompasses war and combat operations of the armed forces, also unarmed forms of struggle in all spheres of society, aimed at subjugating the adversary and attaining the political goals. War is an act of politics, its instrument and constituent part, waged with the aim of forceful solving of international conflicts and internal contrarities by engagement of military forces and the overall war potentials.

According to their aims and to the characteristics of belligerent sides, wars can be international or internal, aggressive or defensive. According to the size of theatres of war, they can be local, regional and global, while according to the utilized weaponry – conventional, nuclear and conventional-nuclear.

The most frequent types of war in 21st century will be local and regional international and internal (civil) wars, combined with foreign armed interventions and operations different from the ones carried out in regular wars, also with international economic or other sanctions. They will erupt first of all in regions rich with fuels, raw materials, mineral deposits and other natural resources, and burdened with internal or international crises, secessionism, revolts and terrorist activities. Wars in the future information era can erupt between states belonging to the same or different civilizations, i.e. between agrarian, industrial and information societies, in which the war technology and technological superiority play an ever increasing role.

Islamization as a factor of albanization in territories of former Yugoslavia

Prof. D Sc Miroljub Jevtić

The fact that by the end of XX century the majority of population of Kosmet, of Ulcinj area and of the western part of Macedonia consists of the Albanians (Shquipetars), that is considered the decisive one in the solution of ethnical disputes in those areas, cannot be fully understood without knowing the origins of these disputes. If only this fact should be

taken as the basis for the right of secession it could be seen as an acceptable one. If however the fact is taken into consideration that the albanization of those areas, as seen in the text of this article, resulted from the forceful occupation of the areas by the Albanians as Moslems and main factors of sovereignty in the religious Islamic state of the Osmanli empire, an entirely different conclusion is reached. Due only to the fact that they had become Mussulmans the Albanians could impose themselves as masters and rules. They were within that empire the ones who could be named the collaborators of the occupying forces, but were in concordance with the Islamic political theory legally equal to all Mussulmans at an even higher level – at the same level with the ethnical Turks.

It is therefore understandable and normal that if they had forcefully grabbed the lands wherein they are today majority they have no right to these lands. The author further argues that the present rebellion of the Albanians in Kosmet cannot be seen as separated from Islam and that it ipso facto negates the existing international law and order based on the UN Chapter. If the Shquipetar secessionist movement should attain its aims this would result not only in pulling down of the established European state borders in this region but also in a fragmentation of Albania on confessional basis, and in the existence of a permanently unstable hotbed of crisis in this region which would be a danger to a peaceful, multi-ethnic and multi-confessional Europe, and to human rights, also making a beach-head for the advance of the Islamic fundamentalism against Europe.

New military of the U.S.A. for XXI century – instrument for global domination without war

D Sc Dušan Nikoliš

The thought of Sun Tzu Wu that the „apex of the warfare skill is in subduing the enemy without combat“ found its actual confirmation in its very source and in the planetary framework, in the form of the concept of control, ruling and domination on the part of the United States of America, in conditions of non-existence of a global contender and adversary in all crucial geopolitical regions, except the Russo-Asian and Chinese ones, as well as in the major global economic, financial, technological, info-communication and propaganda mass-medial flows, in whose fundaments has been in-built the new military info-communication and computer power of the USA. This Sun Tzu Wu's maxim is getting the widest possible meaning of subduing the „rest of the world“ and mastering it without combat, in „peaceful“ and „soft“ manners, by its enforced adaptation and amalgamation to the values, institutes, interests and needs of the ruling super-power and the ruling tri-lateral world – as the apex of all skills.

High-technological and sophisticated revolutionization of the US armed forces, particularly the development of an all-embracing integrated global „system of systems“ (C⁴I) determine the new form, character, meaning and task of the American global military (also political) power in XXI century. The leadership and supremacy of the USA in the domain of „system of systems“ ensure them the new, Orwelian and Sun Tzu Wu-an form (and

source) of military and political power – the so called soft power as the capacity for shaping of the world and control over it without resorting to the classical war in its closer sense. Warfare („hard power“) as known to us becomes an annex, an aid to the „soft power“, or the ultimate instrument.

In the third wave of the civilian-military technological-scientific revolution emerges a change, a new determination of the very meaning of the substance and future of war and warfare. New – radically new – forms of war and warfare, such as the non-lethal or virtual cybernetic war, i.e. the real war in the form of virtual reality, or the doctrine of „soft killing“ in the non-lethal war, are becoming growingly significant.

System of organization, manning, replenishment and mobilization of the Yugoslav Army

Risto Matović, Colonel General

A review of relevant aspects of the system of organization, manning, replenishment and mobilization as complex command, planning and expert functions discharged at the level of the General Staff of the Yugoslav Army and in units and establishments of the Army. These functions are reviewed by the following elements: foundations of the organization of the Yugoslav Army and of the system of manning and mobilization, and are presented systemic solutions seen from the standpoint of planning, organization and application. Described are the basic problems in individual phases of development, with a special accent placed on the existing state of affairs and the future direction of development of each of these functions.

Modelling the Army

D Sc Boško Nadoveza, Colonel

Modelling the armed forces, i. e. deciding on the size and structure of the Army, is a basic and very complex task in the establishment and development of the defence system. By modelling are actually established coordinates that determine the basic framework within which the general tasks of defence can be set. This means that by modelling and definition of the organizational structure is attained the basic coordination between the tasks of defence and the overall available possibilities of the country (personnel, matériel and finances). It is therefore essential that the planning of the organizational structure of the Army becomes the basic and starting point for planning of all the other segments (personnel, armament, etc) within the frames of planning of the development of the Army.

The Army should be modelled according to a defined methodological procedure, whose substance is the multipurpose and inter-active coordination of the set goals and tasks with the overall possibilities and abilities. This coordination is carried out up to an acceptable level, where the requirements and abilities meet each other satisfactorily, which is a guarantee for the feasibility of the set goal.

Civil-military relations

D Sc Slobodan Todorčić, Colonel

The author reviews some theoretical and historical aspects of civil-military relations, and forms of the civilian control over the armed forces. An exceptional significance he attributes to the influence of introduction of military professionalism on the realization of civilian control, as well as to models of civil-military relations. Within the frames of reviewing the levels of civil-military relations (level of power and ideological level) in some detail are considered forms of power (formal power and informal influence), as well as the concordance between political ideologies and the professional military ethics. On the basis of general relations between the power categories, professionalism and ideology are singled out and analysed five models of civil-military relations.

The concluding part of the article contains a brief review of trends of development of armed forces, whereat is stressed that the Army, the evolution of its role and its organization notwithstanding, remains an integral part of the state organization and significant element of its political system.

Return of the main battle

M Sc Božidar Forca, Lt. Colonel

The military factor remains a dominant one in international relations, particularly in the case of a conflict between the world super-power and a state from the „Third world“. Then the somewhat forgotten main battle, as defined by Clausewitz, only with different characteristics, will appear. The reasons for the „return“ of the main battle have political, economic, diplomatic, military and other dimensions, and can be analysed within the frames of mutually conflicting values and interests, unipolarity and multipolarity, national and supra-national, religious and civilization factors, and differences between the rich and the poor.

Particularly significant in the strategy of the super-power is its approach to the UN organs, to its allies, to the allies of the target-country, and to other countries. The consequence of this approach is discreditation of the target-country and creation of an unequal ratio of forces, expressed in the „power gap“ between the super-power and this member of the „Third world“.

The main battle, when it happens, has a precisely set goal and scenario, with clearly defined phases of preparation and realization, which – generally taken – comprise the following processes: intelligence operations, psychological-propaganda operations, planning, exercising, deployment of forces, electronic operations, operations from distance, and operations carried out by other forces if the previously carried out operations should fail to attain the set goals. The main battle is in modern conditions carried out along the principles of all-dimensional operations.

The basic principles of the super-power are: a) battles preceding the main battles should be won; and b) probability of fighting the main battle is proportional to the degree of protection of own forces. Members of the rest of the world are trying to find out „counter-principles“.

In propaganda-psychological activities, which are increasingly becoming the major manner for endangering the security and for attaining supremacy and domination without openly resorting to military force, the goal of propaganda entirely „justifies the means“. Namely, if the purpose of propaganda is to entice masses and manipulate with their feelings, one of the basic techniques of such manipulation is creation, shaping and placement of special kind of information aimed at a particular target-group – rumours.

With the development of science and technology and of means for destruction of personnel and material assets also increases the significance of psychological and morale factor in modern war. Since sensibility and vulnerability of the psyche in crisis situations quickly increase, this phenomenon makes possible the creation and successful spreading of all kinds of rumours, which in different conditions or situations can entice the masses to such group behaviour that will serve the interests of protagonists of the psychological warfare. The situation factor of crisis conditions, as well as psycho-social characteristics of the given target-group of people considerably influence the success in creation and spreading of rumours. With a view to the danger for morale of population and the Army particularly significant are rumours causing fear, which will most usually appear in combination with rumours calculated at provoking of hatred, uncertainty and illusions. The safeguarding of morale consciousness of the target-group from all kinds of rumours is based on some general and fundamental suppositions and principles for countering the psychological-propaganda activities. These are, first of all, elimination of alleviation of effects of negative factors of crisis situations as objective and wider categories, and the strengthening of the power of resistance of the target-group, together with application of concrete information, educational, administrative and mental-hygienic measures to the parts of and individuals of the target-group „attacked“ by rumours.

High military school instruction in theory and practice

Prof. D Sc Radosav Andjelković, Colonel

The article has been written for the benefit mostly of students, instructors and command and control personnel of high military schools. The author presents the state of affairs, level, quality, and activities and contents of work in military high school instruction, from the standpoint of theory and practice.

The author's intention has been to present an analysis of requirements, standards and demands in military high school instruction from the standpoint of theory, and a comparison of its state of affairs with the actual practice of the instruction work and study in military high schools, with the aim to urge all the direct participants to create new ideas and to search for new solutions aimed at the upbuilding of that instruction and study work of students and instructors in high military schools of the Yugoslav Army.

Commodity production and market in peace and war

Lecturer, D Sc Radovan Ilić, Colonel

The author reviews questions connected with the commodity production and market in the time of peace and in war. Discussing different ideas he underlines the necessity of the commodity production at the existing level of development of our society, and the significance of profit as the motivation of the business activities of enterprises. He also points out the significant advantage of profit (as the expression of value) in relation to the revenue.

A particular attention is in the article paid to the development of a new market economy system in our country from 1988, and to the commodity production and market in wartime conditions.

The author points out numerous factors that would influence the commodity production and market in an eventual war. Also considered is the commerce as the activity that ensures the turnover of commodities from their producers to the consumers, adapted to war conditions of limited action of market laws, of limited commodity stocks, of rationalized supply because of transport difficulties, and the like. Also stressed is the significance of commodity production in the time of peace for its continuity in wartime conditions.

Manning of the Army with command and control personnel

Bogdan Čutković, Colonel

Within the frames of efforts for finding out the best solutions for manning of the Army with officers and non-commissioned officers there exists the need for permanent upbuilding of the system of manning, particularly with regard to military schools and academies, which make the skeleton of that system.

This article, based on the work of D Sc Zoran Kilibarda „Manning of the Army with command and control personnel – old topic and new dilemmas“ (Vojno delo 3/98), contains also some other views pertaining to the definition of educational profiles and skills in military profession, as well as the idea that into the military academies should be introduced two levels of instruction, and the need of existence of the Military High School, with the aim of upbuilding and rationalization of the system of manning of the Army with the officer and non-commissioned personnel.

Commencement of application and violation of international war laws in Serbia in XIX century

Velimir Ivetić, Colonel

The international war and humanitarian law was in the Serbian-Turkish war 1876 based mostly on only two international documents – the Geneva Convention on Alleviation of Fate of the Wounded in Battlefield, of 1864,

and on the Petrograd Declaration on Use of Explosive Ammunition in War, of 1868.

Starting from historical documentation and firmly established historical facts, the author concludes that the Serbian Army honoured not only the provisions contained in these documents but also the humane habits and traditions of warfare. Contrariwise, the Turkish soldiers perpetrated grave crimes against the wounded and captured soldiers and the Serbian population. The then Serbian authorities quickly obtained evidence on all these crimes and presented them to the international public, and thus gained support of international factors.

In this article have been for the first time reviewed the violations of the international war law perpetrated in that period which are insufficiently known even in the scientific circles.

Le Sel et les sortes des guerres

Prof. dr Milanko Zorić, Colonel

La guerre est le conflit le plus égu entre et à l'intérieure des Etats et des nations pour le teritoire et des frontières, les ressources naturelles et communications commerciales, le pouvoir, la puissance et la richesse. Elle comprend les actions de combat des forces armées et les formes de combat non-armé dans toutes les sphères de la société ayant pour but mise sous controle de l'adversaire et réalisation des objectifs de sa politique propre. La guerre est un acte politique et instrument, moyen et partie integrante de la politique pour la résolution de force des conflits internationax et des contradictions internes en engageant la force armée et le potentiel militaire entier.

D'après les buts à atteindre, les guerres peuvent être internationales et internes ou agressives et défensives. Elles peuvent être aussi locales, régionales et mondiale ou conventionnelles, nucléaires et combinées.

Les guerres dans XXI siècle seront le plus souvent locales et internes civiles, avec interventions étrangères, opérations hors combat, sanctions économiques et autres. Elles auront lieu premièrement sur les espaces riches en énergents, matières premières et autres sources qui seront en même temps pressés par les crises de caractères différentes, le sécessionisme, les actions terroristes et autres. Les guerres futures de l'ère informatique peuvent devenir les guerres entre les civilisations disposant des moyens de différent degré de sophistication.

Islamisme comme le fait de l'albanisation des espaces de l'ex-Yougoslavie

Prof. dr Miroljub Jeftić

La fait que les Albanias font la majorité écrasante de Kossovo et Métohiya, de la ville d'Ulcinj et de Macédoine de l'Ouest à la fin du XX siècle, prise comme le fait principal quand il s'agit de résolution des conflits entre les peuples qui demeurent sur ces espaces, ne peut pas être compris comme raison pour la sécession car ce n'est pas la base solide pour la résolution du problème. Si on accentue l'albanisation de ces espaces due à l'occupation forcée réalisé par les Albanais sous le chapeau des Turcs

Osmanes, la conclusion peut être différente. Grace au fait qu'ils sont devenus musulmans – les Albanais pourraient se comporter comme les patrons. Ils ont été, parlant par la langue moderne, collaborationnistes des occupants, mais, en accord la théorie islamique politique concernant l'égalité de tous les musulmans, ils ont été traités comme Turcs au sens ethnique.

Alors, si les pays où ils ont la majorité aujourd'hui, ont été donnés à eux, c'était par la force qu'ils se sont emparés des territoires sur lesquels ils n'ont pas le droit. Le texte montre que l'insurrection d'aujourd'hui ne peut pas être séparée de l'Islam ce que dit automatiquement que le droit internationale est nié et que l'ordre établi par la Charte des Nations Unies ne vaut plus. Par la réalisation des objectifs du mouvement sécessionniste, les Albanais pourraient réaliser la destruction des frontières en Europe, mais aussi la destruction de l'Albanie elle-même sur la base de confession ce que provoquerait une destabilisation du continent et la percée de l'Islam en Europe.

Nouvelle puissance militaire des EUA pour XXI siècle – instrument de patronat sans guerre sur le Monde

Dr Dušan Nikoliš

La pensée de Sun Tzu Vu que „le sommet de l'art de guerre est soumission de l'adversaire à sa volonté sans combat armé“ a trouvé son affirmation actuelle sous la forme de réalisation du concept de contrôle du monde de la part des Etats Unis d'Amérique, dans les circonstances de manque de l'adversaire au niveau de globe dans toutes les dimensions et les espaces géopolitiques, sauf le complexe Russo-asiatique et la Chine, ainsi que les forces économiques, financières, technologiques, informatiques et mass-médiatiques. Le maxime de Sun Tzu Vu reprend une signification large quand on parle de soumission „du reste du monde“ par les méthodes dites „môles“, „pacifiques“, ou autres, qui mélangent les valeurs, les institutions, les intérêts et les besoins de la super-puissance et du monde trilatéral.

Révolution technologique de l'armée des EUA, en particulier le développement du „système des systèmes“ global – C⁴I, détermine la nouvelle forme, le caractère, le sens et le devoir de puissance globale militaire et politique américaine pour XXI siècle. Cette suprématie assure un nouveau horizon orwellien ou suntzuvien de puissance et de force au point de vue politique et militaire – soit-disant puissance môle comme capacité de formatisation et de contrôle du monde sans guerre classique, au sens pure de signification. La guerre que nous connaissons, devient un appendix – un appui à la puissance „môle“ ou le moyen extrême.

Sur la troisième vague de révolution technologique on voit les changements du sens même de la guerre. Les nouvelles formes de guerre sont: virtuelle, cybernétique et la guerre non-létale.

Système de l'organisation, de mise en rangs et de mobilisation de l'armée de Yougoslavie

Risto Matović, Général de Corps d'Armée

Dans ce travail on étudie les aspects relevant du système de l'organisation, de mise en rangs et de mobilisation comme les fonctions complexes administratives et planifiées au niveau du l'Etat-Major Général de l'Armée de Yougoslavie, de ses unités et établissements. Fonctions sont décomposées sur les éléments suivants: la base de l'organisation de l'Armée de Yougoslavie, le système des cartes et de mobilisation, les résolutions systématiques au point de vue planification, organisation et réalisation. On montre aussi les problèmes de base dans de différentes phases de développement, avec accent sur l'état actuel et sur les axes futures de développement des fonctions.

Modèle de l'armée

Dr Boško Nadoveza, Colonel

Construction du modèle de l'armée et des forces armées ou dimensionnalisation et structuration de l'armée est un devoir exceptionnellement complexe quand il s'agit du système de défense. En effet, on détermine les coordonnées qui forment l'encadrement fondamental dans lequel on pose les demandes concernant la défense. Cela signifie que d'après la modélisation et la définition de la structure organique on réalise la coordination entre la défense et les possibilités de défense. C'est pourquoi on planifie cette structure de façon quelle puisse devenir la base pour la planification des autres segments de planification de l'armée.

L'armée doit être modélisée d'après le processus méthodologique défini d'avance dont le sel doit être coordonné avec les buts et les devoirs comparés avec les possibilités. Cette coordination est faite à partir d'un niveau acceptable sur lequel on voit en égalité les besoins et les nécessités, voir possibilités, ce que devient la garantie pour la réalité, optimisation et réalisation de but à atteindre.

Rapports civilno-militaires

Dr Slobodan Todorčić, Colonel

Auteur de cet article étudie certains aspects théoriques et historiques des rapports civilo-militaires, ainsi que les formes de contrôle civil des forces armées. Une signification particulière est consacrée à l'influence de professionnalisme militaire sur le contrôle civil et sur les modèles des rapports civilo-militaires. Dans cet encadrement, on étudie différentes formes de puissance et concordance des idéologies politiques et professionnalisme de l'éthique militaire. A la fin, se basant sur les catégories comme

puissance, professionnalisme et idéologie, on distingue cinq modèles des rapports civilo-militaires.

Dans la conclusion, on donne un bref aperçu sur les tendances de développement des forces armées, sans tenir compte de l'évolution possible, de son rôle et de son organisation interne qui demeurent comme partie intégrante de l'Etat et l'élément considérable de son système politique.

Retours de bataille principale

Mr Božidar Forca, Lieutenant-Colonel

Le fait militaire demeure comme un des faits dominants dans les rapports internationaux, en particulier quand il s'agit du conflit de la superpuissance et du représentant du soit-disant Tiers monde. A ce moment, on voit, un peu oubliée, la bataille principale d'après la définition de Clausewitz, mais avec les caractéristiques un peu modifiées. Les causes de sa réapparition ont dimensions politiques, économiques, diplomatiques, militaires et autres et peuvent être analysées au point de vue conflits des valeurs et des intérêts, du monde unipolaire et multipolaire, nationales et internationales, religieuses et de civilisation, riches et pauvres.

Dans la stratégie générale des puissances mondiales, il est très important une approche faite par les Nations Unies et envers elles, rapports avec les alliés et autres etc. Ce rapport a comme conséquence discréditation de l'objet de l'action et la création, a priori, des rapports déséquilibrés des forces, accentués à travers „dame“ de la puissance.

La bataille principale a l'objectif précisément déterminé comprenant les préparatifs et exécution et contient, en principe, les processus suivants: renseignement; propagande; planification; entraînement; approche à l'ennemi et prise de dispositifs de combat; opération électroniques à distance; opérations des forces de bataille si l'objectif n'est pas atteint par les opérations préalables.

Les principes de base sont: a) gagner la bataille avant la collision principale, b) la proportion du degré de protection des forces est directe et dépend des opérations des forces. On cherche maintenant les „contre-principes“.

Rumeurs – moyen de guerre psychologique

Blagoje Ljubisavljević, Colonel

Dans les activités psychologiques et de propagande, qui deviennent de plus en plus la façon et la forme de menace de sécurité et de réalisation de formes de expression de puissance, l'objectif de la propagande „vaut des moyens“. Autrement dit, si le but de propagande est manipulation des masses, une des techniques de base de cette manipulation est fabrication et placeman des informations destinées à toucher le groupe de base – rumeurs.

Par le développement technologique et perfectionnement des moyens de destruction on augmente l'importance de la psychologie et du moral dans

la guerre moderne. La sensibilité de cerveau humain durant les situations de crise augmente considérablement, ce que permet le transport des messages voulus sous les circonstances différentes au profit de celui qui les utilise. Les faits des états de crise comme les caractéristiques socio-psychologiques font une grande influence sur les objectifs à toucher ce que donne une force importante aux rumeurs. Partant de point de vue danger pour le moral de la population et de l'armée, les rumeurs qui provoquent la peur sont le plus dangereux. La défense contre les rumeurs est basée sur les suppositions et les principes de résistance en général. Ce sont, avant tout, neutralisation des influences négatives des états de crises, renforcement de la résistance des individus au point de vue psychologie, entreprise des mesures correspondentes aux menaces concernant l'hygiène mentale, éducation, administration et autre mesures venant de la ligne de commandement de milieu „attaqué“ par les rumeurs.

Naute éducation militaire dans le théorie et dans la pratique

Prof. dr Radosav Andjelković, Colonel

L'article est fait à l'intention des étudiants, stagiaires, instituteurs et autorités des hautes écoles militaires. A la base de cela, on peut voir l'état concret de choses, niveau, qualité, activités et contenus du travail durant l'éducation dans les hautes écoles militaires au point de vue théorie et pratique.

Auteur avait voulu faire par analyse des besoins, des standards et des demandes par rapport à l'état concret, remuer une initiative pour la création des idées concernant les nouvelles résolutions de problème dans des écoles militaires de l'Armée de Yougoslavie.

Production et marché durant la paix et la guerre

Doc. dr Radovan Ilić, Colonel

Auteur étudie les questions liées à la production des biens et au marché durant la paix et la guerre. Il montre les différents aspects de la production et du marché, souligne la nécessité de l'existence de la forme de production des biens tenant compte de degré actuel de développement de société, ainsi que l'importance du profit comme motif pour les activités des entreprises. En liaison avec cela, il montre l'avantage du profit par rapport le revenu.

Une attention particulière est consacrée à la construction du système économique chez nous à partir de 1988, mais aussi à la production des biens et au marché durant la guerre.

Dans cet article on touche de nombreux faits qui font influence sur le fonctionnement de la production des biens et du marché durant la guerre éventuelle. A la fin, il montre le commerce comme l'activité économique chargée de l'échange des biens entre les producteurs et les consommateurs sous le poid des lois de marché, les fond des biens diminués, le ravitaillement

rationné à cause des difficultés de transport et autres. Il souligne aussi l'importance du fonctionnement de la production des biens durant la paix tout en visant la production durant la guerre.

Mise en rangs de l'armée par les cartes

Bogdan Ćutković, Colonel

A cause de l'intention de faire un plan de mise en rangs de l'armée par les officiers et sous-officiers, on fait continuellement les nouvelles du système de recrutement, en particulier quant il s'agit des écoles militaires et des académies militaires qui sont les pierres de base de l'éducation des cadres militaires. Cet article, dont la base est le travail du dr Zoran Kilibarda „Mise en rangs de l'Armée – ancien titre et nouvelles dilemmas“, imprimé dans la revue „Vojno delo“ No 3/98, contient quelques aperçus liés à la définition des profils et des professions dans l'armée, idée de faire une académie de deux niveau de l'éducation, sources de recrutement et besoin d'existence de l'école secondaire militaire, à cause de l'amélioration et la rationalisation du système de mise en rangs de l'armée par les officiers et sous-officiers.

Debut de l'application et la violation du droit international de guerre en Serbie

Velimir Ivetić, Colonel

Le droit interantional de guerre et le droit humanitaire durant la première guerre serbo-turque 1876, a été fondé, en général, sur deux documents de base: Première convention de Genève de 1865 et Declatation de Peterbourg de 1868.

Partant des documents historiques et des faits sûrs de l'histoire, auteur conclue qui l'armée serbe respectait les paragraphes de ces documents, mais aussi des couutumes humanitaires et des traditions de guerre. Par contre, les lodats turcs ont commis de graves crimes contre les prisonniers de guerre et des blesès, mais aussi contre la population civile serbe. De tout cela, les représentants officiels de l'administration serbe ont offert les preuves solides et ont gagné le support et les sympathies des faits internationaux.

Dans cet article, on traite pour la première fois la violation du droit international de guerre chez nous dans la période mentionnée, ce que présente un travail remarquable et bienvenu dans les circles de l'opinion publique mais aussi scientifique.

Das Wesen und die Arten der Kriege

Oberst Prof. Dr. Milanko Zorić

Der Krieg ist der schärfste bewaffnete Konflikt innerhalb und zwischen den Staaten und Nationen um die Territorien, Grenzen, natürlichen Ressourcen, Handelswegen, Herrschaft, Macht und den Reichtum. Der Krieg umfasst die Kriegs- und Kampfhandlungen der Streitkräfte und die unbewaffneten Formen der Kampf in allen Sphären der Gesellschaft, derer Ziel ist, den Gegner zu unterwerfen und die politischen Ziele zu erreichen. Der Krieg ist Bestandteil und Akt der Politik und ihr Instrument und Mittel zur gewaltigen Lösung der internationalen Konflikte und der inneren antagonistischen Widersprüche durch das Engagement der militärischen Macht und des gesamten Kriegspotentials.

Den Zielen und dem Charakter der kriegführenden Parteien nach können wir internationale und innere bzw. aggressive und defensive Kriege haben. Gemäss der Anzahl der kriegführenden Staaten und der Grösse des Kampfplatzes gibt es Lokal-, Regional- und Weltkriege. Der Art der benutzten Waffen nach gibt es konventionelle, nukleare und konventionell-nukleare Kriege.

Die öftesten Kriege im 21. Jahrhundert werden die lokalen und regionalen internationalen und inneren (bürgerlichen) Kriege sein, woneben es auch die ausländischen Waffeninterventionen, die Operationen ausser dem Krieg (Operations other than War) und die internationalen wirtschaftlichen und anderen Sanktionen geben wird. Diese Kriege werden vor allem in denjenigen Gebieten entstehen, die an den Energiequellen, Rohstoffen, Erzen und anderen natürlichen Ressourcen reich und mit den nationalen und internationalen Krisen, den Aufrühen, terroristischen Aktionen und dem Sezessionismus belastet sind. Die künftigen Kriege im Zeitalter der Informatik können zwischen den Staaten entstehen, die den gleichen oder den verschiedenen Zivilisationen gehören, d. h. zwischen den Agrar-, Industrie- und Informatikgesellschaften, in denen die Kriegstechnik und die technologische Uebermacht immer mehr Belang haben.

Islamisation als Faktor der Albanisation in den Gebieten des vorigen Jugoslawiens

Prof. Dr. Miroljub Jevtić

Die Tatsache, dass die Sqiptaren am Ende des 20. Jahrhunderts die Mehrheit der Bevölkerung auf Kosmet, in Ulcinj und Westmazedonien bilden, die als die Haupttatsache für die Lösung der Streite in den genannten Gebieten genommen wird, kann ohne Erklärung ihrer Grundlagen nicht verstanden werden. Wenn man nur diese Tatsache als den Grund für das Recht auf Abspaltung nähme, wäre das ein annehmbarer Grund. Aber die Schlussfolgerung ist ganz anders, wenn man hervorhebt, dass die Albanisation der betreffenden Gebiete (wie der Text zeigt) als die Folge der gewaltigen Okkupation entstand, welche Albaner als die Moslems und die Träger der Souveränität im religiösen islamischen Staat – dem Osmanischen Reich – unternommen hatten. Nur dank der Tatsache, dass sie zu den Moslems geworden waren, konnten die Albaner sich als die Herrscher aufdrängen. Sie waren das, was man in der heutigen Sprache die Kollaborateure nennt, aber gemäss der islamischen politischen Theorie über die rechtlichen Gleichheit aller Moslems waren sie etwas mehr bzw. gleich wie die ethnischen Türken.

Wenn die Albaner also die Länder, in denen sie heute die Mehrheit sind, mit Gewalt besetzt haben, ist es dann normal, dass sie auf diese Länder kein Recht haben. In diesem Sinne beweist dieser Text, dass der heutige Aufruhr vom Islam untrennbar ist und dass das gegenwärtige Völkerrecht und die auf der Charta der UNO gegründete Ordnung damit geleugnet werden. Durch die Erreichung der Ziele der squiptarischen sezeSSIONistischen Bewegung würde nicht nur die Niederbrechung der Grenzen in Europa, sondern auch die Zerstückelung Albaniens nach den konfessionellen Grundlagen durchgesetzt werden. Es würde auch ein Herd der dauernden Unstabilität entstehen, der den europäischen Frieden, die Multiethnizität, Multireligiosität und die Menschenrechte bedrohen und das Sprungbrett für den Drang des islamistischen Fundamentalismus nach Europa sein würde.

Die neue amerikanische militärische Macht für das 21. Jahrhundert – ein Instrument der ohne-Kriege-über-die-Welt- herrschen-Strategie

Dr. Dušan Nikolić

Der Gedanke von Sun Tsu, der Höhepunkt der Kriegskunst sei die Unterwerfung des Feindes ohne Gewalt, findet seine aktuelle und weltweite Bestätigung am Ende des 20. Jahrhunderts. Diese Bestätigung offenbart sich als das von den Vereinigten Staaten ausgeübte Konzept der Kontrolle, Regierung und Herrschung in den Umständen des Nichtvorhandenseins eines Gegners. Dieses Konzept wird ausgeübt in allen geopolitischen Schlüsselräumen (ausser Russland-Asien und China), den wichtigsten wirtschaftlichen, finanziellen, technologischen, info-kommunikativen und die Pro-

paganda und Massenmedien betreffenden Strömungen. Das Konzept ist auf der militärischen info-kommunikativen technologischen Macht der Verienigten Staaten von Amerika gegründet. Der Leitsatz von Sun Tsu bekommt seine weiteste Bedeutung in der Unterwerfung des Restes der Welt und der Herrschung über ihn ohne Kampf und durch die „friedlichen“ und „sanften“ Weisen – die erzwungene Amalgamierung und Anpassung der Welt an die Werte, Institutionen, Interessen und Bedürfnissen der herrschenden Gros-macht und trilateralen Welt, was der Höhepunkt aller Fähigkeiten ist.

Die hochtechnologische sophistische Revolutionierung der Armee der USA und besonders die Entwicklung des allumfassenden integrierten globalen „Systems der Systeme“ (C4I), bestimmen die neue Form und Aufgabe, den neuen Charakter und das neue Wesen der amerikanischen globalen militärischen (und politischen) Macht für das 21. Jahrhundert. Die Führung und die Uebermacht auf dem Gebiet des „Systems der Systeme“ gewährt der USA die neue orwellianische und suntsuianische Form und Quelle der militärischen und politischen Macht. Das ist die sog. sanfte Macht als die Möglichkeit der Gestaltung der Welt und der Kontrolle über sie ohne klassischen Krieg in seinem engeren Sinne. Die Kriegführung wie wir ihn kennen (als die sog. harte Macht), wird zu einem Hilfsmittel oder Zusatz zur sanften Macht, oder zum letzten Mittel.

Auf der dritten Welle der zivil-militärischen technologisch-wissenschaftlichen Revolution kommt es zu einer Veränderung und der neuen Bestimmung des Wesens und der Zukunft des Krieges und der Kriegführung. Die radikal neuen Formen des Krieges und der Kriegführung – der nichttötende oder der virtuelle, kybernetische Krieg bzw. der reale Krieg, aber als die virtuelle Realität, oder die Doktrin der sanften Tötung – werden immer wichtiger.

Das System der Organisation, Versorgung und Mobilisation der Jugoslawischen Armee

Generaloberst Risto Matović

In der Arbeit werden die relevanten Aspekte des Systems der Organisation, Versorgung und Mobilisation als der komplexen Verwaltungs-, Planungs- und Fachfunktionen erörtert, die auf der Ebene des Generalstabs, der Einheiten und Institutionen der Armee realisiert werden. Diese Funktionen werden in die folgenden Elemente dekomponiert: die Grundlagen der Organisation der Jugoslawischen Armee, das System der Versorgung mit dem Kader und die Mobilisation. Es werden auch die Systemlösungen vom Standpunkt der Planung, Organisierung und Durchführung aus gegeben. Mit der besonderen Beachtung des derzeitigen Zustands und der künftigen Richtungen der Entwicklung der genannten Funktionen wird die Grundproblematik der einzelnen Entwicklungsphasen beschrieben.

Die Modellierung der Armee

Oberst Dr. Boško Nadoveza

Die Modellierung der Streitkräfte bzw. die Dimensionierung und Strukturierung der Armee ist eine von den sehr komplexen Grundaufgaben im Verteidigungssystem. Durch die Modellierung werden eigentlich die Koordinaten determiniert, die den Grundrahmen bestimmen, in dem die Grundaufgaben der Verteidigung gegeben werden können. Das bedeutet, dass die Grundübereinstimmung der Aufgaben der Verteidigung mit der gesamten zur Verfügung stehenden Kader-, Materiell- und Finanzressourcen gerade durch die Modellierung und Definierung der organisatorisch-formativen Struktur erzielt wird. Deshalb ist es wichtig, dass die Planung der organisatorisch-formativen Strukturen zur Grundlage und Ausgangspunkt der Planung aller anderen Segmenten (z. B. des Kaderns, der Bewaffnung usw.) im Rahmen der Planung der Entwicklung der Armee wird.

Die Armee soll gemäss dem im voraus definierten methodologischen Verfahren modelliert werden, dessen Wesen die mehrfache und interaktive Übereinstimmung der gegebenen Ziele und Aufgaben mit den gesamten Möglichkeiten ist. Diese Übereinstimmung wird bis zur annehmbaren Ebene durchgeführt, auf der die Bedürfnisse sich mit den Möglichkeiten decken, was eine Garantie für die Realität, Optimalität und Realisierbarkeit der gegebenen Ziele ist.

Die zivil-militärischen Verhältnisse

Oberst Dr. Slobodan Todorć

Der Autor erörtert die theoretischen und einige historischen Aspekte der zivil-militärischen Verhältnisse sowie die Formen der Zivilkontrolle über die Streitkräfte. Die besondere Wichtigkeit wird dem Einfluss beigelegt, den die Einführung des Militärprofessionalismus auf die Ausübung der Zivilkontrolle sowie auf die Modelle der zivil-militärischen Verhältnisse hat. Im Rahmen der Erörterung der Ebenen der zivil-militärischen Verhältnisse (der Ebene der Macht und der Ebene der Ideologie) werden die Formen der Macht (die formale Macht und den informalen Einfluss) sowie die Übereinstimmung der politischen Ideologien mit der professionellen militärischen Ethik in einzelnen dargelegt. Auf Grund der allgemeinen Verhältnisse zwischen der Kategorien *Macht*, *Professionalismus* und *Ideologie* werden fünf verschiedene Modelle der zivil-militärischen Verhältnisse herausgenommen und analysiert.

In der Schlusserörterung wird ein kurzer Ueberblick über die Tendenzen der Entwicklung der Streitkräfte gegeben, wobei beton wird, dass die Armee ungeachtet der Evolution ihrer Rolle und der inneren Organisation auch weiter der integrale Bestandteil des Staates und ein wichtiges Element seines politischen Systems leibt.

Die Rückkehr des Hauptkampfes

Oberstleutnant M. Sc. Božidar Forca

Der militärische Faktor ist auch weiter einer von den dominanten Faktoren in den internationalen Verhältnissen, besonders wenn es zu einem Konflikt zwischen dem Weltmächtigen auf der einen Seite und einem Repräsentanten der dritten Welt auf der anderen kommt. Dann kommt es zum ein wenig vergessenen Hauptkampf wie ihn Clausewitz definiert hatte, aber mit den veränderten Charakteristiken. Die Grundlagen der Rückkehr des Hauptkampfes haben die politischen, wirtschaftlichen, diplomatischen, militärischen und anderen Ursachen und können durch die Konflikte der Werte und Interessen, Unipolarität und Multipolarität, Nationalität und Uebernationalität, Religiosität und Zivilisation sowie der Reichen und Armen analysiert werden.

In der allgemeinen Strategie des Weltmächtigen ist das Verhältnis zu den Institutionen der UNO, eigenen Alliierten, den Alliierten des Objektes der Aktivitäten und den anderen Ländern besonders wichtig. Die Folgen dieses Verhältnisses sind die Diskreditation des Objekts der Aktivitäten und die Entstehung eines a priori ungleichen Kräfteverhältnisses, das durch eine Kluft zwischen der Macht des Weltmächtigen und des Angehörigen der dritten Welt ausgedrückt wird.

Der Hauptkampf hat ein genau bestimmtes Ziel und Szenario sowie die klar definierten Phasen der Vorbereitung und Realisierung, die im Grunde die folgenden Prozesse umfassen: die Nachrichtenaktivitäten, psychologisch-propagandistischen Aktivitäten, Planung, die Einübung, Zuführung und Entfaltung der Kräfte, die elektronischen Tätigkeiten und Aktivitäten von Distanz her sowie die Aktivitäten der anderen Kräfte, falls das Ziel mit den vorigen Aktivitäten nicht erreicht ist. Der Hauptkampf in den gegenwärtigen Umständen wird nach den Prinzipien der alldimensionalen Operationen geführt.

Die Hauptprinzipien des Weltmächtigen sind:

- a) Alle Gefechte sollen vor dem Hauptkampf gewonnen werden.
- b) Die Wahrscheinlichkeit, dass es zu einem Hauptkampf kommen und dass sein Ausgang positiv sein wird, ist zu der Stufe des Schutzes der eigenen Kräfte direkt proportional.

Die Angehörigen des Restes der Welt versuchen, die Kontraprinzipien zu erfinden.

Die Gerüchte als Mittel des Psychokrieges

Oberst Blagoje Ljubisavljević

In der psychologisch-propagandistischen Tätigkeit, die immer mehr zur vorherrschenden Weise der Bedrohung der Sicherheit und der Realisierung der Uebermacht und Domination ohne offene Verwendung der militärischen Macht wird, heiligt der Zweck der Propaganda die Mittel völlig. Wenn der Zweck der Propaganda die Verführung der Massen und die Manipulation von ihren Bewusstsein ist, sind die Erzeugung, Gestaltung und das Aufbrin-

gen der Gerüchte als einer Sonderart der für eine Zielgruppe bestimmten Informationen gerade eine von den Grundtechniken dieser Manipulation.

Durch die wissenschaftlich-technologische Entwicklung und Vervollkommen der Mittel zur Vernichtung der Menschen und Materialgüter wird die Wichtigkeit der Psychologie und des Moralfaktors im gegenwärtigen Krieg vergrößert. Die Empfindlichkeit der Psyche vergrößert sich in den Krisensituationen, was die Erzeugung und erfolgreichere Ausbreitung der Gerüchte ermöglicht, die unter verschiedenen Umständen die Massen zu einem in Interesse der Protagonisten des Psychokrieges liegenden Gruppenverhalten bewegen kann. Die Situationsfaktoren der Krisenzustände sowie die psycho-sozialen Charakteristiken der konkreten Zielgruppe beeinflussen sehr den Erfolg der Erzeugung und Ausbreitung der Gerüchte. Vom Standpunkt der Gefahr der Bedrohung der Moral der Bevölkerung und Armee aus sind die die Angst verursachenden Gerüchte besonders wichtig. Sie erscheinen am öftesten in Verbindung mit den Gerüchten, die den Hass, die Unsicherheit und Täuschung verursachen sollen. Die Verteidigung des Moralbewusstseins der Zielgruppe gegen alle Arten der Gerüchten wird auf den allgemeinen Grundvoraussetzungen und Prinzipien des Widerstehens der psychologisch-propagandistischen Tätigkeit gegründet. Das sind vor allem die Beseitigung oder Milderung der Negativfaktoren als der objektiven und grösseren Kategorien der Krisenzustände, dann die Stärkung der Abwehrkraft der Bewusstsein der Zielgruppe und die Ergreifung der konkreten Informativ-, Ausbildungs-, Verwaltungs- und Mentalhygienemassnahmen gegenüber den Teilen oder Einzelnen aus der mit den Gerüchten angegriffenen Zielgruppe.

Der militärhochschulische Unterricht in Theorie und Praxis

Oberst Prof. Dr. Radosav Anđelković

Der Artikel ist vor allem für die Studenten, Lehrer und verantwortlichen Leiter der Militärhochschulen gedacht. Auf Grund des Artikels können der konkrete Zustand, das Niveau, die Qualität und alle Aktivitäten und Inhalte der Arbeit im militärhochschulischen Unterricht vom Standpunkt der Theorie und Praxis aus erkannt werden.

Die Bedürfnisse, Standards und Verlangen im militärhochschulischen Unterricht vom Standpunkt der Theorie und Praxis aus analysierend und den festgestellten Zustand mit der konkreten Praxis und dem eigentlichen Zustand der Arbeit an den Militärhochschulen vergleichend, möchte der Autor allen unmittelbaren Teilnehmern die Initiative geben, die Entstehung der Ideen tiefer zu erforschen und die neuen Lösungen zu suchen, alles mit dem Ziel, den militärhochschulischen Unterricht und die Arbeit der Studenten und Lehrer an den Militärhochschulen der Jugoslawischen Armee zu verbessern.

Der Autor erörtert die Fragen, welche die Warenherstellung und den Markt in Kriegs- und Friedenszeiten betreffen. Durch die verschiedenen Auffassungen von der Warenherstellung und dem Markt betont der Autor die Notwendigkeit des Bestehens der Warenherstellung auf der derzeitigen Stufe der Gesellschaftsentwicklung sowie die Wichtigkeit des Profits als des Motivs der wirtschaftlichen Aktivität der Unternehmen. In diesem Zusammenhang wird auf den bedeutenden Vorteil des Profits (als der Wertbeziehung) gegenüber dem Einkommen hingewiesen.

Die besondere Aufmerksamkeit wird dem Ausbau des neuen marktwirtschaftlichen Systems von 1988 her sowohl der Warenherstellung und dem Markt in Kriegszeiten gewidmet.

Im Artikel wird auf die vielen Faktoren hingewiesen, welche die Funktionierung der Warenherstellung und des Marktes im eventuellen Krieg beeinflussen könnten. Am Ende wird auch der Handel bearbeitet, als Teilbereich der Wirtschaft, der den Verkehr der Waren vom Hersteller bis zum Verbraucher durchführt und der sich dabei den Kriegsumständen anpasst: der begrenzten Gültigkeit der Marktgesetze, dem verminderten Warenfonds, der wegen der Schwierigkeiten im Transport rationierten Versorgung usw. Es wird auch die Wichtigkeit der Funktionierung der Warenherstellung und des Marktes in Friedenszeiten für ihre Kontinuität in Kriegszeiten betont.

Die Versorgung der Armee mit dem Kader

Oberst Bogdan Čutković

Wegen der Bestrebung, die besten Lösungen für die Versorgung der Armee mit den Offizieren und Unteroffizieren zu finden, besteht das ständige Bedürfnis nach dem Ausbau des Systems der Versorgung. Das ist angesichts der Militärschulen und -akademien, die der Grundstock dieses Systems sind, besonders ausgeprägt.

Dieser Artikel, dessen Grundlage der Arbeit „Die Versorgung der Armee mit dem Kader – das alte Thema und die neuen Dilemmas“ von Dr. Zoran Kilibarda („Vojno delo“ 3/98) ist, enthält noch einige Ansichten, welche die Definierung der Ausbildungsprofilierung und Berufe im militärischen Gewerbe betreffen. Er enthält auch die Idee, dass an den Militärakademien zwei Stufen der Ausbildung eingeführt werden sollten sowie die Quellen der Versorgung mit dem Kader. Es wird auch das Bedürfnis nach Bestehen des Militärgymnasiums erwähnt, was zur Verbesserung und Rationalisierung des Systems der Versorgung der Armee mit Offizieren und Unteroffizieren dienen sollte.

Der Beginn der Anwendung und die Verletzung des Kriegsrechtes in Serbien

Oberst Velimir Ivetić

Das Kriegs- und Humanitärrecht während des Ersten serbisch-türkischen Krieges 1876 gründeten sich hauptsächlich auf zwei internationalen Dokumente: die Genfer Konvention zur Verbesserung des Loses der Verwundeten und Kranken der im Feld stehenden Heere (1864) und die Sanktpetersburger Deklaration über das Verbot der Verwendung der explosiven Geschosse im Krieg (1868).

Von den historischen Quellen und sehr zuverlässigen historischen Tatsachen ausgehend, beschliesst der Autor, dass das serbische Heer die Bestimmungen der genannten Dokumente, aber auch die humanen Sitten und Traditionen der Kriegführung befolgt hat. Demgegenüber haben die türkischen Soldaten die schwere Straftaten gegen die verwundeten und gefangenen Soldaten und die serbische Bevölkerung begangen. Die offiziellen Repräsentanten der damaligen serbischen Regierung haben die Beweise dafür rechtzeitig erbracht und der internationalen Öffentlichkeit vorgestellt, wodurch die Unterstützung der internationalen Faktoren gewonnen wurde.

In diesem Artikel wird die Problematik der Verletzung des Kriegsrechtes in der genannten Zeit bei uns zum ersten Mal behandelt. Dieses Thema ist in der Öffentlichkeit, aber auch in den Fachkreisen, wenig bekannt.

Сущность и виды войн

Проф. д-р Миланко Зорич, полковник

Война является самым обостренным вооруженным столкновением между и внутри государств и наций из-за территорий и границ, природных ресурсов и торговых путей, власти, мощи, богатства. Она охватывает военные и боевые действия вооруженных сил и невооруженные формы борьбы во всех сферах общества, с целью покорения противника и осуществления целей политики. Война является политическим актом и инструментом, средством и неотъемлемой частью политики насильственного решения международных столкновений и внутренних антагонистических противоречий привлечением военной силы и совокупного военного потенциала.

По отношению к целям и характеру воюющих сторон, войны могут быть международные и внутренние, т. е., агрессивные и оборонительные войны. В зависимости от размеров театра военных действий и числа воюющих государств, войны могут быть локальные, региональные и мировые, а по видам используемого вооружения – обычные, ядерные и обычно-ядерные войны.

Чаще всего в XXI веке будут иметь место локальные и региональные международные и внутренние (гражданские) войны, сопровождаемые вооруженными вмешательствами и операциями, отличающимися от войн, и международными экономическими и другим санкциями. Они будут возникать прежде всего в районах, богатых источниками энергии, сырьем, полезными ископаемыми и другими природными ресурсами, а также беременных кризисами национального и международного характера, сецессией, мятежами и террористическими акциями. Будущие войны информатической эры могут возникать между государствами, принадлежащими одним и тем же или различным цивилизациям, то есть, между сельскохозяйственными, промышленными и информатическими обществами, причем военная техника и технологическое превосходство будут приобретать все возрастающее значение.

Исламизация – фактор албанизации на территориях предшествовавшей Югославии

Проф. д-р Миролуб Евтич

Факт, свидетельствующий о том, что албанцы составляют большинство населения в Косово и Метохии, Улцине и Западной

Македонии в конце XX века, принимающийся как важнейший в решении споров между народами, обитающим на этих территориях, нельзя понять без рассмотрения его причин. Если бы только это взять как основу права на отделение, тогда это была бы приемлемая причина. Но, если подчеркнуть, что албанизация указанных территорий, как это делается в статье, является последствием насильственной оккупации, совершенной албанцами как мусульманами и носителями суверенитета в религиозном исламской государстве, каким было Османской царство, тогда можно сделать совсем иной вывод. Только благодаря факту, что они стали мусульманами, албанцам удалось навязать себя властелинами. Они были то, что в современном языке называем коллаборационистами оккупантов, но, в согласии с исламской политической теорией о правовом равенстве всех мусульман, они были выше того, были то же самое что и этнические Турки.

Следственно, если они территории, на которых сегодня составляют большинство, захватили насильственным путем, тогда выходит, что они на эти территории не имеют права. В дальнейшем в статье доказывается, что нынешний бунт нельзя отделить от ислама, и что он тем самым снова отрицает современное международное право и порядок, основывающийся на Устав ООН. Осуществление целей албанского сецессионистского движения создало бы условия не только для разрушения границ в Европе, но и для раскола Албании на религиозной основе и возникновения очага постоянной неустойчивости, который бы поставил под угрозу мир в Европе, мультиэтничность, мультирелигиозность, права человека, а также стал бы плацдармом для прорыва исламского фундаментализма в Европу.

Новая военная мощь США на XXI век – инструмент (стратегии) правления миром без войны

Д-р Душан Николиш

Мысль Сунь-Цзы, что „вершина военного искусства заключается в подчинении противника без борьбы“, нашла свое подтверждение на самом истечении XX века в планетарных масштабах в виде концепции контроля, господства и правления Соединенными Штатами Америки, в обстоятельствах отсутствия глобального соперника и противника, всеми ключевыми геополитическими территориями, кроме Россия-Азии и Китая, а также важнейшими экономическими, финансовыми, технологическими, информационно-коммуникационными и пропагандистскими течениями в мире, а также средствами массовой информации, в основе которой лежит новая военная информационно-коммуникационно-компьютерная технологическая мощь США. Максима Сунь-Цзы приобретает широчайший смысл подчинения „оставшегося мира“ себе и овладения им без борьбы, „мирным“, „мягким“ способом путем его вынужденного амальгамирования и приспособления к ценностям, институтам, интересам и потребностям господствующей сверхдержавы и господствующего трехстороннего мира, представляя собой вершину всех искусств.

Высокотехнологическое, софистицированное революционирование войска США, в частности развитие цельной, интегрированной глобальной „системы систем“ (С4И), определяет новую форму, характер, смысл и задачу американской глобальной военной (и политической) мощи на XXI век. Ведущая роль и превосходство США в области „системы систем“ обеспечивает им новый, орвеллианский и суньцзыовский вид (и источник) военной и политической мощи – т.н. мягкую мощь, как мощность оформления и контроля мира без классической войны, в ее более узком смысле. Ведение войны („твердая мощь“), какое мы знаем, становится добавкой, помощью „мягкой мощи“, или крайнее средство.

На третьей волне гражданско-военной и технологическо-научной революции совершаются изменения; по-новому определяется смысл сущности и будущего войны и ведения войны. Новые, радикально новые формы войны и военного искусства, как несмертоносная, или же виртуальная, кибернетическая война, т.е. действительная война, но как виртуальная действительность, или доктрина „мягкого убивания“ в несмертносной войне, становятся все более значительными.

Система организации, комплектования и мобилизация

войска Югославии

Ристо Матович, генерал-полковник

В работе рассматриваются существенные аспекты системы организации, комплектования и мобилизации, как сложной административно-плановой и специальной функции, реализующейся на уровне Генштаба ВЮ и в войсках и учреждениях Войска. Функции декомпозируются на следующие элементы: основы организации ВЮ, система кадрового обеспечения и мобилизации, а также показываются системные решения с точки зрения планирования, организации и проведения. Описывается основная проблематика в отдельных фазах развития, причем особое внимание уделяется нынешнему состоянию и будущим направлениям развития каждой из указанных функций.

Моделирование войска

Д-р Бошко Надовеца, полковник

Моделирование вооруженной силы, т.е. определение размеров и структуры Войска, является одним из основных изрядно сложных задач в системе обороны. Моделированием в самом деле детерминируются координаты, определяющие основные рамки, в которых можно устанавливать общие задачи обороны. Это означает, что именно путем моделирования и определения организационно-штатной структуры осуществляется основное усогласование задач обороны и общих, имеющихся в распоряжении возможностей (кадровых, материальных и финансовых). Именно поэтому, существенный вопрос заключается в

том, чтобы планирование организационноштатной структуры стало основой и исходным пунктом для планирования всех других сегментов (кадры, вооружение и т.д.) в рамках планирования развития Войска.

Войско должно моделироваться в согласии с наперед определенным методологическим приемом, суть которого заключается в многократном и взаимодействующем усогласовании поставленных целей и задач с совокупными возможностями. Это усогласование совершается до приемлемого уровня, на котором совпадают потребности и возможности, что именно и является гарантией реальности, оптимума и осуществимости поставленной цели.

Гражданско-военные отношения

Д-р Слободан Тодорич, полковник

Автором статьи рассматриваются теоретические и некоторые исторические аспекты гражданско-военных отношений, а также формы гражданского контроля над вооруженными силами. Особое значение уделяется влиянию профессионализма на осуществление гражданского контроля, а также на модели гражданско-военных отношений. В рамках рассмотрения уровня гражданско-военных отношений (уровень мощи и идеологический уровень) подробно изучаются формы мощи (формальная мощь и неформальные влияния), а также согласованность политических идеологий и профессиональной военной этики. В конце, на основании общих отношений категорий мощи, профессионализма и идеологии, выделяются и анализируются пять моделей гражданско-военных отношений.

В заключительном рассмотрении дается краткий обзор тенденций развития вооруженной силы, причем подчеркивается, что армия, несмотря на эволюцию ее роли и внутренней организации, и впредь остается интегральной частью государства и значительный элемент ее политической системы.

Возвращение главного сражения

Канд. наук Божидар Форца, подполковник

Военный фактор все еще является диминирующим фактором в международных отношениях, в частности, когда сталкиваются мировая сверхдержава, с одной, и представитель т.н. Третьего мира, с другой стороны. Тогда мы приходим к уже немножко забытому главному сражению, как его определил Клаузевиц, но только с измененными характеристиками. Причины „возвращения“ главного сражения обладают политическим, экономическим, дипломатическим, военным и другими измерениями, причем их можно анализировать через столкновения ценностей и интересов, униполярности и мультиполярности, национального и наднационального, религиозного и цивилизаторского, через столкновения богатых и бедных.

В общей стратегии мирового сильного особое значение имеет его выступление перед органами ООН, собственными союзниками, союзниками объекта действия и его союзниками и остальными странами. Это выступление преследует цель дискредитировать объект действия и создать а priori неравноправное соотношение сил, выражаемое через „пропасть мощи“ между мировым сильным и представителем т.н. Третьего мира.

Главное сражение начинается с точно утвержденными целью и сценарием, четко определенными фазами подготовки и реализации, которые, в принципе, охватывают следующие процессы: разведывательские действия; психологическо-пропагандистские действия; планирование; тренировку, транспорт и развертывание сил; электронные и действия на расстоянии и действия остальных сил, если при помощи предшествующих действий не достигнуто цели. Главное сражение в современных условиях происходит по принципам всеразмерных операций.

Основные принципы сильных: а) надо выиграть бои до главного сражения и б) вероятность того, что главное сражение будет состояться и что его исход будет положительным, прямо пропорциональны степени защиты собственных сил. Представители „оставшегося мира“ в настоящее время находят в поиске за обнаружением „контрпринципов“.

Слухи – средство психологической войны

Благое Любисавлевич, полковник

В пропагандно-психологической деятельности, становящейся все больше основным способом угрозы безопасности и создания превосходства и доминации без открытого применения военной силы, цель пропаганды полностью „оправдывает средства“. В самом деле, если цель пропаганды обман масс и манипуляция их сознанием, одна из основных техник этой манипуляции именно является продукция, оформление и распространение особого вида информации, предназначенной определенной целевой группе – слухов.

В результате научно-технологического развития и усовершенствования средств для уничтожения людей и материальных благ повышается значение психологии и морального фактора в современной войне. Уязвимость психики в кризисных ситуациях резко увеличивается, что обеспечивает продукцию и более успешную передачу всех видов слухов, которые под влиянием различных обстоятельств могут нять массы на такое групповое поведение, которое в интересах инициаторов психологической войны. Ситуационные факторы кризисных состояний, а также психосоциальные характеристики конкретной целевой группы значительно влияют на успешность продукции и распространения слухов. С точки зрения опасности, угрожающей моральное состояние населения и войска, особое значение имеют слухи, вызывающие страх, которые наиболее часто появляются в сочетании со слухами, рассчитанными на создание чувства ненависти, неизвестности и обмана. Защита морального сознания целевой группы от всех видов слухов поκειται на

основных предпосылках и принципах оказания сопротивления психологическо-пропагандистскому действию вообще. Сюда входят, прежде всего, устранение или смягчение отрицательных факторов кризисных состояний, как объективных и более широких категорий, потом, повышение устойчивости сознания целевой группы и осуществление конкретных информационных, образовательных, административных и психогигиенических мер по отношению к частям и отдельным лицам в целевой группе, подвергшейся „нападению“ слухами.

Теория и практика преподавания в высших военно-учебных заведениях

Проф. д-р Радосав Анджелкович, полковник

Статья в первую очередь назначается для студентов, слушателей, преподавателей и руководящих – самых ответственных офицеров в высших военно-учебных заведениях. На основании ее можно познакомиться с конкретным состоянием, уровнем, качеством, всеми активностями и содержаниями деятельности в преподавании и высших военно-учебных заведениях с точки зрения теории и практики.

Автор стремился, при помощи анализа потребностей, стандартов и требований в высшем военном преподавании с точки зрения теории и практики, а также при помощи сравнения существующего состояния с конкретной практикой и реальным состоянием учебно-научной деятельности в высших военно-учебных заведениях, поднять инициативу у всех непосредственных участников в области более глубокого изучения создания идей и поиска за новыми решениями, с целью усовершенствования преподавания и учебно-научной деятельности студентов, слушателей и преподавателей в высших военно-учебных заведениях Войска Югославии.

Товарное производство и рынок в мирное и военное время

Доц. д-р Радован Илич, полковник

Автором рассматриваются вопросы, связанные с товарным производством и рынком в военное и мирное время. При этом, рассматривая различные понимания товарного производства и рынка, им подчеркивается необходимость товарной формы производства на нынешнем уровне общественного развития, а также значение прибыли, как мотива деловой активности предприятия. В связи с тем указывается на значительные преимущества прибыли (как ценного выражения) по отношению к доходу. Особое внимание уделяется строительству новой рыночной экономической системы и у нас с 1988 года, а также товарному производству и рынку в военных условиях.

В статье указывается на многочисленные факторы, которые могут влиять на товарное производство и рынок в возможной войне. В конце обрабатывается торговля, как хозяйственная деятельность, обеспечи-

вающая оборот товаров от изготовителей к потребителям, причем она приспособляется к условиям войны – условиям ограниченного действия рыночных законов, сокращенных товарных фондов, рационализованного снабжения, из-за затруднений в транспорте, и пр. Также подчеркивается значение функционирования товарного производства и рынка в мирное время для продолжения их функционирования в военных условиях.

Комплектование войска офицерскими и сержантскими кадрами

Богдан Чуткович, полковник

Из-за стремления изобрести лучшие решения для обеспечения офицерских и сержантских кадров, возникает необходимость постоянной достройки системы комплектования (пополнения), в частности тогда, когда речь идет о военных школах и академиях, являющимися основой этой системы.

Статья, основу которой составляет работа д-р Зорана Килибарды „Комплектование Войска кадрами офицеров и сержантов – старая тема и новые дилеммы“, „Войно дело 3/98“, содержит еще некоторые взгляды, относящиеся к определению образовательных профилей и специальностей в военной профессии, идеи о введении в военные академии и два уровня образования, источникам комплектования кадрами и необходимости существования Военной гимназии, с целью улучшения и рационализации системы пополнения Войска офицерскими и сержантскими кадрами.

Начало применения и нарушения международного военного права в Сербии

Велимир Иветич, полковник

Международное военное и гуманитарное право в ходе Первой сербско-турецкой войны, 1876 года, основывалось преимущественно только на двух международных документах: Первой женеvской конвенции по облегчению судеб солдат, раненных на поле брани, из 1864 года, и Петроградской декларации об использовании взрывных пуль в войне, из 1868 года.

Исходя из исторического материала и весьма нежных исторических фактов, автором делается вывод, что сербское войско соблюдало положения указанных документов, но также и гуманные обычаи и военные традиции. В противоположность этому, турецкие солдаты совершали тяжелейшие преступления против раненных и пленных сербских солдат и сербского населения. Об указанном официальные представители тогдашних сербских властей своевременно собрали и предоставили доказательства международной общественности, чем они завоевали поддержку международных факторов.

В статье впервые рассматривается проблематика нарушения международного военного права у нас в указанном периоде, что мало известно не только более широкой общественности, но и в кругах специалистов.

НАРУЏБЕНИЦА
ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД
Београд, Бирчанинова 5
Тел./факс: (011) 645-020

Наручујем књиге под бројем/комада

Плаћање унапред (вредност наручених књига + ПТТ трошкови) на жиро-рачун 40818-637-9-6319. РЦ Топчидер (за ВИЗ), позив на број 963-011.

Наруџбеницу и уплатницу слати на адресу:

Војноиздавачки завод, Бирчанинова 5, 11002 Београд.

Рекламације за неуручене књиге примамо у року од 30 дана.

Купац

Улица и број Телефон

Место и број поште

Дана

Потпис наручиоца

.....

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

Редакција „Војна књига“

Вам препоручује

Славољуб Б. Шушић

751. БАЛКАНСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ КОШМАР

Цена 86,00; са попустом 60,20 дин.

769. БЕСЕДЕ – избор

Приредио: Чедомир Вајдић

Цена: 45,00 дин.

Андре Гаве

712. ВЕШТИНА КОМАНДОВАЊА

Цена: 30,00 дин.

Милан Зечевић

577. ВОЈНА ДИПЛОМАТИЈА

Цена: 40,00; са попустом 28,00 дин.

Андре Гликсман

667. ГОВОР РАТА – ЕВРОПА 2004.

Цена: 30,00; са попустом 21,00 дин.

Бери Р. Поузн

684. ИЗВОРИ ВОЈНЕ ДОКТРИНЕ

Цена: 40,00; са попустом 28,00 дин.

Џејмс Ф. Даниган

709. КАКО ВОДИТИ РАТ

Цена: 50,00; са попустом 35,00 дин.

Мартин Ван Кревелд

683. КОМАНДОВАЊЕ У РАТУ

Цена: 40,00; са попустом 28,00 дин.

Љубомир Касагић

771. ЛИЧНОСТ И УЧЕЊЕ

Цена: 90,00; са попустом 45,00 дин.

Ричард Е. Симпкин

632. НАДМЕТАЊЕ У БРЗИНИ МАНЕВРА / О рату у XXI веку

Цена: 40,00; са попустом 28,00 дин.

Јован Матовић и Жељко Петровић
– Пољак

799. ОРУЖЈЕ, ЕНЕРГИЈА И ТРЕЋИ СВЕТСКИ РАТ

Цена: 160,00; са попустом 96,00 дин.

Ђорђе Радојевић

795. ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕСИОНАЛНОГ ОФИЦИРА

Цена: 100,00; са попустом 70,00 дин.

Станислав Оцокољић

660. СТРАТЕГИЈЕ СУПЕРСИЛА НА ПРАГУ XXI ВЕКА

Цена: 40,00; са попустом 28,00 дин.

НАПОМЕНА:

За сваку наруџбу књига потребно је додатно уплатити 19,00 динара за ПТТ трошкове.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Графичко-технички цртач
Весна Михајловић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.700 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Југословенски библиографско-информацијски институт